

YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ

ULUSLARARASI
SOSYAL
BİLİMLER VE
SANAT
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

OCAK 2022 / JANUARY 2022
cilt 1 - sayı 1 / vol 1 - no 1

ISSN: 2792-0968

YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ

İLAMER

İLETİŞİM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

İLETİŞİM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ
YAYINIDIR

ULUSLARARASI
SOSYAL
BİLİMLER VE
SANAT
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

OCAK 2022

Cilt 1 - Sayı 1

JANUARY 2022

Vol 1 - No 1

ISSN: 2792-0968

YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ

İLAMER

İLETİŞİM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ
İLETİŞİM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

<https://dergi.neu.edu.tr/>

YAYIN KURULU

İlamer Başkanı ve Baş Editör:

Prof. Dr. Fevzi Kasap – Yakın Doğu Üniversitesi

Genel Yayın Yönetmeni ve Sorumlu Editör:

Öğr. Gör. Murat Cem Acaralp – Yakın Doğu Üniversitesi

İlamer Başkan Yardımcısı:

Dr. Serkan Fundalar – Yakın Doğu Üniversitesi

Yönetici Editörler:

Dr. Serkan Fundalar – Yakın Doğu Üniversitesi
Öğr. Gör. Murat Cem Acaralp – Yakın Doğu Üniversitesi
Öğr. Gör. Zeyde Yaliner Örek – Yakın Doğu Üniversitesi

Sanat Editörü:

Dr. Öğr. Üyesi Zuhale Çetin Özkan – Dokuz Eylül Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Fatma Miralay – Yakın Doğu Üniversitesi

Dil Editörü:

Prof. Dr. Ahmet Güneşli – Lefke Avrupa Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ediz Tuncel – Yakın Doğu Üniversitesi

Tasarım Editörü:

Fuat Boğaç Evren – Yakın Doğu Üniversitesi

Web Editörü:

Orhan Özkılıç – Yakın Doğu Teknoloji

Yayıncı ve Sahibi:

Yakın Doğu Üniversitesi İletişim Araştırmaları Merkezi (İLAMER)

BİLİM KURULU / SCIENTIFIC COMMITTEE

- Prof. Dr. Ayhan BIBER- Arel Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Aytekin CAN- Selçuk Üniversitesi, Konya/Türkiye
Prof. Dr. Bahire Efe ÖZAD- Doğu Akdeniz Üniversitesi, GaziMağusa/KKTC
Prof. Dr. Fatoş SILMAN – Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Lefkoşa/KKTC
Prof. Dr. Tolga GÜYER- Gazi Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Abdullah IŞIKLAR- Bursa Teknik Üniversitesi, Bursa/Türkiye
Prof. Dr. Fatoş ADILOĞLU- Doğu Akdeniz Üniversitesi, GaziMağusa/KKTC
Prof. Dr. Enderhan KARAKOÇ – Selçuk Üniversitesi, Konya/Türkiye
Prof. Dr. Oğuz MAKAL – Beykent Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Önder ERKARSLAN – Yüksek Teknoloji Enstitüsü, İzmir
Prof. Halil YOLERİ – Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir/Türkiye
Prof. Dr. Simber Rana ATAY- Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir/Türkiye
Prof. Dr. Ahmet Bülent GÖKSEL
Prof. Dr. Mehmet KOSTUMOĞLU- Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir/Türkiye
Prof. Dr. Ali Muhammet BAYRAKTAROĞLU- Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. İncilay YURDAKUL- Uşak Üniversitesi, Uşak/Türkiye
Prof. Dr. Abdullah IŞIKLAR- Bursa Teknik Üniversitesi, Bursa/Türkiye
Prof. Dr. Ahmet Şefik GÜNGÖR- Yaşar Üniversitesi, İzmir/Türkiye
Prof. Dr. Elif Asude TUNCA – Lefke Avrupa Üniversitesi, Lefke/KKTC
Prof. Dr. Belkis TARHAN- Lefke Avrupa Üniversitesi, Lefke/KKTC
Prof. Dr. Filiz TIRYAKIOĞLU
Prof. Dr. Oğuz ADANIR
Prof. Ünlen DEMİRALP
Prof. Dr. Yusuf YURDİGÜL- Atatürk Üniversitesi, Erzurum/Türkiye
Prof. Dr. Faruk KALKAN- Lefke Avrupa Üniversitesi, Lefke/KKTC
Prof. Dr. Abdolhossein LALEH- Çerh-i Nilüfer-i Üniversitesi, Tebriz
Prof. Dr. Ahmet GÜNEYLİ- Lefke Avrupa Üniversitesi, Lefke/KKTC
Prof. Dr. Fevzi KASAP- Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa/KKTC
Doç. Dr. Naka NIKSIC- Belgrat Üniversitesi, Sırbistan
Doç. Dr. Onur BEKİROĞLU – 19 Mayıs Üniversitesi- Samsun/Türkiye
Doç. Dr. Lokman ZOR – Niğde Üniversitesi, Niğde/Türkiye
Doç. Dr. Metin ÇOLAK – Ege Üniversitesi, İzmir/Türkiye
Doç. Dr. Safura BORİBAEVA- Al Farabi Milli Üniversitesi- Kazakistan
Doç. Dr. Tutku AKTER – Doğu Akdeniz Üniversitesi- GaziMağusa/KKTC
Doç. Dr. Sabire SOYTOK- Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir/Türkiye
Yrd. Doç. Dr. Kamil Kanipek – Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa/KKTC
Yrd. Doç. Dr. Mustafa Ufuk ÇELİK- Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa/KKTC
Yrd. Doç. Dr. Özen ÇATAL- Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa/KKTC
Yrd. Doç. Dr. Sinem KASIMOĞLU- Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa/KKTC
Yrd. Doç. Dr. İzlem KANLI- Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa/KKTC
Dr. Öğr. Üyesi Andreas Treske – Bilkent Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Zuhul ÇETİN ÖZKAN- Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir/Türkiye

BİLİM KURULU / SCIENTIFIC COMMITTEE

Dr. Öğr. Üyesi Emrah ONAT- Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir/Türkiye
Dr. Berin YOCA- Çukurova Üniversitesi, Adana/Türkiye
Dr. Serkan FUNDALAR- Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa/KKTC
Dr. Göral Erinç Yılmaz – Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Lefkoşa/KKTC
Dr. Vali GJINALI- Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Lefkoşa/KKTC
Dr. Öğr. Üyesi Burak TÜRTEN- Karabük Üniversitesi, Karabük/Türkiye
Öğr. Gör. Stambulbek MAMBETALIYEV- Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi
Öğr. Gör. Artıkpay SÜYÜNDÜKOV- Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi
Öğr. Gör. Murat Cem ACARALP- Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa/KKTC
Öğr. Gör. Zeyde Yaliner ÖREK- Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa/KKTC

ALAN EDITÖRLERİ

Sanat Felsefesi ve Sosyolojisi

Prof. Dr. Belkis A. Tarhan- Sanat Felsefesi ve Sosyolojisi- Lefke Avrupa Üniversitesi
Prof. Dr. Oğuz Adanır- Sanat Felsefesi ve Sosyolojisi- Lefke Avrupa Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar Öztürk- Sanat Felsefesi ve Sosyolojisi – Hacı Bayram Veli Üniversitesi -Türkiye
Prof. Dr. İncilay Yurdakul- Sanat Felsefesi ve Sosyolojisi – Uşak Üniversitesi- Türkiye

Görsel Sanatlar –Tasarım- Fotoğraf

Prof. Dr. Simber Rana Atay – Fotoğraf – Dokuz Eylül Üniversitesi – Türkiye
Prof. Dr. Elvan Adanır – Tekstil ve Moda Tasarımı -Ekonomi Üniversitesi – İzmir- Türkiye
Prof. Dr. Metin Çolak- Görsel Sanatlar-Fotoğraf- Ege Üniversitesi – TÜRKİYE
Prof. Dr. Filiz Tiryakioğlu – İletişim Bilimleri- Görsel Sanatlar – Sosyal Medya – TÜRKİYE
Doç. Dr. Şeyda Eraslan Taşpınar – Sanat-Resim İş- Sanat Eğitimi-Görsel Okur Yazarlık – Atatürk Üniversitesi – Türkiye
Doç. Dr. Aydın Zor – Grafik – Tasarım ve Hareketli Görüntü Tasarımı – Akdeniz Üniversitesi- Türkiye
Yrd. Doç. Dr. Birsal Matara- Görsel Sanatlar ve Fotoğraf – TÜRKİYE
Dr. Serra Erdem- Görsel İletişim Tasarımı – Sanat Tarihi – Tasarım Tarihi- Dijital Tasarım – Grafik Tasarım – Hacı Bayram Veli Üniversitesi – Ankara – Türkiye

Sinema Kuram ve Uygulama Alanları

Prof. Dr. Faruk Kalkan- Sinema – Kuramsal- Uygulama- Lefke Avrupa Üniversitesi- KKTC
Prof. Dr. Şefik Güngör – Sinema – Kuramsal – Uygulama – Yaşar Üniversitesi – TÜRKİYE
Prof. Dr. Fatoş Adiloğlu –Sinema – Kuramsal – Doğu Akdeniz Üniversitesi – KKTC
Prof. Dr. Aslihan Doğan Topçu – Sinema – Kuramsal – Uygulama – Mersin Üniversitesi – Türkiye
Prof. Dr. Yusuf Gürhan Topçu – Sinema – Kuramsal – Uygulama – Mersin Üniversitesi- Türkiye
Doç. Dr. Sabire Soytek – Sinema – Kuramsal- Uygulama Dokuz Eylül Üniversitesi – Türkiye
Dr. Öğrt. Üyesi Zuhâl Çetin Özkan – Sinema- Kuramsal- Uygulama- Dokuz Eylül Üniversitesi – Türkiye

Tiyatro ve Sahne Sanatları

Prof. Dr. Abdul Hussein Laleh – Tiyatro – İran Sanat Akademisi- İran
Doç. Dr. Zerrin Akdenizli-Tiyatro- Akademie der kreativen Bildung, Inetrkulturellaktiv Berlin- Almanya

Sanat Eğitimi- Sanat Tarihi – Müzecilik

Prof. Dr. Ahmet Sipahioğlu- Sanat Tarihi 360 Derece Araştırma Grubu – Türkiye
Prof. Dr. Feyzi Kuru- Temel Sanat Eğitimi – Dokuz Eylül Üniversitesi- Türkiye
Prof. Dr. Remzi Yağcı – Müzecilik – Dokuz Eylül Üniversitesi – Türkiye
Prof. Dr. Ayşe İlhan Çakır – Sanat Eğitimi – Müzecilik – Ankara Üniversitesi- Türkiye
Doç. Dr. Ceren Karadeniz -Müzecilik – Ankara Üniversitesi- Türkiye

ALAN EDITÖRLERİ

Edebiyat

Prof. Dr. Esra Karabacak – Edebiyat- Yakın Doğu Üniversitesi- KKTC
Prof. Dr. Şevket Öznur – Edebiyat- Yakın Doğu Üniversitesi – KKTC

Mimarlık

Yrd. Doç. Dr. Ayten Özsvağ Akçay- Mimari- Yakın Doğu Üniversitesi- KKTC
Yrd. Doç. Dr. Hayriye Kuruoğlu – Mimari- Yakın Doğu Üniversitesi – KKTC

Plastik Sanatlar (RESİM – HEYKEL)

Prof. Halil Yoleri - Plastik Sanatlar – Dokuz Eylül Üniversitesi – Türkiye
Prof. Erdal Aygenç - Plastik Sanatlar - Yakın Doğu Üniversitesi - KKTC
Yrd. Doç. Dr. Evrim Ergün – Heykel- Yakın Doğu Üniversitesi – KKTC

Geleneksel Türk El Sanatları ve Müzik

Prof. Dr. Oya Sipahioğlu- Geleneksel Türk El sanatları- Dokuz Eylül Üniversitesi – Türkiye
Prof. Dr. İbrahim Yükselsin – Müzikoloji- Dokuz Eylül Üniversitesi- Türkiye
Yrd. Doç. Dr. Emine Kıvanç Öztuğ – Müzik Eğitimi Politikaları – Müzikte Drama – Yakın Doğu Üniversitesi- KKTC

İletişim Bilimleri (Halkla İlişkiler – Reklamcılık – Gazetecilik – Radyo- TV)

Prof. Dr. Ahmet Bülend Göksel- Halkla İlişkiler ve Tanıtım- İzmir- Türkiye
Prof. Dr. Ayhan Biber-Halkla İlişkiler ve Tanıtım-Örgütsel İletişim-Arel Üniversitesi-İstanbul-
Türkiye
Prof. Dr. Bahire Özad – Radyo – TV- Doğu Akdeniz Üniversitesi – KKTC
Prof. Dr. Enderhan Karakoç – Radyo- TV- Selçuk Üniversitesi – Konya – Türkiye
Prof. Dr. Elif Asude Tunca- Yeni Medya Lefke Avrupa Üniversitesi - KKTC
Prof. Dr. Korkmaz Alemdar- Yeni Medya- Arkin Yaratıcı Sanatlar Üniversitesi – KKTC
Doç. Dr. Dilan Çiftci- Siyasal İletişim- Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi – KKTC
Yrd. Doç. Dr. İzlem Kanlı – Radyo – TV- Yakın Doğu Üniversitesi – KKTC
Yrd. Doç. Dr. Çağdaş Ögüç – Yeni Medya- Arkin Yaratıcı Sanatlar Üniversitesi- KKTC
Dr. Öğrt. Üyesi Zeynep Merve Şıvgın –İletişim Çalışmaları –Yeni Medya- Kültürel Çalışmaları- Hacı Bayram Veli Üniversitesi – Ankara – Türkiye

Engellilik Araştırmaları – Sanat Çalışmaları – Engelli İletişimi

Prof. Dr. Murat Özgören - Engelli Bireyler -Uygulama – Yakın Doğu Üniversitesi – KKTC
Prof. Dr. Bülent Salderay – Resim, Engelli Bireyler Sanat Eğitimi, Sanat Terapi, Algı Psikolojisi,
Sanat ve Yaratıcılık – Hacı Bayram Veli Üniversitesi- Ankara – Türkiye
Prof. Dr. Berrin Baydık – Özel Eğitim- Doğu Akdeniz Üniversitesi – KKTC
Doç. Dr. Attila Döl– Sanat Eğitimi- Sanat ve Çocuk – Ömer Halisdemir Üniversitesi – Türkiye
Doç. Dr. Bilgehan Eren – Müzik Eğitimi- Okul Öncesi Dönem Çocuklar ve Özel Gereksinimli
Çocuklar Müzik Eğitimi - Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi -Ankara - Türkiye

ALAN EDITÖRLERİ

Dr. Öğr. Üyesi – Fatma Akfırat – Özel Eğitim – Yeditepe Üniversitesi- Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Gönül Ay Çalılımlı – Güzel Sanatlar- Resim İş Eğitimi – Mustafa Kemal
Üniversitesi – Türkiye
Yrd. Doç. Dr. Ferda Öztürk Kömleksiz – Özel Eğitim – Sanat Eğitimi – Lefke Avrupa Üniversitesi –
KKTC
Dr. Yılmaz Çıracıoğlu – Serebral Palsili Çocuklar ile Dijital Sanat Eğitimi – Güzel Sanatlar Eğitimi –
Hacı Bayram Veli Üniversitesi – Türkiye
Uzm. Öğr. Gör. Kerem Kaban – Dezavantajlı Bireylerle İletişim ve Sağlık Alanında Terapötik Sanat
Uygulamaları – Yaşar Üniversitesi- Türkiye

İlk Sayı İçin İlk Söz

Yakın Doğu Üniversitesi, Mükemmeliyet Merkezi'ne bağlı olarak faaliyet yürüten İletişim Araştırmaları Merkezi (İLAMER); son dönemde sadece üniversite bünyesinde değil, dış paydaşları bağlamında da oldukça fazla bilimsel ve sanatsal etkinliklere imza atmasının yanı sıra son derece olumlu geri bildirimler de almaktadır.

Merkez; son dönemde yürüttüğü başarılı söyleşiler, atölyeler, sergiler ve araştırmaların yanı sıra özellikle "1. Uluslararası Sinema Sempozyumu" ile bilimsel – sanatsal alana önemli katkı sunmaya başlamıştır. Sempozyum sonrası yayımlanan iki bildiri kitabı ise (Tam Metin Bildiri Kitabı ve Özet Bildiri Kitabı) sempozyumun uluslararası hedefini bilimsel kalıcılıkla taçlandırmıştır.

"İlamer" periyodik hale getirmeyi hedeflediği bilimsel – sanatsal etkinliklerin yanı sıra Uluslararası Bilimsel bir dergiyi de; bilim ve sanat araştırmacılarının hizmetine sunmayı hedeflemiştir: Uluslararası Sosyal Bilimler ve Sanat Araştırmaları Dergisi.

Söz konusu dergi için birçok taslak kapak tasarlanmış ve farklı üniversitelerden akademisyenlerin görüşlerine sunulmuştur. Hazırlanan taslaklar içerisinde, bu sayıyla sizlere ulaşan Ebru sanatının güzel örneklerinden birini barındıran kapak en çok ilgi gören seçenek olmuştur.

Ebru sanatının başlangıcı kesin bilinmemekle birlikte, kağıdın tarih sahnesinde kullanılmaya başlandığı 10. ve 11. yy'lara kadar uzandığı bilinmektedir. Kağıtdan daha eski bir sanat dalı olan "EBRU" sanatının çıkış noktası konusunda da farklı araştırmalar söz konusudur. Birçok araştırmacıya göre Doğu sanatı olarak kabul edilen "EBRU" sanatının, bazı İran kökenli kaynaklara göre Hindistan'da ortaya çıktığı kabul edilirken, bazı farklı kaynaklar ise Türkistan'ın Buhara kentinde ortaya çıkıp İran üzerinden Osmanlı İmparatorluğu'na kazandırıldığı yönündedir.

Tüm bu araştırmalar kadar önemli olan diğer bir husus ise "EBRU" sanatının duygu ve tekniği ile yaratıldığı yerden taşarak, değer verenler sayesinde Almanya'ya, oradan da İtalya , Fransa, İngiltere ve Amerika'ya kadar ulaşmasıdır. Ulaştığı her ülkede o kültüre ait sanat anlayışı ile şekillenmesine rağmen asıl önemli olan "Ebru" sanatının evrensel ölçekte duygu ve düşünceleri harekete geçirebilmesidir.

Goethe'nin işaret ettiği gibi "Ulusal sanat ve ulusal bilim yoktur, ikisi de tüm üstün ve yüksek değerler gibi, tüm dünyanın malıdır." ifadesinden hareketle Yakın Doğu Üniversitesi İletişim Araştırmaları Merkezine bağlı oluşturulan derginin kapağı da bu gerçeğe vurgu yapmak için Ebru sanatı ile bağdaştırılmıştır.

"Sosyal Bilimler ve Sanat Araştırmaları Dergisi" tam da bu düşüncenin temsiliyetini üstlenmeyi hedeflemektedir. Sanatın ve bilimin, ulusal sınırlar ile kısıtlanmaması, evrensel boyutlarda tüm insanlığa katkı sağlayacak, özgün, farklı, sorgulayıcı, görünmeyen gerçeğin peşinde, yenilikçi ve multidisipliner yaklaşımı şiar edinmiştir.

İlk sayı, sekiz farklı bilim insanının değerli araştırmalarını sizlerle buluşturmuştur. Yılda iki kez periyodik olarak yayımlanacak dergi, bilimsel kriterleri en üst seviyede uygulama hedefinin yanı sıra bilimsel etik ilkelere de bağlı kalma amacındadır.

Kısa sürede uluslararası indekslerde yerini alacağını düşündüğümüz Sosyal Bilimler ve Sanat Araştırmaları Dergisi'nin bilimsel ve sanatsal alanda yeni bir soluk olması en önemli temennimizdir. Tüm bu duygu ve düşüncelerle, ilk sayıya katkı koyan tüm yazar, hakem ve editöryal süreçte yer alan kıymetli akademisyenlere teşekkür etmeyi bir görev biliyor, sağlık ve esenlikler diliyorum. İkinci sayıda görüşmek üzere.

Prof. Dr. Fevzi Kasap
İletişim Araştırmaları Merkezi Başkanı
USSAD Baş Editörü

Editörden...

Değerli okurlar, yazarlar ve araştırmacılar,

Yakın Doğu Üniversitesi İletişim Araştırmaları Merkezi bünyesinde beş aylık bir çalışmanın sonunda yayına hazırladığımız Uluslararası Sosyal Bilimler ve Sanat Araştırmaları dergimizin 1. Sayısı ile karşınızda olmanın heyecanını yaşıyoruz. Yaklaşık iki yıldır tün dünyayı saran Covid 19 pandemisi sebebiyle tüm alışkanlıklarımız yaşamsal pratiklerimiz değişmiş olduğu halde temel ihtiyaçlarımızı ve işlerimizi sürdürmek için büyük çabalar sarf ediyoruz. Özellikle eğitim, gelişim ve araştırma çabalarımız ve ihtiyaçlarımızın arttığı bir gerçektir. Bu gerçekten yola çıkarak bilim kurulumuzun saygın üyelerinin titizlikle hazırladığı hakem raporları, yayın kurulumuz ve uluslararası danışma kurulumuzun fikrinsel ve bilimsel katkıları ile yayın hayatımıza başlıyoruz.

Genel çerçevede tüm sosyal bilimler başlığı altındaki bilim dallarına açık olmakla birlikte asıl odağımız iletişim ve sanatın diğer disiplinlerle ilişkileri üzerine yoğunlaşmaktır. Tarihsel Üretim ve tüketim paradoksuna karşın, değişen ve dönüşen sosyo-ekonomik ve kültürel yapılanmaları mercek altına alan tüm kuramsal ve ampirik araştırmaları merkeze alarak özellikle iletişim, sanat, kültür ve eğitim alanlarındaki yeni yönelimlerin ve disiplinler arasındaki iş birliğinin bilime ve toplumsal faydaya yönelik katkılarının artması amacını asal hedef olarak kabul etmekteyiz.

Eskiye anlamlandırma ve değişen dünyayı sentez etme noktasından hareket eden dergi; sosyal bilimler içerisinde özellikle, arkeoloji, sanat tarihi, dil, müzecilik ve sanatın tüm dalları başta olmak üzere tüm sosyal bilimler disiplinlerini ilgi odağına taşımaktadır. Bu alanların iletişim ile ilişkisi, iletişim alanındaki kuramsal yeni yaklaşım ve teknolojik değişimler, tüketim alışkanlıklarına bağlı olarak şekillenen sektörel yapılanmalar, iletişim eğitimindeki yüksek öğretime bağlı değişim ve dönüşümlerin yanında özellikle dezavantajlı bireylerin kişisel ve toplumsal gelişimine yönelik tüm bilim dallarını kapsayan akademik çalışmaları desteklemeyi hedeflemekteyiz. Toplumsal önem arz eden sağlık alanındaki çalışma huzuru ve hasta haklarını da içeren sağlık iletişimi akademik anlamda geliştirilmesi gerekli bir diğer alan olması nedeni ile dergimizde önemsemekteyiz.

Uluslararası Sosyal Bilimler ve Sanat Araştırmaları Dergisi ekibi olarak ilk sayımızı sizlere sunmaktan büyük mutluluk duyar, her geçen gün koşulların zorlaştığı bir yaşam sürecinde araştırmacının, üretmenin ve bilime hizmet etmenin verdiği güç ile bir sonraki sayımızda görüşmek ümidi ile...

Sevgi ve saygılarımızla...

Öğr. Gör. Murat Cem Acaralp
Genel Yayın Yönetmeni
USSAD Sorumlu Editörü

OCAK 2022

Cilt 1 - Sayı 1

JANUARY 2022

Vol 1 - No 1

ISSN: 2792-0968

YENİ MEDYADA NEFRET SÖYLEMİ VE TÜRKİYE'DEKİ FUTBOL KÜLTÜRÜ	1
Fuat Boğaç EVREN	
FEYZİ TUNA'NIN KADIN FİLMLERİ ÜÇLEMESİNİN FEMİNİST KURAM PERSPEKTİFİNDEN ANALİZİ	23
Dilara BALCI GÜLPINAR & Nilgün Tuğçe DURAN	
COVID-19 SÜRECİNİN PSİKOSOSYAL AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	41
Çiğdem DÜRÜST	
KENTİN ÇEPERLERİNDE VAROLUŞ MÜCADELESİ: KENTSEL DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE SİNEMADA BİREY VE MEKÂN ANLATILARI	56
Sevcan AYTAÇ SÖNMEZ	
DERS DENETİMİ VE DENETMENLERE İLİŞKİN İNGİLİZCE ÖĞRETMENLERİNİN GÖRÜŞLERİ: KKTC ÖRNEĞİ	68
Mehmet GÜNEYLİ & Nazım KAŞOT	
HABERMAŞ'IN BURJUVA KAMUSAL ALANI KAVRAMI BAĞLAMINDA MODERN DİSİPLİN TOPLUMLARINDA YABANCILAŞMA VE KİMLİK SORUNUNA EKONOMİ POLİTİK BİR BAKIŞ	95
Çağlayan DURSUN	
İRAN'DA SİYASİ İSLAMIN SİNEMAYA ETKİSİ	113
Sabire SOYTOK	
YENİ MEDYADA ETİK İHLALLER: İZMİR DEPREMİ ÖRNEĞİ	128
Hande SERÇELİK & E. Sinem KASIMOĞLU	

YENİ MEDYADA NEFRET SÖYLEMİ VE TÜRKİYE'DEKİ FUTBOL KÜLTÜRÜ

■ Fuat Boğaç EVREN

Araştırma Görevlisi,

Yakın Doğu Üniversitesi İletişim Fakültesi Görsel İletişim Tasarımı Bölümü

e-posta: fuat.evren@neu.edu.tr

ORCID: 0000-0003-1325-3878

ÖZ

Twitter'daki futbol taraftar grupları tarafından üretilen içeriklerle dolaşıma giren nefret söylemini ve bu söylemlerin hangi kategorilere dahil olduğunu ortaya çıkarmayı amaçlamakla birlikte bu çalışma, ifade özgürlüğüne geniş olanaklar tanıdığı düşünülen sosyal medyanın nefret söylemine zemin hazırlayıp hazırlamadığının araştırılması saiki taşır. Spor Toto Süper Lig'in 2016-2017 sezonunun 11. haftasında (20.11.2016) oynanan Fenerbahçe-Galatasaray derbisi öncesinde ve sonrasında her iki takımın taraftar gruplarının resmi Twitter hesapları üzerinden dolaşıma soktuğu içerikler, çalışmanın kapsamını oluşturur. İçerik çözümlemesi yöntemiyle elde edilen bulguların sosyal medyanın olumlu kullanıma potansiyelinin geliştirilmesi konusundaki çalışmalara katkıda bulunması amaçlanmaktadır.

Anahtar kelimeler: futbol, yeni medya, sosyal medya, kültür, nefret

HATE SPEECH IN THE NEW MEDIA AND FOOTBALL CULTURE IN TURKEY

ABSTRACT

While aiming to reveal the hate speech that circulates through the content produced by football fan groups on Twitter and to which categories these discourses fall into, this study has the motivation to investigate whether social media, which is thought to provide wide opportunities for freedom of expression, paves the way for hate speech. The content circulated through the official Twitter accounts of the supporter groups of both teams before and after the Fenerbahçe-Galatasaray derby played in the 11th week of the 2016-2017 season of Spor Toto Super League (20.11.2016) constitutes the scope of the study. It is aimed that the findings obtained by the content analysis method will contribute to the studies on the development of the positive use of social media.

Keywords: *football, new media, social media, culture, hate*

Giriş

Nefret her insanın hissedebileceği bir duygudur; bu duygu herhangi bir nesneye, olguya, kişiye veya kuruma karşı hissedilebilir. Ancak nefret, bir kimliğin parçası olduğunda biz ve öteki ayrımını yaratır. Aynı zamanda Çayır'a göre (2010: 48) o kimlik, ötekileştirilen/nefret edilenden bağımsız bir şekilde tanımlanamaz. Çayır'ın bu tespitinden hareketle nefretin, nefret edilenden beslendiği, ondan güç aldığı, bu nedenle ondan bağımsız olamayacağı söylenebilir. Nefret söylemi ise bu duygunun kamusal alanda sözlü, yazılı ya da görsel biçimde kendisine yer bulmasıdır. Burada önemli olan nokta, bu duygunun salt bir kişi tarafından üretilmesi değil, kamusal bir ortamda paylaşılmasıdır. Bu noktada nefretle, nefret söylemi kavramını birbirinden ayırmak gerekir.

Yeni medya ürünü olan sosyal medyanın ise nefret söyleminin üretimini ve paylaşımını artırdığı düşünülmektedir. Bizi böyle bir varsayıma iten şey, kullanıcının geleneksel iletişim araçlarından farklı olarak içeriği salt tüketen değil, aynı zamanda üreten konumda olması, bu mecrada nefret söyleminin diğer ortamlardan daha fazla üretilmesine zemin hazırlayabilir. Ötekine karşı nefret söylemi toplumsal alanda üretildiğine göre bu çalışmada bu zemini kabul ederek Türkiye'deki futbol kültürü özelinde nefret söylemlerine ilişkin içerik çözümlemesi yapılmıştır. Öncelikle nefret söyleminin ifade özgürlüğüyle ilişkisi ele alarak, kavramların tanımına ve içeriğine yapılacak literatür taramasıyla değinilecektir. Sosyal medya, bir yandan ifade özgürlüğü açısından önemi inkâr edilemeyecek genişlikte bir olanak sunarken, diğer yandan da bu olanağın kullanım biçimi açısından çeşitli tartışmalara konu olmaktadır. Bu noktada, nefret söyleminin uygulama alanını incelemek açısından Twitter üzerinden, Fenerbahçe'nin ve Galatasaray'ın taraftar grupları tarafından dolaşıma sokulan nefret söylemleri incelenecektir (1).

Bu çalışmanın yapılmasındaki amaç, ifade özgürlüğüne geniş imkanlar sağladığı düşünülen sosyal medyanın nefret söylemine zemin hazırlayıp hazırlamadığının araştırılmasıdır. Bu çerçevede Twitter'daki taraftar grupları tarafından üretilen içeriklerle dolaşıma giren nefret söylemini ve bu söylemlerin hangi kategorilere dahil olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte, yapılacak literatür taramasıyla, nefret söyleminin ifade özgürlüğüyle farklarının ortaya konulması da amaçlanmaktadır. Çalışmanın önemi, sosyal medyanın, kullanıcılara fikirlerini beyan etme olanağı sunmasıyla birlikte kullanıcıların paylaştığı içeriklerin özgürlüklere ve demokratikleşmeye ne derece olumlu katkıda bulduklarına ilişkin bir tartışma alanı yaratmasıyla somut veriler sunmasıdır. Öte yandan bu geniş ve özgür paylaşım alanının demokratik normların yerleşmesine mi, yoksa hoşgörüyü bir yana iterek nefret söylemlerinin üretilmesine mi aracı olduğu da sorgulanmalıdır. Elde edilen bulguların sosyal medyanın olumlu kullanılma potansiyelinin geliştirilmesi konusundaki çalışmalara katkıda bulunması da amaçlanmaktadır. Çalışmanın kapsamını ise Spor Toto Süper Lig 2016-2017 sezonunun 11. haftasında (20.11.2016) oynanan Fenerbahçe-Galatasaray derbisi oluşturmaktadır. Özellikle bu derbi maçın çalışmaya konu edilmesinin nedeni, her iki kulübün birbiriyle olan büyük rekabeti ve bu maçın Türkiye'deki en önemli derbi maçları arasında kabul edilmesidir.

1. Nefret Söylemi Kavramının Ortaya Çıkışı ve Kavramın Geldiği Nokta

Nefret söylemine ilişkin evrensel düzeyde kabul görmüş bir tanım bulunmamaktadır. Ancak Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından yayınlanan tavsiye kararındaki nefret söylemi tanımı şu şekildedir:

“İrkçi nefreti, yabancı düşmanlığını, Yahudi düşmanlığını veya azınlıklara, göçmenlere ve göçmen kökenli insanlara yönelik saldırgan ulusalcılık ve etnik merkezilik, ayrımcılık ve düşmanlık şeklinde ifadesini bulan, dinsel hoşgörüsüzlük dâhil olmak üzere hoşgörüsüzlüğe dayalı başka nefret biçimlerini yayan, kışkırtan, teşvik eden veya meşrulaştıran her türlü ifade biçimini kapsamaktadır” (Weber, 2009, 3).

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin bu tanımlaması bir tavsiye kararı niteliğinde olup, herhangi bir devlet için hiçbir bağlayıcı hükmü bulunmamaktadır. Sadece mevcut kavramı tanımlamaya yöneliktir ve kavrama ilişkin en önemli tanımlama olarak kabul edilmektedir. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ise nefret söylemini tanımlayan bir diğer kuruluştur:

“Mağdurun, mülkün ya da işlenen bir suçun hedefinin, gerçek veya hissedilen ırk, ulusal ya da etnik köken, dil, renk, din, cinsiyet, yaş, zihinsel ya da fiziksel engellilik, cinsel yönelim veya diğer benzer faktörlere dayalı olarak benzer özellikler taşıyan bir gruba gerçek ya da öyle algılanan bağı, bağlılığı, aidiyeti, desteği ya da üyeliği nedeniyle seçildiği, kişilere veya mala karşı suçları da kapsayacak şekilde işlenen her türlü suçtur” (Alğan ve Şensever, 2010, 6).

Nefret söylemi, nefret duygusunun kamusal alanda ifade bulmuş biçimidir ve nefretin söylemsel bir etkinliğe dönüşmesini sağlayan şey, dilsel pratikler üzerinden gerçekleştirilmesidir. Bu yazılı, sözlü ya da görsel bir pratiği işaret eder ve nefret söylemi gerçekleştiği andan itibaren kendi dualitesini de yaratır. Yanıkkaya (2009, 24), nefret söyleminin kaba, kışkırtıcı, küçümseyici, aşağılayıcı ve küfürlü bir dil pratiğiyle *biz ve öteki* ayırma işlemi yaratılarak, dışlanmış bir ötekiyi ortaya çıktığına dikkat çekmektedir. Weber (2009, 4), nefret söyleminin çok sayıda durumu kapsadığına işaret ederek etnisiteye dayalı ırkçı nefretin kışkırtıldığını, inananlar – inanmayanlar arasında bir ayırım yarattığını ya da belli bir dinsel gruba yönelik nefretin kışkırtıldığını ve saldırgan milliyetçilikle etnik merkezilik biçiminde kendisine ifade bulan diğer nefret türlerinin kışkırtıldığını belirtmektedir.

Nefret söyleminin yarattığı öteki, her zaman biz için korkulan, sistemi tehdit eden ve varlığı kabullenmeyen olmuştur. Bu nedenle öteki, biz tarafından sistematik biçimde kötülenir, küçümsenir, aşağılanır ve marjinalleştirilir. Biz kimliği, iktidarı ve gücü temsil eder ve ötekini yok sayar. Toplumsalda ötekileştirilen kesimlerde tarih boyunca etnik azınlıklar, eşcinseller, yabancılar, köleler, işçiler, yoksullar, kadınlar olmuştur (Aygül, 2013, 21). Tüm bu öteki kimliklerin ortaklığı fiziksel, maddi ya da çoğunluk bakımından zayıf olmalarıdır. Ötekine duyulan bu nefret dile yani söyleme kaba, kışkırtıcı, küçümseyici, aşağılayıcı ve küfürlü bir anlatımla yansır. Nefret söyleminin yarattığı ötekileştirme aynı zamanda toplumsal düzeyde bir eşitsizliği de beraberinde getirir. van Dijk'a göre (2010'dan aktaran Aygül, 2013, 22) toplumsal eşitsizlik söz konusu olduğunda söylemlerle üretilen içeriklerin incelenmesi gerekir. Bu noktada Aygül (2013, 22), nefret söyleminin üretiminde üç önemli unsurun olduğuna dikkat çeker; *stigma (damga)*, “bir bireyi ayırt eden ve onu grubun diğer üyelerinden ayıran olumsuz bir tanımlayıcı özelliktir...” (Mutlu, 1998, 242'den aktaran Aygül, 2013, 22). *Stigmatizasyon (damgalama)*, önyargılar ışığında toplumsal gruplara karşı tavır alınması, hatta onların dışlanması anlamına gelir (Aygül, 2013, 22). *Stereotipler (kalıpyargılar)* ise köklü değişimlere karşın çoğunlukla kendini koruyan düşüncedeki sabit ve dar ufuklu görüntülerdir. “Genellikle aşağılayıcı bir anlam yüküyle kullanılan stereotip, sosyolojik tipleştirme sürecinin karşısında yer alan bir bakışı temsil eder” (Marshall, 1999, 701). Üç farklı unsuru da taşıyan nefret söylemleri birçok kişiyi, kurumu, nesneyi ya da olguyu hedef aldığı için türlere ayrılmaktadır. Çalışma kapsamında incelenen metinlerde ön plana çıkan nefret söylemi kategorilerini şu şekilde açıklayabiliriz:

Siyasal nefret söylemi: Siyasal bir düşünceyi ve o düşünceyi savunan kişileri hedef alır. Bunlara etnik milliyetçi söylemler, ırk temelli ayrımcılığı, Neo-Nazi hayranlığı örnek gösterilebilir (Binark ve Çomu, [29.11.2016]).

Kadınlara yönelik nefret söylemi: Toplumsal alanda kadının konumunu küçümser, aşağılar ve temelde cinsiyetçi ifadeleri kullanılır. Cinsiyet temelli olarak da değerlendirilebilir (Binark ve Çomu, [29.11.2016]).

Cinsel kimlik temelli nefret söylemi: Kadına yönelik nefret söyleminden farklı olarak toplumdaki eşcinselleri ve farklı cinsel tercihleri hedef alır. Genellikle ötekileştirilen bu kişileri “sapkın”

ve “iğrenç” olarak etiketlenir. Temel dayanağını da din ve inanç temelli toplumsal kurallardan alır (Binark ve Çomu, [29.11.2016]).

Bir kavram olarak nefret söylemi, ilk kez 1986’da New York’ta bir grup beyaz öğrenci tarafından Afro-Amerikalı bir gence yönelik yapılan fiziksel saldırıların medyaya yansımada kullanılmıştır. Başlangıçta sadece ırka, dine ve inanca yönelik ayrımcılığı kapsayan bir suç olarak görülse de 1990’ların başından itibaren cinsel kimlik, etnik köken ve engellilik durumu gibi birçok nefret söylemini içine alan suç tanımına dönüşmüştür (Alğan ve Şensever, 2010, 9). Nefret suçları, yakın zamana kadar Batı Avrupa ceza hukukunda kendilerine özgü kategorilerde ayrı bir şekilde değerlendiriliyordu. Ancak zaman içinde nefret söyleminin artması, konunun ciddi bir toplumsal sorun olarak ele alınmasını gerektirmiş ve nefret söylemi özelinde hukuksal düzenlemeler yapılmıştır (Alğan ve Şensever, 2010, 9). Bunlar; kişilere, kurumlara, toplumsal gruplara, olgulara veya nesnelere hakaret etmeyi ve bunlara karşı nefreti kışkırtmayı yasaklayan düzenlemelerdir.

Nefret söylemine ilişkin düzenlemelerin ilk örneği 1965’te kabul edilen ve 125’ten fazla ülke tarafından imzalanan Uluslararası Irk Ayrımcılığının Bütün Şekillerinin Yok Edilmesi Sözleşmesi’nde yer almaktadır: “İrk üstünlüğü ve nefretine dayalı fikirlerin yayılması ve ırk ayrımını teşvik ve tahrik eden propaganda aktiviteleri kanunla cezalandırılmalıdır” (Trager & Dickerson, 2003, 149). Birleşmiş Milletler’in genel kurulunda ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’de (1948) ise nefret söylemi bakımından önem taşıyan yaşama ile düşünce ve vicdan hürriyeti gibi haklara yer verilmiştir. Daha sonra bildirgenin 4. maddesinde nefret söylemine ilişkin bir düzenlemeye gidilerek, devletler, her türlü ırkçılığa dayalı nefret söylemini ve ayrımcılığı haklı çıkarmaya yönelik faaliyetlerin ortadan kaldırmak üzere pozitif önlemler almayı taahhüt etmiştir (Gemalmaz, 2011, 35). Bununla birlikte bildirgeye uygun olarak kurulan İnsan Hakları Komitesi’ne yapılan birçok bireysel başvuruda nefret söylemine ilişkin kararlar alınmıştır. Bunlardan birisinde komite, ırk ve din temelli nefret söylemlerinin savunulmasının ve yayılmasının ifade özgürlüğü kapsamında yer alamayacağına karar vermiştir (Yusifli, 2015, 43). Ayrıca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nde görülen (AİHM) Secic v. Hırvatistan davasının kararında, devletin şiddet içeren olayların soruşturmasında, şiddeti körükleyen muhtemel ırkçı söylemlerin ortaya çıkarılması ve bu olayda etnik nefretin varlığını tespit etmesi için gerekli adımları atmakta yükümlü olduğu belirtilmiştir (Bulut, 2014, 59’dan aktaran Yusifli, 2015, 44). AİHM’in aldığı bu karardan hareketle devletlerin, nefret suçlarının işlenmesini önlenmesinde sorumluluk sahibi olduğu söylenebilir. Bu noktada nefret söylemiyle ifade özgürlüğünün hangi noktalarda birbiriyle çatıştığını ve birbirinden ayrıldığını anlayabilmemiz için her iki kavramın tartışmamız gerekmektedir.

2. İfade Özgürlüğü ve Nefret Suçları

Modern toplumlarda bir düşünceyi veya fikri özgürce açıklayabilmek, demokratik rejimin, insan haklarının ve uç görüşleri tartışarak gelişmenin temel şartıdır (Reisoğlu, 2001, 66). Bu nedenle ifade özgürlüğü birçok düşüncenin ve fikrin kamusal bir düzeyde dile getirilmesini ve tartışılmasını sağladığı için demokrasinin olmazsa olmaz şartı olarak kabul edilir (Erdoğan, 2003, 38). Bu özgürlük, bireylere duygularını ve düşüncelerini özgürce paylaşma hakkını tanıyan demokratik bir işleve sahip olsa da yine de bireylere sonsuz bir özgürlük alanı sunmaz. Nefret söylemi bir anlamda ifade özgürlüğünün kötüye kullanılmasından doğduğu için ifade özgürlüğünün sınırlarının tartışıldığı noktada kendine vücut bulmaktadır. Burada nefret söylemiyle ifade özgürlüğü arasındaki ilişkiyi de nedenselliğe bağlayabiliriz. Binark’a göre (2010’dan aktaran Erol, 2012, 9) demokrasi düşünce ve ifade özgürlüğü olarak da tanımlanabilir ancak bazı düşünceler demokrasinin işleyişini hedef aldığı için özgür bırakılamaz. Erol (2012, 9), buna ilişkin olarak ötekinin yaratılmasıyla toplumsal bir korku öznesinin/nesnesinin doğacağı ve böylelikle nefret söyleminin meşrulaştırılacağı için devletlerin hukuk sisteminin

devreye girmesi gerektiğinden bahsetmektedir. İfade özgürlüğünün demokratik sistemin doğru çalışabilmesi için gerekliliği de AİHM’de görülen Handyside davasına konu olmuştur. Mahkemenin verdiği kararda, toplumu ya da toplumun belli bir bölümünü rahatsız eden düşüncelerin ifade edilmesinin bir hak olduğu vurgulanmış ve bu hakkın çoğulculuğun gerekliliği adına demokratik toplum için öneminden bahsedilmiştir (Doğru, 2008’den aktaran Yusufli, 2015, 18).

Nitekim AİHM’in 1976’ta almış olduğu bu karar, ifade özgürlüğünün kapsamı ve sınırları açısından belirleyici bir niteliğe sahiptir. Bu karar doğrultusunda her türlü düşüncenin özgürce dile getirilmesiyle kamusal bir zeminde paylaşılması demokratik toplumun temel unsurlarından birisi olup, bu özgürlüğün engellenmesinin de bir hak ihlaline sebep olacağını söyleyebiliriz. Onun için demokrasi salt düzenli aralıklarla yapılan kamuoyu seçimleriyle iktidarın belirlenmesini ifade etmez. Bununla birlikte bireylerin düşüncelerini açıklayabilme, kamusal alanda bunu paylaşabilme ve tartışabilme imkanını sağlaması, demokrasinin niteliğini belirler (Bollen, 1991, 6; Boyle, -tarihsiz-, 216-217’den aktaran Sunay, 2001, 15). İfade özgürlüğünün demokratik katılıma sunduğu katkı özellikle toplumsal azınlıkların sesini duyurabilmesinde daha fazla anlam taşır. Her ne kadar katılımcı demokrasilerde iktidar olmak demek çoğunluğun oyuna-onayına sahip olmayı ifade etse de çoğunluğun verdiği bu onay, azınlığı katılımcı demokrasi aracılığıyla demokratik sistemin dışına itmek, hatta bu yolla onu ötekileştirmek anlamına gelmez (Touraine, 1997, 39). Bu hakla toplumda görülmeyen, görülmek istenmeyen azınlığa ilişkin sorunların görünür kılınması ve tartışılabilmesi sağlanabilir. Temelde kişilere tanınan bu hakkın karşısında nefret söylemi durduğu gibi, ondan daha zararlı sonuçlar doğurabilecek olan resmi söylem de devreye girer. Arslan’a göre (2003, 50) ideolojik devlet, toplumu doğruluğundan şüphe edilmeyen ilkelerle şekillendirmeyi amaçlar ve ifade özgürlüğünün sınırı ifadenin resmi söylemle olan bağlantısıyla şekillenir. Resmi söylemi savunan görüşlerin ifadesi serbestken, ona karşı gelen düşünceler ise ifade özgürlüğü sınırının dışında kalabilir. Bu noktada ifade özgürlüğünün resmi söylemin dayatmalarına karşı can simidi görevi gördüğü söyleyebiliriz. Bu anlamda ifade özgürlüğü, iktidarın kamuya hizmet etmesiyle kamuya ilişkin karar verme süreçlerinde iktidarın kamuyu bilgilendirmesinde ve kamunun rızasının almasında önemli bir işleve sahiptir (Yusufli, 2015, 17). Ancak bu özgürlüğün tüm devletler tarafından aynı şekilde uygulandığı söyleyebilmemiz güçtür.

AİHM’in Handyside davasının kararında belirttiği üzere ifade özgürlüğü toplumu ya da onun belli bir kesimini rahatsız edici ifadelerin dahi engellenmesine karşı bireye bir hak tanısı da hâlen bu özgürlüğün sınırlarına ilişkin sorunlar tartışılmaktadır. Nefret söylemini oluşturan her türlü ifadenin, ifade özgürlüğü kapsamının dışında kalması, bu özgürlüğe yönelik sınırlamalardan biridir (Karan, 2012’den aktaran Erol, 2012, 9). Önceki bölümde belirtildiği üzere Uluslararası Irk Ayrımcılığının Bütün Şekillerinin Yok Edilmesi Sözleşmesi’nin (CERD) 4. maddesi, ırk üstünlüğüne ve nefretine dayalı ifadelerin kanunla cezalandırılmasını açıklasa da İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin (UDHR) 18. ve 19. maddeleri ise “herkesin düşünce ve vicdan hürriyeti ve müdahalesiz fikir edinmeyi ve bilgi ve fikirleri arama, alma ve bırakmayı kapsayan ifade ve kanaat hürriyeti haklarına sahip olduğunu ilân eder” (Trager ve Dickerson, 2003, 149). Bu noktada Trager ve Dickerson (2003, 149), her iki sözleşmedeki ilgili maddelerin birbiriyle çeliştiğine dikkat çekerek, devletlerin bu tür durumlarda ne yapacağını sorgulayarak her iki sözleşmeyi uzlaştırmak için üç yaklaşımın geliştiğini belirtir. Bazı ülkeler UDHR’nin ilgili maddelerine öncelik verirken, diğerleri ise her iki sözleşmeyi birbirine uzlaştırma yoluna gitmektedir. Aynı zamanda Almanya ve Uruguay gibi ülkeler CERD’i aynen uygulayarak nefret suçlarını yasaklamaktadır (Trager ve Dickerson, 2003, 149-150). Görüldüğü üzere ifade özgürlüğüyle nefret suçunun birbirinden ayıran yasal düzenlemeler ülkelere göre değişiklik gösterse de birçok ülkede (Almanya, Danimarka ve Uruguay gibi) hakaret etmek, aşağılamak ve toplumsal

anlamda nefret edilmesini sağlayacak söylemler suç sayılırken bunun dışındaki her türlü düşüncüyü ifade etmek bir hak olarak tanınmıştır (Trager ve Dickerson, 2003, 150-152). İfade özgürlüğüyle nefret söylemi arasındaki ilişkiye ve uygulamadaki farklara futbol özelinde bakıldığında ise özellikle nefret söyleminin yaygın biçimde kullanıldığı görülmektedir. Sosyal medya ortamlarında ise nefret suçu bir hak biçiminde görülerek sıklıkla ve düşünülmezsizin kullanılmaktadır. Bu noktada gerek yeni medyada futbol özelinde üretilen ve dolaşıma sokulan nefret söylemlerinin içeriğini anlamamız, gerekse buna zemin hazırlayan yapıyı incelememiz için futbol kültürüne değinmek gerekmektedir.

3. Futbol Kültürü ve Nefret Söylemi

Futbolun dünyanın birçok ülkesinde en çok ilgi gören spor dalı olması, internet mecrasında onun üzerinden çeşitli kamusal tartışmaların yapılmasını tetiklemiştir. Geleneksel medya ortamlarından farklı olarak bu mecrada kullanıcı kaynaklı içerik üretimi söz konusu olurken aynı zamanda içeriği üreten kullanıcılar diğer kullanıcıların ürettiği içerikleri de görebilmeye başlamıştır. Böylece birden çok kullanıcının bulunduğu sanal ortamda kullanıcıların birbiriyle etkileşim içinde olabileceği ortak bir sanal dünya yaratılmaktadır (Andrew & Ride, 2006, 215-216'dan aktaran Binark ve Löker, 2011, 10). Bu durum kullanıcının arayüzeyde bir içeriğe yorum yapabilmesini, onu paylaşarak dolaşıma sokabilmesini ve ona müdahale edebilmesini mümkün kılar. Tüm bu kullanıcı kaynaklı içeriğin üretimi ve dolaşıma girmesi sanal bir düzlemde gerçekleşirken futbola ilişkin tartışmalarda yeniden üretilerek herhangi bir kanal aracılığıyla olmaksızın insanlar doğrudan fikirlerini ve düşünceleri paylaşabilmektedir. İnternetin hayatımızda olmadığı dönemde Critcher (1979'dan aktaran Bennett, 1999, 69), bir zamanlar halkın oyunu olan futbolun zaman içinde halkın elinden alınarak, medya üzerinden halka sunulan bir eğlence ürününe dönüştüğünü belirtir. Günümüzde ise insanların futbola olan bakış açısı medya tarafından şekillenmeye devam etmektedir. Böylece insanların futbola ilişkin tartışmalarda kullandığı ifadelerin doğrudan ya da dolaylı biçimde medyanın etkisi altında kalarak sosyal medyada kendisine yer bulduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca kapitalist sermayenin yeni bir iş alanı haline gelen futbol, yine bir eğlence ürünü olmakla birlikte endüstriyel olarak tamamen kâr odaklı ekonomiye dayanan bir yapıya bürünmüştür. Bu yapı, modern futbol adı verilen yeni bir dönemi başlatarak maçların sadece düzenli ve sistematik kurallarla oynanabilmesini sağlamıştır. Sistem içerisinde maçlar artık ulusal ya da uluslararası düzeye erişerek yeni bir futbol piyasası gün yüzüne çıkmıştır. Bu yeni sistemde, başlangıçta insanların futbola katılımı seyirlik düzeye indirgenmiş, sonrasında ise bahis şirketleri aracılığıyla futbol, insanlara bir para kazanma aracı olarak sunulmuştur (Bigsby, 1999, 100'den aktaran Şentürk, 2007, 35). Öyle ki bugün milyonlarca insan adını bile duymadığı bir futbol takımını üzerinde bahis oynayabilmektedir. Yaratılan bu ortamda bahis şirketleri büyük gelirler elde ederken, bu gelirin bir kısmını da lisans hakları gereği futbol kulüpleriyle paylaşmaktadır. Futbol üzerinden yaratılan bu ekonominin sağlıklı çalışması için de futbolun bir oyundan ziyade, gelir getiren bir şova dönüşmesi hem kulüpler hem de medya aracılığıyla sağlanır.

Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği'nin (FIFA) yaptığı açıklamaya göre 2014 Dünya Kupası'nın açılış maçı olan Brezilya – Hırvatistan maçını sadece Brezilya'da 42,9 milyon kişi televizyondan izlemiştir (Dünya kupası izlenme rekoru kırdı, [25.12.2016]). Bu denli fazla seyircisi olan futbolun en önemli etkisi, tartışmasız biçimde küresel bir kamusal tartışma alanı yaratabilmesidir. Bunun için futbol, bir spor ya da oyun olmaktan öte toplumsal bir olgu haline gelmiştir. Bu eğlence ürününün seyircileri de bir tarafın yanında olarak onu destekler. Bu taraftar olma durumu da çoğu kez rakibe ve rakibin taraftarlarına karşı nefret söyleminin üretilmesine neden olmaktadır. Taraftar olmak, doğası gereği toplumsal alanda biz ve öteki olgularını yaratmaktadır. Burada söylemi üretenler kulüplerin yöneticileri, futbolcuları, teknik çalışanları olabilirken, medya ve taraftarlarda bu söylemleri üreten gruplar arasındadır. Özellikle internete olan erişimin artmasıyla taraftarların sosyal medya üzerinden futbola ilişkin

nefret söylemleri üretmesine ve bunu dolaşıma sokmasına hız kazandırmıştır. Ayrıca geleneksel medya içerikleriyle birlikte internet ortamında kullanılan bu ifadeler, kullanıcının futbol özelindeki zihinsel anlam haritaları şekillendirmektedir. Söz konusu içerikler ve ifadeler, taraftarların futbolla ilgili zihninde var olan şemaların gelişmesine ve yeni şemaların oluşmasına katkı sağlar. Ayrıca ikili karşıtlık temelinde bizim takım ve rakip takım imgelerini kurgulayarak futbol özelinde toplumsal gerilimlerin artmasına zemin hazırlar (Talimciler, 2014'den aktaran Demir ve Talimciler, 2014, 255). Nefret söylemi aracılığıyla rakip takım ve ona ilişkin tüm olgular sistematik biçimde kötülenir ve aşağılanır. Özellikle futbol maçlarında ırk ve cinsel kimlik temelli nefret söylemlerine sıklıkla rastlanmaktadır. Örneğin Avusturya'da 1996-97 ve 1997-98 lig sezonlarında Rapid Wien'de forma giyen Kamerunlu siyahi futbolcu Samuel Ipoua pek çok kez sözlü ırkçı saldırıya maruz kalmıştır (Fanizadeh, 2000, 16'dan aktaran Alver, 2008, 233). İspanya ve İngiltere ulusal takımlarının 2007 yılında Madrid'de oynadığı karşılaşmada İngiliz futbol takımındaki siyahi oyunculara yönelik ırkçı saldırılar yapılmıştır. Aynı yıl, yine Madrid'de oynanan Real Madrid – Bayern Leverkusen maçında Leverkusen forması giyen Brezilyalı futbolcu Roque Júnior'a karşı Madridli taraftarlar maymun sesleri çıkarmış ve Nazi selamı vermiştir (Alver, 2008, 233).

Gerek stadyumlarda gerekse stadyum dışında futbola ilişkin üretilen bu nefret söylemlerinin kaynağını ve taraftarın zihninde oluşturduğu anlam haritalarını anlayabilmemiz için futbol kültürün eleştirel bir açıdan bakmamız gerekir. Bunun için Bourdieu'nun toplumsal olayları ele alma yaklaşımına göre bakıldığında *alan*, futbol kültürünün kendisini oluşturur. Bu alanda kulüpler birliği olan ve onları denetleyen mekanizmalar (federasyonlar), kulüpler, kulüp yöneticileri, kulüpte görev alan diğer kişiler, futbolcular, taraftarlar, futbol medyası ve bu kültürü ayakta tutan sponsorlar, yani *sermaye* yer almaktadır. Sermaye ve medya, federasyonları ve kulüpleri beslerken, taraftarlar da hem kulüpleri, hem de sermayeyi ve medyayı besler. Alan içindeki söz konusu sermaye ilişkisi *endüstriyel futbol* adı verilen, futbolun salt bir pazar olarak algılandığı ve ticari kaygıların her şeyin üstünde olduğu bir ekonomiye tekabül eder. Günümüzde endüstriyel futboldaki ticari ilişkiler ise *doxanın* belirleyicisi haline gelmiştir. Sorgulanmadan kabul edilen yaygın inanışlar olarak gördüğümüz doxada taraftar salt tüketici konumuna indirgenerek sürekli kendinden bir şeyler vermesi beklenmektedir. Büyük ihtimalle taraftarlar henüz çocukken, daha önceden bu sistemin bir parçası olan babadan ve çevrelerindeki büyüklerinden görerek benimsedikleri ve rol modellerinin tarafında olmayı seçerek kendilerine sunulana razı olur, koşulsuz takımlarını destekler. Eğer takımları başarılı olursa elde edecekler tek *illusio* (değer olduğuna dair yanılsama) bu başarıdan duyacakları gurur, mutluluk ve başarıya hazzıdır. Bununla birlikte taraftarın çevresinde yaratacağı *şampiyon takımın taraftarı* illusiosu da söz konusudur. Kendi hayatlarındaki bütün yenilgilerin, kaybedilen yarışların ve erişilemeyen gücün getirdiği yenilgi duygusunu takımları aracılığıyla, en azından bir süreliğine bertaraf ederler. Ayrıca futbol, erkeklik statüsünün kurulmasında ve kimlik edinme sürecinde oldukça etkilidir (Demir ve Talimciler, 2014: 275). Futbol özelinde gerçekleşen tüm bu karmaşık ilişkiler ve çıkarlar, sistemin üyeleri ve öğeleri tarafından içselleştirilerek hayat kazanır, olağanlaştırılır ve sürekli yinelenir. Böylece futbol kültürüne ilişkin bu doxa sorgulanmadan kabul edilerek yaygın bir inanış haline gelir. Doxaları benimseyen taraftar, bu noktadan sonra endüstriyel futbol sisteminin hedef kitesinde yer almaya başlar. Bu sistemde taraftar sürekli kendisinden bir şeyler verirken, sistemin diğer parçaları sürekli alan ve kazanan konumdadır. Taraftar forma satın almak, şifreli maç yayını satın almak, stada girebilmek için bilet satın almak gibi belki de şartlarını zorlayan yeni maddi kurallara razı olurken, sistemin diğer parçaları sürekli taraftardan daha fazlasını talep eder. Buna karşılık taraftara vaat ettiği tek şey ise takımının şampiyon olması veya kupa sahibi olmasıdır.

Bu doxalarla belirlenen alanda, taraftarlar dışındaki alanın diğer öğeleri de bir illusionun peşinden gider. Bir futbolcunun illusiosu, bu sezon başarılı bir performans çizip bir sonraki sezonda daha

popüler bir kulübe transfer olup geliri artırmak olabilirken, kulüp yöneticilerinin illusiosu ise sahip oldukları iktidar alanı aracılığıyla gerek toplumsal gerekse siyasal alanda kazandıkları statüyü sürdürebilir kılarak, bu statünün açtığı kanallar aracılığıyla yeni illusiolara erişebilmektir. Taraftarın içinde yetiştiği toplumsal habitus, diğer habitus gruplarında olduğu gibi bu grubun temel reflekslerini belirlemede etkilidir. Bu bağlamda tribünde, televizyon başında ya da sosyal medyada yer alan taraftarın saha içinde meydana gelen olaylara olan tepkisi de büyük ölçüde toplumsal habitusun şekillendirmelerine bağlı olarak ortaya çıkacaktır. Bunun bilincinde olan federasyon ve kulüp yöneticileri bu tepkiyi kullanma ve manipüle etme erkine sahiptir. Burada sözü edilen bilinç kuşkusuz ki her zaman bilimsel bir bilginin varlığına işaret etmez. Ancak kendi taraftarlarının reflekslerini yine kendi tecrübelerinden yola çıkarak öngörebilen birileri de bu pratik bilgiyi bir erk alanı oluşturmak için kullanabilmektedir.

Taraftar reflekslerini kullanma ve yönetme erkini elinde tutanlar, kimi zaman bunu, siyasal erki yönetme de ya da yönlendirme de kullanılabilir. Milyonlarca insanı çatısı altında toplayan bir futbol kulübü için bu kitle salt taraftar anlamını taşırken, bir siyasal parti için aynı kitle oy deposu olarak görülebilmektedir. Bu kitleye ulaşmanın yolu da taraftarı etkileme gücüne sahip olan kulüp yöneticilerinden geçer. Böylece ortak çıkarlar bağlamında futbol erki ve siyasal erk iş birliği içinde hareket edebilir. Buna örnek vermek gerekirse Türkiye’de birçok belediyeye ait futbol kulübü bulunmaktadır. Bu kulüplere olan maddi destekte yine belediyeler ve sponsorlar tarafından karşılanır. Özellikle maç günleri taraftarın stada ücretsiz bir şekilde toplu ulaşımının sağlanması ve tribünde yemek, forma, futbol topu gibi ürünlerin dağıtımı söz konusudur. Bununla birlikte Türkiye’de siyasal iktidar son yıllarda futbol altyapısına önemli yatırımlar yapmıştır. Birçok kulübün statları yıkılarak TOKİ aracılığıyla yüksek kapasiteli ve yeni statlar inşa edilmiş ve taraftarların da siyasal anlamda sempatisi kazanılmıştır. Bununla birlikte futbolun bir spor dalı olmaktan çok endüstriye dönüştüğü de akılda tutulursa siyasal erkten alınacak maddi yardımlar, vergi indirimleri-muafiyetleri gerek kulüplerin ayakta durması gerekse kulüp yöneticilerinin erkini koruması anlamında önem arz eder. Ayrıca kulüp yöneticilerini destekleyen taraftar grubu liderleri hem kulüpler, hem de sermaye tarafından beslenir. Bu noktada taraftarları yönetme ve yönlendirme erkini elinde bulundurduğunu söylememiz gerekir, fakat bu erk, çoğu kez kulüp yöneticileri tarafından kullanılmaktadır. Taraftar grubu liderleriyle kulüplerin ve sponsorların illusioya dayanan ilişkisinde çok az sayıda taraftar kendisine pay çıkartmaktadır. Futboldaki habitus ortamında nefret söylemini ve suçunu üreten-işleyen tarafta genellikle taraftarın dışındaki sistemin geri kalanlarıdır. Taraftar bunu alır, kabullenir ve paylaşır. Zaten önemli olanda taraftarların bunu kabul etmesidir. Taraftar bu habitus ortamını toplumlaştıran unsurdur, diğerleri azınlık olan belirli bir zümredir. Böylece nefret söylemi de taraftarlarca kamusal bir niteliğe bürünerek toplumsal bir sorun haline gelir.

Avrupa Futbol Federasyonları Birliği (UEFA) nefret söylemi sorununa karşı somut adımlar atarak organizasyonunu üstlendiği Şampiyonlar Ligi’nde ve Avrupa Kupası’nda “no racism” (ırkçılığa hayır) ve “respect” (saygı) sloganlarını uzun yıllar kullanılmaktadır. Ayrıca statlarda yaşanan yabancı düşmanlığı ve ırkçılığa yönelik suçlara karşı Avrupa ülkelerinde önlemler alınmaktadır. Diğerlerinden farklı olarak İngiltere’de bu tür eylemlerde bulunan taraftarlara üç yıla kadar hapis cezası ya da 1300 Euro para cezası verilmekle birlikte beş yıl statlara giriş yasağı da verilmektedir (Wolf, 2007, Alsev, 2008: 234’den). Türkiye’de de bu tür suçlara ve söylemlere karşı yasal düzenlemeler bulunmaktadır. Türkiye Futbol Federasyonu (TFF) Futbol Disiplin Talimatı’nın “Ayrımcılık ve İdeolojik Propaganda” başlıklı 42. maddesinde herhangi bir şekilde ayrımcılık yaparak insanlık onurunu zedeleyen futbolculara maçlardan men cezası, kulüp yöneticilerine hak mahrumiyetiyle bağlı olduğu kulübe para cezası ve taraftarlara da taraftarı oldukları kulübe para cezası verileceği belirtilmektedir. Ayrıca suçun ağırlığı ve devamı halinde kulübe bir ya da birden fazla seyircisiz maç oynama, saha kapatma, hükmen mağlubiyet, puan silme ve ligden ihraç gibi ağır cezalar da verilebilmektedir (Türkiye Futbol Federasyonu Futbol Disiplin Talimatı, [25.12.2016]). TFF’nin nefret suçlarına

ve söylemine ilişkin uygulamaya koyduğu cezalar sadece statlarda gerçekleşen, futbolla ilgili olayları kapsamamaktadır. Bunun en yakın örneği 28 Aralık 2013'te hakem Ümit Çınarlı'nın Twitter hesabı üzerinden Uludere saldırısına ilişkin attığı "Hümanizm köpekliktir! Uludere katırlara üzülün bence #KürtajCinayettirUludereAdalet" ve "Uludere olaylarının ikinci yıl dönümü kutlu olsun ! Ölen Katırlar sizden daha değerliydi, yazık oldu..." tweetleri üzerine Amatör Futbol Disiplin Kurulu'nun (AFDK) harekete geçmesiyle görülmüştür. Kurul, Hakem Çınarlı'ya işlediği nefret söylemi suçu nedeniyle 6 ay hak mahrumiyeti cezası vermiştir (TFF'den ırkçılık yapan hakeme ceza, [25.12.2016]). Gerek stadyumlarda gerekse stadyum dışında futbola ilişkin nefret söylemlerinin bir sorun olarak küresel bir karşılık bulması da onun kamusal alanlarda baş göstermesidir. Eğer Çınarlı, ürettiği nefret söylemini –futbola ilişkin olmasa da– Twitter üzerinden değil de hane içinde paylaşırdı mesele ülke gündeminde yer edinmeyecek ve onun ceza almasını da gerektirmeyecekti. Tam da bu noktada, yeni medya ortamlarının nitelikleri ve özellikleri, toplumsalda görünmeyen ve sorunsallaştırılmayan meseleleri kamusalalaştırmada etkin bir araç konumuna gelir. Bu nedenle futbol özelinde yeni medyada üretilen nefret söylemlerinin incelenmesi hem meseleye dikkat çekmek hem de durum tespiti yapmak için önemlidir.

4. Yöntem

İnternet, iletişim alanında yarattığı potansiyel değişimler araştırmacıların ilgisini çekmekle birlikte kısa sürede günlük yaşamın önemli bir parçası olmasıyla kullanıcılarına pek çok konuda bilgiye erişme ve katkıda bulunma imkanı sağlamıştır. Castells, bu durumu *kitlevi öz-iletişim* olarak açıklarken, internet ara yüzeyinde üretilen ve paylaşımına sokulan metinlerin kullanıcıları ne ölçüde etkilediğine ilişkin birçok farklı görüş ortaya çıkmıştır (Mitra, vd. 1999'dan aktaran Çomu, vd. 2014). Mitra ve Cohen'e (1999'dan aktaran Çomu, vd. 2014) göre internet ara yüzeyini çözümlemede iki tür yaklaşım mevcuttur. Bunlardan ilki olan kullanıcı temelli yaklaşımda, kullanıcıların internet kullanım alışkanlıkları, bağımlılıkları, yöntemleri ve internet hakkındaki görüşleri araştırılır. İkinci ve aynı zamanda bu çalışmada yararlanılan içerik temelli yaklaşım ise bu ara yüzeydeki içeriklerin ve metinlerin çözümlemesine yöneliktir.

İçerik temelli yaklaşımda genellikle içerik çözümlemesi ile söylem çözümlemesi tekniklerinden yararlanılmaktadır. İçerik çözümlemesi tekniği, "bir mesajın içindeki verilerden yinelenebilir ve değerli çıkarımlar yapılmasını sağlar" (Aziz, 2003, 121). İçerik çözümlemesinin ilk uygulayıcılarından olan Berelson, (1952'den aktaran Atabek, 2007) içerik çözümlemesinden, ölçülebilir içeriğin nesnel, sistematik ve nicel olarak betimlendiği bir araştırma tekniği olarak bahsetmektedir. Ayrıca içerik çözümlemesi, bir gözlem yönteminden çok, kişilerin ortaya koyduğu iletişimi materyallerini ele alıp inceler. Bununla birlikte nitel verileri nicel terimlere dönüştürerek bu verileri özetleme, standardize etme ve karşılaştırma imkanı sunar (Smith, 1975'den aktaran Öğülmüş, 1991, 215). Bu nedenlerle, Galatasaray'ın taraftar grubu ultrAslan'ın ve Fenerbahçe'nin taraftar grubu 12 Numara'nın Twitter üzerindeki paylaşımlarının incelenmesinde içerik çözümlemesinden yararlanılmıştır. Bu çalışma, özellikle söz konusu taraftar gruplarına ait Twitter sayfalarının takipçi sayısının toplamda iki buçuk milyona yakın olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu sayfaları yönetenlerin taraftarlar üzerindeki erkini ve bunun yaratacağı etkileri anlayabilmemiz için önem taşımaktadır.

Yapılan inceleme, taraftar grupları tarafından paylaşılan içeriklerle, bu içeriklere kullanıcıların yaptığı yorumları iki ayrı kategoride ele alınmayı gerektirmiştir. Öncelikle Twitter sayfa künyeleri tablolaştırılmış, ardından Fenerbahçe-Galatasaray maçına ilişkin yapılan paylaşımlar arasında nefret söylemi içerenler tespit edilerek, bu söylemler dahil oldukları kategori başlıkları altında açıklanmıştır. Bununla birlikte söz konusu paylaşımlara yapılan kullanıcı yorumları arasında nefret söylemi içerenler de tespit edilmiştir. Çözümleme için Twitter'da yer alan tüm bu içerikler ekran görüntüsü alınarak çalışmaya eklenmiş ve bunun için de katılımsız gözlem tekniğine başvurulmuştur.

5. Bulgular

Yapılan içerik çözümlemesi sonucunda elde edilen veriler Galatasaray taraftar grubu ultrAslan ve Fenerbahçe taraftar grubu 12 Numara ana başlıkları altında şu şekilde açıklanmaktadır:

5.1. Galatasaray Taraftar Grubu ultrAslan

Bu başlık altında ultrAslan resmi Twitter sayfasının künyesi, taraftar grubu tarafından yapılan paylaşımlar ve bu paylaşımlara yapılan kullanıcı yorumları incelenmiştir. Sonunda da incelemeye ilişkin genel bir değerlendirmeye yer verilmiştir.

5.1.1. Twitter Sayfasının Künyesi

Görsel 1: UltrAslan'ın resmi Twitter sayfası

1. Taraftar grubunun adı:	ultrAslan
2. Taraftar grubunun Twitter adresi:	https://twitter.com/ultrAslan
3. Twitter'a katılma tarihi:	Kasım 2010
4. Taraftar grubu hakkında verilen bilgiler:	ultrAslan Resmi Twitter Hesabı (Official Twitter Account of ultrAslan) #Galatasaray #ultrAslan #ultrAslan.com
5. Takipçi sayısı:	1.13 milyon
6. Tweet sayısı:	24.5 bin
7. Gönderilerin içeriği:	<p>"ATATÜRK VE GALATASARAY"</p> <p>"KICK Dergisi'nin yayınladığı "En Korkutucu 5 Stat" videosunda ilk sırada "Ali Sami Yen" yer aldı!"</p> <p>"İNANDIK BİZ SİZLERE CİMBOM YÜZÜMÜZÜ GÜLDÜR BU SENE! ŞAMPİYONLUK ŞARKISI DÜŞMESİN DİLLERDEN TRİBÜNLERDE!"</p> <p>"ASLAN her yerde ASLAN!"</p> <p>#DikDuruşunSimgesidirGALATASARAY"</p> <p>"Var olduğun her yere biz hep geleceğiz! #ultrAslanUNI"</p>
8. Profil görseli:	ultrAslan logosu
9. Kapak görseli:	"BİRLİK VE BERABERLİK İÇERİSİNDE TEK TÜRKİYE" yazılı ve Türkiye bayraklı tribün koreografisi fotoğrafı

Tablo 1: UltrAslan'ın resmi Twitter sayfasının künyesi

UltrAslan grubunun resmi Twitter sayfası Kasım 2010'dan beri aktif kullanıma açılmıştır. 1.13 milyon takipçisiyle Fenerbahçe'nin taraftar grubu 12 Numara'yla aynı takipçi sayısına sahiptir. Profil görselinde ultrAslan logosu yer alırken, sayfanın kapağında da "BİRLİK VE BERABERLİK İÇERİSİNDE TEK TÜRKİYE" yazılı ve Türkiye bayraklı tribün

koreografisi fotoğrafı yer almaktadır. Açıklama olarak ultrAslan hakkında verilen bilgi “ultrAslan Resmi Twitter Hesabı (Official Twitter Account of ultrAslan)” yazısıdır. Kullanıcıların sayfaya erişimini kolaylaştırmak için de sayfa açıklamasında #Galatasaray #ultrAslan #ultrAslan.com hashtagleri kullanılmıştır.

5.1.2. Taraftar Grubu Tarafından Yapılan Paylaşımlar

Nefret söylemi içermeyen	Nefret içerikli	Toplam
13	1	14

Tablo 2: UltrAslan tarafından Fenerbahçe derbisine ilişkin paylaşılan gönderiler

UltrAslan tarafından Twitter’da, Fenerbahçe derbisine ilişkin 14 içerik paylaşımına sokulmuştur. Bu gönderiler arasında kurallı cümleler, devrik cümleler ve emir kipi içeren cümleler yer almaktadır. Ayrıca gönderilerin bir kısmı tezahürat biçiminde olup, kafiyeli bir anlatıma sahiptir. Paylaşımlar arasında Fenerbahçe’ye yönelik kışkırtıcı ve küçümseyici ifade içeren yalnızca bir gönderi bulunmaktadır (Tablo 2). Söz konusu “GÖKSENİN KADIKÖY’E ! @61goksenin” yazılı içeriktir. Tek başına kışkırtıcı ve küçümseyici bir anlam içermese de, Spor Toto Basketbol Süper Ligi’nde (Erkekler) 13 Kasım 2016’da oynanan Fenerbahçe – Galatasaray Odeabank karşılaşmasına göndermede bulunmaktadır ve Galatasaraylı basketbolcu Göksekin Köksal’ı Kadıköy’deki Şükrü Saraçoğlu Stadı’nda oynanacak derbi maça davet etmektedir. Fenerbahçe Spor Kulübü, bu karşılaşma esnasında Galatasaraylı basketbolcu Göksekin Köksal’ın Fenerbahçeli taraftarlara küfrettiği ve beden diliyle yine Fenerbahçe taraftarlarına hakaret ettiğini savunmaktadır. Aynı zamanda bu iddiayı kanıtlayan video görüntülerde Fenerbahçe’yi destekleyen sosyal medya hesapları üzerinden paylaşımına sokulmuş, TV programlarında da tartışmaya konu olmuştur. UltrAslan’da Fenerbahçe derbisi öncesi böyle bir içeriği paylaşarak rakibi küçümseyici ve Göksekin Köksal’la birlikte taraftarları da kışkırtıcı bir faaliyette bulunmuştur. Bu bağlamda paylaşılan bu içerik nefret söylemi içermektedir. Bunun dışında “#KupaKaldırdığımızYereGeliyoruz ! #ultrAslan”, “Kadıköy deplasmanı için Arena’da toplanmaya başladık! #KadıköyÇıkarması #ultrAslan”, Taraftarımız Kadıköy’e yola çıkmak için hazır! Kol kola, omuz omuz GELİYORUZ! #KadıköyÇıkarması #ultrAslan”, “GELİYORUZ! #KadıköyÇıkarması #ultrAslan”, “GALATASARAY TRİBÜNÜ KADIKÖY’DE! #KadıköyÇıkarması #ultrAslan”, “ultrAslan’ın #KadıköyÇıkarması ndan Kareler! #ultrAslan”, “KADIKÖY’DE 4 YILDIZLI SARI KIRMIZINI GALATASARAY TRİBÜNÜ! #KadıköyÇıkarması #ultrAslan”, “MEKAN ZAMAN FARK ETMEZ! 4 YILDIZLI DEPLASMAN KOREOGRAFİMİZ! #KadıköyÇıkarması #ultrAslan” ve “KADIKÖY ÜLKER STADYUMU’NDA GALATASARAY TRİBÜNÜ! #KadıköyÇıkarması #ultrAslan”, metinleri, Galatasaray taraftarlarının kendi statlarından Fenerbahçe’nin stadına gidişini ve tribünde koreografilerini gösteren fotoğraflarıyla paylaşılmıştır. Bunların dışında Galatasaray’ın ilk 11’ini, Galatasaray’ın maça başladığını, ilk yarı sonucunu ve maç sonucunu açıklayan içerikler paylaşılmıştır. Söz konusu içerikler nefret söylemi içermediğinden nötr kategorisine dahil edilmiştir.

5.1.3. Paylaşımlara Yapılan Kullanıcı Yorumları

Olumlu	Olumsuz	Nefret söylemi içermeyen	Nefret içerikli
0	6	6	12

Tablo 3: “GÖKSENİN KADIKÖY’E ! @61goksenin” gönderisine yapılan kullanıcı yorumları (2)

Gönderinin aldığı retweet sayısı 874, favori sayısı ise 2.137’dir. Toplam yorum ise 24 tanedir. Söz konusu paylaşımına yapılan kullanıcı yorumlarının çoğunluğu nefret içeriklidir (Tablo 3). Bu yorumlar; “GÖKSENİN FENEVİN ANASINI SİKK !”, “O Götsenin se gel tabi...”

2- Gönderilere, 48 saat içinde yazılan yorumlar dahil edilmiştir. Gönderilerdeki yorumlar alınırken reklam içerikli, yorum değeri olmayan gönderiler hesaba katılmamıştır.

“GÖKSENİN KAYDIĞIMIZKÖYEEEE”, “Adam uyanık basketboldan anlamadan sadece Fenerbahçe maçlarında olay çıkararak paranizi yiyor bence gelmesi lazımdı”, “cehenneme çevirin o stadı”, “Gok’senin Mekan senin aqa Arkanda degil ‘yanında 25 milyon aslan’ @61goksenin koksal #FB yaslan”, “gelmezse amk”, “averaj takımına bak hele :D”, “17 lan 17 yıl amk evladi Carp 12*17=? Parise yol Olur yezid”, “BÜTÜN BASKETBOLCULARI BEKLİYORUZ BU TARİHİ ANI HERKES YAŞAMALI BENGE BİZİM İÇİN BİR BAŞLANGIÇ EZİKBAHÇE İÇİN SON :)” şeklinde olup, bunlarla birlikte, “GELMEYEN İBNEDİR!” yazılı pankartın bulunduğu fotoğrafla, FB’li Volkan Demirel’in yerde yatan GS’li Sneijder’e başında ayakta durduğu fotoğrafta bulunmaktadır. Bu yorumların ağırlıklı olarak cinsel kimlik temelli nefret söylemi içerdiği görülmektedir. Gönderiye ilişkin olumlu bir kullanıcı yorumu bulunmamaktadır.

Olumlu	Olumsuz	Nefret söylemi içermeyen	Nefret içerikli	Toplam yorum
22	93	33	88	236

Tablo 4: UltrAslan’ın gönderilerine yapılan kullanıcı yorumları

UltrAslan’ın paylaşımına soktuğu 14 gönderiye toplamda 236 kullanıcı yorumu yapılmış, bunların arasında olumlu yorumların 22, olumsuz yorumların 93, nefret söylemi içermeyenlerin 33 ve nefret içerikli yorumların da 88 adet olduğu tespit edilmiştir (Tablo 4). Bu gönderilere yapılan nefret içerikli yorumların bazıları şöyledir; “#KupaKaldırdığımızıYereGeliyoruz! #ultrAslan” metniyle ultrAslan taraftarının tribün görüntüsünü içeren sarı kırmızılı fotoğrafa, Fenerbahçeli taraftarlar “BİZ BU KADAR İBNEYİ BİR ARADA GÖRMEDİK” pankartlı Fenerbahçe tribününün fotoğrafıyla karşılık vermiştir. Yine aynı gönderiye “52 bin kişi kaldırmış bekliyor olacağız”, “HER SENE KOYDUĞUMUZ YERE GELİYORSUNUZ” şeklinde yorumlar yapılmıştır. “GELİYORUZ! #KadıköyÇıkarması #ultrAslan” başlığıyla Galatasaray taraftarının Kadıköy’e giderken çekilmiş fotoğrafının paylaşıldığı gönderiye, “HOŞ GELDİNİZ OROSPU ÇOCUKLARI :)” şeklinde bir duvar yazısının bulunduğu fotoğrafla yorum yapılmıştır. Yine ultrAslan’ın “MEKAN ZAMAN FARK ETMEZ! 4 YILDIZLI DEPLASMAN KOREOGRAFİMİZ! #KadıköyÇıkarması #ultrAslan” başlığıyla ultrAslan taraftarının maç esnasında yaptığı koreografi gösterisinin fotoğrafını içeren gönderiye, “Mekan zaman farketmez FENER siker affetmez”, “fener heryerde koyar”, “18 yıl deil 18 asırda geçse bi gün feneri kendi sahasında seyircisi önünde eşek siker gibi sikicez” ve “cüneyt çakır zaten fb li onun yüzünden yenildik adam resmen şike yapıyo” şeklinde yine cinsel kimlik temelli nefret içerikli yorumlar yapılmıştır.

Toplam kullanıcı yorumları arasında çoğunlukta olan olumsuz yorumlar arasında, “Ünal Aysal’a yaptığınız tepki ve bezdirme politikasını neden mevcut yonetime yapmıyorsunuz?”, “maç sonu neden takımı çağırıp alkışladınız aptalmısınız siz??? Ruhsuzları alkışladınız”, “Reikerinkin acil gönderilmesi gerek” (kastedilen kişi Galatasaray Teknik Direktörü Jan Olde Reikerink’tir), “Allah kahretsin”, “böyle ruhsuz, böyle isteksiz ne futbolcu ne de teknik ekip bizim GALATASARAY’ımız olaamaz!! Yeter artık ...”, “Dursun Özbek ile GS 2 sezondur yapılan Vizyonsuz Transferler ile daha 2. yarı başlamadan Şampiyonluktan Havlu atıyor!”, “riekerinki korursanız söverim size haberiniz olsun”, “bu sistem anlayışı ile çok zor” ve “ulan oley de çektirdiniz ya oynayacağınız topun !!!” bulunmaktadır. Az sayıdaki olumlu yorumlar arasında ise “Kadıköy’ü susturma işi sizin. Allah yardımcınız olsun!”, “armanın pesinden omuz omuza gidiyoruz #BugünGünlerdenGALATASARAY”, “allah utandırmasın”, “Her türlü tahrik edecekler. Oyuna gelmeyin, takımınızı destekleyin”, “hoş geldiniz evimize kardelerimiz :)” ve “kendini Fenerli zanneden danalara kulak asmayın... Biz dostuz, dost kalacağız...” bulunmaktadır. Genel anlamda bakıldığında kullanıcı yorumlarının ağırlıklı olarak cinsel kimlik temelli nefret söylemi içerdiği görülmektedir.

5.1.4. Genel Değerlendirme

Galatasaray ve Fenerbahçe arasında kuruluş tarihlerinden itibaren süregelen rekabet ortamının katkısıyla her iki kulübün taraftarları takımını ve kendisini yüceltirken, rakip takımı ve taraftarlarını yarattıkları nefret söylemleriyle küçümseyerek ötekileştirmektedir. Ayrıca UltrAslan'ın paylaştığı 14 gönderi arasında 9'u görsellerle desteklenmiştir. Bu görseller, Galatasaray taraftarının kendi statlarından Kadıköy'e gidişini ve maç esnasında tribündeki yerlerini gösteren fotoğraflardır. UltrAslan'ın nefret söylemi içeren tweetinde (GÖKSENİN KADIKÖY'E! @61goksenin) metin, bir güç ilişkisi içerdiği için adaletsizlik yaratmaktadır. Bununla birlikte Basketbolcu Göksenin Köksal'a ilişkin atılan tweette nedensel ilişki bulunmaktadır. Fenerbahçe Spor Kulübü, 13 Kasım 2016'da Spor Toto Basketbol Süper Ligi'nde (Erkekler) oynanan Fenerbahçe – Galatasaray Odeabank karşılaşmasında Köksal'ın, Fenerbahçeli taraftarlara küfrettiği ve beden diliyle yine Fenerbahçe taraftarlarına hakarete bulunduğunu iddia etmektedir. Aynı zamanda bu iddiayı kanıtlayan video görüntülerde Fenerbahçe'yi destekleyen sosyal medya hesapları üzerinden paylaşımına sokulmuş, TV programlarında da tartışmaya konu olmuştur. Bu olayın üzerine Göksenin Köksal, Kadıköy'de oynanan futbol karşılaşmasına davet edilmiştir.

Karşılaşmayı 0-2 kaybeden taraf Galatasaray olsa da, eğer Galatasaray kazansaydı, Göksenin Köksal'a ilişkin yapılan paylaşımın bakılarak rakibi küçük düşürücü ve aşağılayıcı nefret söylemlerini içeren paylaşımların da yapılacağı öngörüsü haklı bir şekilde akıllara gelmektedir. Bununla birlikte UltrAslan profilinin kapak görselinde yer alan "BİRLİK VE BERABERLİK İÇERİSİNDE TEK TÜRKİYE" yazılı ve Türkiye bayraklı tribün koreografisi içeren fotoğraf, doğrudan milli duygulara hitap etmektedir. Bayrağa, millet olmak ve "tek bayrak", "tek millet" gibi milleti sembol olarak temsil etme anlamı yüklenmektedir. Buradaki "TEK TÜRKİYE" ibaresi de sembol olarak aynı işlevi görmekle birlikte, teklik ve bütünlük unsurlarını içinde barındırarak Türkiye'deki ana ulus olan Türk milletini yüceltmeye yöneliktir. Böylelikle bayrağa bir ülkeyi temsil etme işlevinden ziyade daha farklı anlamlar yüklenerek ülkedeki diğer uluslar ötekileştirilmiştir.

UltrAslan'ın paylaşımlarına yapılan kullanıcı yorumlarına bakıldığında nefret söylemi içerenlerin büyük çoğunluğunda yer alan küfürlerin ve ağır hakaretlerin tipik bir erkeklik söylemini oluşturduğunu da belirtmek gerekir. Çünkü cinsel kimlik temelli nefret söylemleri, kadınları aşağılayan ve erkesi değerleri yücelten bir işlevi yerine getirir. Türkiye'deki mevcut futbol kültürü Bourdieu'nun habitus yaklaşımıyla ele alındığında taraftar gruplarının liderleri her zaman kulüp yöneticileri tarafından maddi ve manevi olarak desteklendiği bir gerçektir. Bir futbol takımının kötü sonuçlar alması durumunda taraftarlardan ve medyadan gelecek olumsuz eleştiriler genellikle ya kulüp yöneticilerine ya da teknik direktöre yönelik olur. Böylesi durumlarda kulüp yöneticileri statülerini korumak ister. Çünkü kulüp yöneticileri "yönetici" vasfıyla gerek toplumsal gerekse siyasal alanda kazandıkları statüyü sürdürebilir kılarak bu statünün açtığı kanallar aracılığıyla yeni illusiolara erişmeyi hedefler. Taraftarlar da kurumsal bir nitelik taşıyan bu gruplar altında toplanarak, takımlarına daha fazla destek olmayı amaç edinir. Buradan hareketle taraftar gruplarınınca yaratılan nefret söylemlerinin aslında kulüp yöneticilerinin salt kendi illusioaları için onayladığını ve desteklediğini de söyleyebiliriz.

5.2. Fenerbahçe Taraftar Grubu 12 Numara

Bu başlık altında 12 Numara resmi Twitter sayfasının künyesi, taraftar grubu tarafından yapılan paylaşımlar ve bu paylaşımlara yapılan kullanıcı yorumları incelenmiştir. Son olarak bu incelemeye ilişkin genel bir değerlendirme yer verilmiştir.

5.2.1. Twitter Sayfasının Künyesi

Görsel 2: 12 Numara'nın resmi Twitter hesabı

1. Taraftar grubunun adı:	12 Numara
2. Taraftar grubunun Twitter adresi:	https://twitter.com/12numaraorg
3. Twitter'a katılma tarihi:	Haziran 2011
4. Taraftar grubu hakkında verilen bilgiler:	Fenerbahçe Resmi Taraftar Sitesi & 12 Numara Official Fan Twitter Account #1907 #fenerbahce #12numara #fb
5. Takipçi sayısı:	1.13 milyon
6. Tweet sayısı:	154 bin
7. Gönderilerin içeriği:	<p>“3 temmuz kumpasına hizmet eden vatan hainleri ile tek hesaplaşacağız. Sadece Sabredin! @UstaMuharrem”</p> <p>“Size hizmet eden savcı, hakim, yargıç, siyasi yok! Bitti! @UstaMuharrem”</p> <p>“Taraflınız Türkiye Cumhuriyeti ise bu kumpaslara karşı olmalı, FETÖ'yu lanetlemeli ve kumpas davalarında yanımızda olmalısınız. @UstaMuharrem”</p> <p>“Birinci sayfanı Galatasaray'ı motive etmek için yaparsın, Fenerbahçeliler o manşetini kıvrır sana iade eder. Pazar'ı bekle. @fanatikcomtr”</p> <p>“Madem tarafın Galatasaray. Fenerbahçeliler tarafından artık yok sayılacaksın. @fanatikcomtr”</p> <p>“Büyük taraftarımızdan ricamızdır; @fanatikcomtr paçavrasını evinize sokmayın. Satın alıp para kazandırmayın. Uygulamalarını kaldırın.”</p> <p>“Başkanımıza ve yönetimize açık çağrımızdır; Fanatik, bugünden itibaren tesislere ve maçlara girmemelidir @Fenerbahce @fanatikcomtr”</p>
8. Profil görseli:	12 Numara logosu
9. Kapak görseli:	Fenerbahçe forması

Tablo 5: 12 Numara'nın resmi Twitter hesabı künyesi

12 Numara'nın resmi Twitter sayfası Haziran 2011'den beri aktif kullanıma açılmıştır. 1.13 milyon takipçisiyle Galatasaray'ın taraftar grubu ultrAslan'la aynı takipçi sayısına sahiptir. Profil görselinde 12 Numara logosu yer alırken, sayfanın kapağında da Fenerbahçe formasının yer aldığı bir fotoğraf bulunmaktadır. Açıklama olarak 12 Numara hakkında verilen bilgi “Fenerbahçe Resmi Taraftar Sitesi & 12 Numara Official Fan Twitter Account” yazısıdır. Kullanıcıların sayfaya erişimini kolaylaştırmak için de, sayfa açıklamasında #1907 #fenerbahce #12numara #fb hashtagleri kullanılmıştır.

5.2.2.Taraftar Grubu Tarafından Yapılan Paylaşımlar

Nefret söylemi içermeyen	Nefret içerikli	Toplam
40	27	67

Tablo 6: 12 Numara tarafından Galatasaray derbisine ilişkin paylaşılan gönderiler

12 Numara tarafından Twitter’da, Galatasaray derbisine ilişkin 67 içerik paylaşımına sokulmuştur (3). Bu gönderiler arasında kurallı cümleler, devrik cümleler ve emir kipi içeren cümleler yer almaktadır. Ayrıca gönderilerin bir kısmı tezahürat biçiminde olup, kafiyeli bir anlatıma sahiptir. Paylaşımlar arasında Galatasaray’a ve maçın hakemi Cüneyt Çakır’a yönelik kışkırtıcı ve küçümseyici ifadeler içeren 27 gönderi bulunmaktadır (Tablo 6). Nefret söylemi içeren gönderiler şu şekildedir; “Ön sevişme #CimbomaKoymayaAzKaldı”, “FETÖ’nün takımı sahaya ısınmak için çıktığında tüm ihtişamınız ile tribünlerdeki yerlerimizde olalım. Önemle duyurulur”, “Stadımıza boş otobüs giremez @GalatasaraySK”, “Eyyamcı Cüneyt Çakır, Tolga Ciğerci’ye 3. defa kartlık hareketine rağmen kart göstermiyor. Ahlaksız! @TFF_Org”, “Sabri voleybol oynuyor,eyyamcıCüneytÇakırızlıyor! Yazıklar olsun!@TFF_Org”,“EYYAMCI CÜNEYT SERDAR’I ATAMADI!”, “ROBIN VAN PERSIE BEY DİYECEKSİNİZ ONUN BUNUN ÇOCUKLARI! @GalatasaraySK”, “İŞTE BÖYLE! HER SENE BÖYLE! CİMBOMA BÖYLE!KOYARLARAMAN!@GalatasaraySK”,“FETHULLAHGELSİNSİZİKURTARSIN! @GalatasaraySK”, “Niye boş otobüs ile geldiniz! #OBÇ @GalatasaraySK”, “NE İŞİN VAR ORADA DURSUN? @GalatasaraySK”, “REŞİT OLDUNUZ ONUN BUNUN ÇOCUKLARI! @Podolski10”, “KALPLERDE YILDIZMIŞ! GÖNÜLLERDE AY.. @GalatasaraySK #OSeneSittinSene”, “GALATASARAYLILAR YİNE ÖLÜ TAKLİDİ YAPIYOR #OseneSittinSene”, “AFERİN! @Podolski10 GalatasaraySK”, “ARTIK “LEGAL”SİN SEVDİĞİM GalatasaraySK”, “İŞTE BÖYLE! HER SENE BÖYLE! @GalatasaraySK”, “#MorMenekşe18Yaşında @GalatasaraySK”, “ACIMAYIN! VURUN! VURDUKÇA VURUN! @Fenerbahce”, “AĞLAMA KIYAMAM! @snejjder101010 @GalatasaraySK”, “ASLAN SÜTÜ İÇER... @GalatasaraySK”, “Minik kahraman!”, “Dursun Özbek’ten Galatasaraylılara tarihi çağrı... @GalatasaraySK”, “Artık reşitsin. Ehliyet alabilir, bara gidebilir, ayrı eve çıkabilirsin. @GalatasaraySK #ÖğrenilmişÇaresizlik #OSeneSittinSene”, “Ruhunuz bozuk @GalatasaraySK”, “Yattığı yerden cimboma koyan adam gibi adam! @Persie_Offical” ve “Berabere kalınca sevinen soytarıların temsilcisi dunu diyor”. Tüm gönderilerin hem cinsel kimlik, hem de siyasi temelli nefret söylemi içerdiği görülmektedir. Bunların dışındaki tweetler ise nefret söylemi bakımından nötr olup, maç öncesi taraftara çağrı mesajlarını ve maç anlatımını içermektedir.

5.2.3.Paylaşımlara Yapılan Kullanıcı Yorumları

Olumlu	Olumsuz	Nefret söylemi içermeyen	Nefret içerikli	Toplam yorum
94	97	156	134	481

Tablo 7: 12 Numara’nın gönderilerine yapılan kullanıcı yorumları

12 Numara’nın paylaşımına soktuğu 67 gönderiye toplamda 481 kullanıcı yorumu yapılmış, bunların arasında olumlu yorumların 94, olumsuz yorumların 97, nefret söylemi içermeyenlerin 156 ve nefret içerikli yorumların da 134 adet olduğu tespit edilmiştir (Tablo 7). Bu gönderilere yapılan nefret içerikli yorumların bazıları şöyledir; “Stadımıza boş otobüs giremez. @GalatasaraySK” yazılı gönderiye, Galatasaraylı bir taraftar “THIS IS KAYDİĞİMİZKÖY” yazısının bulunduğu, Galatasaray’ın Fenerbahçe’nin stadında şampiyonluk kupasını kaldırdığı bir fotoğrafla karşılık vermiştir. Yine aynı gönderiye “50.000 yavaşak yürüyerek girecek ya ondan dedin sanırım”, “Allahım... Sen bizi bu akşam şer cephesi fetöcü hainlere karşı muzaffer kıl. Âmin...” ve “12 numara vuruyor ve 7-0 oluyoooo” şeklinde yorumlar yapılmıştır. “FETÖ’nün takımı sahaya ısınmak için çıktığında tüm ihtişamınız ile tribünlerdeki yerlerimizde olalım.

3- Söz konusu 67 gönderinin yanı sıra 12 Numara’nın retweet yaptığı tweetler, başka kaynaklara ait olduğu için incelenmemiştir. Bununla birlikte Fenerbahçe’nin attığı gollere ilişkin birbirini tekrar eden tweetlerle, gollerin sahibi olan Robin van Persie’ye ait yine birbirini tekrar eden tweetler arasında yalnızca birer tanesi ele alınmıştır.

Önemle duyurulur” yazılı gönderiye, “süpersin admin. “Şikeci” diyenlere ceza olmadıysa, “Fetücü” diyenlere de olmamalı”, “Bizler Cumhuriyet’in GALATASARAYLI Çocukları olarak gelip Şike’nin Son Kalesi olan sana ve ağana gününü göstereceğiz!” ve “2500 taraftar sizin ananızı sikicek orospu cocuklari, azize hemen fetonun yanında aglar, parali kopekler” şeklinde hem cinsel hem de siyasi temelli nefret içerikli yorumlar yapılmıştır. Yine 12 Numara’nın “Kalkın! Bugün kaide günü!” başlığıyla Fenerbahçeli futbolcuların fotoğrafının paylaşıldığı gönderiye, “yıldızlar götünüzemi kaçtı”, “sikinnnn”, ve “yıldızları Azizenin kışınamı soktunuz?” (Kastedilen kişi FB Başkanı Aziz Yıldırım’dır) şeklinde yine cinsel kimlik temelli nefret içerikli yorumlar yapılmıştır.

Toplam kullanıcı yorumları arasında çoğunlukta olan nötr yorumlar arasında, “Sow nerede kalede?”, “bence yanlış dizmiş aq RVP forvet Sow kanat Alper ön libero olmalıydı gerçi maç esnasında öyle olcak amk”, “bu boyle olamaz yanlis bu 4-2-3-1 oynariz bu kadroyla”, “bu nasıl diziliş lan. Van Persie’yi stopere koysaydınız bari”, “atıf Volkan dan daha faydalı olur şu an”, “golün videosu yok mu”, “adam blok yapmış ne penaltısı birader ya ayıp ayıp”, “Hani Bülent Yıldırım’ın Konya’da çalAmadığı penaltının aynısı...” ve “Nazifoğlu bir kaç ay önce şampiyonlukta Beşiktaşla çekişiriz demişti. Hesaba katmadığı takımın altında kalmak acı olmuştur” bulunmaktadır. Söz konusu yorumlar ağırlıklı olarak maç esnasında yaşanan gelişmelerle ilgili yorumlar olup, aynı zamanda küfürde içermektedir. Az sayıdaki olumlu yorumlar arasında ise “Büyük Başkan Aziz Yıldırım! Tanıdığım en büyük Fenerbahçeli!”, “başkan çocuk gibi sevinmiş aynı bendeki Fener aşkı gibi”, “Packman gibi aziz Başkan” ve “büyük başkan Aziz Yıldırım ömrünün sonuna kadar devam edecek” bulunmaktadır. Ayrıca 12 Numara’nın “Stadımıza boş otobüs giremez. @GalatasaraySK” yazılı nefret söylemi içerikli paylaşımına bazı Fenerbahçeli taraftarlar şu şekilde tepki göstermiştir; “üstat çok düşündün mü bu espriyi”, “ya sen ne boş adammışsın”, “gülelim mi?”, “kapak mıydı bu”. Genel anlamda bakıldığında kullanıcı yorumlarının ağırlıklı olarak cinsel kimlik temelli nefret söylemi içerdiği, 12 Numara’nın, Galatasaray’ı Fethullah Gülen’le ilişkilendirildiği gönderilerinde de siyasi temelli nefret söylemini içeren kullanıcı yorumlarının yapıldığı görülmektedir.

Olumlu	Olumsuz	Nefret söylemi içermeyen	Nefret içerikli
2	1	0	6

Tablo 8: “ROBIN VAN PERSIE BEY DİYECEKSİNİZ ONUN BUNUN ÇOCUKLARI @GalatasaraySK” gönderisine yapılan kullanıcı yorumları (4)

Gönderinin aldığı retweet sayısı 1.198, favori sayısı ise 2.070’dir. Toplam yorum ise 9’dur. Söz konusu cinsel kimlik temelli nefret söylemi içeren paylaşıma yapılan kullanıcı yorumlarının çoğunluğu nefret içeriklidir (Tablo 8). Bu yorumlar; “lan ammına kodumun daha düne kadar Rvp advocadı nereye koyacağını bilmiyodunuz şimdi noldu adamlara niye küfür ediyon...”, “arenada ananızı sikince görücem sizi”, “ananızı karınızı sikeyim orospu çocukları”, “acımayın bu fetocu piclere fetosunuz pic @GalatasaraySK”, “oc fener” (oc= orospu çocuğu) ve “ADMİN BACININ AMINA KOYİM”. Bu yorumların ağırlıklı olarak cinsel kimlik temelli nefret söylemi içerdiği görülmektedir. Olumlu olarak değerlendirilenler ise “küfüre kötü söze gerek yok” ve “kardeş niye sövüyorsun şimdi?” yorumlarıdır.

Olumlu	Olumsuz	Nefret söylemi içermeyen	Nefret içerikli
1	5	1	14

Tablo 9: “FETHULLAH GELSİN SİZİ KURTARSIN! @GalatasaraySK” gönderisine yapılan kullanıcı yorumları (5)

Gönderinin aldığı retweet sayısı 615, favori sayısı ise 1.167’dir. Toplam yorum ise 21’dir. Söz konusu siyasi temelli nefret söylemi içeren paylaşıma yapılan kullanıcı yorumlarının çoğunluğu

4- Gönderilere, 48 saat içinde yazılan yorumlar dahil edilmiştir. Gönderilerdeki yorumlar alınırken reklam içerikli, yorum değeri olmayan gönderiler hesaba katılmamıştır.

5- Gönderilere, 48 saat içinde yazılan yorumlar dahil edilmiştir. Gönderilerdeki yorumlar alınırken reklam içerikli, yorum değeri olmayan gönderiler hesaba katılmamıştır.

nefret içeriklidir (Tablo 9). Bu yorumlar; “sene sonu görüşelim piç kurusu”, “Bağdat caddesinde tankları alkışlarken ananızı mı sikiyorlardı da korktunuz alkış tuttunuz”, “Tuttunuzmu Advocatın Dickini”, “Okyanus ötesinden okuyup üfleyememiş nefesini kesti @Fenerbahce ‘miz Her sene böyle”, “kurtaramaz şu anfa Arif Erdem ve Hakan Şükürle aşk yaşıyor o :)))” (Arif Erdem ve Hakan Şükür, Fethullah Gülen cemaatiyle yakınlığıyla bilinen eski GS’li futbolculardır), “sizi Fırat kurtarsın orospu çocukları” (hakem Fırat Aydınus kastedilmektedir), “fettullah değil fetvören”, “hahahahahahaha Dick ebeleriniiii”, “fetö nün piçleri”, “hocayı uyandır”, “fetonunçocukları”, “fetösaray”, “dogrukadikoydeşampiyon olduğumuz zamansiz fetocuydunuz orospu çocukları” ve “ulan sikik neden ulkerin kucagina oturdun onu soyle”. Bu yorumların ağırlıklı olarak cinsel kimlik temelli nefret söylemi içerdiği görülmektedir. Olumlu olarak değerlendirilen tek yorum ise “Şu anaya, bscıys kıza küfürden vaz geçin artık, sözüm herkese, biraz ahlaklı olun, onlsrın ne suçu var, ayıptır” olmuştur.

5.2.4. Genel Değerlendirme

Galatasaray ve Fenerbahçe arasında kuruluş tarihlerinden itibaren süregelen rekabet ortamının katkısıyla her iki kulübün taraftarları takımını ve kendisini yüceltirken, rakip takımını ve taraftarlarını yarattıkları nefret söylemleriyle küçümseyerek ötekileştirmektedir. 12 Numara’nın paylaştığı 67 gönderi arasında 29’u görsellerle desteklenmiştir. Bu görseller, Fenerbahçe taraftarının stat içindeki görüntüleri, maçtaki iki golünde sahibi olan Robin van Persie’nin fotoğrafları, Fenerbahçeli futbolcuların, yöneticilerin ve idari çalışanlarının maç sonrası zafer fotoğrafları ve rakip takımın futbolcularını, taraftarını ve başkanını aşağılayan fotoğraflardır. 12 Numara’nın cinsel kimlik ve siyasi temelli nefret söylemi içeren tweetlerinde metinler ve görseller aracılığıyla doğrudan bir güç ilişkisini içerdiği için adaletsizlik yaratılmaktadır. Bu durum özellikle Galatasaray kulübüne, futbolcularına ve taraftarlarına yönelik küfürler ve ağır hakaretler içeren “Ön sevişme. #CimbomaKoymayaAzKaldı”, “ROBIN VAN PERSIE BEY DİYECEKSİNİZ ONUN BUNUN ÇOCUKLARI @GalatasaraySK”, “İŞTE BÖYLE! HER SENE BÖYLE! CİMBOMA BÖYLE! KOYARLAR AMAN! @GalatasaraySK”, “REŞİT OLDUNUZ ONUN BUNUN ÇOCUKLARI! @Podolski10” (Galatasaraylı futbolcu Lukas Podolski kastedilmektedir), “Yattığı yerden cimboma koyan adam gibi adam! @Persie_Offical” (Fenerbahçeli Robin van Persie) ve “CİMBOM KUCAKTA” yazılı tribün pankartının yer aldığı bir fotoğrafın paylaşıldığı tweette söz konusudur. Bu cümlelerin sıklıkla tekrarlanması amaç, rakip takıma göz dağı vermek değil, rakibi küçümsemek ve kazanılan zaferi ilan etmektir. Ayrıca söz konusu gönderilerin ortak özelliği ise cinsel kimlik temelli nefret söylemi içermesidir. İçeriklerine bakıldığında bir cinsel kimlik olarak kadın küçümsemiş ve kaybeden taraf, yani kadın, salt bir seks objesi konumuna düşürülerek aşağılanmıştır. Paylaşılan metinlerdeki ve görsellerdeki söz konusu küfürlerin ve ağır hakaretlerin tipik bir erkeklik söylemini oluşturduğunu da belirtmek gerekir. Çünkü cinsel kimlik temelli nefret söylemleri, kadınları aşağılarken erkeksi değerleri de yüceltmektedir. Aynı şekilde 12 Numara’nın gönderilerine yapılan kullanıcı yorumlarında da bu içeriklere benzer nefret söylemlerine rastlanmıştır.

Söz konusu cinsel kimlik temelli nefret söylemi içeren gönderilerin yanı sıra, ayrıca dolaşıma sokulan ve Galatasaray’ı Fethullah Gülen ve cemaatiyle ilişkilendiren gönderilere de dikkat çekmek gerekir. “FETÖ’nün takımı sahaya ısınmak için çıktığında tüm ihtişamınız ile tribündeki yerlerimizde olalım. Önemle duyurulur” ve “FETHULLAH GELSİN SİZİ KURTARSIN! @GalatasaraySK” içerikli tweetlerle siyasi temelli nefret söylemi yaratılarak, rakip takım hem devlet hem de toplum tarafından terör örgütü olarak tanımlanan bir yapıyla ilişkilendirilmiştir. Burada bir futbol kulübünün terör örgütüyle ilişkilendirilmesi, toplumsal infialler yaratma potansiyeline sahip olması bakımından çok tehlikelidir. Böylece kötü tüm özellikler Galatasaray’a atfedilirken, iyi olan tüm özelliklerde Fenerbahçe’de ve Fenerbahçe taraftarında gösterilmiştir. Ayrıca, bu içerikler aracılığıyla devlete sahip çıkma temelinde milliyetçi bir söylem yaratılmıştır. Benzer durum ultrAslan’ın profil kapak görseli olan fotoğrafında da görüldüğü için her iki taraftar grubunun da farklı noktalardan milliyetçi

söylem savaşına girdiğini söyleyebiliriz. Şunu da eklemek gerekir ki, Galatasaray'ı Fethullah Gülen'le ilişkilendiren tweetler aynı zamanda dini temelli nefret söylemini de içermektedir.

Türkiye'deki mevcut futbol kültürü Bourdieu'nun habitus yaklaşımıyla ele alındığında taraftar gruplarının liderleri her zaman kulüp yöneticileri tarafından maddi ve manevi olarak desteklenmektedir. Bir futbol takımının kötü sonuçlar alması durumunda taraftarlardan ve medyadan gelecek olumsuz eleştiriler çoğu kez ya kulüp yöneticilerini ya da teknik direktörü hedef alır. Böylesi durumlarda kulüp yöneticileri statülerini korumak ister. Çünkü kulüp yöneticileri yönetici vasfıyla gerek toplumsal gerekse siyasal alanda kazandıkları statüyü sürdürebilir kılarak bu statünün açtığı kanallar aracılığıyla yeni illusiolara erişmeyi hedefler. Taraftarlar da kurumsal bir nitelik taşıyan bu gruplar altında toplanarak, takımlarına daha fazla destek olmayı amaç edinir. Buradan hareketle taraftar gruplarınca yaratılan nefret söylemlerinin aslında kulüp yöneticilerinin salt kendi illusioaları için onayladığını ve desteklediğini de söyleyebiliriz.

Sonuç

Galatasaray taraftar grubu UltrAslan ve Fenerbahçe taraftar grubu 12 Numara özelinde yapılan nefret söylemi analizinin bulguları, bize, sosyal medyanın nefret söylemi üretimine zemin hazırlayarak bunun kamusal alana taşındığını göstermektedir. Bu söylemlerin kategorileri ise cinsel kimlik ve siyasal temellidir. Çoğunluğu oluşturan cinsel kimlik temelli nefret söylemleri, hakaret ve küfür içerikli olup, kaba erkek söyleminin kullanımındadır. Demir ve Talimciler'e göre (2014: 275) bu noktada futbol, erkeklik statüsünün kurulmasına ve taraftarın kimlik edinme sürecine etki eder. Gerek geleneksel medyadaki gerekse sosyal medyadaki futbola ilişkin bilgilerde ve tartışmalarda kullanılan dil "erkek kültürü"nü inşasına katkıda bulunur. Böylece futbol erkeğe ait bir alana dönüşürken kullanılan söylemler aracılığıyla kadını salt bir cinsel obje şeklinde görerek, onu aşağılayan ve küçümseyen küfürlerle maço bir kültürün kalıpları üretilir. Dolayısıyla sosyal medyada dolaşıma giren içerikler taraftarların zihinsel kalıplarını da şekillendirir (Demir ve Talimciler, 2014: 275). Söz konusu zihinsel kalıpların ise futbol kültürünün sorgulanmadan kabul edilen yaygın inanışlar olarak gördüğümüz doxalarıyla şekillendiğini söyleyebiliriz. Bu doxaların taraftarlarca içselleştirilmesi ve yaygınlaştırılmasında ise gerek geleneksel medya gerekse sahip oldukları erki kaybetmek istemeyen kulüp yöneticilerinin önemli rol oynadığını da eklemek gerekir. Özellikle taraftar kitlelerini oluşturanların genç erkekler olduğu göze alındığında bu durum, erkeklerin toplumsal alanda kadına ve cinsel ilişkiye olan bakış açısını da tehlikeli biçimde etkisi altına alır. Ayrıca rakip takımı hedef alan söylemler, taraftar kitlelerinin saldırganlığına ön ayak olabileceği için şablon niteliğindedir (Demir ve Talimciler: 2014, 264).

UltrAslan'ın ve 12 Numara'nın Twitter'da dolaşıma soktuğu siyasal temelli nefret söylemleri ise iki taraftar grubunun adeta milliyetçilik savaşına girdiğini göstermektedir. UltrAslan, milliyetçi söylemi Türkiye bayrağı ve "TEK TÜRKİYE" ibaresiyle yaratarak bayrağa "tek milleti" sembol etme anlamını yüklemiştir. Böylece ülkedeki ana ulus olan Türkler yüceltilerek diğer ulusların varlığı yok sayılmış ve ötekileştirilmiştir. Bu söylemle milli duygulara hitap edilirken, milliyetçiliği körükleyen bir şablon olarak dolaşıma sokulduğu için toplumsal ve siyasal alanda Türk milleti dışında kalan diğer milletlere mensup bireylere karşı tehdit unsurudur. 12 Numara ise milliyetçi söylemi, Galatasaray'ı Fethullah Gülen'le ve örgütüyle ilişkilendirerek yaratmıştır. Özellikle Fethullah Gülen liderliğindeki terör örgütünün 15 Temmuz 2016'da Türkiye'deki demokratik rejimi doğrudan tehdit eden askeri darbe girişiminde bulunması üzerine Galatasaray'a yönelik böyle bir iddianın yapılması dikkat çekmektedir. Çünkü böyle bir terör örgütüyle herhangi bir spor kulübünün ilişkilendirilmesi, toplumun söz konusu kulübe karşı gösterebileceği olası tepkiler açısından büyük tehlike oluşturmaktadır. Keza bunun salt bir iddia olduğu ve delillere dayandırılmadığını da belirtmek gerekir. Böylelikle her iki taraftar grubu da devleti ve "tek

milleti” tehdit eden unsurlara karşı devletine sahip çıkan ve devletini koruyan bir toplumsal role bürünmüştür. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, 12 Numara’nın bunu yaparken rakip takımı, devlete ve onun bireyelerine karşı bir düşman olarak sunmasıdır.

“Yeni Medyada Nefret Söylemi ve Futbol Kültürü” başlığı altında değinildiği üzere Türkiye’deki taraftar grupları, kulüp yöneticileri tarafından maddi desteklenmektedir. Yöneticiler, yaptıkları bu destekle taraftarlardan karşılık almaya çalışır. Özellikle Türkiye’de Süper Lig’de mücadele eden bir kulübün başkanı olmak, başkanın iş hayatında bilinirliğini de artırarak sermayesinin de artışa geçmesini tetikler. Zaten futbol kulüplerinde başkan olabilmek için erke ve sermayeye sahip olmak adeta bir zorunluluk halini almıştır. Başkan olmanın kazandırdığı bu maddi çıkarlar, taraftar gruplarını kontrolü altına alarak, bu çıkarları korumak ve sürdürmek için nefret söylemini üretme ve yayma gücüne de sahiptir. Buradan hareketle taraftar gruplarının ürettiği nefret söylemlerinin aslında ne taraftarların ne de kulüplerin çıkarlarına değil, dolaylı olarak kulüp yöneticilerinin çıkarlarına hizmet ettiğini söyleyebiliriz. Tabi ki de tek başına taraftarında nefret söyleminin üretimine katkı koyduğu bir gerçektir ancak bu konuda aslan payı yine sermayenindir. Bunun için de toplumsal etki yaratma erkine sahip olan taraftar gruplarının söylemlerini denetleyebilecek mekanizmalarla, daha güçlü ve daha yapıcı kurullarla cezalar uygulayabilecek geleneksel medya denetleyicisine ihtiyaç duyulduğu açıktır.

Kaynakça

- Alğan, T. Cengiz ve Levent F. Şensever (ed.). 2010. Ulusal Basında Nefret Suçları: 10 Yıl, 10 Örnek. İstanbul: Sosyal Değişim Derneği.
- Alver, Füsün. 2008. Kapitalist Üretim Sürecinde Irkçılık, Futbol ve Medya. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi. s. 26: 223-248.
- Arslan, Zühtü. 2003. İfade Özgürlüğünün Sınırlarını Yeniden Düşünmek: “Açık ve Mevcut Tehlike”nin Tehlikeleri”. Teorik ve Pratik Boyutlarıyla İfade Hürriyeti. ed. Bekir Berat Özipek. İstanbul: Liberal Düşünce Topluluğu: 46-62.
- Atabek, Ümit. 2007. İçerik Çözümlemesi: İletişim Çalışmalarının Olağan Yöntemi. Medya Metinlerini Çözümlemek İçerik, Göstergibilim, Söylem Çözümleme Yöntemleri. der. Gülseren Şendur Atabek ve Ümit Atabek. Ankara: Siyasal Kitabevi: 1-18.
- Aygül, Eser. 2013. Yeni Medyada Nefret Söyleminin Üretimi: Bir Toplumsal Paylaşım Ağı Olarak Facebook Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Aziz, Aysel. 2003. Araştırma Yöntemleri Teknikleri ve İletişim. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Bennett, Tony. 1999. Popüler ve Popüler Kültür Politikası. çev. Taşkın Kızılok. Popüler Kültür ve İktidar. der. Nazife Güngör. Ankara: Vadi Yayınları: 53-72.
- Binark, Mutlu ve Tuğrul Çomu. [29.11.2016]. Sosyal Medyanın Nefret Söylemi İçin Kullanılması İfade Özgürlüğü Değildir! <https://yenimedya.wordpress.com/2012/01/20/sosyal-medyanin-nefret-soylemi-icin-kullanilmasi-ifade-ozgurlugu-degildir/>.
- Binark, Mutlu ve Koray Löker. 2011. Sivil Toplum Örgütleri İçin Bilişim Rehberi. Ankara: Sivil Toplum Geliştirme Merkezi.
- Çayır, Kenan. 2010. Ayrımcılığın Sosyolojisi ve Türkiye Toplumunu. Nefret Suçları ve Nefret Söylemi. ed. Ayşe Çavdar ve Aylin B. Yıldırım. İstanbul: Uluslararası Hrant Dink Vakfı

Yayınları: 45-54.

Çomu, Tuğrul ve İslam Halaiqa. 2014. Web İçeriklerinin Metin Temelli Çözümlemesi. Yeni Medya Çalışmalarında Araştırma Yöntem ve Teknikleri. der. Mutlu Binark. İstanbul: Ayrıntı Yayınları: 26-88.

Demir, Müge ve Ahmet Talimciler. 2014. Sosyal Medyada Futbol ve Nefret Söylemi. Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi. c. 2. s. 5: 249-279.

Dünya Kupası İzlenme Rekoru Kırdı. [04.12.2016]. <http://www.milliyet.com.tr/dunya-kupasi/dunya-kupasi-izlenme-rekoru-kirdi---detay-1900647/>.

Erdoğan, Mustafa. Demokratik Toplumda İfade Özgürlüğü: Özgürlükçü Bir Perspektif. Teorik ve Pratik Boyutlarıyla İfade Hürriyeti. ed. Bekir Berat Özipek. İstanbul: Liberal Düşünce Topluluğu, 2003: 37-48.

Erol, Can. 2012. Yeni Medyada Nefret Söylemi ve Fanatizm: Video Paylaşım Sitelerinde Nefret Söylemi Analizi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Gemalmaz, Mehmet Semih. 2011. Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri, II. Cilt Uluslararası Sistemler. 2. bs. İstanbul: Legal Yayınevi.

Marshall, Gordon. 1999. Sosyoloji Sözlüğü. çev. Osman Akinhay ve Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Öğülmüş, Selahattin. 1991. İçerik Çözümlemesi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. c. 24. s. 1: 213-228.

Reisoğlu, Safa. 2001. Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları. İstanbul: Beta Yayınevi.

Sunay, Reyhan. 2001. İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları. İstanbul: Liberal Düşünce Topluluğu.

Şentürk, Ünal. 2007. Popüler Bir Kültür Örneği Olarak Futbol, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. c. 31. s. 1: 25-41.

TFF'den Irkçılık Yapan Hakeme Ceza. [06.12.2016]. <http://kralspor.ensonhaber.com/tffden-o-hakeme-ceza-2014-01-08.html>.

Touraine, Alain. 1997. Demokrasi Nedir? çev. Olcay Kural. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Trager, Robert ve Donna L. Dickerson. 2003. Yirmibirinci Yüzyılda İfade Hürriyeti. çev. A. Nuri Yurdusev. İstanbul: Liberal Düşünce Topluluğu.

Türkiye Futbol Federasyonu Futbol Disiplin Talimatı. [06.12.2016]. <http://www.tff.org/Resources/TFF/Documents/TALIMATLAR/Futbol-Disiplin-Talimatı-27.08.2016.pdf>.

Weber, Anne. 2009. Nefret Söylemi El Kitabı. çev. Metin Çulhaoğlu. Strazburg: Avrupa Konseyi Yayınları.

Yanıkaya, Berrin. 2009. Gündelik Hayatın Suretinde: Öteki Korkusu, Görsel Şiddet. Medya Milliyetçilik Şiddet. ed. Barış Çoban. İstanbul: Su Yayınları: 11-27.

Yusifli, Shahriyar. 2015. Düşünceyi İfade Özgürlüğü ve Nefret Söylemi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2015.

FEYZİ TUNA'NIN KADIN FİLMLERİ ÜÇLEMESİNİN FEMİNİST KURAM PERSPEKTİFİNDEN ANALİZİ

■ Dilara BALCI GÜLPINAR

Dr. Öğretim Görevlisi,

Yaşar Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Çizgi Film ve Animasyon Bölümü

e-posta: dilara.balci@yasar.edu.tr

■ Nilgün Tuğçe DURAN

Doktora Öğrencisi,

İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo TV Sinema Doktora Programı

e-posta: nilguntugce7@gmail.com

ÖZ

*Yeşilçam sinemasının edilgen kadın temsilleri, feminizmin ikinci dalgasının etkisiyle, 1970'li yılların sonlarında yerini, daha gerçekçi kadın karakterlere ve onların öykülerini anlatan filmlere bırakır. Kadın sorunlarının yeterli derinlikte işlenmemesi nedeniyle akademisyenler ve sinema tarihçileri tarafından eleştirilse de, özellikle 1980'lerde pek çok yönetmen filmlerinde, ataerkillik, cinsiyet eşitsizliği, bekâret sorunu, aile içi şiddet, başlık parası, kumalık, berdel, namus cinayetleri, kadının toplum içindeki ve iş yaşamındaki konumu gibi temalara odaklanmaya başlar. Bu filmler, eril iktidarın egemenliği altında olan ve cinsiyetleri nedeniyle baskı gören kadınların sorunlarını anlatmaktadır ve merkezindeki kadın karakterler nedeniyle "kadın filmleri" olarak adlandırılırlar. Sinema literatüründe, Yeşilçam kadın filmleri ağırlıklı olarak Atuf Yılmaz sineması üzerinden değerlendirilmektedir. Bu çalışmanın amacı literatürde yeterince üzerinde durulmamış Feyzi Tuna'nın kadın filmleri üçlemesini oluşturan *Seninle Son Defa* (1978), *Seni Kalbime Gömdüm* (1982) ve *Bir Kadın Bir Hayat* (1985) filmlerini analiz etmek; bu filmlerde burjuva kadınların nasıl temsil edildiğini ve kadın sorunlarının nasıl ele alındığını tartışmaktır. Üçlemenin filmleri, liberal, Marksist feminist kuramlar üzerinden söylem analizi yöntemiyle analiz edilirken; bulgular; "Burjuva Evliliğin İçyüzü", "Kadın Bedeni ve Cinselliği", "Kadının Kamusal Alan ve Ekonomik Yaşamındaki Yeri" ve "Kadının Başkaldırısı" şeklindeki dört kategori üzerinden sıralanacaktır. Burjuva aile yapısına odaklanılması; eril tahakkümün ekonomik temellerinin vurgulanması, evlilik kurumunun "doğal olmayan" yapısının sorgulanması ve burjuva kadınının metalaştırılmasının eleştirisi, üçlemeyi, Türkiye sinema tarihinde kadın sorununa odaklanan filmler arasında öne çıkarmaktadır.*

Anahtar kelimeler: *feminizm, feminist sinema, yeşilçam sineması, feyzi tuna sineması, kadın temsili*

ANALYSIS OF FEYZİ TUNA'S TRILOGY OF WOMEN'S FILMS FROM THE PERSPECTIVE OF FEMINIST THEORY

ABSTRACT

*In the late 1970s, due to the influence of the second wave of feminism, the passive female stereotypes of Yeşilçam cinema are replaced by more realistic female characters and films that told their stories. Although they are criticized by academics and film historians for their superficial discussion of women's issues, especially in the 1980s, many directors begin to focus on themes such as patriarchy, gender inequality, the problem of virginity, domestic violence, bride wealth, fellow wives, bride exchange, honor killings, and the position of women in society and professional life in their films. These films tell about the problems of women who are under the rule of masculine power and are pressured because of their gender and are called "women films" because of the female characters at their center. In cinema literature, women films of Yeşilçam are mainly discussed through Atıf Yılmaz cinema. The aim of this study is to analyze Feyzi Tuna's trilogy of women films which are *Seninle Son Defa* (1978), *Seni Kalbime Gömdüm* (1982) ve *Bir Kadın Bir Hayat* (1985) that has not been emphasized enough in the literature; to discuss how bourgeois women are represented and how women's issues are handled in these films. The focus on the bourgeois family structure; the emphasis on the economic reasons of masculine domination, the questioning of the "unnatural" structure of the institution of marriage and the criticism of the commodification of bourgeois women make the trilogy stand out among the films focusing on the problem of women in the history of Turkish cinema.*

Keywords: *feminism, feminist cinema, yeşilçam cinema, cinema of Feyzi Tuna, representation of woman*

Giriş

Türkiye’de sinema 1970’li yıllardan itibaren bir değişim sürecine girer. Bu yıllarda önce İtalyan sinemasının erotik güldürülerinin etkisiyle cinsellikle ilişkili konu ve temalar ticari sinemanın odak noktasını oluşturmaya başlar. 12 Eylül Darbesi’nin ardından ise iç göçün kentlerde yarattığı kültürel dönüşümün etkisi, arabesk filmler furyasıyla görünürlük kazanır. Diğer yandan ise toplumsal norm ve önyargılarla şekillenen kalıpları tekrarlayan Yeşilçam filmleri, yerlerini değişen toplum yapısına daha gerçekçi ve eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşma çabasında olan eserlere bırakır. Yılmaz Güney’in 1970 yılında çektiği *Umut* filmi, devrimci sinemanın miladı kabul edilir. Lütfi Akad’ın 1973 yılında çektiği *Gelin* filmi ise bir yandan iç göçün yarattığı sorunları analiz ederken, Yeşilçam melodramlarında yaygın olan edilgen kadın stereotipinin dışına çıkan Meryem karakteri ile de dikkati çeker.

1980’li yıllara gelindiğine, feminizmin ikinci dalgasının etkisiyle, filmlerde kadın sorunlarına Türkiye sinema tarihinde ilk kez ve daha gerçekçi bir bakış açısıyla yer verilmeye başlanır (Kuyucak Esen, 2000: 42). Bu filmlerde eril iktidarın tahakkümü altındaki kadının, cinsiyetinden ötürü toplumsal hayatta karşı karşıya kaldığı sorunlar üzerinde durulur. Kadın karakterleri ve onların ataerkil toplum yapısı içinde karşı karşıya kaldıkları sorunlarını merkeze alan filmlerin önde gelen yönetmeni Atıf Yılmaz’dır (1); literatür taraması yapıldığında, “kadın filmleri”ni analiz eden kitap, makale ve tezlerin çoğunlukla Atıf Yılmaz sinemasına odaklandığı görülür. Öte yandan 1970’li yılların sonlarından itibaren, Ali Özgentürk, Bilge Olgaç, Şerif Gören, Erden Kıral, Yusuf Kurçenli, Halit Refiğ ve Feyzi Tuna gibi birçok yönetmenin de filmlerinde ataerkillik, cinsiyet eşitsizliği, bekâret sorunu, aile içi şiddet, başlık parası, kumalık ve berdel gibi töreler, namus cinayetleri, kadının sosyal yaşamdaki ve iş yaşamındaki konumu gibi temalara eğildikleri dikkati çekmektedir.

Bu çalışmada, 1978 tarihli *Seninle Son Defa* filminden itibaren burjuva kadının sorunlarını ele alan Feyzi Tuna’nın, Ruken Öztürk’ün tanımladığı şekliyle Yeşilçam’ın bu naif döneminde (Öztürk, 2011: s.663) çektiği “kadın filmleri üçlemesi” (diğer filmler: *Seni Kalbime Gömdüm* (1982), *Bir Kadın Bir Hayat* (1985)) söylem analizi yöntemiyle feminist kuram perspektifinden analiz edilecek; literatürde yeterince üzerinde durulmamış Tuna sinemasında, burjuva kadının nasıl temsil edildiği ve kadın sorunlarının nasıl tartışıldığı incelenecektir. Bu amaca uygun olarak öncelikle kavramsal çerçevede, Tuna’nın filmlerini çektiği dönemde Türkiye’de etkili olan liberal ve Marksist feminist akımlar üzerinde durulacaktır; feminist kuramın dünya ve Türkiye sinema çalışmalarına girişine değinilecektir. Ardından, 1980’li yılların Türkiye sinemasında kadın sorunlarına odaklanılmaya başlanmasının nedenleri tartışılacaktır. Bu dönemde kadın karakterleri merkeze alan “kadın filmleri” ve bu filmlerin yönetmenlerine değinilecektir. Son bölümde, örnekleme oluşturan Feyzi Tuna’nın kadın filmleri üçlemesi; öykü, karakterler ve diyaloglar üzerinden, “Burjuva Evliliğin İçyüzü”, “Kadın Bedeni ve Cinselliği”, “Kadının Kamusal Alan ve Ekonomik Yaşamındaki Yeri” ve “Kadının Başkaldırısı” şeklindeki dört kategori başlığı altında analiz edilecektir.

Feminizm Akımlarına Genel Bir Bakış

Cinsel özgürlükler, kadın bedeni üzerindeki erkek denetimi ve doğum kontrolü gibi konulara odaklanan ikinci dalga feminist hareket, ABD başta olmak üzere Batıda 1960’lı yıllardan itibaren etkili olmuş (Taş, 2016: s.169); Türkiye’de ise 1970’lerden başlayarak, özellikle de 1980’lerde gündeme gelebilmiştir (Davutoğlu, 2015: s.160). Bu dönemde Türkiye’de kadın hareketi en aktif haline ulaşmış; Batı’da on yıllardır tartışılan, kadınların eğitim ve iş yaşamında erkeklerle eşit fırsatlara sahip olmaları, kadına yönelik şiddet, tahakküm ve ev içi emeğin sömürülmesi gibi sorunlar üzerinde durulmaya başlanmıştır. Feminist tartışmaların sinemaya yansımalarının da aynı döneme denk düştüğü görülmektedir. 1980’li yılların filmlerinde, sinema tarihinde ilk kez basmakalıp kadın temsillerini ve filmsel anlatılarda baskın olan eril söylemi kırma çabası etkisini hissettirir. Bu çaba içindeki yönetmenlerden Feyzi Tuna’nın 1978-1985

aralığında gerçekleştirdiği kadın filmleri üçlemesinde, bir yandan “*pratikte en etkili ve görünüşte en makul*” (Vincent, 2006: s.285) feminist akım olan liberal feminizmin argümanları dikkati çekerken, diğer yandan burjuva aile içinde kadının yerini sorgulayan üçlemenin filmleri, Marksist ve sosyalist feminist teori üzerinden okunabilir. Ataerkil değerlere ideolojik bir saldırı başlatan radikal feminizm ise Türkiye kadın hareketi üzerinde etkisini hissettirse de kadınların sorunlarını daha naif bir perspektiften tartışan filmler üzerinde etkili olmaması nedeniyle, bu bölümde ele alınmamıştır.

Mary Wollstonecraft'ın kaleme aldığı *Kadın Haklarının Savunusu (A Vindication of the Rights of Women)* adlı eserin 1792 yılında yayımlanması, modern feminist hareketin miladı olarak kabul edilmektedir (Özgün, 2012: s.349, 350). Bu çığır açan eserde burjuva erkeklerle eğitim, hukuk ve siyaset alanlarında eşitliği savunan (Dikici, 2016: s.525) Wollstonecraft, kadınların doğdukları andan itibaren erkeklere hizmet etmek için yetiştirildiğini ve sosyo-ekonomik anlamda güç sahibi olmak için tek çarelerinin “*koca bulmak*” olduğunu ifade etmiş; bu sürecin kadınları “*köle-fahişe*” konumuna indirgediğini öne sürmüştür (Donovan, 2013: s.34). Wollstonecraft ve kendisinden sonra gelen liberal feministler (2), bir yandan Locke ve Rousseau gibi siyasi düşünürlerin 17. ve 18. yüzyıllarda öne sürdükleri tüm insanların eşit hak ve özgürlüklere sahip olduklarına ilişkin rasyonel fikirlerden yararlanmışlar, diğer yandan ise liberal geleneğin erkek merkezci bakış açısını eleştirmişlerdir (Osmond ve Thorne, 1993: s.594). Çünkü liberal teoride söz konusu olan “*birey, varsayıldığı gibi evrensel ve cinsiyetler üstü bir kavram değildir. Liberalizmle getirildiği varsayılan hak ve özgürlükler burjuva erkekler için düşünülmüştür*” (Özgün, 2012: s.357) (3). Kadınlar, 17. yüzyılda ortaya çıkan doğal haklar kavramının eşitlik anlayışının dışında bırakılmış; insanların özgür doğduğunu ve eşit yaşamaları gereğini vurgulayan *Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi* (1776) ve *Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi*'nde (1789) dikkate alınmamışlardır. Bu gelişmeler doğrultusunda liberal feministler, aklın cinsiyetten bağımsız olarak ele alınması gerektiğini savunarak, erkeklerle eşit hak ve özgürlükler talep etmişlerdir (Özudoğru, 2018: s.307, 308).

19. yüzyılda başlayan liberal kadın hareketi içerisinde kadınların talepleri ağırlıklı olarak oy kullanma, eğitim alma, ekonomik bağımsızlık ve diğer vatandaşlık haklarını kazanmaya yöneliktir (Lay & Daley, 2007: s.52). Belirtildiği üzere “makul” ve reformist bir hareket olan liberal feminizm, kapitalizmin etkili işleyebilmesi için ihtiyaç duyulan bir kurum olan aileyi en fazla destekleyen feminist akım şeklinde düşünülebilir (Altınbaş, 2010: s.48). Dolayısıyla liberal feminist teori, ataerkil toplum yapısına ve modern burjuva aileye tehdit oluşturur nitelikte değildir. “*Kurumsallaşmış heteroseksüel ilişki hâlâ sosyal bir norm olarak görülür. Bu yüzden liberal feminizm müstakbel bir total cinsel adaletin müjdesini verir*” (Vincent, 2006: s.322). Kamusal alanda eşitlik ve ekonomik özgürlük kazanan kadının özel alanda eşiyile karşılıklı sevgi, saygı ve dayanışma içinde yaşayacağı öngörülür. Eğitim alan, üreten, eşit ücretlerle çalışan, oy veren, mülkiyet hakkına ve diğer yasal haklarına kavuşan kadının, (Dikici, 2016: s.525) yaşamını erkeğe hizmet etme üzerine kuran bir haz nesnesi olma konumundan uzaklaşacağı varsayılır.

Liberal feminist akıma getirilen pek çok eleştirinin en önemlileri, erkek bakış açısından bütünüyle kopamayan ve fazlaca faydacı bir yaklaşım izlenmesi, yalnızca orta ve üst sınıftan kadınların sorunlarına odaklanarak ırksal ve sınıfsal eşitsizliklerin dikkate alınmamasıdır

2- Liberal feminizm, aydınlanmacı feminizm ve klasik feminizm olarak da adlandırılır. Feminizmin birinci dalgası ile ilişkilendirilse de, 1960 sonrası ikinci dalga feminizmi içinde de etkisini sürdürmüştür (Altınbaş, 2010: 49).

3- Örneğin, Rousseau biyolojik farklılıkların yarattığı iş bölümüne dayanan aile düzenini, eşitliğin karşı kutbuna yerleştirerek kadınların doğaları gereği eşit vatandaş olarak kabul edilemeyeceğini öne sürmüştür (Vincent, 2006: 301). Evdeki doğal yöneticilerin erkekler olduğunu söyleyen David Hume ve kadın beyninin erkeğinkinden küçük olduğunu ifade eden Comte, erkek tahakkümüne meşruiyet kazandıran diğer düşünürlerdendir. Tüm insanların eşitlik ve bağımsızlığını savunan John Locke ise kadınların rasyonaliteden yoksun tabiatları nedeniyle vatandaşlık haklarından mahrum bırakılarak kamusal alandan dışlandıklarını belirtmiştir (Altınbaş, 2010: 43, 44).

(Altınbaş, 2010: s.50, 47). Bu nedenle liberal feminizm, Clara Zetkin başta olmak üzere feminizme sınıf temelli yaklaşan aktivist ve düşünürler tarafından kadın sorununa çözüm getiremeyen bir “burjuva feminizmi” olmakla suçlanmıştır. Burjuva sözcüğü, ilerleyen yıllarda da sosyalist olmayan feministleri -radikaller de dâhil- kınamak ve itibarsızlaştırmak için kullanılmaya devam etmiş; kadın hareketlerinin ayrıştırılmasında etkin rol oynamıştır. Öte yandan Boxer’a göre kadın gruplar arasında üzerinde durulanın aksine sınıf ayrımı bulunmamaktadır ve dolayısıyla kadın hareketinin sınıf temelli olarak değerlendirilmesi feminizmi kutuplaştırmaktan başka bir işe yaramamıştır (Boxer, 2007: s.140, 144, 156, 157).

Clara Zetkin’in 1889 yılında, II. Enternasyonal’in kuruluş kongresinde yaptığı konuşma, Marksist feminist teorik çalışmaların ya da proleter kadın hareketinin miladı olarak kabul edilmektedir. Zetkin, konuşmasında burjuva kadınların kadın sorununa çözüm getiremediğini belirtmiş, kadınlar başta olmak üzere tüm insanların kurtuluşunun ancak emeğin sermayeden kurtuluşuyla gerçekleşeceğini ileri sürmüştür (Boxer, 2007: s.131). Zetkin başta olmak üzere liberal feminist görüşleri ağır bir dille eleştiren Marksist -ve sosyalist- feministler, patrikaryanın toplumsal ve ekonomik gelişmeler ışığında anlaşılacağı fikrine odaklandıkları çalışmalarında, Karl Marx ve Friedrich Engels başta olmak üzere Marksist düşünürlerin görüşlerinden ve önermelerinden yararlanmışlardır (Özgün, 2012: s.359). Marx, eserlerinde aile içerisinde yaş ve cinsiyet farklılıkları nedeniyle ortaya çıkan doğal iş bölümünün, erkeğin eş ve çocuklar üzerinde egemenlik kurmasını beraberinde getirdiğini ve bu egemenliğin efendi-köle ilişkisinin ilk biçimi olduğunu ifade ederken; Engels, komünist anaerkilliğin, ekonomik gelişmeler ve özel mülkiyetin kurulmasıyla kapitalist ataerkilliğe evrildiğini ileri sürmüştür (Donovan, 2013: s.140, 146). 18 ve 19. yüzyıllarda hızlanan sanayileşme sonucunda kamusal ve özel alan ayrımının keskinleşmesi, ev içi ücretsiz emek ile ücretli işgücü arasındaki farklılaşmanın ortaya çıkışı, kadının özel alana hapsedilmesi ve ekonomik anlamda kocasına bağımlı olmasıyla sonuçlanmıştır (Üşür: 1994, s.57). Ücretli emek olmayan ev içi üretimin önemini yitirmesi, kadını özel alanda Engels’in ifadesiyle “baş hizmetçi” ya da “evsel köle” konumuna indirgemıştır (Engels, 1990: 78). Bu durum burjuva aile içinde kadını, mirasın bırakılacağı çocuklar doğurmaya, onları büyütme ve ömrü boyunca eşine hizmet etmeye mahkûm hale getirmiştir (Hartmann, 1979: s.3).

Engels, aile içinde eşler arasındaki ilişkiyi burjuva erkek-proleter kadın benzetmesiyle açıklamakta; kadının evlenerek erkeğin baskısına ve sömürüsüne katlanmasını ise bütünüyle ekonomik bağımlılıkla ilişkilendirmektedir (Engels, 1990: s.79, 86). Bu bağımlılık, “egemen-efendi-erkek” ve “nesne-köle-kadın” karşıtlığını da beraberinde getirmektedir. Tam da bu nedenle kadın hareketi kölelik karşıtı hareketten beslenmiş ve köle benzetmesi feminist literatürde oldukça sık kullanılmıştır (Donovan, 2013: s.53, 55) Örneğin, Judith Butler, *Cinsiyet Belası* adlı kitabında kadın ve erkeğin konumlarının karşılıklı bağımlılığının Hegel’in efendi-köle ilişkisini çağrıştırdığını ifade etmektedir. Buna göre kadın erkeğe ekonomik anlamda bağımlıyken, erkek de “köle” kadına tuhaf bir bağımlılık geliştirir. Yansıma yoluyla kurduğu “efendi” kimliğini ve iktidarını kadına yönelik baskı ve şiddet yoluyla pekiştirir (Butler, 2014: s.104). Liberal feminist teoriden farklı olarak Marksist feminizm, mülkiyet üzerinde yükselen burjuva evliliği, kadın özgürlüğünün önündeki temel engel olarak görür. Engels’in doğal olmadığını belirttiği tek eşli heteroseksüel evliliğin sona ermesi ev içi hizmet, cinsel haz ve çocuk beklentisindeki erkeğin, kadının kamusal alandaki varlığı ve cinselliği ile ilgili kısıtlamalar getirmesinin bütünüyle önüne geçecektir (Hartmann, 1979: s.11,14).

Bu görüşler ışığında, -liberal feminist teorinin de öne sürdüğü gibi- kadınların ücretli işgücü içinde yer almaları özgürleşmelerinin ilk anahtarı olarak düşünülebilir. Bu durum ev işi iş bölümünü değiştirecek, erkek otoritesini zayıflatıp patriarkal ilişkileri sarsacaktır. Öyle ki Engels’e göre sanayileşme sürecinde kadınların fabrikalarda işçi olarak çalışmalarıyla

birlikte proleter ailede, burjuva aileden farklı olarak, erkek üstünlüğü aşınmaya başlamıştır (Engels, 1990: s.76, 77). Bu nedenle Marksist feministler ve onların çalışmalarını 1970'li yılların radikal görüşleri ışığında yeniden yorumlayan sosyalist feministler (Osmond ve Thorne, 1993: s.595) kapitalist sistem içinde kadınların erkeklerden çok daha fazla sömürüldüğünün altını çizerek; kadın özgürlüğünün önündeki engelin sınıflı toplum yapısı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu görüşe uygun olarak kadının ekonomik bağımlılığı, işçi sınıfının mücadelesi yoluyla sosyalist sisteme geçilince otomatik olarak ortadan kalkabilecektir (Vincent, 2006: s.290). Marksist ve sosyalist feminist hareket, ilerleyen yıllarda, kadın sorunlarına kültürel, post modern perspektiflerden yaklaşan feminizm fraksiyonları tarafından, sınıf temelli cinsiyet körlüğü içinde olmakla suçlanır. Kadınların kapitalizm öncesi toplumlarda ve sosyalist ülkelerde de eril tahakküme maruz kaldıkları üzerinde durulur; sınıfsız toplumun erkek otoritesine dayanan toplumsal örgütlenmeyi dönüştüreceği yönündeki görüşler eleştirilir (Donovan, 2013: s.159).

1970'li yıllardan itibaren, ikinci dalga feminist hareketin etkisiyle, Claire Johnston ve Laura Mulvey gibi teorisyenlerin çalışmalarıyla feminist kuramın sinema araştırmalarına girdiği görülmektedir. Feminist sinema kuramı, ticari sinemanın “kadınlık” üzerine eril fanteziler ile süslenmiş klişe imgelerini yıkmaya odaklanmaktadır (Smelik, 2008: s.2). Johnston, *Karşı Sinema Olarak Kadınların Sineması* adlı çalışmasında, diğer sanat eserleri gibi filmlerin de var olan ekonomik sistemden bağımsız ele alınamayacağını; deneysel, politik ya da ticari olmaları fark etmeksizin erkek egemen ve seksist burjuva bakış açısını yansıttığını ileri sürmektedir. Dolayısıyla bir karşı sinema olarak “kadın sineması”nın gelişmesi için, geleneksel Hollywood sinemasının, kadınlık üzerine mitlerden arındırılması gerektiğini ortaya koyar (Johnston, 1973: s.28). Mulvey ise *Görsel Haz ve Anlatı Sineması*'nda filmlerin ataerkil düzenin dilini kodladığını ifade eder ve psikanalitik teori üzerinden filmlerdeki baskın eril bakışı eleştirir. Mulvey, skopofili kavramından hareket ederek, filmlerin haz duygusunu tatmin ettiğini ifade eder. Filmlerdeki (pasif) kadın imgesi, bir yandan (aktif) erkek karakterler, diğer yandan ise tüm seyirci için erotik bir nesne olma işlevini yerine getirir. Erkeğin hadım edilme endişesi nedeniyle kadın karakter, erkek tarafından cezalandırılmaya ya da kurtarılmaya mahkûmdur (Mulvey, 1993: s.19, 20). Kadınlara ve kadınlığa ilişkin konuların Türkiye'de sinema literatürüne girişi ise Ruken Öztürk'e göre 1980'li yıllardan önce gerçekleşmemiştir; Mahmut Tali Öngören'in *Sinemada Kadın ve Cinsellik Sömürüsü* (1982) kitabı, filmlerdeki kadın temsiline ilişkin en erken tarihli çalışmalardan biridir. Bu dönemde kadın filmlerinin popülerlik kazanmasıyla “sinemada kadın” konusu önce kültür ve sanat dergilerinde tartışılmaya başlanmış, akademik makale ve kitaplarda ele alınması 1990'ları bulmuş, 2000'li yıllarda ise kadın ve sinema bağlantısını işleyen çalışmalar yaygınlık kazanmıştır (Öztürk, 2010, s.664-668).

Popüler Filmlerde Kadın Temsilinden “Kadın Filmleri”ne Yolculuk

Türkiye sinemasında kadın temsillerini analiz eden çalışmaların, ataerkil yaklaşımın hâkim olduğu 1980 öncesi dönem ve kadın sorunlarını daha gerçekçi bir bakış açısıyla ele alma çabasındaki 1980 sonrası dönem olmak üzere ikiye ayrıldığı görülmektedir. 1980 öncesi dönem popüler sinemasında, özellikle melodram türündeki filmlerde, kadının belirli tip ve kalıplar üzerinden sunulduğu ifade edilir. Kaplan'a göre popüler filmlerde sergilenen aile, ataerkil Türk aile yapısını yansıtır niteliktedir. 1980'li yıllara dek filmlerdeki kadınlar namuslu, sevecen sadık, fedakâr, bağışlayan, cinselliğini yaşamayan bireyler olarak temsil edilmiştir (Kaplan, 2014: s.44). Kadının erkek egemenliği altında yaşaması toplumsal bir norm olarak görüldüğünden, filmlerde bir erkek (çoğunlukla babası, ağabeyi ya da kocası) tarafından sahiplenilmesi de onaylanmaktadır. Dolayısıyla, melodramların başlıca çatışmalarından olan namusun/evlenene dek bekâretin korunması, filmlerde kadınların temel vazifesi olarak sunulur. Erkeğin, kadın bedeni üzerinde kontrol sahibi olmasını onaylayacak bir bakış açısıyla, kandırılarak bekâretlerini kaybeden genç kadınların ölümle cezalandırılmalarıyla sık karşılaşılır (Maktav, 2003: s.284).

Filmlerde “iyi kadın” tipini daha da yüceltmek için karşıtı olan “kötü” ya da “vamp” kadın tipine de yer verilmiştir. Esen’e göre popüler filmlerin bu ikinci kadın tipi “*cinselliğinden başka bir şeyi olmayan, kötü, mutlu yuvalara düşman, erkekleri kötü yollara sürükleyen vamp kadınlar*” (Esen, 2000: s.29) şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Abisel’e göre erkek bakışın öne çıktığı bu filmler “mevcut erkek egemenliğine dayalı hiyerarşik düzene ve bu düzenin kadına biçtiği rollere rıza gösterilmesinde, yeniden üretilmesinde oldukça güçlü bir destek sağlamıştır” (Abisel, 2005: s.111). 1980 öncesinde çekilen filmlerin bir diğer kadın tipi ise “erkeksi” kadın şeklinde karşımıza çıkmaktadır. *Şoför Nebahat* (Metin Erksan, 1960) filmiyle ortaya çıkan bu kadın tipi, sanayileşme ve kentleşmenin etkisiyle gerçekleşen toplumsal değişimin sonucu olarak yorumlanabilir. Baba ve koca gibi bir erkeğin eksikliği ve ekonomik sıkıntılar nedeniyle iş yaşamına girmek zorunda kalan “iyi kadın” karşılaştığı zorluklar nedeniyle daha erkeksi giyinmeye, konuşmaya ve hareket etmeye başlar (Kaplan, 2003: s.155). Filmlerdeki erkeksi kadınlar, bir süre için ekonomik özgürlüğe kavuşurlar ve kamusal yaşamda etkin konuma geçerler, ancak filmlerin finalinde evlenerek zor koşullar altında kazandıkları özgürlüğü kendi rızalarıyla kocalarına devrederler.

1960-65 yılları arasında çekilen toplumsal gerçekçi filmler sınıf ve mülkiyet sorunu, işçilerin ve köylülerin sorunlarına eleştirel yaklaşıp da kadın sorunlarının gerçekçi bir bakış açısıyla tartışılması 1970’li yıllardan önce başlamamıştır. Esen’e göre bu yıllarda Lütfi Akad, Süreyya Duru, Ömer Kavur, Yılmaz Güney, Atif Yılmaz, Türkân Şoray, Ali Özgentürk ve Zeki Ökten’in bazı filmlerinin “*kadına bakışı gerçekçidir ya da gerçekçi olmak amacındadır*” (Esen, 2000: s.36). Özellikle Akad’ın göç üçlemesinin ilk filmi olan *Gelin* (1973) göç eden geleneksel aileye başkaldıran ve çocuğunu kaybetmenin ardından işçi olarak çalışmaya başlayan Meryem karakteriyle öne çıkmaktadır. Bu filmin ardından özellikle 1980’li yılların filmlerinde -her ne kadar arabesk filmlerde melodramların kadın tipolojisi sürdürülse de- iyi-kötü kadın standardının yıkıldığı, kadın sorunlarının görünürlük kazandığı ve kadın karakterlerin daha gerçekçi bir bakış açısıyla sunulmaya başlandığı dikkati çeker.

1980 sonrasında yaşanan bu değişim, bir yandan 12 Eylül Darbesi’yle kurulan askeri yönetim ve yasaklamalarla ilişkilendirilir. Bu dönemde erotik filmlerin yasaklanmasının yanında devrimci filmlerin de engellenmesi, yönetmenleri toplumdan ziyade bireyin, özellikle de kadınların sorunlarını tartışmaya yönlendirmiştir (Esen, 2000: s.41). 1980’ler aynı zamanda Batı’da on yıl kadar önce yükselişte olan ikinci dalga kadın hareketinin Türkiye’de hissedildiği döneme denk düşmektedir. Diğer siyasi faaliyetlerden farklı olarak ne kadın hareketi ne de bunun sinemadaki karşılığı olan “kadın filmleri”nin askeri rejimi rahatsız etmediği söylenebilir (Yerlikaya, 2020: s.1291). Böylece çoğunlukla erkek yönetmenlerce yönetilen çok sayıda film, kadın karakterlerin merkeze alınmasından ötürü “kadın filmleri” olarak adlandırılır.

Esen, 1980’li yıllarda çekilen kadın temalı filmlerin yönetmenlerini şöyle sıralamaktadır: Ömer Kavur, Türkân Şoray, Feyzi Tuna, Atif Yılmaz, Şerif Gören, Yusuf Kurçenli, Erden Kıral, Yavuz Turgul, Bilge Olgaç, Sinan Çetin, Atif Yılmaz, Süreyya Duru, Şahin Kaygun, Nisan Akman ve Engin Ayça (Esen, 2000: 46-85). Belirtilen yönetmenler arasından Atif Yılmaz’ın öne çıktığı görülür. Yılmaz’ın 1980’li yıllarda çektiği filmlerin büyük çoğunluğu -17 filmde 13’ü- “kadın filmi” olarak tanımlanabilir (Esen, 2000: s.43) ve bu filmlerde kadının cinsel özgürlüğü önemli yer tutar. Asuman Suner, “özellikle Atif Yılmaz’ın yönettiği filmlerde, anlatının büyük ölçüde kadın karakterlerin geçirdiği bilinçlenme, bağımsızlaşma, kendi bedeninin ve hayatının kontrolünü ele alma süreci etrafında şekillendiğini” (Suner, 2006: s.294) belirtir. Yılmaz başta olmak üzere filmlerinde kadın sorunlarını ele alan yönetmenlerin Yeşilçam’ın “iyi” ve “kötü” kadın stereotiplerinin dışına çıkan daha aktif ve gerçekçi kadın karakterler yarattıkları söylenebilir. Öte yandan bu filmler, eril bakışın ön planda olması ve -cinselliğini özgürce yaşayan- kadının arzu nesnesi olarak temsil edilmesi bakımından amacına ulaşamaması nedeniyle eleştirilmiştir (Yerlikaya, 2020: s.1291).

Feyzi Tuna'nın Kadın Filmleri Üçlemesi

1963 yılında çektiği *Aşka Susayanlar* filmiyle yönetmenliğe başlayan Feyzi Tuna, sinemasının ilk döneminde, biçimci film dili kullanarak, ağırlıklı olarak film noir ve western uyarlamaları olan ticari filmler çekmiştir. 1973 tarihinde Osman Şahin'in Musallim ile Kuşde adlı öyküsünden uyarladığı *Kızgın Toprak* filminden itibaren yeni bir döneme giren yönetmenin, son sinema filmi olan Sabahattin Ali uyarlaması *Kuyucaklı Yusuf*'u çektiği 1985 yılına kadar geçen on iki yıllık sürede yerli temalara/edebiyata, kırsala ve/veya kadın karakterlere önem verdiği görülmektedir. Sinemasının ikinci döneminde film dili de yalınlaşan yönetmen, 1978-1985 aralığında, burjuva kadın ve aile yapısını merkeze alan "kadın filmleri üçlemesi"ni gerçekleştirmiştir. Üçlemenin ilk filmi olan 1978 tarihli *Seninle Son Defa*'nın senaryosunu Selim İleri yazmış, *Seni Kalbime Gömdüm* ise Tuna ve İleri iş birliğinde kaleme alınmıştır. Üçlemenin son filmi *Bir Kadın Bir Hayat* ise Pınar Kür'ün özgün hikâyesinden yola çıkılarak, yine Feyzi Tuna tarafından senaryoya aktarılmıştır (Balcı, 2014: s.11-18). Dolayısıyla, üçlemede yalnızca Tuna'nın değil, Türk edebiyatının bu iki önemli isminin ve onların feminist bakış açılarının da etkisi göz ardı edilmemelidir.

Türkiye'de kadın sorunlarını tartışan ve "merkezdeki kadın karakterlerden dolayı kadın filmleri olarak adlandırılan" (Öztürk, 2010: s.664) filmlerin, ağırlıklı olarak Atıf Yılmaz sinemasındaki örnekler üzerinden tartışıldığı dikkati çekmektedir. Öte yandan 1978 tarihli *Seninle Son Defa*, yalnızca Tuna'nın üçlemesinin ilk filmi değil -özellikle Mine (Atıf Yılmaz, 1982) filminin etkisiyle- seksenli yıllarda furya haline gelecek kadın filmlerinin de ilk örneklerinden biri şeklinde yorumlanabilir: Tuna, üç filmde de evlilik yoluyla sınıf atlayan kadının toplum içindeki yerini sorgulamaktadır. Yönetmene göre kocasının kazancıyla geçinen cemiyet kadını adeta bir "süs bitkisi"dir. Tuna'nın filmlerinde kadın, varlığını sorgulamaya başladığında bir çıkmazın içine düşer ve çevresindekilerin şiddetli baskılarına göğüs gererek bağımsızlığını kazanmaya çalışır (Balcı, 2014: s.19).

Seninle Son Defa (1978)

Yönetmen: Feyzi Tuna, Gör. Yön: Kenan Ormanlar, Senaryo: Selim İleri, Yapımcı: Kadri Yurdatap (Mine Film), Müzik: Attila Özdemiroğlu, Oyuncular: Sevda Ferdağ, Tarık Akan, Savaş Başar, Sema Tamer.

Nesrin, 37 yaşında bir ev kadınıdır. Eşi Ali Rıza ile birlikte Kıbrıs'ta yaşamaktadır. Ali Rıza, portakal bahçeleri olan zengin bir iş adamıdır; sık sık Londra'ya iş seyahatlerine gitmekte ve eşini yalnız bırakmaktadır. Nesrin, arkadaş çevresini oluşturan burjuva kadınların boş sohbetlerinden bıktığından yalnızlığı tercih etmekte, fotoğraf çekerek can sıkıntısından kurtulmaya çalışmaktadır. Müzede gezdiği bir gün kendinden daha genç bir mühendis olan Uğur ile tanışır. Uğur'dan hoşlanmasına rağmen, evli olduğunu belirterek genç adamı kendisinden uzaklaştırır. Nesrin'in, Uğur ile ikinci karşılaşması yüksek sosyetenin katıldığı bir davette gerçekleşir. Davetin düzenlendiği gece cinsel birliktelik yaşayan Uğur ve Nesrin, Rıza'dan gizli görüşmeye devam ederler. Uğur'dan evlilik teklifi alan Nesrin, boşanma isteğini eşine açar. Ali Rıza'nın tehditlerinin ardından, ekonomik özgürlüğü olmayan Nesrin, kocasına boyun eğerek Uğur'dan ayrılır. Uğur, ayrılığın acısını unutmak için Kıbrıs'ın gece hayatına yönelir ve tesadüfen tanıştığı Nesrin'in kardeşi Sırma ile sevgili olur. Sırma'yı, Amerikalı bir iş adamıyla evlendirerek iş ilişkilerini güçlendirmek isteyen Ali Rıza'nın baskılarına dayanamayan Nesrin intihar eder.

Seni Kalbime Gömdüm (1982)

Yönetmen: Feyzi Tuna, Gör. Yön: Muzaffer Turan, Senaryo: Feyzi Tuna, Selim İleri, Yapımcı: Altan Günbay (Tunç Film), Müzik: Erkan Esenboğa, Oyuncular: Türkan Şoray, Cihan Ünal, Müşfik Kenter, Ahmet Mekin, Neriman Köksal, Çolpan İlhan.

Eylül, Sökeli varlıklı bir ailenin kızıdır. Ailesinin zoruyla gerçekleşen 16 yıllık evliliği, Pınar adındaki kızının trafik kazası sonucu vefatının ardından çekilmez bir hal almıştır. Eylül'ün eşi Haşmet, tekstil fabrikatörü ve gazete sahibi bir iş adamı olup, Eylül'ün ağabeyi Hilmi ile iş ortaklığı içindedir. Eylül, evliliğini yürütmeye gayret etse de Haşmet, karısına karşı oldukça ilgisiz ve sevgisizdir. Görümcesi Şermin'in hazırladığı, şatafatlı partiler Eylül'ü daha da mutsuz etmektedir. Vefat eden kızının hayaliyle yaşayan Eylül, geçmişe büyük özlem duyar. Bir süre dinlenmek için önce doğup büyüdüğü Söke'ye, sonra da arkadaşlarının yanına Bodrum'a gider. Bodrum'da yetenekli bir mimar olan Ali ile tanışır; doğal halleri, sanatçı ruhu, içtenliği sebebiyle Ali'ye ilgi duymaya başlar. Kısa sürede birbirine âşık olurlar. Eylül, Ali ile ilişkisini Haşmet'e anlatır ve boşanmak istediğini açıklar. Bunun üzerine Haşmet, Eylül'ün ağabeyi Hilmi ile gerekli ekonomik anlaşmaları gerçekleştirir. Eylül, bu sancılı süreci sevgilisi Ali'nin yanında atlatmak ister. Ancak Ali'nin sakin karakterini ve sanatçı ruhunu Bodrum'da bırakmış olduğunu kısa sürede fark eder. İstanbul'daki işkolik, hırslı ve agresif Ali'nin, Haşmet'ten çok da farklı olmadığını anlayan Eylül, ilişkisini noktalar. Önce eşine döner; ardından hayatındaki erkeklerin ikisini de terk ederek bilinmez bir yolda yalnız başına ilerlemeye başlar.

Bir Kadın Bir Hayat (1985)

Yönetmen: Feyzi Tuna, Gör. Yön: Çetin Tunca, Mahmut Yumuşak, Senaryo: Pınar Kür, Feyzi Tuna (Diyaloglar: Bülent Oran), Yapımcı: Mehmet Akdil, Kadri Yurdatap, (Mine Film), Oyuncular: Türkan Şoray, Cihan Ünal, Engin İnal, Güler Ökten, Kamuran Yüce.

Nuran ile Orhan 14 yıldır evlidir ve Can adında bir oğulları vardır. Nuran, ilgisiz davranışlarından şüphelendiği kocasının kendisini Figen adında bir kadınla aldattığını öğrenir. Başlangıçta bu durumu sineye çekse de, Orhan'ın evlerindeki davete Figen'i de çağırmasının ardından boşanma kararı alır. Orhan'ın ilişkisini kabul etmesi ve özür dilemesi, Nuran'ı kararından döndürmez. Ekonomik özgürlüğü olmayan Nuran, eski patronu Cemil Bey ile görüşür ve eski işi olan sekreterliğe geri döner. Bu süreç içerisinde yanlarında kaldığı ablası ve eniştesi, evliliğinin sona ermesinin sorumlusunun Nuran olduğunu dile getirmekten çekinmez. "Dul kadın" yakıştırmalarından ve baskılardan kaçarak kendine yeni bir hayat kurmak isteyen Nuran, kiraladığı küçük bir daireye taşınır. Boşanmanın resmen gerçekleşmesinden bir süre sonra bir iş yemeğinde tanıştığı Metin ile ilişki yaşamaya başlar. Lale isminde varlıklı ve baskıcı bir kadınla evli olan Metin'in iki kızı vardır. Evlilikleri uzun zamandır iyi gitmese de Metin, çocukların velayetini alma yönündeki tehditleri nedeniyle Lale'ye boşanma davası açmamaktadır. İlişkilerinin ortaya çıkmasının ardından çift, çevrelerinden olumsuz tepkiler almaya başlar. Önce Nuran, eski kocasının hakaretlerine maruz kalır ve oğlunun güvenini kaybeder. Bu sorunun aşılmasını, Lale'nin intihar girişimi gölgeler. Bu girişimin bir intikam planı olduğunun anlaşılmasının ardından çocuklarıyla araları düzelen çiftin birliktelikleri önündeki engeller ortadan kalkar. Finalde, Nuran ve Metin'in evlenmedikleri ancak mutlu bir ilişki yaşadıkları vurgulanır.

Amaç ve Yöntem

Bu çalışmada, Türkiye sinemasında ağırlıklı olarak 1980'li yıllarda çekilen "kadın filmleri"nin yönetmenlerinden Feyzi Tuna'nın kadın filmleri üçlemesi, feminist kuram perspektifinden ve söylem analizi kullanılarak analiz edilecektir. Sinema literatüründe, 1980'li yıllarda çekilen "kadın filmleri"nin ağırlıklı olarak Atıf Yılmaz sineması üzerinden analiz edildiği dikkati çekmiştir. Dolayısıyla, çalışmanın Tuna sinemasını ve Tuna'nın burjuva kadınının sorunlarına odaklanan üçlemesini literatüre kazandıracığı umulmaktadır. Çalışmanın amacı, Feyzi Tuna'nın kadın filmleri üçlemesinde burjuva kadının temsilini ve yönetmenin kadın sorunlarına bakışını feminist kuram üzerinden tartışmaktır. Çalışmanın örneklemini oluşturan kadın filmleri üçlemesi, kavramsal çerçeve belirtilen liberal ve Marksist feminist kuramlar ışığında söylem analizi yöntemiyle analiz edilirken aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır:

- Tuna sinemasında kadının sosyo-ekonomik ve kültürel konumu nasıl temsil edilmiştir?
- Kadınların özel alanda, evlilik içinde karşılaştıkları sorunlar nelerdir?
- Aile kurumu içinde kadına yönelik psikolojik, ekonomik, fiziksel ve cinsel şiddetin boyutları nasıl tartışılmıştır?
- Kadının kamusal alandaki varlığı ve ekonomik yaşamdaki yeri filmlerde nasıl sunulmuştur?
- Toplumsal yaşamda kadının karşılaştığı baskılar ve cinsiyet ayrımcılığı nasıl açıklanmıştır?
- Tuna, kadının özgürleşmesi ve nesne konumundan kurtuluşu için çözüm önerileri getirmiş midir?

Bu çalışmada, toplumsal yapının ve pratiklerin yansıması olan dil üzerinden belirlenen metinlerin, tarih, toplum ve kültür gibi metin dışı unsurlarla karşılıklı ilişkisini öne çıkarması, dilsel anlamda açık olmayan ideolojik mesajları görünür hale getirmeyi hedeflemesi nedeniyle sinema konulu makaleler için uygun bir yöntem olması bakımından söylem analizinden yararlanılmıştır (Çakmak ve Bilişli, 2019: s.106,107). 1960'larda ve 1970'lerin başında dilbilim, göstergebilim, antropoloji, psikoloji ve sosyoloji gibi farklı disiplinlerdeki çalışmalardan evrimleşmiş olan söylem analizi, son yıllarda medya ve iletişim çalışmalarında sık kullanılan bu yöntemdir. Yorumlayıcı, nitel bir araştırma yöntemi olan söylem analizi temelde, dilin biçimsel özelliklerinin metne nasıl uyum ve tutarlılık kazandırdığını analiz etmek amacıyla geliştirilmiştir (Kamalu ve Ayo, 2015: s.170, 183). Başlangıç noktasını konuşma dili oluştursa da, her tür metin, görsel ve çalışmada yapıldığı gibi filmler, söylem üzerinden analiz edilebilmektedir. Bu yöntemde söyleme, sorgulayıcı bir bakış açısıyla yaklaşılır; “toplumsal cinsiyet ve ayrımcılık meseleleri, medya söylemleri, siyasi söylemler ve kimlik araştırmaları” gibi konular üzerine yoğunlaşılırken farklı veri toplama yöntemlerinden de yararlanılabilir (Çakmak ve Bilişli, 2019: s.106,107). Buna göre söylem analizi yöntemi, tek bir deseni olmadığı, kısıtlamalar içermediği, farklı bakış açıları ve tekniklere uyum gösterdiği için sosyal bilimlerin pek çok alanında, disiplinler arası analizlere olanak tanımaktadır (Bondaruk ve Ruel, 2020).

Fairclough'a göre metinler yalnızca sosyal pratiklerle ilişkili değildir; aynı zamanda üretim, dağıtım ve tüketim süreci ve bu süreçteki sözleşmeler, metinler üzerinde son derece etkili olduğundan; metinler, üretildikleri yer ve zaman, üretici ve sosyo-ekonomik, kültürel ve politik bağlamla ilişkili olarak analiz edilmelidir (Fairclough, 1995: s. 10, 13). Dolayısıyla, metinler arası çalışmalara da olanak tanıyan söylem analizinin, belirtildiği üzere tek bir metodolojisi yoktur; yöntem, araştırmacının kendi çalışma alanı dahilinde, eldeki veriler ışığında, amaçlarına uygun olarak yorumlar yapmasına olanak tanımaktadır. Buna göre metinler, üreticinin bakış açısını yansıtırken, analizi yapan araştırmacının da öznel yorumlarını gerektirmektedir. Bu nedenle, -araştırmayı sınırlamak için- örnekleme oluşturan üç filmin öyküsü, karakterleri ve diyalogları, “Burjuva Evliliğin İçyüzü”, “Kadın Bedeni ve Cinselliği”, “Kadının Kamusal Alan ve Ekonomik Yaşamındaki Yeri” ve “Kadının Başkaldırısı” şeklindeki dört kategori başlığı altında; liberal, Marksist feminist söylemler üzerinden analiz edilerek yorumlanacaktır.

Bulgular ve Yorum

Burjuva Evliliğin İçyüzü

Feyzi Tuna'nın evlilik kurumuna, burjuva aile içi çatışmalara ve evlilik içinde fiziksel, duygusal ve ekonomik şiddete maruz kalan ve metalaştırılan kadınlara odaklandığı üçleme, feminist film okumaları açısından oldukça zengin veriler ortaya koyar. Her üç filmin de başkarakterleri Nesrin, Eylül ve Nuran orta yaşlı, modern görünümlü, bakımlı, eğitilmiş, varlıklı erkeklerle uzun yıllardır evli ancak ekonomik özgürlükleri olmayan kadınlardır. *Seninle Son Defa* filminin başkarakterleri Nesrin'e ailesi tarafından yapılan tüm yatırım olan eğitim hayatı, zengin bir erkekle evlilik yaşaması ve cemiyet hayatına uyum sağlayacak nitelikler kazanması amacı taşımaktadır. Nesrin'in varoluş hikâyesi, aile yönlendirmesiyle sınırlandırılmış; evlendikten

sonra ise kocası tarafından devralınmıştır. Engels'in Fransız ve Alman romanlarından verdiği örneklere benzer şekilde burjuva evlilik -diğer iki film için de geçerli olacak şekilde- sınıf üzerine kuruludur ve çoğu kez eşlerin isteği dışında kararlaştırılır. Böylece, daha çok da kadın, her gün kiralanmak yerine tek seferde satılması nedeniyle köleye benzetilir (Engels, 1990: s.76). Bu görüş *Seninle Son Defa* filminde Ali Rıza'nın "*Bizimkisi sadece evlilik değil, ortaklık da.*" sözleriyle pekiştirilir. Ekonomik çıkarların ön planda olduğu evlilik yaşamında Nesrin, kendine biçilen rolü yerine getirmekle yükümlüdür. Nesrin'in, erkek egemen toplum yapısı içinde babadan, koca tahakkümüne doğru yaptığı yer değiştirme, Wollstonecraft öncülüğündeki liberal feministlerin, kadınların sosyo-ekonomik anlamda güç sahibi olmaları için evlenmeleri gerekliliği şeklindeki görüşleriyle örtüşmektedir (Donovan, 2013: s.34). Bu noktada Nesrin de egemen erkeğin "köle fahişe"si konumuna indirgenmiştir.

Feminist kuramcıların üzerinde durdukları efendi-köle karşıtlığı içindeki bağımlılık ilişkisi, Tuna'nın filmlerindeki burjuva evliliklerde belirgin şekilde görünürdür. Her üç filmde de kadın karakterlerin, ekonomik anlamda erkeğe bağımlı olmalarından ötürü, erkeğin ilgisiz ve baskıcı davranışlarına göz yumdukları dikkati çeker. *Seninle Son Defa* filminde Kıbrıs'ın zengin bir muhitinde bir villada yaşam süren, çocuğu olmayan Nesrin'in bulaşık ve çamaşır yıkamak, yemek yapmak, çocuk bakmak gibi sorumlulukları bulunmamaktadır. Yine de kahvaltı sofrasında -hizmetçinin varlığına rağmen- kocasıyla iletişime geçebilmek adına çay koyar ve "*Çayını koydum*" diyerek aralarında diyalog başlatmaya çalışır. Kocasının okuduğu gazeteden kafasını kaldırmadan çayını höpürdeterek içmesi ve geçirmesi, eşinin onun için yaptığı hizmetin bir değeri olmadığını hissettirmektedir. Aralarındaki duygudan yoksun ilişki, seyahate çıkan Ali Rıza'nın "*Bu akşamki partiye gitmeyi unutma, Akyol ile görüş, mallar salı günü gümrükten çekilebilmeli.*" şeklindeki talimatlarıyla daha net anlaşılır. Kocasının bavulunu robotik hareketlerle hazırlayan Nesrin, yalnızca -Engels'in ifadesiyle- "baş hizmetçi"ye ya da "evsel köle"ye (Engels, 1990: s.78) değil aynı zamanda Zaretsky'nin belirtmiş olduğu gibi sermayeye ücretsiz olarak hizmet eden (Hartmann, 1979: s. 3, 4) bir asistana benzetilebilir.

Seni Kalbime Gömdüm filminde de benzer bir eşler arası ilişki ile karşılaşmaktadır. Bu filmdeki evlilik, Eylül ve Haşmet arasında gelişen duygusal bir birliktelikten çok Haşmet ve Eylül'ün ağabeyi Hilmi arasındaki iş ortaklığına dayanmaktadır. Eylül, burjuva aileler arası maddi ilişkileri kuran ve güçlendiren bir unsurdan farksızdır. O da Nesrin gibi davetlerde boy göstererek eşinin iş ilişkisi içinde olduğu kişi ve gruplar arasında iyi izlenimler bırakmakla yükümlü kılınmaktadır. Görüntüsü itibarıyla metalaştırılan kadının yalnızca özel alan içindeki edilgen yaşamı değil sosyal yaşamı da kontrol altında tutulmaktadır. Nesrin gibi Eylül de -bu kez çocuğunu kaybetmiş olmanın etkisiyle- derin bir bunalımın içine sürüklenmiştir. Aile mülkünü ya da şirketi devralacak çocukların eksikliği, erkeğin eşine karşı olan ilgisizliğini bir kat daha arttırmıştır. "*Daha kaç ay birlikte yemek bile yiyemeyeceğiz diye düşündüm*" diyen Eylül'e eşinin yanıtı "*Tut ki her akşam el ele tutuşarak oturduk. Bu neyi değiştirecek hayatımızda?*" şeklinde olur. Dahası, Eylül'ün yaşadığı travma ve psikolojik durumu ile cinsiyeti arasında ilişki kurulmaktadır. "Zayıf karakterli ve rasyonaliteden uzak kadın" olarak görülen Eylül, eşi kadar ailesi ve sevgilisinden de aradığı duygusal desteği bulamayacaktır. Ağabeyi "Fırat ailesinde bugüne kadar hiç kocasından ayrılan kadın veya karısını terk eden koca gördün mü sen?" sözleriyle kız kardeşinin kararını desteklemeyecektir; Eylül'ün boşanma talebi, aile meclisinde iki ailenin iş ortaklığının bozulması şeklinde yorumlanacaktır.

Bir Kadın Bir Hayat filmi, sermaye sahibi olmasa da kazancı yüksek bir işte çalışan Orhan karakteri, kendisinden ev içi hizmet ve çocuk bakımı beklenen Nuran karakteri ve orta-üst sınıf aile yapısı ile ilk iki filmde ayrılmaktadır. Evlenmeden önce sekreter olarak çalışan Nuran'ın işinden ayrılması, onu Nesrin ve Eylül gibi eşinin ekonomik ve duygusal baskı

ve şiddete maruz bırakmıştır. Bu noktada filmin, kadının özel alan ile sınırlı kalmasına karşı çıkan ve ancak üretime katıldığı durumda evlilik içinde saygı göreceği yönündeki liberal feminist görüşlerle örtüştüğü söylenebilir. Kadının ev içi emeği değersiz kabul edildiğinden, evi geçindiren tek kişi olan Orhan, eve geç gelmeyi, ev işleri ile çocuk bakımını Nuran'ın üstüne yıkmayı ve hatta eşini aldatmayı kendine hak görmektedir. Ataerkil aile yapısı, erkeğin karısını aldatmasını hoş görürken; kadına aynı hakkı vermekten son derece uzaktır. Filmde erkeğin cinsel ihtiyaçlarını başka kadınlarla tatmin etmesinin toplum içinde normalleştirildiği ve hoş görüldüğü vurgulanmıştır. Filme göre evlilik kurumu, Wollstonecraft'un da ifade ettiği gibi, kadınların, ekonomik ihtiyaçlarının giderilmesi karşılığında tüm hak ve özgürlükleri eşlerine devretmelerine yol açan bir sözleşme olarak düşünülebilir. Dahası, ilgisizlik, şiddet ya da aldatma nedeniyle boşanmak isteyen kadın, yalnızca eşi tarafından değil -Nuran'ın çevresindeki kadınların "*Erkektir yapar. Ne var canım hangimizinki yapmadı ki? Düzenini bozmaya değer mi?*" şeklindeki ifadelerinden anlaşılabilceği gibi- herkes tarafından eleştirilmekte, dışlanmakta ve yuvasını dağıtmakla suçlanmaktadır. Nuran'ın bu baskı ortamında evliliğini sonlandırma gücünü bulması, iş yaşamına girmesi ve evlilik dışı birlikteliğe adım atmasının ardından kendini yeniden keşfetmesi, *Bir Kadın Bir Hayat*'ı diğer iki filmden farklı kılmaktadır. Mutsuz ve ucu açılı sonla biten ilk iki filmde sonra, *Bir Kadın Bir Hayat*, dönemin sineması için radikal sayılabilecek önermesiyle üçlemeyi nihayete erdirmiştir.

Kadın Bedeni ve Cinselliği

Tuna'nın üçlemesinde, genç yaşlarında evlenen üç kadın karakterin, ilk cinsel deneyimlerini kocalarıyla yaşadıkları ve mutsuz evliliklerine rağmen uzun yıllar sadakatlerini korudukları görülmektedir. Erkek karakterler ise kadını nesneleştirmekte, ondan yararlanmakta, ekonomik güç ve iktidara sahip olmalarından ötürü eşlerini aldatmayı ve birden fazla kadınla ilişki yaşamayı kendilerine hak görmektedirler.

Seninle Son Defa filminde, evlilik içinde kadın bedeni üzerindeki denetim ve şiddet, diğer filmlere kıyasla çok daha belirgindir. Filmde Nesrin, kocasıyla yalnızca görevi olduğu için, istemeyerek, hatta iğrenme duygusuyla cinsel birliktelik yaşamaktadır (4). Ali Rıza, ev içindeki egemen olarak sadece eşine değil, "*Bu eve gelen hizmetçi de üç ay dayanmıyor hamile kalıyor.*" şeklindeki diyalogdan anlaşılabilceği gibi, evdeki çalışanlara da cinsel şiddet uygulamayı kendine hak görmektedir. Nesrin'in çalışanlardan tek farkı, Ali Rıza'nın ekonomik gücünden ve sunduğu imkânlardan daha fazla yararlanabilmesidir. Üçlemenin diğer filmlerinden farklı olarak Ali Rıza, eşine fiziksel şiddet uygulamaktan da çekinmeyen bir adam şeklinde sunulur. "*Burada medeni kanun değil benim yasalarım geçer*" sözleriyle, boşanmak isteyen eşine dayak atar, onu yerlerde sürükler. Şiddetin boyutları öylesine ileri düzeydedir ki, Ali Rıza, intihar eden kadının ölü bedenine "Budala" demekten bile çekinmemektedir.

Karısını cinsel bir haz nesnesi olarak gören ve ondan faydalanan Ali Rıza'nın, Nesrin'in bedeni üzerindeki bir diğer tahakkümü, ona anne olma izni vermemesi şeklinde karşımıza çıkar. Doğum yapmadığı için fiziksel olarak yıpranmayacak olan Nesrin, eşini ve şirketi daha iyi temsil edebilecektir. Nesrin'in cinselliği kendi rızasıyla ilk kez deneyimlemesi, Uğur'un hayatına girmesiyle gerçekleşir. Evlilik yaşamı içinde erkeği tatmin üzerine kurulmuş olan cinsellik algısı, Uğur ile olan ilişkisinde duygusal bağa ve karşılıklı alınan haza doğru evrilir. Bu noktada Engels'in, cinsel aşkın yalnızca ezilen sınıflar, proletarya için geçerli olduğu şeklindeki görüşleriyle (Engels, 1990: s. 56) bağlantı kurulabilir. Nesrin, kendisinden yaşça küçük Uğur ile olan ilişkisinde, cinselliğin kurallarının erkek tarafından konulup, sadece erkeğin istediği şekilde ve zamanda yaşandığı baskıcı alandan kısa bir süre için olsa da kurtulmuş olur. Bunda, erkeğin ekonomik üstünlüğünün olmadığı, mülkiyet ilişkilerinden bağımsız evlilik dışı ilişkinin payı büyüktür.

4- Filmin televizyon için düzenlenen kopyalarında kesilen ilk sahneleri Tuna, şu cümlelerle anlatmaktadır: "*Savaş Başar'la Sevda Ferdağ'ın bir sevişme sahnesi vardır; ama adeta tecavüz gibidir. Nitekim adam işini bitirdikten sonra döner, horlamaya başlar. Sevda kalkar, banyoya gider. Dişlerini fırçalar uzun uzun. Adam ağzından tuhaf bir şekilde öpmüştür çünkü. Yıkanır, temizlenmeye çalışır.*" (Balcı, 2014: 154).

Seninle Son Defa filminde evlilik içinde cinselliğin erkeğin kontrolünde olduğu vurgulanırken, *Seni Kalbime Gömdüm* ve *Bir Kadın Bir Hayat* filmlerinde monotonlaşan evlilik içinde eşler arasındaki duygusal bağın ve cinsel yaşamının sona ermiş olduğu izlenimi uyanmaktadır. *Seni Kalbime Gömdüm* filminde Eylül ve Haşmet arasındaki soğukluk, iş ortaklığı niteliğindeki evliliklerinin başından beri süregelmektedir. Ali Rıza'dan farklı olarak Haşmet, kadınlardan çok işiyle ilgilenen bir adamdır. Çift, çocuk sahibi olmak için birliktelik yaşamış, çocuklarının ölmesinin ardından birbirlerine daha da yabancılaşmıştır. Tıpkı Nesrin gibi, Eylül'ün de cinsellikten haz alması, aynı zamanda duygusal bağ kurabildiği, kendisini dinleyen ve anlamaya çalışan Ali'nin hayatına girişiyle gerçekleşir.

Bir Kadın Bir Hayat filminde ise farklı olarak, cinsel bağları gevşeten nedenin çocuğun kaybı değil varlığı olduğunu ileri sürmek mümkündür. Bu filmde Nuran karakteri, kendisini kocasına ve çocuğuna adayan bir kadın rol-modelidir. Günlük yaşam içinde kocasını rahat ettirmeye çalışıp oğlunun bakımıyla ilgilenirken, kendi cinsel ve duygusal ihtiyaçlarını görmezden gelmeye başlamıştır. Aynı filmde, boşanma avukatının bile yararlanmak istediği Nuran karakteri üzerinden, dul kadının evlilik içinde eril tahakkümden kurtulsa da toplum içinde erkek tacizine çok daha açık hale gelebildiği ikilemi de ortaya konmaktadır. Film bu noktada, liberal feministlerin şiddetle eleştirdiği ahlaki çifte standardı (Donovan, 2014: s.38) da gözler önüne serer. Yalnızca aile içinde değil sosyal yaşamın her alanında etkisini hissettiren eril tahakküm, kadınlar tarafından onaylanır ya da en azından görmezden gelinir ki bu süreç Wollenstonecraft tarafından "bir tür miyopi" şeklinde tanımlanmıştır (Donovan, 2014: s.38). Öte yandan *Seni Kalbime Gömdüm* filminde yer alan Şermin karakteri üzerinden, yönetmenin, maşizmin öncelikle kapitalizm ve özel mülkiyet ile ilişkili olduğu (Dikici, 2016: s.527) yönündeki Marksist feminist görüşlere yakın durduğu düşünülebilir. Çünkü bu filmde Eylül'ün görünüşü Şermin, üçlemenin ana kadın karakterlerinden farklı olarak, benzer önyargı ve baskılardan bağımsız şekilde genç sevgilileriyle evlilik dışı ilişkiler yaşayabilmektedir. İş insanı olan Şermin'in ekonomik gücü, aynı ataerki toplum içinde erkeklere atfedilen davranışları sergileyebilmesine olanak tanımaktadır. Bu karakter üzerinden Tuna, kadının aile ve toplum içinde maruz kaldığı baskı ve şiddetin ekonomik temellerinin oldukça güçlü olduğuna işaret etmektedir.

Kadının Kamusal Alan ve Ekonomik Yaşamındaki Yeri

Feyzi Tuna'nın kadın filmleri üçlemesinde, eğitilmiş olmalarına rağmen iş yaşamına hiç başlamayan ya da evlenmelerinin ardından son veren kadın karakterler, kendi rızaları veya aile baskısı sonucu yaptıkları evliliklerde, özgürlüklerini görünüşte refah içinde bir yaşam ile değiş tokuş etmişlerdir. Bu değiş tokuşun getirdiği sınırlayıcılıktan başlangıçta habersiz olan karakterler, evliliklerini bitirmek istediklerinde acı gerçekle yüzleşmek zorunda kalırlar: Toplum içerisinde saygın bir kurum olarak görünen evlilik, gerçekte onları metalaştırmıştır. *Seninle Son Defa* filminde boşanmak isteyen Nesrin ve Ali Rıza arasında geçen diyalogdan, eşine ekonomik açıdan bağımlı olan kadının burjuva evlilik içindeki konumu anlaşılmaktadır:

"Bak! (mektubu gösterir) Babandan... Para istiyor gene. Kumar borcu varmış kulübe. Annen de bir ara İspanya'ya kadar şöyle bir uzanmak istiyormuş. Ya kız kardeşinin Londra'daki okul masrafları... 37 yıldır hiç çalışmadın. Çalışmak nedir bilmiyorsun. Para nasıl kazanılır haberin bile yok...", *"Sana satıldım öyle mi?"*, *"Hem de sülalece..."*

Nesrin ve Ali Rıza arasındaki bu konuşma, kadının evlendiği sırada, gelecekte boşanmayı talep etme hakkından bile adeta feragat ettiğini ortaya koymaktadır. Buna ek olarak filmde yalnızca Nesrin değil tüm ailesi, özellikle de kardeşi Sırma, Ali Rıza'ya ekonomik anlamda bağımlıdır. Uğur ile ettiği bir sohbet sırasında: *"Neyin kölesi olduğumu bilmiyorum. Kendimi alaya almaya çalışıyorum ama güçsüzüm."* ifadelerini kullanan Sırma, ablası sayesinde yurtdışında eğitim alma özgürlüğünü yaşamıştır. Öte yandan Ali Rıza'nın, baldızı Sırma'ya yaptığı yatırım da nedensiz değildir; Amerikalı bir iş adamıyla ortaklığını sağlamlaştırmak için genç kadını evlendirmek istemektedir.

Seninle Son Defa ve *Seni Kalbime Gömdüm* filmlerinde Nesrin ve Eylül'ün kamusal yaşamdaki varlıkları, eşlerini, başka bir deyişle şirketi ya da sermayeyi temsil etmekle sınırlıdır. Bu iki kadın karakter, iş ortaklıklarının geliştiği sosyete partilerinde, fiziksel görünüşleri, giyimleri ve davranışlarıyla ilgi çekerek eşlerinin prestijlerini yükseltme rolünü gönülsüz şekilde üstlenmişlerdir. *Seni Kalbime Gömdüm* filminde “*Bir süs bitkisi olarak partide yanındaki yerimi koruyacağım.*” ve “*16 yıldır kokteyllerde, garden partilerde, resepsiyonlarda sana vitrin olmanın dışında ne yaptım ben?*” sözleriyle Eylül, kadına bakış açısının görüntüye, bedene indirgenmiş olduğunu ortaya koyar. Benzer şekilde Nesrin de Ali Rıza'nın gözünde yalnızca toplumdaki saygın konumunu pekiştirmeye yarayan çekici bir kadındır. Burjuva evlilik içinde kadının zekâsı, duyguları ya da yetenekleri anlam ve önemini yitirmektedir. Bu nedenle karısının Uğur ile ilişkisini öğrenen Ali Rıza şu yorumda bulunur:

“Şu haline bak, şu suratına bak. 10 yıl sonra bu surat ne hale gelecek düşündün mü? Mühendis bey o zaman ne diyecek senin için ha? Ne düşünecek senin için? Bir eşya kadar bile çekiciliğin kalmayacak. Oropuluk yapmak için bile geç kalmış olacaksın.”

İş yaşamını hiç deneyimlememiş ve kamusal alanda eşlerinin gölgesi olmaktan öteye gidememiş Nesrin ve Eylül, çareyi yaşam alanlarından kaçmakta, gezintiler yapmakta ve seyahate çıkmakta bulurlar. İyi eğitim almış bir kadın olan Nesrin, Ali Rıza'nın direktiflerini yerine getirmekten arta kalan boş kalan zamanlarında âdeta bir flanöze dönüşür; Kıbrıs'ın tarihi ve turistik yerlerinde, müzelerinde gezintiler yaparak fotoğraf çeker. Nesrin, sadece bu yalnız gezintiler sırasında fotoğraf makinesinin yardımıyla, bir nebze de olsa etkin konuma geçmektedir. Eylül ise özgürlüğü geçmişinde arayarak çocukluğunun geçtiği yerleri görmek özlemiyle Söke'ye gider ancak burada da aradığını bulamaz. Çünkü eril tahakkümün ilk tohumları baba evinde atılmıştır. Nesrin'in Haşmet ile evlenmesi bu evde karara bağlanmış ve bu yolla ağabeyi Hilmi'nin iş ilişkisi sağlamlaştırılmıştır.

Bir Kadın Bir Hayat filminde çalışmayan ve üretmeyen kadının özel alan dışındaki varlığı, kısıtlı bir arkadaş çevresiyle yapılan sıradan alışverişler şeklinde temsil edilip eleştirilmiştir. Öte yandan ev içi yükümlülükler ve toplumsal önyargılar, orta-üst sınıftan evli kadınların çalışma yaşamına girmesinin önünde bir engel olarak gösterilmiştir. Uzun yıllar ev içi üretim ile geçen yaşam sonrasında, boşanma ertesinde çalışma hayatına geri dönmek oldukça güçtür. Öte yandan Nuran, şans eseri ve eski patronunun anlayışı sayesinde eski işi olan sekreterliğe dönebilmiştir. Evliliği sürecinde, evin dört duvarı arasında ev işleri ve çocukla ilgilenen Nuran, çalışma yaşamına başlamasının ardından -başta son derece çekingen ve temkinli davranmasına rağmen- tıpkı eski eşi gibi gece gezme, eğlence mekânlarına gitme, iş yemeklerine çıkma özgürlüğüne de kavuşmuş olur. Önce eş tahakkümünden kurtulma ve ardından ekonomik özgürlüğünü kazanma, Nuran'ı kamusal yaşamda etkin ve kendi kararlarını alıp uygulayabilen bir birey haline getirir.

Kadının Başkaldırısı

Her üç filmin başkarakterleri olan Nesrin, Eylül ve Nuran, orta-üst ve üst sınıftan erkeklerle yaşadıkları evlilik içinde, karşı karşıya kaldıkları fiziksel, cinsel, psikolojik, sözel baskı ve şiddet nedeniyle bir noktada başkaldırmaktadırlar. Bu başkaldırı, filmlerde ilk olarak ahlaki baskıları yıkarak yeni bir ilişkiye başlama ve/veya evliliği bitirme kararı alma/uygulama şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Seninle Son Defa filminde Ali Rıza'nın ilgisizliği ve şiddetinden bunalan Nesrin, çareyi, kendisine ilgi duyan genç ve yakışıklı bir mühendis olan Uğur ile birliktelik yaşamakta bulur. Genç bir erkek tarafından ilgi görmek, Nesrin'in uzun yıllar önce kaybettiği özgüvenini bir nebze de olsa yerine getirir. Öte yandan Uğur ile görüşmeye devam etmek, eşinin kendisine sunduğu tüm ekonomik ayrıcalıklardan da vazgeçmek anlamına gelmektedir. Bunu da kabullenen Nesrin, bu kez Ali Rıza'nın, ailesine özellikle de kız kardeşine yönelik

tehditleriyle yüzleşir. Bu noktada özgürlük arayışının boşa bir çaba olduğunu fark eden Nesrin, kız kardeşi Sırma'nın kendisiyle aynı kadere sürükleneceğini anlamasının ardından intihar eder. İntihar, Nesrin'in kendisini ve Sırma'yı Ali Rıza'nın kontrolünden özgür kılmak adına tek çare gibi görünmektedir. İntiharı eşinin tabancası ile gerçekleşirken, yine eril tahakkümden kurtulamayan Nesrin'in ölü bedeni bile kocasının aşağılamasına maruz kalır. *Seninle Son Defa*, kadının özgürleşmesi konusunda diğer filmlere kıyasla pesimist bir bakış açısı sergilemektedir. Ek olarak, evlilik kurumuna liberal bir bakış açısıyla yaklaşılır. Ablasının ölümünün öncesinde, yurt dışında eğitim almanın da etkisiyle özgür davranışlar sergileyen Sırma, Uğur'a evlenme teklif etmiştir. Nesrin'in intihar ederek aradan çekilmesi ve böylece Ali Rıza'nın baldızı üzerinde hakkının kalmaması sayesinde Sırma, âşık olduğu erkekle karşılıklı sevgi, saygı ve dayanışma içeren bir birliktelik yaşama şansına kavuşmuş olur.

Seni Kalbime Gömdüm filminde Eylül karakteri, bir çocuk kaybetmenin acısını yaşaması dışında Nesrin karakterine çok benzemektedir. Eylül'ün başkaldırısı da tıpkı Nesrin gibi kendisine ilgi duyan bir erkek olan Ali ile beraberlik yaşaması ve boşanma kararı almasıyla gerçekleşir. Eylül, Nesrin'e göre daha varsıl bir aileden gelmesi nedeniyle boşanma talebinde ısrarcı davranabilmiştir. Film bu noktadan sonra, adeta *Seninle Son Defa* filmindeki sona bir alternatif ortaya koyar. Çünkü Eylül, boşanmasına neden olan davranışların benzerlerini Ali'de de görmeye başlaması sonucu mutluluğun bir erkeğin peşinden gitmek olmadığını bilincine varır. İstanbul'daki iş yaşamına dönen Ali'nin agresif ve maskülen bir karaktere bürünmesi, burjuva çevrelerde heteroseksüel birlikteliklerde kadının edilgen konuma mahkûm olduğu gerçeğini seyirciye hatırlatır. Eylül, bu farkındalığa erişmesinin ardından iki erkekten de ayrılarak kendi yolunda yürümeye karar verir. Film, ucu açık bir finalle sona erer.

Bir Kadın Bir Hayat filminde, ilk iki filmdeki Nesrin ve Eylül karakterlerine göre daha mütevazı bir yaşam süren Nuran, evlenmeden önce işinden ayrılmış, kendisini ev içi hizmete ve çocuk bakımına adanmıştır. Kocasının, evlerine girip çıkan bir kadınla birliktelik yaşamasını sindiremeyerek boşanma kararı alan Nuran, ailesi ve çevresindekiler tarafından yuvasını dağıtmakla suçlanır. Nuran, eski işine döner, bir daire kiralar ve uzun yıllardır ilk kez, bir erkeğe hizmet etmekten ibaret olmayan özgür bir yaşam sürmeye başlar. Nuran'ın, yeni sevgilisi Metin'in evlilik teklifini reddetmesi, evliliğin ikili ilişkileri yıprattığını açıklaması, Tuna'nın bakış açısını ortaya koymaktadır: Filme göre kadınların eril tahakkümden kurtulmalarında eşit hak ve özgürlüklere kavuşmaları ve ekonomik özgürlüğün kazanılması yeterli değildir. Tuna, üç filmde de evliliği, sömürünün ana nedenlerinden biri şeklinde sunmaktadır. Bu bakış açısı, *Seni Kalbime Gömdüm* filminde Eylül'ün görünüşü olan Şermin karakteriyle tekrarlanmaktadır. Şermin, yalnızca ekonomik güce sahip olduğu için değil, aynı zamanda bekâr olduğu için iktidar sahibidir. Ağabeyinin bile çekindiği bir kadın olan Şermin, aynı zamanda eril bakışı içselleştirmiştir. Genç sevgililerini fiziksel özelliklerine göre seçer; cinsellik temelli ilişkilerinde maddi destekte bulunduğu bu erkekleri sıkıldığı an bırakmaktan çekinmez. Dolayısıyla, kapitalist ve ataerkil toplum içinde kadın özgürlüğünün son basamağı, erkeklere özgü davranışları içselleştirmek şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Yönetmen, toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden Şermin karakterini karikatürize etmeyerek, bu diğer güçlü kadın imgesini de nesnel bir bakış açısıyla ortaya koymayı seçmiştir.

Sonuç

Feyzi Tuna'nın yönetmenliğini yaptığı kadın filmleri üçlemesi, burjuva kadınının sorunlarına odaklanan ve art arda izlendiğinde bir bütünün parçaları izlenimi uyandıran *Seninle Son Defa*, *Seni Kalbime Gömdüm* ve *Bir Kadın Bir Hayat* filmlerinden oluşmaktadır. Çalışmanın örneklemini oluşturan bu üç film, feminist kuram perspektifinden söylem analizi kullanılarak analiz edilmiş ve bulgular, "Burjuva Evliliğin İçyüzü", "Kadın Bedeni ve Cinselliği", "Kadının Kamusal Alan ve Ekonomik Yaşamındaki Yeri" ve "Kadının Başkaldırısı" şeklindeki dört kategori üzerinden sıralanmıştır.

Feyzi Tuna, 1978-1985 aralığında çektiği bu üç filmde, dönemin diğer kadın filmlerinin birçoğundan farklı olarak, yalnızca orta-üst sınıftan burjuva kadınının sorunlarını irdelemektedir. Filmlerin ana karakterleri orta yaşlı, eğitilmiş, ev kadınlarıdır. Bu kadınlar, kendi rızalarıyla ya da aile baskısıyla, erken yaşta varsıl erkeklerle evlilik yapmışlardır. Liberal feminist teoriyle örtüşecek şekilde Tuna'nın üçlemesindeki kadınlar, Wollstonecraft'ın köle-fahişe benzetmesine benzer şekilde, doğdukları andan itibaren erkeğe hizmet için yetiştirilen kadınlar şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan filmlere göre evlilik yaşamı; kadına yönelik fiziksel, cinsel, psikolojik ve sözel baskı ve şiddeti de beraberinde getirmektedir.

Tuna'nın üçlemesinde, eril tahakkümün en önemli nedeni olarak, ekonomik bağımlılık gösterilmektedir. Bu ekonomik bağımlılık, kadın ve erkek arasında Hegel'in efendi-köle diyalektiğine benzer bir bağımlılık ilişkisi geliştirir; erkeğin kadına baskı uygulaması, yansıma yoluyla iktidarını güçlendirir. Butler'ın bu benzetmesine uygun olarak üç filmde de eğitim almasına rağmen hiç çalışmamış, ya da kısa bir süre çalışmasının ardından işi bırakmış kadınlar, refah içinde yaşamalarına rağmen, ekonomik gücün sahibi olan eşleri tarafından hor görülmetedir. Alt sınıftan kadın karakterlere odaklanan filmlerden farklı olarak, üçlemede, ev içi iş yükümlülüğü olmayan burjuva kadın karakterler, eşlerinin iş ortaklığı kurduğu davetlerde boy gösterip metalaştırılırken; aile şirketini temsil ederek bir yandan da -Zaretsky'nin de görüşleriyle örtüşür şekilde- sermayeye ücretsiz olarak hizmet etmektedirler.

Üçlemenin filmlerinde Tuna, kadına yönelik şiddeti fiziksel şiddetten daha çok temelinde ekonomik nedenlerin yattığı, psikolojik ve duygusal boyutta bir şiddet olarak ele almaktadır. Ataerkil toplum yapısına uygun olarak özel alanda sıkışan ve ilk cinsel birlikteliklerini eşleriyle yaşayan kadın karakterlerin başkaldırısı, filmlerde ilk önce evlilik dışı bir ilişki yaşamak ve boşanma talebinde bulunmak şeklinde sunulur. Öte yandan boşanma mücadelesine giren ve ardından "dul" damgası yiyen kadınlar, toplumsal önyargılara maruz kalarak dışlanır ve/veya cinsel tacize açık hale gelirler. Filmlere göre kadının özgürleşmesi, öncelikle liberal feminist görüşe uygun olarak, kadının ekonomik özgürlüğe sahip olması, çalışma hayatına girmesi şeklinde sunulmaktadır. *Seninle Son Defa* filminde, yalnızca sosyo-ekonomik anlamda eşit kadın ve erkeklerin sevgi, saygı ve dayanışma içerisine bir evlilik hayatı yaşayabilecekleri vurgulanmaktadır. Üçlemenin ikinci ve üçüncü filmlerinde ise Tuna'nın bakış açısı -özellikle son filmde Pınar Kür'ün de etkisiyle- derinleşir ve Marksist feminist kuramdan daha fazla beslenir. Son iki filmde, Engels'in görüşlerine uygun olarak, evlilik yaşamındaki doğal iş bölümünün beraberinde gelen eril tahakkümün aşılmasının mümkün olmadığı ileri sürülür. *Seni Kalbime Gömdüm* filminde Eylül'ün, bir başka erkeğe sığınmanın çözüm olmadığını anlamasından ve *Bir Kadın Bir Hayat* filminde Nuran'ın, yeni sevgilisinin evlilik teklifini kabul etmemesinden anlaşılabilir gibi, eril tahakkümden kaçınmanın birincil koşulu, çalışma yaşamına girmekten çok, Engels'in belirttiği "doğal olmayan evlilik kurumunu" reddetmek şeklinde temsil edilir. Dolayısıyla filmlere göre kadın, ekonomik güce sahip olup evlenmediği durumda -Şermin karakteri örneğinde olduğu gibi- erkeğin eşiti olarak kabul edilebilir ve toplum içinde saygı uyandırır. Öte yandan kadının iktidarı güçlendikçe, eril bakışı içselleştirmesi ve erkeğe özgü olduğu varsayılan davranışları sergilemesi ise kaçınılmaz hale gelir.

Üçlemenin filmleri, yalnızca burjuvaziye eleştiri getiren yapımlar şeklinde düşünülmemelidir. 1978 yılında çekilen ilk film *Seninle Son Defa*, Türkiye'de kadın sorunlarını merkeze alan filmlerin öncü örneklerinden biridir. Tuna, üçlemesinde, orta üst sınıftan bile olsa ekonomik özgürlüğü olmayan ya da evlenerek bu özgürlüğünden feragat eden kadının, evliliğin dayattığı efendi-köle benzeri ilişkiyi içselleştirdiğini öne sürmektedir. Bu filmlerde burjuva aile içi ilişkilerde kadının maruz kaldığı baskı ve şiddetin özgün temsili, kadının metalaştırılması, cinsiyet eşitsizliği, kadın sorununun liberal ve Marksist perspektiflerden tartışılması, eril tahakkümün ekonomik temellerinin analiz edilmesi ve evlilik kurumunun "doğal olmayan"

yapısının kadının özgürleşmesinin önünde engel oluşturduğu şeklindeki radikal önerme; üçlemeyi, Türkiye sinema tarihinde kadın sorununa odaklanan filmler arasında öne çıkarmaktadır.

Kaynakça

Abisel, Nilgün (2005) Türk Sineması Üstüne Yazılar, Ankara: Phoenix.

Altınbaş, Deniz (Ekim, 2010) Feminist Tartışmalarda Liberal Feminizm, Kadın Araştırmaları Dergisi. 2010; 0(9), 21-52. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/7100>

Bondarouk, T., & Ruël, H.J.M. (2004). Discourse analysis: making complex methodology simple. In: T. Leino, T. Saarinen, and S. Klein (Eds.), Proceedings of the 12th European Conference on Information Systems (ECIS). June 14-16.2004 Turku Finland. <https://ris.utwente.nl/ws/portalfiles/portal/5405415/ECIS2004-1.pdf>

Boxer, Marilyn J (February, 2007) Rethinking the Socialist Construction and International Career of the Concept "Bourgeois Feminism" in The American Historical Review, Volume 112, Issue 1, February 2007, 131-158. https://www.jstor.org/stable/4136009?seq=1#metadata_info_tab_contents

Butler, Judith (2014) Cinsiyet Belası, İstanbul: Metis

Çakmak, Fatma ve Yasemin Bilişli (2019) İdeoloji, Söylem ve İletişim Çalışmalarında Ruth Wodak, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 19, Sayı: 2, 99-124. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/717359>

Davutoğlu, Ayten (2017) Türkiye’de İkinci Dalga Feminizmin Etkisi ve Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi’nde Gülten Kutal’ın İlk Kadın İstihdamı Makalesi, Sosyal Siyaset Konferansları, 159-174. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/389551>

Dikici, Erkan (Spring, 2016) Feminizmin Üç Ana Akımı: Liberal, Marksist ve Radikal Feminizm, International Journal of Social Science, Number: 43, 523-532. <https://jasstudies.com/DergiTamDetay.aspx?ID=3100>

Donovan, Josephine (2013) Feminist Teori, İstanbul: İletişim.

Engels, Friedrich (1990) Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, Ankara: Sol Yayınları.

Esen, Şükran (2000). 80’ler Türkiye’sinde Sinema. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Fairclough, Norman (1995) Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language, New York: Longman Publishing.

Hartmann, Heidi I. (July, 1979) The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Towards a Progressive Union, Capital &Class, https://web.ics.purdue.edu/~hoganr/SOC%20602/Hartmann_1979.pdf

Johnston, C. (1973). Women’s Cinema As Counter Cinema. s. 24-31. <https://cinfiles.bampfa.berkeley.edu/cinfiles/DocDetail?docId=7598> (Erişim tarihi: 1 Eylül 2021).

Kamalu, Ikenna & Ayo Osisanwo, (2015) Discourse Analysis in Issues in the Study of Language and Literature, Ibadan: Kraft Books Limited.

Kaplan, Neşe (2004) Aile Sineması Yılları 1960'lar, İstanbul: Es.

Kaplan, Neşe (2003) Toplumsal Konumu ve Bu Konumun Değişimiyle Türk Sinemasında Kadın, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi, Sayı: 4, 1 49-173.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/ticaretfbid/issue/21344/228966>

Lay, Kathy & James G. Daley (Spring, 2007) Critique of Feminist Theory, Advances in Social Work Vol. 8, No. 1, 49-61.
<https://journals.iupui.edu/index.php/advancesinsocialwork/article/view/131/122>

Maktav, Hilmi (2003) Melodram Kadınları, Toplum ve Bilim, 96, 273-293

Mulvay, Laura (1993) Görsel Haz ve Anlatı Sineması, Çev: Nilgün Abisel, 25. Kare, Sayı: 3, 18-24.

Osmond, Marie Withers & Barrie Thorne (1993) Feminist Theories: The Social Construction of Gender in Families and Society, In: P. G. Boss, W. J. Doherty, R. LaRossa, W. R. Schumm, & S. K. Steinmetz (Ed.), Sourcebook of family theories and methods: A contextual approach, Plenum Press, 591-625.
https://link.springer.com/chapter/10.1007%2F978-0-387-85764-0_23

Özgün, Yasemin (2012) Feminizm, Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler (içinde) Ed: Gökhan Atılğan ve E. Attila Aytekin, İstanbul: Yordam.

Öztürk S R (2011) Türkiye Sinema Literatüründen Kadınlara Bakmak, Serpil Sancar (ed), Birkaç Arpa Boyu. 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar, İkinci Cilt No:16, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 679-699.

Özüdoğru, Büşra (2018) Beyaz Feminizm ve Öteki Kadınlar, Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 12, 304-319.
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/611955>

Smelik, Anneke (2008) Feminist Sinema ve Film Teorisi- Ve Ayna Çatladı, İstanbul: Agora.

Suner, Asuman (2006) Hayalet Ev: Yeni Türk Sinemasında Aidiyet, Kimlik, Bellek; İstanbul: Metis.

Taş, Gün (2016) Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri, Akademik Hassasiyetler, 3 (5), 163-175. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/269956>

Üşür, Serpil (Yaz, 1994) Liberalizmin Cinsiyetten Arındırılmış Birey'i ve Feminist Eleştiri, Mürekkep Dergisi, 57-62.

Vincent, Andrew (2006) Modern Politik İdeolojiler, İstanbul: Paradigma.

Yerlikaya, Burcu (2020) 1980 Sonrası Türk Sineması'nda Kadın Temsilleri ve Cinsiyetçi Söylencenin Reddi: Mine Nasıl Kurtulur? Gaziantep University Journal of Social Sciences, 19 (3), 1286-1303. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1120661>

COVID-19 SÜRECİNİN PSİKOSOSYAL AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

■ Çiğdem DÜRÜST

Dr. Öğretim Üyesi,

Kıbrıs İlim Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü

e-posta: durustc@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8216-6404

ÖZ

Covid-19 salgını ağır klinik seyir ve hızlı yayılım gösteren, insanlığın iki yıla yakın bir süredir baş edemediği bir sağlık sorundur. Hem hastalar hem de hasta yakınları için zor olan bu süreç, bireyleri baş etme yöntemi geliştirme çabası içerisinde çeşitli zorluklara sürüklemektedir. Aşırı stres, kaygı gibi duyguların yanı sıra fiziksel, ruhsal ve ekonomik sorunların yaşanması, aile ve toplumun psikososyal olarak etkilenmesine neden olurken, aşırı önlemler alan ya da hiç önlem almayacak kadar sessiz ve duyarsız kalan iki uçlu bir ölçeğin kendiliğinden oluşmasına neden olmuştur. Pozitif tanısı alan birey ve yakınları, yaşanan stres ve kaygıya bağlı çaresiz ve umutsuzlukla baş etmek zorunda kalmaktadır. Salgının ölüm tehdidinin azaldığı, bireylerinse hastalığı kabullenmeye başladığı ikinci aşama denilebilecek şu günlerde ise psikososyal sorunların daha gözlemlenir hale gelmesi beklenmektedir. İşlevsel olmayan davranışlar olarak değerlendirilebilecek sosyal sorunlardaki artışa bağlı davranışlar üzerinde değerlendirme yapmayı amaçlayan bu makale, kültürel dünya görüşü, benlik saygısı, kültürel uyum ve ölüm kaygısıyla birlikte değerlendirilerek COVID-19 tanılı birey ve yakınlarının yaşayabileceği olası psikososyal sorunlardan ve bu sorunlarla baş etmeye yardımcı olabilecek birtakım sorunları psikolojik danışmanlık bakış açısıyla ele almayı hedeflemiştir. Bu çalışma, psikolojik danışmanlık bakış açısının gerek okul psikolojik danışmanlığı gerek klinik psikolojik danışmanlık gerekse de toplum ruh sağlığı hizmeti verebilecek her alanda değerlendirilmesi gerekliliğinin anlaşılmasını vurgulamak üzere yapılmış bir literatür derlemesidir.

Anahtar kelimeler: covid-19, psikolojik etkiler, kişilik gelişimi, psikososyal

PSYCHOSOCIAL EVALUATION OF COVID-19 PANDEMIC PROCESS

ABSTRACT

Covid-19 epidemic is a health problem with a severe clinical course and rapid spread, which humanity has not been able to cope with for almost two years. This process, which is difficult for both patients and their relatives, drags individuals into various difficulties in their efforts to develop coping methods. Experiencing physical, mental and economic problems as well as feelings such as extreme stress and anxiety caused the family and society to be affected psychosocially, and caused the spontaneous formation of a two-pronged scale that took extreme measures or remained so silent and insensitive as to take no precautions at all. Individuals with a positive diagnosis and their relatives have to cope with helplessness and hopelessness due to the stress and anxiety experienced. It is expected that psychosocial problems will become more observable in these days, which can be called the second stage, when the death threat of the epidemic decreases and individuals begin to accept the disease. This article, which aims to evaluate behaviors related to the increase in social problems that can be considered as dysfunctional behaviors, is evaluated together with cultural worldview, self-esteem, cultural adaptation and death anxiety, and some psychosocial problems that can be experienced by individuals with COVID-19 and their relatives and some that can help to cope with these problems. aimed to address the problems from the perspective of psychological counseling. This study is a literature review made to emphasize the necessity of evaluating the psychological counseling perspective in every field that can provide both school psychological counseling, clinical psychological counseling and community mental health services.

Keywords: covid-19, psychological effects, personality development, psychosocial

A. GİRİŞ

Dünya sağlık literatüründe, çeşitli aralıklarla pek çok can kaybının yaşanmasına neden olduğu bilinen tüm salgınlarda bu makalede bahse konu etkilerin bulunduğu birçok kaynaktan açıklanmaktadır. Örneğin 2000'li yılların başlarında meydana gelen SARS salgını gibi neredeyse tüm salgınlarda, stres, kaygı, korku, panik nöbeti, intihar düşünceleri, depresyon gibi durumlarla ruhsal destek uzmanlarına başvuran pek çok bireyin olduğu bilinmektedir. Bunların psikososyal etkileri de göz ardı edilmemiştir (Hawryluck vd., 2004; Li, Wang, Xue, Zhao, & Zhu, 2020; Wang vd., 2020; Xiang vd., 2020).

COVID-19 da dünyayı etkisi altında bırakan ve insanlığın yetersiz kaldığı bir sorun olarak iki yıldan daha uzun bir süredir etkisini sürdürürken, literatürdeki örneklerden yola çıkarak bireyi ve toplumun korunmasının önemi göz ardı edilmemelidir.

Bireyin ve toplumun korunması, bireyin öznel yaşamından aile yaşantısına, sosyal çevresinden iş çevresine kadar tüm yakın ve uzak çevresiyle olan ilişki ve iletişiminin salgının yarattığı ruhsal etkiler açısından korunması ile yakından ilişkilidir.

B. PSİKOSOSYAL GELİŞİM KURAMI VE KİMLİK

Erikson'un "Psikososyal Gelişim Kuramı", kişilik gelişimi ve bunun toplumsal yaşamdan etkilenme biçimi anlayışıyla geliştirilmiş bir kuramdır. Erikson çalışmalarının ilk yıllarında Freud'dan etkilendiği düşünülen bir kuramcı olsa da Freud'un bireyin kişilik gelişimi konusunda ortaya koyduğu psikoanalitik kuramdan ve onun bireye yaklaşımından farklılıklar taşıdığı bilinmektedir. Freud, kuramını bireyin gelişimindeki biyolojik etkenleri göz önünde bulundurarak geliştirmişti. Oysa Erikson, gelişimde kültürel ve sosyal etmenlerin daha etkili olduğunu düşünmüştü. Freud gelişimde bilinç altı süreçlerine önem verirken, Erikson bireyin yaşadığı toplumsal yaşam etkileri içerisinde yaptığı bilinçli seçimlerin ve uyum süreçlerinin etkisine vurgu yapmıştır.

Erikson (1968;1980)'un kuramında epigenetik ilkesi bulunmaktadır. Yani ona göre kişilik aşamalı bir oluşuma dayanmaktadır. Aşamalı oluşum ilkesine göre, gelişen her şey bir bütünü oluşturmak üzere harekete geçirilmiş planın parçaları olarak oluşur. Tüm parçalar işlevsel aşamaların bütünlüğü gerçekleştirilmesine kadar birbiri ile ilişkiye girer, etkileşir. Ancak her parçanın bir hüküm süresi vardır. Aslında aşamalı oluşum ilkesi, genetik bilimiyle ilgili bir kavramdır: Döllenen hücrenin rahim içindeki gelişimine ilişkin temel ilkeyi ifade eder. Nasıl ki tüm doku ve organlar zamanı geldiğinde ayrışıp gelişmeye başlarsa, kişilik gelişiminin de böyle olduğu Erikson'un vurgusunda belirgindir. Bir dokunun gerektiği gibi gelişmesi, sonraki ayrışma basamağını gerçekleştirecek adımdır. Doğru gelişim zamanını kaçıran doku gelişemez. Bir varlığın, gelişimi aksayarak ileriye yansır; daha sonra ortaya çıkacak dokuların gelişimi bundan etkilenir. İşte Erikson'un (1984), aşamalı oluşum ilkesi bireyin psikolojik ve toplumsal gelişimine uyarlanırken, kişilik gelişimi zamanı geldikçe birbiri üzerine binen sekiz aşamadan oluştuğunu ifade eder. Erikson'a göre, her evrede bir olumlu bir de olumsuz duygu (temel güvene karşı güvensizlik gibi) ya da öge ayrışıp olgunlaşır. Bu iki karşıt duygu arasındaki çatışma, o evreye özgü krizi oluşturur. Böylece her evrenin sonuna doğru hangi duygunun ön plana çıkacağı belli olur (Dereboy, 1997).

Erikson (1968)'a göre bu krizler uygun bir şekilde çözüldüğü takdirde, kişilik gelişimi sağlamlıkla ilerleyerek psikososyal olgunluğa katkıda bulunur. Her aşama ya da oluşan her farklı gelişim, bireyin gelişimini biçimlendirerek kişiliğini değiştiren yapının üzerine kurulur. Erikson'un psikososyal gelişim dönemleri: 1. Temel güvene karşı güvensizlik dönemi, 2. Özerkliğe karşı kuşku ve utanç dönemi, 3. Girişimciliğe karşı suçluluk duygusu dönemi, 4. Çalışkanlığa(başarıya) karşı yetersizlik(aşağılık) duygusu dönemi, 5. Kimlik kazanmaya karşı kimlik karmaşası dönemi, 6. Yakınlığa karşı yalıtılmışlık (yalnızlık) dönemi, 7. Üretkenliğe karşı

verimsizlik (durgunluk) dönemi, 8. Benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk dönemi şeklinde sıralanmaktadır (Dereboy,1997).

Bu kapsamda, psikososyal kavramı “psikoloji” ve “sosyal” kelimelerinin birleşiminden oluşan bir tanımdır. Bireyin çevre faktörlerinden etkilenen ve ruhsal açıdan çeşitli evrelere ayrılan yaşamını ifade eder.

Bireyin biyolojik gelişimiyle sosyal gelişiminin paralel ilerlemesi, bu nedenle iletişimsel ya da duygulanımsal problemlerin psikolojik problemler olarak adlandırılması psikososyal kavramını anlamlı kılmaktadır.

Bireyin davranışsal anomalilerin oluşumu, duygularıyla baş etme hususundaki yetkinliğinin kaybedilmesi sonucunda yaşanan yalnızlık, üzüntü, öfke, çaresizlik, sürekli ağlama, umutsuzluk, endişe, içe kapanma, inkâr, aile içinde rol kaybı, iş yaşantısında uyumsuzluk, öz güvende azalma, ölüm korkusu, kendine yetememe/bağımlı olma endişesi, depresif görüntü ve sosyal izolasyon gibi anomalileri beraberinde getirebilmektedir (Akdemir, Bostanoğlu ve ark. 2011).

Bu yoğun stres ve diğer birçok duygu karşısında verilen tepkiler, bireyler arasında farklılık gösterebilirken, hasta ve yakınlarında farklı duygulara da yol açabilmektedir.

C. COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE BİREYLERİN BAZI PSİKOSOSYAL PROBLEMLER

i. Psikososyal problem olarak yalnızlık

Virüs olması nedeniyle COVID-19 hızlı yayılım gösterdiği açıklanan, ağır klinik seyir gösteren tüm dünyayı etkisi altına alan evrensel bir stres faktörü haline gelmiştir. Süreç hasta, hasta yakını olma, hastaneye yatma, test sonucunu beklemeyi gerektirme gibi birçok farklı deneyimi içerir. Hastalığa yakalanan ya da yakalanma riski bulunan bireylerin yakınlarıyla kısıtlanan ilişkisi de bu süreçte stres etkenlerine yalnızlık ve çaresizliği ekler. Geleneksel ve sosyal medya aracılığıyla yayılan olumsuz haberler de kişisel ve toplumsal stresi artıran bir etken olabilir (Azoulay & Kentish3 2020; Barnes, 2020).

Bireyler, doğdukları andan itibaren kendisi dışındakilerle ilişki kurmaya başlar. Olgunlaşma ve gelişim devam ettikçe, başka insanlarla ilişki ve iletişim kaçınılmaz hale gelerek, anaya ya da bir bakıcıya bağımlı olma sebebiyle sosyal temas ihtiyacıyla pekişir. Fiziksel, bedensel ve ruhsal özellikler bileşiminde farklı düzeylerde ve standartlarda sosyal ilişkiler kurulur. Bireyler sosyal ilişki kurmada farklı seviyelere sahip olabilirler. Herhangi bir nedenle sosyal ilişkilerdeki zayıflık, yalnızlık olarak tanımlanabilmektedir (Arslan, Hamarta, Özyeşil, Saygın, 2011).

Yalnızlık; geniş bir platformda ele alınacak bir olgudur. Herhangi bir özelliğe bağlı kalınmaksızın, her bireyin yaşamının bir veya daha fazla döneminde yalnızlığı yaşayabildiği görülmektedir. Yalnızlığın türü veya seviyesine göre etkileri de farklılık gösterebilmektedir. Yalnızlık, destek alınmaması durumunda bireyin kendi yaşamını etkileyebilecek sosyopsikolojik bir süreç yaratabileceğinden bu makalenin konusu açısından da incelenmeye değer bulunmuştur. Konunun önemi ve desteğin gerekliliği bundan kaynaklanmaktadır (Buluş, 2000, Karoğlu, Avşaroğlu, Deniz, 2009).

Weiss’e göre yalnızlık iki farklı şekilde yaşanmaktadır: Duygusal yalnızlık ve sosyal yalnızlık.

Beck ve Young (1978) ise yalnızlığı üç farklı boyutta ele alırlar: Kronik yalnızlık, durumsal yalnızlık ve geçici yalnızlık. Kronik yalnızlık uzun süren, doyum sağlayıcı kişilerarası ilişkiler

kuramama; durumsal yalnızlık daha çok bireyin yaşamında meydana gelen değişimlerle –ör. Hastalık nedeniyle izole edilme durumu ya da yakın birisinin kaybı-; geçici yalnızlık ise günün/yaşamın herhangi bir bölümünde yaşanabilen ancak o kişiyle temas edilmesiyle sona eren yalnızlık biçimleri olarak tanımlanır (Akt: Duy, 2003).

İzole edilen hasta kendisini mahkûm gibi hissedebilir (Gammon, 1998). Sosyal temas ve haber akışı olmayan hastanın, ailesinden de bilgi alamadığı noktada bilinmeyen ve belirsiz bir yaşantı içinde huzursuzluk yaşamaya beklenmektedir.

Hastaneye başvurmak durumunda kalan hasta, kendisini ürküten biz dizi tetkik ve müdahaleyle karşılaşacağından; kendisini korumak amacıyla hijyen kuralları gereği kullanılan üniformalar sağlık ekiplerinin yüzünü görmesine engel olduğundan korku yaşanabilecektir. Stres seviyesi yükselen kişide, ölüm korkusunun tetiklenmesi de beklenen durumlar arasındadır. Hasta bunları tek başına yaşamak durumunda kaldığından, yalnızlık duygusunda artış meydana gelebilecektir.

Hasta kişi veya yakını gözetim altında ya da karantinadayken, haber akışından mahrum kalınması, başka birilerinin hasta olmasına neden olduğunu ihtimalini düşünerek suçluluk ya da öfke hissetmesine neden olmaktadır. Bilgi akışı noksanlığı nedeniyle iletişim kurulamaması yalnızlık hissinde artışa neden olabilmektedir. (Brooks vd., 2020; Jeong vd., 2016). Onlarca farklı duygu durumuyla yüzleşme ihtimali olan COVID-19 pozitif tanımlı bireylerin yaşadıkları psikolojik sorunlar ve psikososyal bakışları tüm bu nedenlerle önemlidir.

Stresin ruhsal ve bedensel tesirlerini de yaşamaya başlayan bireyin psikolojik danışmanlık hizmetinden yararlanmasının önemi bu aşamada ortaya çıkmaktadır (Baltaş & Baltaş, 2016). Tehdit karşısında bütün canlılar savaşmak, kaçmak veya donakalmak gibi otomatik tepkiler verirler. Savaşmak veya kaçmak kurtulabileceğimizi umut ettiğimiz durumlarda bedenimizi harekete geçiren mekanizmalardır (Ünal, 2020). Birey tehdit algısı ile karşı karşıya geldiği zaman bir çıkış bulamaması halinde kaygı durumu aşırı artabilmekte, buna bağlı olarak belki de “ölüm” korkusu ile yüzleşebilmektedir (Becker, 1997).

Bireyin karşı karşıya kaldığı yalnızlık nedeniyle çaresizlik, güvensizlik, kaygı, korku, endişe, dehşet... duyguları karantina süreçleri uzadıkça artabilmektedir (Jeong vd., 2016; Oflaz, 2020; Townsend, 2015). Bu belirtiler bir aydan daha uzun sürdüğü zaman, artık bunun bir travmaya sebep olduğu ve travmadan kaynaklanan stres bozukluklarını beraberinde taşıyacağı düşünülmektedir (Oflaz, 2020).

Tıbbi bir hastalık ya da bir hastalığın şüphesi ile birlikte görülen depresyonda intihar girişimi sık olmamakla birlikte ortaya çıkabilmektedir (Roelofs K, Spinhoven et al. 2005).

Hastalık kişinin günlük yaşamının akışını engelledikçe sorun daha belirgin hale gelmekte; engel ne kadar etkili olursa sorunlar da o kadar artabilmektedir (Özdemir, 2013).

ii. Psikososyal problem olarak inkâr

Sağlık Bilimleri literatüründe biyo-psikososyal sorunlar olarak da rastlanacak durum, virüsün etkisi henüz ortaya çıkmadan, tanı konulmadan yaşamaya başlanır. Birey damgalanmaktan korktuğu için hastalığı inkâr etme ya da saklama yollarını seçebilir (Bao, Sun, Meng, Shi, & Lu, 2020). Tıbbi yardım almaktan kaçınabilir. Bu durum birey ve çevresini riske sokacaktır (Centers for Disease Control and Prevention (CDC), 2019).

Yaşam boyu, bireyin algılarını oluşturabileceği ya da birtakım kararlar almaya ihtiyaç duyacağı ve bu süreçleri yöneten birçok durumla karşılaşır. İnanç, tutum ya da bilgi ve tecrübeler günlük yaşamdaki kararların oluşumunu sağlar. Bireyler inanmak istedikleri durumları savunur,

inanmak istemedikleri durumlar için ise inkâr mekanizmasını kullanabilirler. Festinger'in (1957) Bilişsel Çelişki kuramına göre çelişki insanlar için rahatsız edicidir. Bundan dolayı insanlar çelişkiden kaçma eğilimi gösterirler. Çelişkinin bilinci rahatsız edici uyarıları nedeniyle, birey mevcut durumundan kurtulma arayışı ve isteği hisseder. Bireyin yaşamında gerçekleşen veya edindiği bilgi ve haberlere karşı davranışları mevcut inanç ve istekleri doğrultusunda devam eder. Duygulanım durumu da davranışa sebep olan etkenlere göre gerçekleşir. Bu nedenle her birey, aldığı haberler karşısında farklı tepkiler gösterebilir. Çünkü bireyler her şeyi kendi bakış açılarından değerlendirmekte ve anlamlandırmaktadırlar (Görkem, 2018). Psikolojik dengeyi sağlamak adına bilişsel uyumsuzluğu yok etme eylemi bu şekilde ortaya çıkar. Bilişsel çelişki kuramında asıl önemli olan nokta, bireyin uyumu yakalamak adına sergileyeceği tutum veya davranış, ya da düşüncesi hatalıysa, yanlış yaptığını hissediyorsa inkâr mekanizmalarını kullanmasıdır. Örneğin, hoşlanmadığı bir haber alan bir birey "aldığım haber aslında yalandır" şeklinde düşünmeye başlamışsa, büyük ihtimalle inkâr mekanizmasını çalıştıran bir sürece girmiştir. Esasında bu onun uyumsuzluğunu azaltmaya yardımcı olma çabasıdır. Sosyal destek alıp almaması bu aşamada önem kazanır. Hatalı olsa bile inkarını destekleyen bakış açısına sahip sosyal destekçileri kabul ederek, diğerlerini yok sayabilir; reddedebilir ya da inkâr edebilir (Yücel ve Çizel, 2017).

Gerçekle ve bireyin inandığı/inanmak istediği arasındaki çatışma uyumla sonuçlanırsa, bireyin psikolojik gerginliği azalır. Festinger tutumlarımızın bedeli ne kadar ağırsa, kişinin bu tutumları değiştirerek bu çelişkiyi ortadan kaldırmasının bu oranda zorlaşacağını anlatarak, yaşanan uyumsuzluk derecesinin belirli bir inanca ne kadar değer verildiği veya inançlarının tutarsızlığı gibi faktörlere dayalıdır.

COVID-19 toplum tarafından korkulan ve öldürücü olabileceği düşünülen bir hastalık olması nedeniyle, hastalığı kabullenmeyen bir bireyin ölümü kabullenmek istememesiyle eşleştirildiği takdirde, inkarın daha anlamlı olacağı görülecektir.

iii. Psikososyal problem olarak utanç, suçluluk, pişmanlık

Birey, hastalığı hak ettiği duyusuna kapılarak suçluluk veya utanç da hissedebilir. Suçluluk duygusunu ortaya çıkaran duygu ve düşüncelere neden olan yaşantı ve tecrübelerine bağlı olarak hata yapmaya yatkınlaşan, normları ihlal etme eğilimine girebilen ya da olumsuz değerlendirilme kaygısı yaşayan birey bunu bilen olsa da olmasa da dışlanma ve terk edilme kaygısıyla iç içe hisseder (Wolf & arkadaşları,2010; Baumeister, 2005; Lindsay-Hartz'ın,1984). Başkaları tarafından olumsuz değerlendirileceğine neredeyse emin olan birey kendini bir boğanın karşısında kırmızı giyinmiş bir matador gibi hisseder. Suçluluk hissinin algılanan sosyal değerlendirmelerle doğrudan ilişkili olduğunu gösteren bulgular pek çoktur (Darwin, 2001; Hynie, MacDonald, Marques, 2006). Başkalarının, özellikle de kendisinin önem verdiği insanların gözlerinde itibarını kaybetmekten endişe duyan birey de suçluluk duygusu hisseder. Benliğiyle ilgili değerlendirmeleri, pişmanlıkları, vicdani rahatsızlıkları ve huzursuzluğu, acı çekme durumu, yaşadığı zihin karmaşası, yakalanma ve ceza korkusu ve kurtulma isteği suçluluk ve utanç duygularını takip eden artçı duygular olduğu kadar, bu duyguların tetikleyicisi de olurlar (Tracy ve Robins, 2004).

Alanyazındaki değerlendirmeler, pişmanlığın da suçlulukla ilişkili olduğunu ortaya koyarken bireyin omuzlarındaki büyük bir yük hissi ile metaforlandığını ifade edilebilir (Abe, 2004).

Sonuç olarak, birey suçluluk ile ilişkili tüm duygu ve düşünceler nedeniyle top yekin bir benlik değerlendirmesi yapmaya başlar.

iv. Sağlık psikolojisi açısından kronik sağlık sorunu bulunanların COVID-19 pandemisinden psikososyal problem olarak etkilenme biçimi

Bireyin ruhsal veya bedensel problemlerinin olması süreçte verilebilecek tepkiler açısından farklılık yaratabilmektedir. Ayrıca kişilerin çeşitli vasıtalarla duydukları, bildikleri ve izledikleri haber ve görüntüler umut ya da umutsuzluk, güven ya da güvensizlik, bireysel veya toplumsal gelecek ya da dünyayla ilgili düşünceleri üzerinde etki yaratabilmekte ve yaşanan bireysel veya psikososyal etkilere yön verebilmektedir (Jiang vd., 2020).

Beklenmedik bir anda meydana gelen olay ve olgular nedeniyle ortaya çıkan, toplumun yaşam düzeyini bozan, önemli sağlık sorunlarına ve ölümlere neden olan duruma olağandışı durum denir. Kronik hastalıklar, uzun süren, geri dönüşsüz, ilerleyici ve hatta ölümcül olabilme özelliği nedeniyle hasta birey ve ailesi için bir kriz durumudur (Glenda,1993).

Yaşam kalitesi kavramı tüm insanlık için evrenseldir (Pınar,1995; Pınar, 1997). Bu kavram ilk kez Thorndike'in (1939) "sosyal çevre-birey etkileşimi" tanımlaması ile karşımıza çıkar. Lewis (1982) yaşam kalitesini bireyin sahip olduğu kendine saygı ve yaşama amacı olarak tanımlamıştır (Pınar,1997). Yaşam kalitesini etkileyen etmenlerin başında bireyin genel sağlık durumu, duygu durumu, öz saygısı, bilgi ve deneyimleri, refah düzeyi, ekonomik ve sosyal durumu gelmektedir. Yaşam kalitesinin kişiye ya da topluma göre değişebilen göstergeleri vardır. Fiziksel aktivite ve çalışma durumu, fonksiyonel yetersizlik, hastalık semptomları, bireyin sağlık durumuyla ilgili algılarını içeren fizyolojik konular, kişisel göstergelerdir. Duygu durumu, iyilik hali, yaşam doyumu, psikolojik etkiyle ilgili konular ise sosyal göstergelerdir (Testa, 1996).

Yaşam kalitesi kavramında yer alan fiziksel iyilik ve psikolojik iyilik hali bir bütün olarak düşünülmektedir. Birinin değişiminde meydana gelen sürecin diğerini de etkileyeceği bilinmektedir. Bireylerin psikolojik iyilik hali azaldıkça fiziksel iyilik hali, fiziksel iyilik hali değiştikçe de psikolojik iyilik hali değişecektir. Yapılan araştırmalarda, yaş, eğitim durumu veya kronik hastalıkların sayısının sağlık psikolojisi açısından bireyin yaşamını etkilemediği görülmekte olup, eğitim durumunun ve bilişsel seviyesinin psikolojik iyi oluş durumunda tesiri olduğu ortaya çıkarılmıştır (Karayurt, Dicle, Malak, 2008).

Sürecin yönetilebilmesi adına, tüm bu etkenlerin de göz önünde bulundurularak tanımlanabilmesi, özelde bireye genelde ise topluma fayda sağlayabilecek bütünlüklü yaklaşımların oluşturulmasına katkı sağlayabilecektir.

v. Biyo-psikososyal sorunlar

COVID-19 salgını ile karşı karşıya kalınan süreç, bireylerin fiziksel sağlığında olduğu kadar ruh sağlığı üzerinde de etkileri olduğu çeşitli bilimsel araştırmalarda belirtilmektedir. Bu sebeple hastalık öncesi, sırası ve sonrasında atılması gereken adımlar olduğu netleşmektedir. Bireylerin ve toplumların psikolojik olumsuz etkenlerden korunmasına destek sağlanmasının bu şekilde mümkün olabileceği açıktır. İnsanlığın, bilinen tüm tecrübelerinde yaşanan olaylar, salgın hastalıklar gibi, tarih boyunca, kendi zamanının ruhuyla açıklanmakta, buna göre kavramsallaştırılmaktadır (Jiang vd., 2020). Covid-19 salgını da bireyi ve toplumu altüst eden, göklere çıkartan, yerin dibine düşüren, dehşete kapılmasına neden olan nitelikte kabul edilirse, yaşam, ölüm, kendilik, kimlik, toplum, birey gibi temel kavramların bile içeriğinin etkilenmesi kaçınılmazdır. Yaşanan salgın nedeniyle kitaplarda okuduklarımızın, sayfalardan çıkararak gerçeğe dönüşmüş ve bizzat şahitlik ettiğimiz günlerden geçildiği gözlemlenmektedir. İçinde bulunulan şu günlerde sağlık sisteminin, tıp biliminin yetersizliği, hastalanan kimsenin ailesinden ya da yakınlarından uzakta ölmesi ihtimali, ülke ekonomileriyle birlikte medeniyetlerin çökme ihtimali gibi pek çok etkenle büyük bir dehşet duygusunu da beraberinde getiren tüm bu yaşananların adeta insanların değil, insanlığın kurduğu tüm sistemin çöküşüne zemin hazırlanabileceği stresini de beraberinde gündeme getirdi (Ünal, 2020).

vi. Aile ortamında izlenebilecek psikososyal problemler

COVID-19 pandemisi sadece hastaları etkilemez. Aynı zamanda aile üyelerini de olumsuz etkilemektedir. Aile üyeleri hastalık tehdidinin yanı sıra hastalık süreci, hastasını kaybetme korkusu ya da kaybının yüküyle de karşı karşıya kalmaktadır (TPD, 2020).

Salgın süreci, belirtileri ve sonuçlarına ilişkin yaşanan belirsizlikler; yüksek bulaşma ve ölüm ihtimali, karantina, hastasının yanında bulunamama halleri aile bireyleri açısından da çeşitli duygusal, bilişsel ve davranışsal tepkilerin artmasına (Brooks vd., 2020) ve biyo-psikososyal sorunlara neden olabilmektedir.

Aile bireylerinden birisinin Covid-19 pozitif tanısıyla karantinaya alınması, hastalığın seyrinde ilerleme ve kötüleşme durumu, yoğun bakıma ihtiyaç duyar hale gelmesi; hatta ölüm haberinin verilmesi aile içerisinde kriz etkisi yaratır. İkinci veya daha fazla süreçlerle bunun yaşanması olasılığı ise aile üyelerinde travmatik bir etki sonucu biyo-psikososyal sorunların tetiklenmesini kaçınılmaz kılar (CDC, 2019).

Yukarıda da bahse konu edildiği gibi, aile üyelerinin pandemi sürecinde maruz kaldığı çeşitli stresör nedeniyle birçok fizyolojik değişiklik veya hastalık nedeni olabilir. Uyku ya da beslenme düzeninde değişiklik; kronik sağlık sorunları etkilerinde artış; alkol, tütün ya da ilaçların kullanımında artış gibi fizyolojik değişiklikler (CDC, 2019); bağışıklığı olumsuz etkileyen etkenlere dönüşürken, sisteminin zayıflaması da başka hastalıklara neden olabilir (Çivi, Kutlu & Çelik, 2011). Aile üyeleri Covid-19 tanısı pozitif olan hastalarını desteklemek, rahat ettirmek, ona yakın olmayı istemek ile ilgili beklenti ve arayışları artabilir (Gürkan, 2009). Lakin bunların yüksek bulaş riski nedeniyle engellenmesi psikososyal sorunların da kısır döngü içine girmesine neden olur (Brooks vd., 2020). Hastasının yanında olamayan aile üyeleri kaygı, sosyal geri çekilme, karamsarlık, umutsuzluk, yetersizlik, çaresizlik, suçluluk gibi duygular yaşayabilir (CDC, 2019; Çetinkaya Duman & Bademli, 2013). Diğer taraftan, kendisi de karantinaya alınmış olanlar başkaları tarafından izleniyor olma durumundan kaynaklanan stres; ebeveynlik ve diğer rollerini yerine getiremediğinden suçluluk, korku, sinirlilik, üzüntü gibi duygular yaşayabilir (Brooks vd., 2020; CDC, 2019).

Test sonuçları negatif olsa bile bireylerin bulaşa neden olduğu çekincesiyle korkuya kapılmaları yetmezmiş gibi yakın çevreleri tarafından damgalanarak dışlanabilirler. Bu damgalanma sonucu sosyal içe çekilme, karamsarlık, umutsuzluk, yetersizlik, çaresizlik, suçluluk gibi duygulara neden olurken, psikososyal sorunları tekrar tekrar tetikleyebilmektedir (Oflaz, 2008; CDC, 2019).

Covid-19 tanılı hastanın ölümüyle birlikte tüm yaşananlara bir de yas süreci eklenebilir. Bu süreç beraberinde çaresizlik, suçluluk, inkâr, korku, şaşkınlık ve öfke gibi duygularla yüzleşebilir, sağlıklı şekilde atlatılmayan süreç aile üyelerinin başka biyo-psikososyal işlevlerini de olumsuz etkileyebilir (Terakye, 2011; Sucaklı, 2013).

D. SONUÇ VE ÖNERİLER

COVID-19 salgın sürecinde, hasta olma deneyimi yaşayan bireylerin içinde buldukları kriz durumunda, psikolojik danışmanlık hizmetinin sunulması önemlidir.

Ruhsal destek sırasında hasta/danışan bir bütün olarak ele alınarak psikososyal problemleri erken evrede tespit edilebilecektir. Gerekli müdahalenin erken yapılması önemlidir. Psikososyal müdahalenin gecikmesi ya da yapılmaması durumunda, sonradan daha ciddi sosyal sorunlara zemin yaratılabileceği unutulmamalıdır.

Bu durum bir tür “krize müdahale”dir. Krize müdahalede ilk amaç danışanın COVID 19’a bağlı

olarak gelişen duygu ve düşüncelerinin paylaşılması ve sorunun çözüm yolları üzerinde durarak bireyi krizden önceki duruma geri getirebilmektir. Öncelikle bireyin duygularını tanımlamasını sağlayacak farkındalıkları geliştirmesine katkı sağlamak ve destek kaynaklarını araştırmak; geçmişte kullanmış olduğu baş etme yöntemlerinin etkili olup olmadığını sorgulamak, etkisizse yeni baş etme yöntemlerini bireyin düşünerek tanımlamasına ve deneyimlemesine yardımcı olmak doğru yaklaşım olacaktır.

Birey üç aşamada değerlendirilebilir:

- Bilişsel/Davranışsal olarak; “Uyku ve beslenme problemi görülüyor mu?”
- Sosyal/Davranışsal olarak; “Bireyin krizle baş edebilmesi için kendisine destek verecek olan kişilerle ilişkileri nasıldır?”
- Duygusal olarak; “Danışan en çok hangi duyguları yaşamaktadır?” (Karakurt, 2016).

Danışanın baş edebilme becerisinin bu üç alandan hangisinde daha etkin olduğunun farkına varmasına yardımcı olarak ona uygun baş etme yöntemlerini keşfetmesine yardımcı olunmalıdır.

Bunun için öncelikle güvene dayalı bir ilişki gerektiğinden empatik yaklaşım göz ardı edilmemelidir.

Danışanın stresörlerden etkilenme seviyesi ya da bunları artıran faktörler belirlenmeli, hastalıkla ilgili duygu ve düşüncelerini ifade etmesine olanak sağlanmalıdır (Baltaş, 2016).

Danışan gerçekliğe çekilmeli, şimdi ve burada farkındalığına ulaşabilmelidir.

Danışanın olumlu ve olumsuz inançları değerlendirilerek, hatalı inanışların yerine destekleyici bir şekilde kendi durumunu fark ederek kabul etmesi sağlanmalıdır (Engin, 2014). Bu yaklaşım danışanın olumsuz duygularıyla baş etmesine yardım edecektir.

Bulaşıcı hastalıklar hususunda yapılan bir çalışmada, hastalığı fark etme ve kabul etmenin hastanın iyilik halini arttırdığı ve semptomları geriletmediği görülmüştür (Pappas vd., 2009). Hastaların deneyimlerinin tam anlamıyla farkında olmalarını sağlama, başka bir ifadeyle farkındalık, duyguların ve düşüncelerin kontrolünde önemli rol oynar (Oflaz, 2020).

Uyku bozukluğu olan tanı konmuş hasta bireyler ya da potansiyel hasta olan temaslıları veya yakınlarına düzenli egzersizin yararları, nikotin ve alkol tüketiminin zararları, yatmadan önce uyarıcı içecekler (çay, kahve, kola gibi), ağır yemekler yenmemesi, düzenli bir uyku zamanı belirlemenin önemini kavraması için çalışmalar uygulanabilir.

Danışanlara birçok bilişsel, davranışsal ve duygusal problemler yaşatan “damgalanmış” hissetmesi ile ilgili hususta destek olunmalı, salgına uygun müdahalede bu husustan minimum etkilenmeye bir bilinç oluşturmaya katkı sağlanmalıdır (Bao vd., 2020). Bu hususta danışan ile iletişim kurulurken COVID-19 hakkında konuşulurken, kullanılan sözcüklere (izole edilme, şüpheli vaka...) dikkat edilmelidir. Dil bireyler için olumsuz etkilere yol açan anlam ulamalarına neden olabilir ve ve damgalanmadan korkma tutumlarını besleyebilir.

Danışanlara COVID-19 ile ilgili doğru bilgilendirmeyi hekimlerden alınacak destekle sağlamak da damgalama ile mücadelede önemli bir adımdır. Hastalığının nasıl yayıldığı, nasıl tedavi bulunduğu ve nasıl önleneceği konusunda doğru bilgilendirmeleri yapmak hususunda genelden özele devletten kurumlara ve bireysel desteklerde de önemlidir (CDC 2019).

Yaşanan travmatik deneyimin üstesinden gelinmesinde, sosyal çevrenin etkili olduğu da yapılan araştırmalarda açığa çıkmaktadır. Büyük salgın olaylarında karantina ve izolasyon da dahil

olmak üzere bireyin sosyal destek kaynaklarına ulaşılabilirliği, aile, arkadaş ve yakınlarının koruyucu olması, ilişkileri, sosyal ağlar ve sosyal desteği oldukça önem arz etmektedir (Hossain, 2020; Towsend, 2015). Ruh sağlığı sonuçlarını iyileştirmek için bireylerin destek sistemi araştırılmalı ve güçlendirilmelidir. Karantinada olan bireylerin sosyal ağları ile iletişiminin artırılması için teknolojik imkanlar ile internetin kullanılması, yüz yüze görüşmeler gibi imkanlar sunularak bireyin yalnız hissetmesine engel olabilecektir. Etkinlikler sağlanması, danışanların ruhsal sıkıntılarla baş etmesine yardımcı olacaktır (Azoulay & Kentish-Barnes, 2020).

COVID-19 hastalık tanısı ve tedavi süreci pek çok hasta için travmatik bir deneyime dönüşebilir. Bu süreçte bu travmatik olayla karşı karşıya kalan hastalar için uygulanan girişimlerin değerlendirilerek güncellenmesi, müdahalelerin etkinleştirilmesi ve ruhsal destek girişimlerinin geliştirilmesi için proaktif çalışılması önemlidir.

“Bu travmatik olayı kabul edilebilir mi?”, “Kabusları ve sanrıları var mı/azalmış mı?”, “Sahip olduğu ya da geliştirdiği baş etme yöntemleri ile becerilerini kullanıyor mu?”, “Gelecekle ilgili hedeflerinden söz ediyor mu?”, “Başkalarının desteğini kabul etme eğilimine sahip mi?”, “Suçluluk ve utanç duygusu yaşıyor mu/sürüyor mu?”, “Uyku düzeninde değişiklik var mı?”, “Stresli durumlarda yardım isteyebiliyor mu?” gibi sorulara yanıt aranarak hastanın ruhsal durum değerlendirilmesi yapılabilir (Yılmaz, 2016).

COVID-19 tanısı konulan hastanın yakınları ve aile üyelerinin, gelişen beklenmedik durum karşısında yaşadıkları olumsuz durum ve duygular, sıklıkla çeşitli seviyelerdeki stres ve istenmeyen duygulara, inkar, utanç, suçluluk, pişmanlık, biyo-psikososyal sorunlara tanı alan kişideki kadar sıklıkla neden olabilir (Levin, 2019; Xiang vd., 2020; Azoulay & Kentish-Barnes, 2020). Bakım verme sorumluluğu hisseden aile üyeleri, içinde yaşadıkları psikososyal problemlerle etkin bir biçimde baş edemediklerinde ya da yeterli psikososyal destek alamadıklarında, bir süre sonra kendileri de bakım almak durumunda kalabilir (Gürkan, 2009). Bu nedenle, pandemi sürecini yaşayan hastayla birlikte hastanın yakın çevresinde bulunan aile üyelerinin de psikososyal olarak desteklenmesi önemlidir.

Ailenin psikososyal iyiliğinin sağlanmasında tüm sağlık alanı meslek gruplarının olduğu kadar psikolojik danışmanların da profesyonel sorumluluğu vardır (Terakye, 2011).

Aile üyelerini fiziksel ve ruhsal açıdan değerlendirilmesinin önemi büyüktür. Değerlendirme sonrası herhangi bir alandaki riskli durumların tespiti ve müdahalesi önemlidir (Çetinkaya Duman & Bademli, 2013). COVID-19 tanılı hastayla yakın teması olan aile üyeleri (kronik hastalığı bulunan, yaşlı veya çocuklar başta olmak üzere), olası fiziksel ve ruhsal bozuklukları önlemek için uyku düzeni, beslenme gibi fiziksel sorunların yanısıra sosyal ve duygusal açılarından değerlendirilerek tanımlanmalıdır (Azoulay & Kentish-Barnes, 2020).

Aile üyelerinin psikososyal sorunlar ekseninde etkili etmenler ve bu kişilerin duruma yükledikleri anlamlarla ilgili bilgi toplanması önemlidir. Bu aşamada etkin iletişim becerileri, empatik yaklaşımı ve aktif dinleme becerisi psikososyal yaklaşım açısından etkiyi artıracaktır (Azoulay & Kentish-Barnes, 2020).

Aile üyeleri, içinde buldukları süreçle ilgili hissettikleri öfke, suçluluk, çaresizlik gibi duyguları ifade etmesi için cesaretlendirilmeli ve bu duyguları yargılanmadan kabul edilerek destek sağlanmalıdır (Varcarolis & Halter, 2010). Bireylerin içinde buldukları veya henüz yaşadıkları duruma verdikleri tepkiler hakkında bilgilendirilmeleri (Back, vd., 2020) ve süreçle ilgili daha geniş bilgi almaya teşvik edilmelidir. Birey konuşmaya hazır değilse zorlanmamalıdır (Towsend, 2015; Back, vd., 2020).

Yoğun bakımda kalan hastasının yanında bulunamayan aile üyelerinin umutlu olma durumu tespit edilerek bu hususta umut-umutsuzluk farkındalığı için destek sağlanmalıdır (Aktaş & Baysan Arabacı, 2016).

Aile üyelerinin pandemi sürecine yanıt olarak geliştirdikleri stratejileri çeşitli baş etme (nefes alma, gevşeme egzersizleri, olumlu düşünme, düşünceyi durdurma vb.) yöntemlerini öğretmek suretiyle söndürmesi desteklemelidir (Varcarolis & Halter, 2010; Townsend, 2015). Ayrıca, aile, birey ve toplumun güçlü yönlerinin, kültürel değer ve inançlarının farkında olmalıdır. (Çam, vd., 2016; Muskett, 2014).

Psikolojik danışman birey, aile ve toplumun sahip olduğu güçlü aile bağları, geleneksel törenler-cenaze vb. gibi konularda bilgi sahibi olmalı (Oflaz, 2008), yas sürecinin sağlıklı bir şekilde tamamlanabilmesi adına aile bireyleri ve yakınlarının manevi gereksinimlerinin karşılanması konusunda destek olmalıdır (Aktaş & Baysan Arabacı, 2016).

Karantina altında olan ve yakını COVID-19 olduğundan enfekte olma riski taşıyan aile bireylerinin de psikososyal olarak desteklenmesi önemlidir. Bunların da sosyal iletişimini sağlayacak fiziksel temasa gerek duymayan iletişim kanalları (e-mail, video görüşme, sosyal medya, telefon) açık tutulmalıdır. Bu gibi kişilerin duygularını ifade edebilecekleri değişik (yazma, okuma, resim vb.) imkanlar sağlanması da önemlidir (Hossain, 2020; Jiang vd., 2020).

Etrafını suçlayan, cezalandırma eğiliminde olan ya da tüm yaşananlara duyarsız kalan sosyal çevrenin aile üyelerinin kendisini suçlamasına ve başka bir travmaya neden olması muhtemeldir (Herman 2011). Bu noktada sağlanabilecek sosyal destek sistemlerinin duyarlı olacak şekilde duyarlı kalarak görev başında olmaları önem kazanmaktadır (Townsend, 2015; Varcarolis & Halter, 2010).

Bu kişilere yalnız olmadıkları ve dünyada güvenilecek insanlar olduğu mesajını vermek bu noktada önem kazanmaktadır (Townsend, 2015).

Salgın döneminde eğer yakını ya da aile üyesinin ölüm haberini alan kişilerin psikososyal olarak desteklenmesi ayrıca önemlidir. Bu süreç için psikolojik danışmanlık hizmetini sağlayan uzmanların psikososyal destek için, ölen hastanın yakınları ve aile üyelerinin yaşadığı yasın aşamalarını tanımalı ve bu süreci sağlıklı bir şekilde yönetebilmeleri için desteklemelidir. Bu durumdaki bireylerin duygusal tepkilerini ifade etmesine olanak tanımalı, verilen tepkileri yargılamaktan veya eleştirmekten kaçınılmalı, yaşanan duyguları kabul etmeli, söylenenlere karşı savunmaya geçmemeli, sorulan soruları yanıtlamalıdır (Oflaz, 2007).

Ölüm sonrası sürecin iyi yönetilmesi, aile üyelerinin psikolojik yönden iyileşmesini ve dayanıklılığını arttırmasının yanı sıra destek sunan diğer sağlık çalışanları ile onlara sosyal destek sağlayan herkesin daha az stres yaşamasına neden olacak, böylece toplumsal ruh sağlığı açısından da ikincil bir hizmet sunulmuş olacaktır.

“COVID-19 sürecinde psikososyal sorunlar ile etkili baş etme önemlidir”

COVID-19 pandemisi hem hasta hem de ailesi için bilinmezliklerle dolu, yoğun stres ve kaygı içeren, gerek fiziksel gerek ruhsal ve gerekse ekonomik olarak aile yapısında birçok değişikliği içinde barındıran bir süreçtir. Sürecin hem hasta hem de aile üyeleri için ne kadar yoğun, yorucu ve yıpratıcı olduğu dikkate alındığında, daha sonra gelişebilecek olası riskleri önlemek amacıyla hastaya ve aile üyelerine yönelik acil olarak koruyucu psikososyal programların geliştirilmesinin gerekli ve önemli olduğu söylenebilir.

Hasta ve aile üyelerine sunulacak psikososyal bakımın niteliğini iyileştirmek için sağlık sistemlerinin kapasitesinin güçlendirilmesinin de önemli olduğu görülmektedir. Bu amaçla, hasta ve aile üyelerinin psikososyal açıdan güçlendirilmesi adına, bu hastaların tedavi ve bakımlarının yürütüldüğü kurumlarda Konsültasyon Birimleri oluşturulabilir. Bu birimler hem hasta hem de ailesine yaşadıkları problemlerle etkin baş etme ve psikososyal destek sağlamada profesyonel bir rehber olabilir. Birimlerde istihdam edilecek profesyoneller aracılığıyla, hasta ve aile üyelerine yönelik psikoeğitimler, bireysel ya da ruhsal sorun paylaşımı oturumları, gevşeme egzersizleri gibi sürekli psikososyal müdahale programları geliştirilebilir. Bu müdahaleler aracılığı ile hasta ve ailesinin olası kriz ve travmadan olumsuz etkilenmesi önlenerek, sağlıklı yaşam biçimini devam ettirmesi ve yaşam kalitesini artırması sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Abe, J. A. (2004). Shame, guilt, and personality judgment. *Journal of Research in Personality*, 38(2), 85-104.

Akdemir, N., Bostanoğlu, H., Yurtsever, S., Kutlutürkan S., Kapucu, S., Özer, Z. (2011). Yatağa Bağımlı Hastaların Evde Yaşadıkları Sağlık Sorunlarına Yönelik Evde Bakım Hizmet Gereksinimleri. *Dicle Tıp Dergisi*, 38(1), 57-65.

Aktaş, Y. & Baysan Arabacı, L. (2016). Yoğun bakımda hasta ve ailesiyle iletişim. *İKCUSBFD*, 1(3), 39-43.

Arslan, C., Hamarta, E., Özyeşil, Z., Saygın, Y. (2011). Üniversite Öğrencilerinde Yalnızlığın Kimlik Statüleri Açısından İncelenmesi. *Selçuk Üniversitesi, A.K. Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31.

Azoulay, E., & Kentish-Barnes, N. A. (2020). 5-point strategy for improved connection with relatives of critically ill patients with COVID-19. *Lancet Psychiatry*.

Back, A., Tulskey, J.A & Arnold, R.M.(2020). Communication skills in the age of COVID-19. *Annals of Internal Medicine*, <https://doi.org/10.7326/M20-1376> (Tarama tarihi:27/11/2020)

Baltaş, Z., Baltaş, A. (2016) Stres ve başa çıkma yolları. *Remzi Kitapevi*.

Bao, Y., Sun, Y., Meng, S., Shi, J., & Lu, L. (2020). 2019-nCoV epidemic: Address Mental Health Care to Empower Society. *Lancet*, 395, 7–38.

Barnes B. (2020). Targeting potential drivers of COVID-19: Neutrophil extracellular traps. *Journal of Experimental Medicine*, 217(16), <https://doi.org/10.1084/jem.20200652> (Tarama tarihi: 27/10/2020)

Baumeister, R. F. (2005). *The cultural animal: Human nature, meaning, and social life*. New York, NY: Oxford University Press.

Becker, G.(1997). *Disrupted Lives: How People Create Meaning in a Chaotic World*. University of California Press.

Brooks, S., Webster, R., Smith, L., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N., & Rubin, G. (2020). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence. *Lancet Psychiatry*, 395(14).

Buluş, M. (2000). Ergen Öğrencilerde Denetim Odağı-Yalnızlık Düzeyi İlişkisi.D.E.U. Buca Eğitim Fakültesi Dergisi; 12, 165-176.

Centers for disease control and prevention. (2020) COVID19 “Reducing Stigma”. Retrieved May 5, 2020, from [https:// www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/symptomstesting/ reducing-stigma.html](https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/symptomstesting/reducing-stigma.html).

Centers for Disease Control and Prevention. (2020) “Coping with Stress”. Retrieved May 5, 2020, from [http://www. cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/about/coping.html](http://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/about/coping.html). (Tarama tarihi:27/11/2020)

Çetinkaya Duman, Z. & Bademli, K. (2013). Kronik psikiyatri hastalarının aileleri: Sistematik bir inceleme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 5(1):78-94 doi:10.5455/ cap.20130506

Çivi, S., Kutlu, R., & Çelik, H.H. (2011). Kanserli hasta yakınlarında depresyon ve yaşam kalitesini etkileyen faktörler. *Gülhane Tıp Derg.*, 53, 248-253.

Darwin, C. (2001). İnsan ve hayvanlarda beden dili. (O. Tuncay, Çev.). İstanbul: Gün Yayıncılık. (Orijinal çalışma basım tarihi 1872)

Duy, B. (2003). Bilişsel-Davranışçı Yaklaşımına Dayalı Grupla Psikolojik Danışmanın Yalnızlık ve Fonksiyonel Olmayan Tutumlar Üzerine Etkisi. Yayınlanmış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Erikson, E.H. (1968). *Identity: Youth and Crisis*, New York: W.W. Norton&Company,Inc.

Erikson, E.H. (1984). *İnsanın Sekiz Çağı (Çevirenler:T.B. Üstün ve V. ar)*. Ankara: Birey ve Toplum Yayıncılık.

Erikson, E.H. (1980). *Identity and Life Cycle*. New York: W. W. Norton&Company,Inc.

Festinger,L. (1957).*A Theory of Cognitive Dissonance*. Stanford University Press.

Yücel, E. ve Çizel, B. (2017). Bilişsel uyumsuzluk teorisi üzerine kavramsal bir inceleme: Satın alma perspektifi. *Journal of Yasar University*, 13 (50), 150-163

Gammon, J. (1998). Analysis of the stressful effects of hospitalisation and source isolation on coping and psychological constructs. *Int J Nurs Pract*, 4(2), 84–96.

Glenda AM. Quality of Life: A Concept Analysis. *Journal of Advanced Nursing* 1993; 18: 32-38.

Görkem, Ş. (2019). Teknolojik belirleyicilik minimal etki ve bilişsel çelişki kuramları bağlamında gerçek ötesi kavramı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 95–108.

Gürkan, A. (2009). Bütüncül yaklaşım: Yoğun bakımda hastası olan aile üyeleri. *Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi*, 13(1), 1-5.

Hawryluck, L., Gold, W., Robinson, S., Pogorski, S., Galea, S., & Styra R. (2004). SARS Control and Psychological Effects of Quarantine. *Emerg Infect Dis*, 10(7), 1206–12.

Herman, J. (2011). Travma ve İyileşme şiddetin sonuçları ev içi istismardan siyasi teröre (Tosun T, çev.). 2. Baskı, İstanbul: Literatür Yayınları s. 67-125, 175-255.

Hossain, M. M. (2020). Current status of global research on novel coronavirus disease (COVID-19): a bibliometric analysis and knowledge mapping. *F1000Research*, 9(374).

Hynie, M., MacDonald, T. K. ve Marques, S. (2006). Self-conscious emotions and selfregulation in the promotion of condom use. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32(8), 1072-1084

Jeong, H., Yim, H., Song, Y., Ki, M., Min, J., Cho, J., et al. (2016). Mental health status of people isolated due to Middle East Respiratory Syndrome. *Epidemiol Health.*, 38.

Jiang, X., Deng, L., Zhu, Y., Ji, H., Tao, L., Liu, L., & Ji, W. (2020). Psychological crisis intervention during the outbreak period of new coronavirus pneumonia from experience in Shanghai. *Psychiatry Research*, 286, 112903.

Karakurt, N. (2016). Kriz. In N. Gürhan (Ed.), *Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Hemşireliği* (pp. 717–729). Ankara: Nobel Tıp Evi.

Karayurt, Ö., Dicle, A., Malak, A.T., Paylaşılmamış Deneyim: Deprem Bölgesinde Kronik Hastalığı Olan Bireylerin Yaşam Kalitesini Etkileyen Etmenler.Fırat Üniversitesi,Sağlık Bilimleri Dergisi.2008. pp.327 -332.

Karaoğlu, N., Avşaroğlu, S., Deniz, M. E. (2009). Yalnız mısın? Selçuk Üniversitesi Öğrencilerinde Yalnızlık Düzeyi ile İlgili Bir Çalışma. *Marmara Medical Journal*; 22(1); 19-26.

Levin, J. (2019). Mental health assistance to families and communities in the aftermath of an outbreak .psychiatry of pandemics, *A Mental Health Response to Infection Outbreak*, (Ed. Damir Huramovic), Springer, s.143-153.

Muskett, C. (2014). Trauma-informed care in inpatient mental health settings: A review of the literature. *International Journal of Mental Health Nursing*, 23(1), 51–9.

Oflaz, F. (2008). Felaketlerin psikolojik etkileri ve hemşirelik uygulaması. *C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 12(3):70-6.

Oflaz, F. (2020). Travma ve dissosiasyonun stabilizasyonu. In A. Atlı-Özbaş & N. Gürhan (Eds.), *Psikiyatri Hemşireliği İleri Düzey Uygulamalar için Psikoterapi* (1st ed., pp. 470–495). Ankara: Ankara Nobel Tıp Kitapevi.

Özdemir ve Taşcı., *Kronik Hastalıklar ve Bakım Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi Cilt 1 Sayı 1* (2013)

Pappas, P. G., Kauffman, C. A., Andes, D., Benjamin, J., Calandra, T. F., Edwards, J., et al. (2009). Clinical practice guidelines for the management of candidiasis: 2009 update by the Infectious Diseases Society of America. *Clin Infect Dis*, 48(5), 503–535.

Pınar R. Sağlık Araştırmalarında Yeni Bir Kavram; Yaşam Kalitesi, Bir Yaşam Kalitesi Ölçeğinin Kronik Hastalıklarda Geçerlilik ve Güvenirliğinin İncelenmesi. *Hemşirelik Bülteni* 1995; 9: 85-95.

- Pınar R. Sağlık Araştırmalarında Yaşam Kalitesi Kavramı. *Sendrom* 1997; 9: 108-111.
- Roelofs, K., Spinhoven, P., Sandijck, P., Moene, F. C., Hoogduin, K. (2005) The Impact of Early Trauma and Recent Life-Events on Symptom Severity in Patients With Conversion Disorder. *The Journal of Nervous and Mental Disease*. Volume 193 - Issue 8. P. 508-514.
- Sucaklı, M.H. (2013). Ölmekte olan hasta ve yaşam sonu bakım. *TJFMPC*, 7(3), 52-57. doi:10.5455/tjfmpe.410-49. Terakye, G.(2011). Kanserli hasta yakınlarıyla etkileşim. *DEUHYO ED*, 4(2), 78-82.
- Testa MA, Simonson DC. Assesment of Quality Life Outcomes. *The New England Journal of Medicine* 1996; 334: 835-840.
- Tracy, J. L. ve Robins, R. W. (2004). Putting the self into self-conscious emotions: A theoretical model. *Psychological Inquiry*, 15(2), 103-125.
- Towsend, M. (2015). Trauma and stressor related disorder. *Psychiatric Mental Health Nursing: Concepts of Care in Evidence-Based Practice* (8th ed.). Ankara: Akademisyen Kitapevi. s.559-578.
- Türkiye Psikiyatri Derneği, (2020). Covid-19 tedavisinde önleyici, koruyucu ve tedavi edici psikiyatrik hizmetler, <https://www.psikiyatri.org.tr/2191/COVID-19-tedavisinde-onleyici-koruyucu-ve-tedavi-edicipsikiyatrik-hizmetler>. Erişim tarihi: 25.05.2020.
- Ünal, S. Dehşet yönetimi kuramı bağlamında COVID-19 salgını hakkında psikososyal bir değerlendirme. *Klinik Psikiyatri Dergisi* 2020;23(Ek 1): 67-71).
- Varcarolis E.M., & Halter, M.J. (2010). Trauma interventions. *Foundations of Psychiatric Mental Health Nursing: A Clinical Approach*. (6th Ed.), s.527-625.
- Yücel, E. ve Çizel, B. (2017). Bilişsel uyumsuzluk teorisi üzerine kavramsal bir inceleme: Satın alma perspektifi. *Journal of Yasar University*, 13 (50), 150-163
- Wolf, S. T., Cohen, T. Y., Panter, A. T. ve Insko, C. A. (2010). Shame-proneness and guilt-proneness: Toward the further understanding of reactions to public and private transgressions. *Self and Identity*, 9(4), 337-362.
- Xiang, Y., Yang, Y., Li, W., Zhang, L., Zhang, Q., Cheung, T., et. al. (2020). Timely mental health care for the 2019 novel coronavirus outbreak is urgently Needed. *Lancet Psychiatry*, 7(3), 2289–229.
- Yılmaz, S. (2016). Örselenme ve tetikleyici etkenle ilişkili bozukluklar. In N. Gürhan (Ed.), *Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Hemşireliği* (1st ed., pp. 815–837). Ankara: Ankara Nobel Tıp Kitapevi.

KENTİN ÇEPERLERİNDE VAROLUŞ MÜCADELESİ: KENTSEL DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE SİNEMADA BİREY VE MEKÂN ANLATILARI

Sevcan AYTAÇ SÖNMEZ

Doç. Dr.,

Yaşar Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Film Tasarımı Bölümü
e-posta: sevcansonmezz@gmail.com

ÖZ

Sinema ve kent ilişkisi sosyal bilimlerde disiplinler arası çalışmaların önemli başlıklarındandır. Sinemanın gelişimi kentleşme ve modernite süreciyle eş zamanlı olduğundan, tarihten bu yana kentler filmlerde önemli yer alır. Kentleri ve kentsel yaşamı filmler üzerinden incelemek birçok veri sağlamakla birlikte, kentsel dönüşüm, toplumsal, ekonomik durum, birey, kent ve toplum etkileşimi saptamaya yardımcı olur. Sinemada kent temsili alanında yapılagelen birçok çalışmada ortaya çeşitli sosyolojik veriler çıkmaktadır. Sinema ve kent konusuna Türkiye coğrafyasında bakıldığında İstanbul oldukça büyük bir öneme sahiptir. İstanbul, sinema tarihinin başından bu yana birçok filmde yer alarak, Türkiye’de kentsel alan ile ilgili toplumsal gerçekleri resmetmiştir.

Bu nedenle bu makalenin amacı yakın dönemde çekilen filmlere bakarak, günümüzün kent gerçekliğini, İstanbul filmleri üzerinden analiz etmektir. Makalede kentlerin dönüşümündeki sosyal, kültürel, ekonomik ve toplumsal duruma eleştirel bir yaklaşımla bakan, varoşun sesini duyurmaya odaklanan üç film ele alınmaktadır. Bu çalışmada kentlerde yaşanan bu dönüşümle, ötekileştirilen, dışlanan ve hayata tutunmaya çalışan insanların hikayelerini anlatan; Çekmeköy Underground (Aysim Türkmen, 2015), Kara Köpekler Havlarken (Mehmet Bahadır Er, Maryna Gorbach, 2010) ve Başka Semtin Çocukları (Aydın Bulut, 2008) filmleri incelenirken, bu anlatılarda dışa vurulan dil ve söyleme odaklanılmaktadır.

Anahtar kelimeler: kent, temsil, İstanbul, varoş, sinema

STRUGGLE OF EXISTENCE AT THE URBAN PERIPHERY: INDIVIDUAL AND SPACE NARRATIVES IN CINEMA IN THE URBAN TRANSFORMATION PROCESS

ABSTRACT

The relation between cinema and the city is one of the important topics of interdisciplinary studies in social sciences. Since the development of cinema is simultaneous with the process of urbanization and modernity, cities have taken significant position in films. Examining cities and urban life through movies provides prominent data, it helps to determine urban transformation, social, economic structure and interaction of the individual with city and society. Various sociological data emerge in many studies in the field of representation of the city in cinema. Considering the issue of cinema and the city in Turkey, Istanbul has a great importance. Since the beginning of cinema, Istanbul has been featured in many films, depicting the social realities of urban space in Turkey.

*For this reason, the aim of this article is to analyze the urban reality through Istanbul films by looking at recent movies. In the article, three films that have critical approach to transformation of the cities by means of social, cultural and economic attitude. In this study, telling the stories of people who are marginalized, excluded and trying to hold on to life at times of urban transformation; *Çekmeköy Underground* (Aysim Türkmén, 2015), *Black Dogs Barking* (Mehmet Bahadır Er, Maryna Gorbach, 2010) and *Children of Another District* (Aydın Bulut, 2008) are examined. While examining these films discourse expressed in these narratives are focused on.*

Keywords: city, representation, İstanbul, suburbs, cinema

Giriş

Yaşadığımız kentler bireylerin tüm varoluş biçimini etkilemekte, şekillendirmekte ve dönüştürmektedir. Kentle olan ilişki, gündelik deneyimler, sosyo-ekonomik, kültürel ve politik alanla çevrelenmiştir. Kentlerin, özellikle büyük dünya kentlerinin cazibesi sinema sanatının da en başından beri vazgeçemediği bir şeydir. Sinema sanatının başlangıcıyla kentleşmenin yükselişi birbirine yakın tarihlerde yaşandığı için, sinemada kent imgeleri ve temsilleri sosyal bilimler alanında önemli verilerdir. Birçok kent araştırmacısı, kent imgelerine filmler üzerinden bakarken, birçok film çalışmasında kent sinematografik temsiller üzerinden okunmuştur. Kentin sosyolojik olarak çözümlenmesinde sinemadaki temsillerin önemi ve gücünü birçok yazar vurgulamaktadır (Alsayyad, 2006; Clarke, 1997; Robins, 1999; Mennel, 2008). Sinema ve kent çalışmaları multi-disipliner bir yaklaşıla geçmişten bu yana kentsel değişimi, kentlerin gelişimini, toplumsal dinamikler ve mekânsal özellikler çerçevesinde ele almış ve ortaya koymuştur.

Sinema ve kent ilişkisini Türkiye üzerinden okumaya niyetlenildiğinde, İstanbul belirgin bir şekilde tüm diğer kentlerden farklı olarak öne çıkmaktadır. Türkiye’de sinemanın başlangıcı ve gelişiminin merkezi olan İstanbul birçok filmde ana kentsel mekân olarak, bazı filmlerde tıpkı film karakterleri gibi büyük bir öneme sahip, bazı filmlerde ise sadece bir fon olarak perdeye yansımıştır. İstanbul kent imgesinin sinemadaki temsiline odaklanan birçok çalışma yapılmış, geçmişten günümüze kent temsillerini ortaya koymuştur (Suner, 2006; Özgüç, 2009; Çiçekoğlu, 2014, 2015; Erdoğan, 2017; Arslan, 2021). Zaman içerisinde İstanbul’un kentleşmesi ve kentsel dönüşümün yükselişiyle filmlerdeki kent imgesinin de değiştiği -çalışmanın ilerleyen bölümlerinde değinilmektedir- bu alanda yapılmış çalışmalarda vurgulanır. Filmlerin toplumsal alanı, kentsel alanı, değişimi ve dönüşümü görebilmek için önemli bir veri olduğundan hareketle bu çalışmada yakın dönem İstanbul kent temsiline odaklanılmaktadır. Suner’in ve Çiçekoğlu’nun ortaya koyduğu 1990’lı yıllar sonrasında belirginleşen İstanbul temsilindeki değişimler, Yeni İstanbul imgesi olarak vurguladıkları noktalar da referans alınarak, kentsel değişim ve dönüşüm içerisinde kentin çeperlerine odaklanan filmlerde, Yeni İstanbul imgesinin nasıl dönüşmekte olduğu, toplumsal, kültürel olarak nasıl söylemler ortaya koyulduğunu, bireylerin kentle ilişkilerinin nasıl ele alındığını incelemek bu çalışmanın temel amacıdır.

Makalede, kente eleştirel bakışın yoğunluk kazandığı, kentsel dönüşümün kentteki karakterleri yeni çıkmazlara ve çatışmalara sürüklediğini merkeze alan filmlere bakarak, Türk sinemasında Yeni İstanbul imgesinin ne olduğuna katkıda bulunmak ve bugünün kente ilişkin söylemlerini ortaya çıkarmaya çalışılmaktadır. Bu amaca yönelik incelenen filmlerde anlatı analizi yönteminden yararlanılmaktadır. Anlatı analizi edebiyat ve sinemada yoğunlukla kullanılan bir yöntemdir. Anlatının temel bileşenlerini inceleyerek, ya da bu bileşenlerden bazılarını odaklanarak, anlatının söylemini ortaya çıkarmak mümkündür. Chatman’ın belirttiği gibi “yapısalcı kuram her anlatının iki bölümü olduğunu ileri sürer: bir öykü (*histoire*); içerik ya da olaylar zinciri (eylemler, olan bitenler), bunlarla birlikte varlıklar diyebileceğimiz (karakterler, zaman ve uzamın öğeleri) ve bir söylem, yani ifade; içeriğin aktarılma yolu.” (2008: s. 17). Bu çalışmada anlatı birimlerinden; *içerikte* olay örgüsü, *varlıklardan* karakterler ve mekân temel film analiz kategorilerini oluşturmaktadır. Filmlerde karakterleri ve film söylemini okumak adına diyaloglar ve filmde kullanılan karakterleri ve olayları destekleyen müzik içerikleri de incelenmektedir. Bu birimlerin filmde nasıl yansıtıldığı ise filmlerin söylem ortaya koymaktadır.

Makalede konu ve temaları itibarıyla çalışmanın amacına yönelik üç film örneklem olarak seçilmiştir. Bunlar: *Çekmeköy Underground* (Aysim Türkmen, 2015), *Başka Sementin Çocukları* (Mehmet Bahadır Er, Maryna Gorbach, 2010) ve *Kara Köpekler Havlarken* (Aydın Bulut, 2008) filmleri üzerinden bakılacaktır. Bu filmler kentin kenarında olmayı vurgulamaları, çeperdekilerin

isyanını, çıkmazını ve sıkışmışlığını farklı bir dille anlatan yakın dönem sinemanın başarılı örneklerinden oldukları için de önemsenmektedir.

1. Sinema ve Kent Çalışmaları Arasındaki İş Birliği

Kent sosyolojisi ve kent çalışmaları, modernleşme, kentleşme, kent planlaması; kültürel çalışmalar ve eleştirel yaklaşımlarla akademik alanda önemli bir birikim oluşturmuştur. Nezar Alsayyad, sinemayı “başka hiçbir mecranın yaklaşmadığı bir şekilde şehirlerdeki insan etkileşimini belgeleyen, yansıtan ve temsil eden çok zengin bir ortam olarak gördüğünü” söyler. (2006: s. xi). Alsayyad’a göre: “Şimdiye kadar hiçbir araç şehri ve kentsel modernite deneyimini filmde daha iyi yakalayamadı. Nitekim, şehir ve sinema arasındaki ilişki, bir asırdan daha yeni olmasına rağmen, güçlü ve sağlam bir ilişkidir” (2006: s. 1). Walter Benjamin ise, “modern ortamda yalnızca film sanatı, kentin özüne görsel bir giriş sağlayabilir” (Aktaran Öztürk, 2008: s. 3), sözüyle sinema ve kent arasındaki sıkı bağı ve iletişimi vurgular.

Clarke’ın söylediği gibi eğer ki birçoğumuz, kentte dolaşırken kendimizi bir film setinde dolaşıyormuş gibi hissediyorsak bu durum tereddütsüz sinema sayesinde (Clarke, 1997: s. 3). Clarke’ın bu görüşüne katılmamak imkansızdır. Sinema, kent ile bireysel, oldukça kişisel bir ilişki kurmayı sağlayan belki de tek araç, tek yöntem, tek sanattır demek abartılı olmaz. Birçok insan dünyanın çeşitli metropollerini hiç gitmediği halde az çok bilmektedir. Los Angeles, New York, Paris, Berlin, Hong Kong gibi büyük kentlerle ilgili imgeler çoğumuzun zihinde aynı şekilde canlanmaktadır; turistik sahil kasabaları, egzotik adalar da hiç gidilmemiş olsa da birçok insan için gayet tanıdık mekanlardır. Filmler kentlere ilişkin birçok bilgi ve detay verir. Sadece bilgi vermenin ötesinde anlam yaratır, temsillerle, görme biçimleriyle yeniden kurar, eleştirir... Robins’in dediği gibi; “Sinema kent dünyası, özellikle de kent kültürü bağlamında önemli bir görme biçimi hem görme hem de düşünme, anlama ve ilişki kurma biçimidir” (1999: s. 232). Kentin sinemada oldukça önemli bir yere sahip olması hem görsel kültür hem de temsil açısından önemli ve yetkin bulunurken aynı zamanda sinema mekânsal olarak da kentlerle tarihinin en başından beri içli dışlı olmuştur. İlk icat edildiğinden bu yana kentlerin modernleşmesini yücelten, kentleri belgeleyen, kentteki hareket, ritim, hız, karşılaşmalar, gündelik yaşam ve toplumsal dinamikleri resmeden filmler sinema tarihinin baş yapıtları olmuştur. Walter Ruttmann’ın *Berlin: Symphony of a Great City* (1927), Fritz Lang’ın *Metropolis* (1927), Charles Sheeler ve fotoğrafçı Paul Strand’ın birlikte çektikleri *Manhatta*, (1921), Dziga Vertov’un *Çelovek s Kinoapparatom* (Kameralı Adam, 1929) filmleri, sinema sanatının gelişmeye başladığı günden itibaren kentlerin ihtişamına hayranlık duyduğunu da gösterir. Sinemanın kentle olan bu bağı kent çalışmaları alanında sinemayla ortaklık şeklinde görmekteyiz. Sinemanın kente yönelik bu tavrı, kent çalışmalarında da filmlerin önemli bir yere oturtulması ve bir veri olarak önemli bulunması şeklinde karşılığını bulmuştur.

Barbara Mennel, kent çalışmalarının sinemayla bağlantısını bir kenti okumak için sinemanın oldukça verimli bir alan olduğunu söyleyerek açıklar. Mark Shiel ve Tony Fitzmaurice’nin sinemayı “kültürün ayrıcalıklı mekânsal biçimi olarak” görmesine atıfta bulunan Mennel, kentin, toplumsal değişimin nasıl gerçekleştiğini anlamak için önemli bir mecra olduğunu vurgularken, filmlerin de kenti okumada önemli kültürel tasavvurlar olduğunu belirtir. (2008: s. 15). Yani kente bakarken toplumsal analiz etmek, kenti analiz ederken de onun en etkili görsel ve kültürel temsilini yapan filmlere bakmak değerli bulunmaktadır. Sinemanın, kenti temsil gücünü vurgulayan Shiel ise 19. yüzyılın sonundan bu yana sinema ve kentin kaderinin birbirine bağlanmış olduğunu söyler ve sinemanın, “şehrin farklı alanlarının, yaşam tarzlarının ve insan koşullarının temsili ile sürekli büyümüş” olduğunu vurgular. Bu nedenle sinema ve kent ilişkisi toplum ve kültür çalışmalarında temel konuları araştırmak için zengin bir alan sağlamaktadır (2001: s. 1). Kent ve sinema bağlantısının önemini vurgulayan birçok yazar, filmleri önemli veri olarak görmektedir, hatta kent çalışmalarında sadece sinema değil, edebiyat da tıpkı sinema kadar değerli görülmektedir. Edebi kurmacaları ve filmleri bu alanda araştırma

ve analiz yapmak için oldukça verimli bulan Taunton, sinema ve edebiyat okuması ile kentsel sorunlara, kentsel yaşam alanlarına bakar, kentsel kurmacaların kentin doğasına ilişkin varsayımlar ve sorgulamalar için önemli olduğunu vurgular. Bu kurmacaların, yapılar, kurumlar ve kentin toplumsal yaşamını şekillendiren mekanizmalara eleştirel bir yaklaşım ortaya koyabildiğini söyler (2009: s. 1).

2. Türk Sinemasının Başkenti İstanbul

Kent çalışmalarının sinema çalışmalarıyla ortak bir zeminde buluşabilme özelliği bu alanda birçok araştırmaya kapı açmıştır. Filmlerin, kültürü ve toplumu temsil kabiliyetinin oldukça yüksek olması, kente, kentsel değişime ve toplumsal dönüşüme-çatışmalara sinema aracılığıyla bakmak için verimli bir alan oluşturmuştur. Türkiye sinemasında kente odaklanırken, sinema tarihinin başından itibaren İstanbul karşımıza çıkar. İstanbul; modernleşme, kentleşme, kültürler-arasılık, toplumsal hareketler, politik ve kültürel birçok durumun mekânsal olarak belirginleştiği bir kentsel mekândır. Bu özelliğiyle filmlerde sosyolojik analiz yapmayı mümkün kılan temsiller sinemamızda bolca karşımıza çıkar. İstanbul filmlerine bakarak Türkiye’de kentleşmenin, göçün, sınıf çatışmasının, toplumsal dönüşümün izlerini okumak mümkündür. İstanbul imgesi, hem film anlatılarında kentsel mekân olarak önemli bir karakter, hem de tüm bir ülkenin resmini yansıtmaya muktedirdir.

Türk sinemasında İstanbul’un önemini Suner şöyle ifade eder; “gerek film sektörünün örgütlendiği merkez gerekse film öykülerinin geçtiği başlıca mekân olarak İstanbul kenti Türk sinema tarihi içinde daima ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuştur.” (2006: s. 217). Sinema tarihinde İstanbul’u ve burada yaşanan toplumsal süreçleri ele alan birçok film akla gelir. Örneğin, Türkiye’nin önemli bir dönemini ve bunun toplumsal ve kültürel dinamiklerini ortaya koyan bir mihenk taşı olarak bilinen Halit Refiğ’in *Gurbet Kuşları* (1964) filmiyle köyden kente göç eden ailenin, kentte tutunması ve kentlileşme süreci, İstanbul ve kente dair önemli veriler sunarken, Metin Erksan’ın *Acı Hayat* (1962) filmiyle göç ve gecekondu yaşamı, İstanbul’un kenar mahalleleri ve yaşanan sınıfsal çatışmalar ele alınır. Yeşilçam sinemasında bir yandan İstanbul, tarihi güzelliklerin, lüksün, refahın, aşkın ve romantizmin mekânıyken, öte yandan alt sınıfın ayakta kalmaya çalıştığı, toplumsal yaşamdaki ayrışmaların ve çatışmaların belirginleştiği mekândır. Kente göçen Anadolu insanının, taşralının arabesk yaşamı da küçük mahallelerde bir arada olmanın getirdiği dayanışma da sinemada çeşitli filmlerle anlatılmış, resmedilmiştir. İstanbul’un temel kentsel mekân olduğu sinema anlatılarında zaman içerisinde temsillerin belirgin bir biçimde değişikliğe uğraması söz konusudur. Özellikle 1990’larla birlikte yeni ve eleştirel kent imgeleri belirginleşmiştir. Feride Çiçekoğlu, 1990’larla birlikte şehrin bir hapisane gibi görülmeye başlandığını ve “2000’ler ve hatta 2010 sonrasında İstanbul’u anlatan filmlerde şehir sıkıntısının” belirginleştiğini söyler (Çiçekoğlu, 2015: s. 71).

Çiçekoğlu, *Vesikalı Şehir* kitabını bitirirken “Sinemada yeni bir İstanbul imgesi inşa etmenin zamanı gelmiştir belki de kim bilir? (2015: s. 11) cümlesini kurduğunu bir sonraki kitabına başlarken tekrar vurgular ve sonraki kitabında bu yeni imgeleri inceler. Yeni bir İstanbul imgesi 2000’ler ve 2010’larla birlikte çoktan belirginleşmiştir aslında. Aymaz değişen İstanbul imgesini şöyle anlatır:

Türk sinemasında İstanbul yakın zamana kadar tarih, kültür, coğrafya ve ‘oryantalist’ imgeler etrafında yaratılmış edebi mitin bir parçasıydı. İmparatorluklar başkentiydi; Doğu ve Batı kültürleri arasında bir köprü, Asya ile Avrupa’yı birleştiren çınarlı, kubbeli mavi bir liman... dolayısıyla şanına yaraşır biçimde hep benzer görüntülerle (Boğaz’ı Asya yakasında Marmara Denizi’yle buluşturan Haydarpaşa Tren garı; Ayasofya, Sultanahmet ve Süleymaniye camilerinin tipik fonu önünde süzülen vapurlar; Çamlıca tepesi, Adalar, Sarayburnu, Haliç vs.) temsil edildi İstanbul. Fakat İstanbul’un tasvir edilme biçimleri son dönem Türk sinemasında köklü bir değişime uğradı. Başta N. Bilge Ceylan ve Fatih Akın olmak üzere Yeşim Ustaoglu, Zeki

Demirkubuz ve Derviş Zaim gibi genç yönetmenlerin kamerasından yansıyan İstanbul, Yahya Kemal Beyatlı'nın o eski 'aziz İstanbul'u değil de Georg Grosz'un Berlin'idir sanki de kadans içinde, hayli çirkin ve sevimsiz, zeval olmuş bir şehir. Tarihsel dokusuyla iç içe geçmiş eşsiz coğrafyasının büyüleyici görüntüsü yerli yerinde duruyorsa da ruhen sefalet içindedir (2008: s. 351-352).

Suner'in, Çiçekoğlu'nun ve Aymaz'ın da vurguladığı gibi 2000'ler ve sonrasında İstanbul'da karakterlerin kentle ilişkileri daha hırpalayıcı bir hal almış, kentin ezdiği, parçaladığı ayırtırdığı insanların hikayeleri sinemada daha çok resmedilmeye başlanmıştır. *Anlat İstanbul* (Ü. Ünal, Y. Yolcu, K. Sabancı, vd. 2005), *Gemide* (S. Akar, K. Sabancı, 1998), *Laleli'de bir Azize* (Kudret Sabancı, 1999), *Duvara Karşı* (Fatih Akin, 2004), *C blok* (Zeki Demirkubuz, 1994), *Uzak* (Nuri Bilge Ceylan, 2002), *Başka Semtin Çocukları* (Aydın Bulut, 2008), *Çekmeköy Underground* (Aysim Türkmen, 2015), *Kara Köpekler Havlarken* (Mehmet Bahadır Er, Maryna Gorbach, 2010), *Köprüdekiler* (Aslı Özge, 2008) gibi filmler ilk akla gelen, kent imgelerinde ve anlatılarındaki eleştirellikleriyle belirginleşen filmlerdir. Değişen temsillerde, toplumsal ekonomik ve politik süreç de belirgin bir şekilde sunulmaktadır. 2000'lerle birlikte yükselmeye başlayan neo-liberal politikalar kentsel dönüşüm, kentte insanın varoluşunu da etkilemiş ve yeni çatışmalar ortaya çıkarmıştır.

3. Film Analizleri

3.1. Damar, Arabesk ya da Türkü Stayla...

Çekmeköy Underground, dönüşen kentte kenarda, çeperde yaşayan gençlerin varoluş çabaları, isyanı ve seslerini arabesk rap müziği ile ortaya koymaktadır. Filmde, müzikle ve dansla kendini ifade etmeye çalışan gençlerin, yaşadıkları mahallenin dönüşümünde nasıl daha da kıyıya itildiği, ötekileştirmenin hem sembolik hem de fiziki anlamda nasıl yaşandığı anlatılmaktadır. Film, depodan bozma bir stüdyoda Ferro'nun duvara Müslüm Gürses posteri yapıştırması ve posterin karşısında arkadaşı Tarık ile saygıyla, Müslüm babaya "Damar stayla..." diyerek selam vermesi ile açılır. Film, kendilerine özgü bir stili olan -günümüzde "apaçi" olarak adlandırılan alt sınıf gençlerinin yaşamlarını; müzikle olan ilişkilerini, bu şekilde kendilerini ifade edişlerini ve hayata tutunuşlarını anlatır. Karakterlerin filmin açılış sekansında, "damar stayla" selamıyla, kendi sosyolojik, sınıfsal ve kültürel duruşlarını vurgulamaları önemlidir. Çünkü 2010'lar Türkiye'sinde altı sınıf varoшта doğmuş, büyümüş gençler için yaşam tıpkı 1970'ler 1980'lerde kentin varoşlarında ötekileştirilen kente yeni gelmiş köylü, altı sınıf karakterlerin yaşamı gibidir -kendi anne babalarınınkine benzer, bir nebze farklı mücadeleleri onlar için de geçerlidir-. Teknoloji değişse de müzik tarzı daha elektronik olsa da dertleri aynıdır, kentin gerçek anlamda bir bireyi olamamak, dışlanmak ve arabesk müziğin dile getirdiği her şey onlar için de geçerlidir. Filmde gençlerin çalıştığı ve son sahnede Tarık'ın söylediği şarkısının başlangıç kısmı şöyledir: "Biz istemedik gece girdi kanımıza, Yolumuzu bulamadık duamız haraba, Adadık hayali bıraktık damara, Yitirsek de hiç düşmedik karanlığa ..."

Karakterlerin kendilerini arabesk rap ile ifade etmeleri, toplumsal alandaki varoluş biçimlerini, kültür içinde nerede olduklarını işaret eder. Eski arabesk günümüz müzik eğiliminde rap'le kaynaşmıştır ve bu kenar mahalle gençlerinin, dünyanın birçok yerinde olduğu gibi kendilerini ifade biçimi olmuştur. Kenar mahallelilik ve hayata tutunma, orta sınıfa mensup olma mücadelesi, kentli "sıradan" bir birey olma sorunu *Kara Köpekler Havlarken* filminde de temel çatışmadır.

Kara Köpekler Havlarken'de Selim karakteri, kendini ve bu hayattaki mücadelesini özetleyen durumu, evinin çatısında Ferdi Tayfur'un 1980 yılında yayınlanan *Nisan Yağmuru* albümünden, Bugünler Yaşanacak şarkısını söyleyerek dışa vurur. Filmde, Selim'in söylediği kısım şudur: "Ne kadar yaşasam doymasam dünyaya, Düşün taşın bir kere hayat benzer rüyaya, Umduklarım olmuyor dalma derin hülyaya, Üzgün olsan ağlasan bu günler yaşanacak.

Ben günler yaşadım çok iyi biliyorum, Hakikatler gizlenmez gerçeği söylüyorum, Son günlerimde yine hayatı seviyorum, Üzgün olsan ağlasan bugünler yaşanacak". Bu şarkı hem arabesk müziğin Türkiye’de yükselişte olduğu zamanların en beğenilen şarkılarından, hem 1980’ler toplumsal ve kültürel duruma atıfta bulunan, hem de film anlatısında karakterin başına gelecek olayların habercisidir. Filmin temel söylemini destekleyen, karakteri anlatan ve bu kurmaca dünyasında toplumsala atıfta bulunan şarkı, bir yandan 1980’ler arabesk kültürünü hatırlatırken, bir yandan 2010’lu hatta 2020’li yıllarda bu sınıfın aynı duygularla yaşam mücadelesi içerisinde olduğunu altını çizer.

Başka Sementin Çocukları filminde kardeşi öldürülmüş olan Hasan’a babasının “Bu dünyada sana adalet yok Hasan” diye çıkışması sahnesinde başlayan ekran-dışı çalan -yani film gerçek evreninin dışında- filmin diline, söylemine ve anlatısına katkıda bulunan *Ötme Bülbül Ötme*, bir Alevi türküsüdür. Film Gazi Mahallesinde çekilmiştir, Sünni-Alevi çatışmasına işaret ederken, Gazi Mahallesi olaylarına da atıfta bulunur. Film karakteri Veysel’in sevdiği kız Saadet’le birlikte olmasına kızın ağabeyi şiddetle karşı çıkar, çünkü biri Alevi, diğeri Sünni’dir. Böyle bir kimlik, din-mezhep çatışması içindeki karakterler, aynı zamanda kentın çeperinde, alt sınıfta bir varoluş mücadelesi içinde, kentın orta-üst sınıfı ve hatta devlet tarafından da dışlanmaktadır. Türkünün filmde geçen kısmı şöyledir: “*Ötme bülbül ötme, şen değil bağım, Dost senin derdinden, ben yana yana, Tükendi fitilim, eridi yağım, Dost senin derdinden, ben yana yana, Haydar Haydar Haydar, ben yana yana, Ali Ali Ali, ben yana yana...*” Türkü, Alevilikte Hz. Ali’nin başına gelenlere atıfta bulunurken, film karakteri Veysel’in başına gelenleri anlamak için önden verilen bir ipucudur. Kim tarafından öldürüldüğü bilinmeyen Veysel’in katilini arayan ağabeyi Hasan, kardeşini sevdiği kızın ağabeyi, Alevilik-Sünnilik meselesinden öldürdü sansa da filmin sonunda Veysel’in en yakın arkadaşı tarafından hırs ve kıskançlık nedeniyle öldürüldüğü görülür.

3.2.1. “Etrafımızdaki muhit pek de nezih sayılmaz...”

Çekmeköy Underground’da, Tarık ve İsmail arabayla Ferro’nun yanına giderken polis tarafından durdurulur ve polisin uzun süren agresif üst aramasına takılırlar. Tamirciye vardıklarında: “Sabah akşam Gbt a.k” şeklinde öfkesini dile getirir Tarık, Ferro da aynı şeyin önceki gün ona da yapıldığını söyler. Polisin araçları ve bu gençleri sürekli durdurup, kontrol yaptığını anlarız. Mahallede sürekli bir kontrol ve mahalleli gençlerin suçlu yaftası taşıdığı belirgindir. Filmde Berfin site duvarlarındaki güvenlik kameralarına tepki gösterir, “Bu ne ya her yerde kamera” dediğinde Emir alışırsın der. Berfin ve Emir’in oturduğu siteye Emir’i görmeye giden üç genç kapıda güvenlik görevlisi tarafından terslenir. “Kime geldiniz” sorusuna Emir’in ismini vermeleri üzerine “Öyle bir isim vererek giremezsiniz, kim Emir?” der aşağılayıcı bir tavırla. O esnada Berfin kapıya gelip, güvenlik görevlisine arkadaşlarım benim onlar, diyerek siteye almaya çalışsa da gençler sinirlenip gider ve güvenlik görevlisi ise “onlar mahallenin serserileri Berfin Hanım” diyerek, mahallenin gençlerinin tehlikeli serseriler olarak görüldüğünü bir kez daha ortaya koyar. Kenar mahallenin serserileri şeklinde tanımlanan bu gençler sürekli bir suçlu olma potansiyeli taşıdıkları baskısıyla yaşamaktadır. Şenol ve Cantek’in belirttiği gibi; “Kenar mahalleli kimliği, içinde yaşayanların gündelik rutinlerine ve küçük suçlarla tanışıklığa gönderme yapmaktadır. Marjinal, lekeli ve tehlikeli addedilen bu mekânlar; hor görülen sosyal faaliyetlerin, suçun, kokuşmuşluğun, öteki olmanın ve bazen siyasi faaliyetlerin “merkezi”dirler” (Şenol ve Cantek, 1998: 128’ten aktaran Mirza, 2016: 23). Yaşadıkları semt bir süredir dönüşen, yüksek güvenlikli sitelerin çoğaldığı, sınıfsal ayrışmanın mekânsal düzenleme içerisinde oldukça belirgin hale geldiği bir yerdir. Karakterler de tam bu dönüşüm ve zıtlığın bedenleşmiş hali gibidir. Mahalleye yeni gelen ve diğer kutbun temsilcisi olan “siteli” arkadaşlarının evlerinin kapısında güvenlik görevlisi tarafından dışlandıklarında, ötekileştirme ve dışarı itilme net bir biçimde yüzlerine vurulur.

Kara Köpekler Havlarken’de de güvenlik konusunun nasıl bir önem arz ettiği AVM ve

çevresindeki yaşam alanları üzerinden vurgulanır. Filmde kenar mahalleden “yırtmaya” çalışan başka bir genç grubu görürüz. Selim ve arkadaşı Çaç, mahalleden bazı ağabeylerinin de onlara ön ayak olmasıyla mahallelerindeki alışveriş merkezinde güvenlik merkezinin ihalesini almak için girişimde bulunurlar. Bir yandan mafya tanıdıklarından destek alsalar da temiz ve düzgün bir iş yaparak yaşam kurma niyetindedirler. Filmin başında, AVM müdürü Barlas Bey ile görüşmeye giden Selim, Barlas Bey’den AVM yönetiminin nasıl olduğu ve temel amaçlarının ne olduğunu şu sözlerle duyar:

“Buradaki handikabımız şu, malum etrafımızdaki muhit pek de nezih sayılmaz. Burada amacımız çalışanlarımızın huzurlu ve güvende olmasını sağlamak... Her şeyi devletten beklemek olmaz, dilencidir, kapkaççıdır, işsiz güçsüz takımıdır, bunların her biriyle bizim daha sıkı mücadele etmemiz gerekiyor. Müşterilerimizin burada her yerden daha fazla para harcamasının, buradaki restoranlarda en pahalı menüleri yemelerinin bir tane sebebi var. Burada huzurlu bir ortamda kendi elit habitatlarını yaşayabilmeleri”.

Varoş bir muhite yapılan AVM’nin başındaki yöneticinin bu yaklaşımı, kentteki sınıfsal ayrışmayı, kenar mahalle insanının tehlikeli ve suçlu olarak ötekileştirilmesini dile getirir. Filmin baş karakteri Selim, nişanlısıyla mutlu bir gelecek sürebilmek için düzgün temiz bir hayat kurmaya çalışmakta, bir yandan da TOKİ’de kayıtlı oldukları ev taksitlerini ödemeye çalışmaktadır. AVM’nin güvenlik sisteminin ihalesini alarak rahat bir yaşam sürmek umuduyla bu işe giriştiklerinde karşılarında, o sırada AVM güvenlik şefi, mafya lideri Sait ile tanışır. Sait’in net bir şekilde bu işten çekilmeleri uyarılarını ciddiye almayan Selim ve arkadaşı Çaç, kendilerine destek olan mafya lideri Mehmet’e güvenirlere ancak Sait’in çok daha güçlü olması nedeniyle Mehmet’in aradan çekilmesiyle film, Selim ile Çaç’ın Sait’in adamları tarafından öldürülmesiyle sonlanır.

Kenar mahalle insanının potansiyel suçlu, tekinsiz ve bu nedenlerden dolayı sistem tarafından değersiz görülmesi, *Başka Semtin Çocukları*’nda da vurgulanır. Bu filmde olayı göstermese de ana karakter Veysel annesinin ölümü sırasında hastane hastane gezdiklerini ama polisin onları dışladığını, kimsenin annesiyle ilgilenmediğini anlatırken, kendisini ve kendisi gibi bu çevrede yaşayan insanların suçlu yaftası yiyerek ötekileştirilmesine vurguda bulunur. Bu olay, Veysel’in başka bir yere giderek daha iyi bir hayat kurma hayalinin mümkün olup olmadığını sorgulamasına neden olmuştur.

3.3. “Biz buraya ait değiliz”

Kenar mahallede kendini oraya ait hissetmeme duygusu hakimdir. Doğma büyüme orada olsalar da mahalledeki dönüşüm ve varoшта yaşayanın bir “pislik” olarak tanımlanışı, burada yaşayan, özellikle genç karakterleri aidiyetsizliğe yöneltilmektedir. *Başka Semtin Çocukları* filminde Veysel, Gazi Mahallesi’nde yaşayan, konfeksiyonda çalışan bir gençtir. Sevdiği kızın ailesi birlikte olmalarına mezhep farklılığından dolayı karşıdır ve Veysel, yaşadığı yerde kendisini hiçbir geleceğin beklemediğini bilmektedir. Tek hayali sevdiği kız Saadet ile birlikte Amerika’ya gitmektir. Veysel bir konuşmasında Saadet’e “Ölmek için daha iyi bir yere karar verdiğini” söyler. Bu aidiyetsizlik ve yaşadıkları yerden kurtulma isteği mahallede sadece Veysel’in sorunu değildir. Veysel, İsmail ve bir arkadaşları arasındaki şu sohbet de bu durumu vurgular: “Şimdi herkes mafya herkes racon kesiyor. Mevzu bu çöplükten kurtulmak değil mi... Sizin de derdiniz bu değil mi? A.k. Zaten bu çöplük bir gün patlayacak, hepimiz kendi b.kumuzda geberip gidicez”. Sürekli aynı hissiyatı yaşayan gençler, bir şekilde buldukları yerden kurtulmayı sürekli dile getirir. Başka bir konuşmada İsmail, aidiyetsizliği şu şekilde ifade eder:

“Şu halimize bak. Sen isyan etmiyor musun? Ömrümüzün sonuna kadar konfeksiyonda mı çalışacağız, şu içine sığıtığımın mahallesine bak, kimsenin kimseye hayrı kalmamış... Biz buraya

ait değiliz abi, bu hayat bizi kesmez. Bizim olayımız ayrı, ortamımız da ayrı olmalı.”

Buldukları yere ait olmama konusu, Çekmeköy Underground’da bir sahnede Tarık annesiyle evin çatısında sohbet ederken öne çıkar. Cemal’in durumu ve Tarık’ın umutsuzluğu nedeniyle anne oğul keyifsizdir. Tarık: “Biz neden geldik İstanbul’a, İzmit’te kalamıyor muyduk ... orda çalışamaz mıydı babam?” diye sorar, annesi: Ev bark mı kaldı Tarık, geldik işte, bu gidişle döneriz zaten”, Tarık: “He ya dönün, alın kendinize bir bağ bahçe” der. Filmin sonunda Küllü Harap sevdiği kızla tekrar bir araya gelemeyeceğini anlar ve evi terk eder, anne ve baba ise memleketlerine dönmeye karar verir. Kara Köpekler Havlarken’de de karakterler yaşadıkları mahalleden daha iyi bir yerde yaşayabilmek için çabalamaktadır. Selim ve nişanlısı Toki’de bir ev borcuna girmiş ve ödeyip, orada bir yaşam kurabilirlerse çok mutlu ve güzel bir hayat yaşayacaklarını ifade ederler.

3.4. “Hırs ve umut dolu sokaktan elvedalar”

Kara Köpekler Havlarken’de Selim ve Çaça, Selim’in güvercin beslediği çatıda vakit geçirir, sohbet eder, kuşlarla ilgilenirler. Çeliktepe’de bir çatıdan şehri gördüğümüz planda az uzakta, çok belirgin görünen gökdelenlerle bu mahalle birbirine çok yakın durur ve karakterler buradan kurtulup, o uzakta görünen “güzel” hayata ulaşmak için çabalarlar. Ancak hayatın gerçekleri o şekilde değildir, herkes ekmek parasını bir başkasına kaptırmama peşinde ve gerekirse bunun için kan dökmeye hazırdır. Ki, mafya babası Çaça, AVM’nin güvenlik işini, Selim ve Çaça’ya bırakmaz, hatta onları AVM’nin otoparkında köpeklere yem ederek öldürür. *Başka Sementin Çocukları*’nda, Veysel, sevdiğini alıp Amerika’ya kaçma hayalini kurar, ancak mahallenin pavyon sahibi abisi, Amerika rüyasının da yalan olduğunu söyleyerek, Veysel ve İsmail’i pavyonda işe alır. Belki biraz para kazanıp hayallerini gerçekleştirme ihtimali olsa da en yakın arkadaşı pavyonda body-guardlık işini Veysel’e kaptırdığı için ve kıskançlıkla onu öldürür. Ancak İsmail de Veysel’den boşalan pozisyonda hayallerine kavuşamaz, patron tarafında ezilip aşağılandığında, yükselme ve yırtmanın pek de kolay olmadığını görür. Ezilme, dışlanma ve hiçe sayılma filmin sonunda bu karakterin de mutsuz umutsuz bir şekilde sokakta yürüyüşüyle biter.

Çekmeköy Underground’da filminde Tarık, Ferro ve Ayşe hayalini kurdukları yarışmaya katılamaz. Ancak, filmin sonunda Tarık arabesk rap yapmaya devam etmiş, ünlü olmuş ve arkadaşlarıyla yaptıkları Harabın Öyküsü şarkısını bir gece kulübünde kalabalık bir dinleyici karşısında Taçsız Kral adıyla seslendirir. Bir şekilde hayallerine kavuşmuştur ve şarkının sözleri de ne olursa olsun, başlarına ne gelirse gelsin umutlu olduklarına işaret eder. “Yaşamak çetindir kader mi, seçim mi? Gözyaşı derindir sevinç mi, kin mi? Düşün neden bu sert kelimeler, Hırs ve umut dolu sokaktan elvedalar”. Sorgulayan, içinde buldukları koşulları anlatan bu rap şarkının umuda dair sonlanışıyla film biter.

4. Sonuç

Üç film de birbirine benzer biçimde kentin varoşlarında gençlerin hayata tutunma hikayelerini anlatmaktadır. Her birinin temiz bir gelecek isteği ve yaşadıkları kenar mahallelerden, bataktan, parasızlıktan kurtulma hayalleri vardır. Ciddi bir mücadeledir bu ve çoğunlukla acı olaylar yaşanır, filmlerin olay örgüsü ve sonlanışlarıyla, hayallere huzurlu bir biçimde ulaşmanın pek mümkün olmadığı söylemi çıkar. Bugünün varoşu bir zamanların gecekondularından biraz daha farklıdır, çünkü bu filmlerdeki mahalleler kentin içinde kalmış, sitelerin inşa edildiği, yakınlarına AVM’lerin yapıldığı bir şekilde bir dönüşümün yaşandığı mahallelerdir. Bu mahallelere ve buradaki hikayelere varoşun, çeperin hikayeleri olarak yorumlamada, Pérouse’un varoşa yönelik şu açıklaması faydalı olacaktır:

Macar kökenli bir kelime olan varoş, yakın zamanda, büyük ölçüde pejoratif bir anlam ifade ederek –özellikle politika ve gazetecilik alanlarındaki kullanımından ötürü- Türk dilinde

ani bir şekilde belirlemiştir. (90'ların ortasında tekrar yaygınlık kazandığını belirtir). Daha sonra da kural dışılık, eğretilik, yoksulluk kavramlarını çağrıştıran kentin kenar mahallelerini (périphéries) tanımlamak için kullanılmaya başlanmıştır. Kent, birbiriyle ilişkili birçok bileşene -bölgeler, sosyal aktörler- sahip bir sistem olduğu için, varoş, kent dışı alanlarda inşa edilen güvenli sitelerin büyük bir artış göstermesinden, üretim ve tüketim biçimlerinde yeni modellerin yaygınlaşmasından, uluslararası göçlerde olduğu gibi, iç göçler ve iç hareketlilikteki yeniden yapılanmadan bağımsız ele alınamaz.” (Pérouse, 2008: s. 305-306).

Orta sınıfın kentte yeni yapılar, güvenli siteler ya da uydu kentlere yönelmesi, alt sınıf ile orta sınıf arasındaki ayrımı bu mekanlar üzerinden belirginleştirmiştir. Kentsel dönüşüm ile varoşların dönüşümü de bu noktada oldukça önemlidir. İzmir, İstanbul gibi kentlerde şehrin merkezi alanlarında bulunan uzun yıllar sanayi bölgesi ve iç göçle kente yeni gelenlerin yerleşim yeri olan varoş mahalleleri olarak varlığını sürdürmüş bu alanlar, kent içerisinde değerli görülmeğe başlanarak yık-yap ile dönüştürülürken sosyal ve sınıfsal çatışmaları da körüklemiştir. *Çekmeköy Underground*'da doğup büyüdüğü mahallede, güvenli site inşa edilince, karakterler mahallenin serserisi olarak dışlanmaktadır. Benzer biçimde, *Kara Köpekler Havlarken*'de yaşadığı mahalleye AVM yapıldığında çevredeki insanlar, sınıfsal konumlarından dolayı, tehlikeli olarak ötekileştirilmektedir. Kentlerin orta ve üst sınıfa daha lüks, daha güvenli yaşam alanları sağlama isteği ile değiştiği, dönüştüğü, parçalandığı ve sınıfsal, sosyal ve kültürel ayrışmanın belirginlik kazandığı ele alınan üç filmde de net bir söylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Sencer Ayata'nın uydu kentlerle ilgili çalışmasında belirttikleri bu filmlere bakarken de oldukça açıklayıcıdır:

Kent nüfusunun bir kısmı mülkiyet yönünden belirsiz, ruhsatsız, kamu ve belediye hizmetlerin yetersiz kaldığı alanlarda yaşıyor. Düşük gelirli bu gibi yerleşim bölgelerinin diğer ucunda ise tam donanımlı, tecrit edilmiş ve sosyal açıdan oldukça türdeş semtlerde yaşayan orta ve üst sınıflar yer alıyor. Maddi durumu iyi olan orta sınıf aileler artan bir hızla kentin dışına, kendilerini daha alt sınıflara mensup insanlardan iyice ayırabilecekleri, onlarla ilişki kurmaktan kaçınabilecekleri, istedikleri kişilerle görüşüp istemediklerini yaşamlarından kolayca çıkarabilecekleri uydu kentlere taşınıyorlar. Kentler böylece sınıflar ve kültürler arasında tahayyül edilen farkların sosyal ve mekânsal sınırlar olarak yerleştiği birçok yerel muhite bölünüyor. Parçalanmış kentte gerilim, şüphe ve ayrımcılık farklı gruplar arasındaki temaslara giderek daha fazla damgasını vuruyor ve gruplar arasında uzlaşması mümkün olmayan farklılıkları vurguladıkça kentsel bütünleşme ümidi giderek azalıyor” (2003: s. 37).

Richard Florida'nın belirttiği üzere, Yeni Kentsel Krizin en sorunlu boyutu soylulaştırmaya dayanan kentlerde “büyüyen eşitsizlik ve ayrışma”dır (2017: s. 31). Ele alınan üç filmde de belirgin bir şekilde görünen bu ayrışma, kentte alt sınıf ve alt kültürden olanların daha da ötekileştirilmesi ve nefes alamayacak boyutta sıkıştırılmasıdır. *Çekmeköy Underground* filminde bu ayrışma, dışlama ve ötekileştirmede alt kültürün sesini duyurma çabasında, isyanını dile getirebilecek bir alan olarak arabesk-rap müziğine tutunmasıyla, kentin varoşundan yükselen bu ses, yeni kentsel krizin sesi ve dili olarak okunabilir. Bir zamanların arabesk furyasından hatırladığımız, kente ayak uydurmaya çalışan alt sınıfın haykırışının şimdiki müzik anlayışıyla tekrar canlandığı ve güncel kentsel dinamiklere yönelik bir ifade olduğu görülmektedir. *Kara Köpekler Havlarken*'de Ferdi Tayfur'un şarkısı benzer bir biçimde karakterleri tamamlayarak film anlatısını desteklerken, çaresizlik ruh halini dışa vurmaktadır. *Başka Semtin Çocukları*'nda ise seçilen türkü hem mezhep ayrımını- bu ayrımın aynı zamanda kentte bölgesel, mekânsal bir yönü olduğunu da vurgulayarak- hem de ötekileştirilen ve yok sayılan bu sınıfın çaresizliğini vurgulamaktadır.

İncelenen üç filmde de kentin ötekileştirilen, varoşlarından çıkmaya çalışan gençlerinin ortak bir dil kullandığı görülmektedir. “Yırtmak” isteği, yaşanan mahallenin bir “çöplük” olması,

hayallerinin “insan gibi yaşamak”, “daha iyi bir hayat kurmak” olması ortak bir dil olarak filmlerde görülmektedir. Tüm filmlerde benzer temalarla öne çıkan ortak söylem ise oraya “ait olmama”, aidiyetsizliktir. Yakın dönem Türk filmlerinde aidiyetsizliği ele alan Suner bu durumun sosyo-ekonomik boyutlarından bahseder ve: “Günümüz Türkiye’inde, aidiyet meselesi etrafında yaşanan gerilimin bir boyutunu, alt sınıf ve üst sınıflar arasında derinleşen ekonomik ve toplumsal uçurumda yakalamak mümkün” (2006: s. 22) der. Bu çalışmada ele alınan filmlerde de hem film anlatılarında görülen hem de karakterlerin doğrudan diyalogları ile vurgulanan aidiyetsizlik, yabancılaşma belirginleşen sınıfsal uçurumun sonucudur. Filmlerde neo-liberal kent politikasına belirgin bir biçimde eleştiri vardır. Özellikle kentsel dönüşüm sürecinde arazilerin mafyatik ilişkilerle el değiştirmesi, *Başka Semtin Çocukları*’nda pavyon sahibi Kerim’in, bir arazinin el altından büyük bir şirkete satışına yardım etmesiyle vurgulanır. Orta sınıfın müteahhitlikle zenginleşmesi konusuna, *Çekmeköy Underground*’da Cemal’in eski sevgilisinin evlenmiş olduğu müteahhittin, mahallede gençlerin stüdyo olarak kullandığı depoyu sahibine baskı yaparak almasıyla işaret edilir.

Sonuç olarak incelenen filmlerle kentin kenar mahallelerinde yaşananlar, karakterlerin yaşamları ve kentle kurdukları ilişkiye yönelik söylemler, kentlerin günümüzde neo-liberal politikalarla dönüşümünde, insanları ezerek, yok ederek, yersiz yurtsuz bırakarak, aidiyetsizliğe neden olan bir durum ortaya çıkardığıdır. Bu filmlerdeki kent imgesi temsili ise, yukarıda bahsedilen, eleştirel “Yeni İstanbul imgesi” nin bir örneğidir.

Kaynakça

Alsayyad, Nezar. (2006). *Cinematic Urbanism: A History Of The Modern From Reel To Real*. New York: Routledge.

Ayata, Sencer. (2003). “Yeni Orta Sınıf ve Uydu Kent Yaşamı”. Deniz. *Kandiyoti ve Ayşe Saktanber*. (Haz.). *Kültür Fragmanları Türkiye’de Gündelik Hayat*. (ss. 37-47). İstanbul: Metis.

Aymaz, Göksel. (2008). “Dekadans Kent: İstanbul”. Mehmet Öztürk. (Der.). *Sinematografik Kentler Mekanlar, Hatıralar, Arzular*. (ss. 351-363). İstanbul: Agora Kitaplığı.

Chatman, Seymour. (2008). *Öykü ve Söylem. Filmde ve Kurmacada Anlatı Yapısı*. (Ö. Yaren, Çev.). Ankara: De ki.

Clarke, David. (1997). *The Cinematic City*. New York: Routledge.

Çiçekoğlu, Feride. (2014). *Vesikalı Şehir*. İstanbul: Metis.

Çiçekoğlu, Feride. (2015). *Şehrin İtirazı. Gezi Direnişi Öncesinde İstanbul Filmlerinde İsyan Eşiği*. İstanbul: Metis.

Erdoğan, Nezih. (2017). *Sinemanın İstanbul’da İlk Yılları. Modernlik ve Seyir Maceraları. İletişim*.

Florida, R. (2017). *Yeni Kentsel Kriz. Soylulaştırma, Eşitsizlik ve Seçkinler Şehri ile Gelen*. Derya Nüket Özer. (Çev.). İstanbul: Doğan Kültür.

Mennel, Barbara. (2008). *Cities and Cinema*. New York: Routledge.

Mirza, Ayşe. (2016). “Kenar Mahalleliğin Sinemadaki Yansımaları”. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*. Vol. (1-2), 22-33.

Özgüç, Agâh. (2009). Türk Sinemasında İstanbul. İstanbul: Horizon International Yayıncılık

Öztürk, Mehmet. (2008). Sinematografik Kentler Mekanlar. İstanbul: Agora Kitaplığı.

Pérouse, Jean François. (2008). “İstanbul Varoşları”. Melis Baydur (Çev.). Mehmet Öztürk. (Der.). Sinematografik Kentler Mekanlar, Hatıralar, Arzular. (ss. 305-316). İstanbul: Agora Kitaplığı.

Robins, Kevin. (2013). İmaj. Görmenin Kültür ve Politikası. Nurçay Türkoğlu. (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Shiel, Mark. (2001). “Cinema And The City In History And Theory”. Mark Shiel ve Tony Fitzmaurice (Ed.). Cinema and the City. Film and Urban Societies in a Global Context. (ss. 1-19). Massachusetts: Blackwell.

Suner, Asuman. (2006). Hayalet Ev Yeni Türk Sinemasında Aidiyet, Kimlik ve Bellek. İstanbul: Metis

Taunton, Matthew. (2009). Fictions of The City. Class, Culture and Mass Housing in London And Paris. London: Palgrave Macmillan.

Türk Sinemasında İstanbul. (2021) Kolektif. Tunca Arslan (Haz.) İstanbul: Kültür A.Ş.

DERS DENETİMİ VE DENETMENLERE İLİŞKİN İNGİLİZCE ÖĞRETMENLERİNİN GÖRÜŞLERİ: KKTC ÖRNEĞİ

Mehmet GÜNEYLİ

Uzman,

KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı

e-posta: mehmetguneyli@yahoo.com

ORCID: 0000-0003-3577-3081

Nazım KAŞOT

Doç. Dr.,

KKTC Turizm ve Çevre Bakanlığı, Akdeniz Karpaz Üniversitesi

e-posta: nazimkasot@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4848-7199

ÖZ

Bu çalışmanın konusu genel çerçevede Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde İngilizce öğretimi ele alıp değerlendirmektir. Söz konusu değerlendirme, İngilizce öğretmenlerinin ders denetimi ve denetmenlerle ilgili görüşleri betimlenerek gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla İngilizce öğretimine, denetim konusu temelinde yaklaşım değerlendirme yapmak amaçlanmıştır. Araştırmanın problem cümlesi, "KKTC'de görev yapan İngilizce öğretmenlerinin ders denetimi ve denetmenlere ilişkin görüşleri nelerdir?" şeklinde belirlenmiştir. Bu tezde nitel araştırma yaklaşımı temel alınmıştır. Çalışmada durum çalışması modeli temel alınmıştır. Amaçlı örnekleme alt türlerinden ikisi, maksimum çeşitlilik ve kolay ulaşılabilir durum örnekleme temelinde araştırmanın katılımcıları belirlenmiştir. Buna göre araştırmacının katılımcıları KKTC Milli Eğitim Bakanlığına bağlı 6 ilçede ortaöğretim kademesinde görev yapan 23 İngilizce öğretmenidir. Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüş formu kullanılmış ve veriler içerik analizi ile elde edilmiştir. Bu araştırmanın en dikkat çeken sonucu İngilizce öğretmenlerinin ders denetimine yönelik görüşlerinin bariz bir şekilde olumsuz olmasıdır. Olumsuz görüşler arasında denetimin hiç yapılmaması, denetmen yeterliğinden kaynaklı sorunlar olması, sadece adaylık döneminde denetim yapılması ve denetimin kötü bir şeymiş gibi algılanması KKTC'deki durumun ne kadar olumsuz olduğunu göstermektedir. Denetmenlerin İngilizce öğretmenlerinin en çok mesleki becerilerini denetledikleri ortaya çıkmıştır.

Anahtar kelimeler: denetim, denetmen, ingilizce eğitimi, ingilizce öğretmenleri, kıbrıs,

VIEWS OF ENGLISH TEACHERS ON SCHOOL ADMINISTRATION AND SUPERVISION ISSUES: TRNC EXAMPLE

ABSTRACT

The The subject of this study is to consider and evaluate English language teaching in the Turkish Republic of Northern Cyprus in general. The evaluation was carried out by describing the opinions of English teachers about supervision and inspectors. Therefore, it was aimed to search and evaluate English language teaching on the basis of supervision issues. The problem sentence of the research was determined as "What are the opinions of English teachers working in the TRNC on supervision issues?" This thesis is based on qualitative research approach. The case study model was used in the study. The participants of the study were selected on the basis of two types of purposeful sampling, maximum diversity and convenient sampling. Accordingly, the participants of the researcher are 23 English teachers working at Ministry of Education's secondary education level in 6 districts of the TRNC. In the research, semi-structured interview form was used as the data collection tool and the data were analysed by content analysis. The most important result of this study is that English teachers' views on supervision are clearly negative. Among the negative opinions, the lack of supervision at all, the problems arising from the inspector's competence, the supervision only during the candidacy period and the perception that supervision is a bad thing shows how negative the situation in the TRNC is. It was also found that the inspectors mostly observe the professional skills of English teachers.

Keywords: supervision, english language teaching, english teachers, Cyprus

1. GİRİŞ

Bu çalışmanın konusu genel çerçevede Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde İngilizce öğretimini ele alıp değerlendirmektir. Söz konusu değerlendirme, İngilizce öğretmenlerinin ders denetimi ve denetmenlerle ilgili görüşleri betimlenerek gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla İngilizce öğretimine, denetim temelinde yaklaşım değerlendirme yapmak amaçlanmıştır.

Yıllardır hem Türkiye hem de KKTC'de yabancı dil eğitiminin niteliği tartışılmaktadır. Okulöncesi yıllardan itibaren uzun yıllar boyunca eğitim alan öğrencilerin yabancı dil bilgi ve becerilerinin yeterli düzeye ulaşmadığı, öğrencilerin günlük yaşamda iletişim kuracak, okuduklarını anlayabilecek ya da yazı yazabilecek seviyeye gelemedikleri bilinen bir gerçektir. Bu önemli sorunun giderilmesi sadece eğitim programları ya da İngilizce öğretmenlerinin gayretiyle çözümlenebilecek gibi değildir. KKTC'de yabancı dil eğitime, bu çalışma özelinde İngilizce öğretimine ilişkin ilerleme sağlayabilmek için yabancı dil eğitimi politikalarının gözden geçirilmesi gerekmektedir. Nitekim bu çalışmada İngilizce öğretimine eğitim yönetimi bakışı açısından ve denetimsel uygulamalar temelinde yaklaşım değerlendirme amaçlanmıştır.

KKTC'de son yıllarda yazılan raporlara bakıldığında yabancı dil eğitime ilişkin sorunların ayrıntılı bir şekilde yansıtıldığı görülmektedir. 2014 yılında gerçekleştirilen Milli Eğitim Şurasında Dil Eğitimi Komisyonunda, KKTC'de içinde bulunan sorunları aşmaya ve yabancı dil eğitiminin niteliğini artırmaya yönelik birtakım öneriler sunulmuştur. Bu öneriler dikkatle incelendiğinde yabancı dil eğitimindeki sorunların neler olduğu açıkça görülmektedir.

1. Sınıflardaki öğrenci sayısının fazlalığı,
2. Yabancı dil eğitimi gerçekleştirecek sınıfların donanım açısından yetersizliği ve öğretim materyallerinin eksikliği,
3. Okul kütüphanelerinde yabancı dil eğitimi destekleyecek kitap ve kaynakların olmayışı,
4. İlkokullarda İngilizce dersi veren öğretmenlerin bazılarının yeterli bilgi ve beceriye sahip olmamaları,
5. Meslek okullarında mesleki İngilizcenin öğretilmemesi,
6. Milli Eğitim Bakanlığında Yabancı Dil Eğitimi Merkezinin bulunmaması,
7. Yabancı dil öğretimine nüfuz eden geleneksel öğretim yaklaşımı ve ölçme-değerlendirme anlayışındaki sorun gibi belli başlı sorunların var olduğu görülmektedir.

Yukarıda belirtilen sorunlar değerlendirildiğinde merkezi teşkilatın (MEB'in) ve okul yönetimlerinin yabancı dil eğitiminin niteliğini artırma konusunda etkileri olduğu söylenmelidir. Bu noktadan hareketle bu çalışmada İngilizce dersini teftiş eden denetmenlere ilişkin görüşler ortaya çıkarılarak Milli Eğitim Bakanlığının yapması gerekenler değerlendirilmiş ve sorunlara ilişkin öneriler sunulmuştur.

KKTC Milli Eğitim Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen Vizyon 2030 Eğitim Stratejik Plan Çalıştayı Raporunda (2019), güçlü yönlerden biri olarak "Yabancı dil eğitime gereken önemin verilmesi" şeklinde bir ifade yer almaktadır. Bu ifade elbette önemlidir ancak uygulamalara bakıldığında yabancı dil eğitiminin sorunları gün yüzüne çıkmaktadır. Aynı raporda dikkat çeken diğer ifadeler ise, "çağdaş denetleme anlayışının olmaması", "okulların altyapısında sorunlar olması", "ezbere dayalı yarışmacı sistemin var olması", ve "geleneksel ölçme-değerlendirme uygulamalarında ısrarcı olunması" gibidir. Sözü edilen bu ifadeler, KKTC'de yabancı dil eğitimi sorunlarının nedenlerine ışık tutmaktadır.

Günümüzden 15 yıl önce KKTC Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Dairesi tarafından yazılmış olan Kıbrıs Türk Eğitim Sistemi adlı kitapçıkta (2005), İngilizce dil öğretiminin nihai hedefinin 12. sınıfı bitiren öğrencilerin dil seviyesinin Avrupa Dil Pasaportu temelinde B2 düzeyinde olması gerektiği belirtilmiştir. Buna ek olarak ikinci bir yabancı dilin öğrenilmesi

gerektiği de (Almanca veya Fransızca) vurgulanmıştır. Oysa bu hedefe, aradan 15 yıl geçmesine karşın ulaşıldığını söylemek mümkün değildir. Yalnızca yabancı dil ağırlıklı kolejlerde İngilizce eğitiminde başarı elde edildiği görülmektedir. Buna karşın düz liselerde, fen lisesinde, sanat ya da meslek liselerinde öğrencilerin dil seviyesinin B2 seviyesinin çok altında kaldığı yapılan merkezi sınavlarda görülmektedir. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) tarafından hazırlanan KKTC Milli Eğitim Bakanlığının Kurumsal ve Fonksiyonel Analizi raporunda da (2012), yapılması gereken belli başlı eğitim reformları içerisinde yabancı dil eğitiminin güçlendirilmesi ilk sıralarda yer almaktadır.

KKTC'deki güncel İngilizce Öğretim Programında (2018), giriş bölümünde şöyle denmektedir: Bu program yazılmadan önce, birinci ve ikinci kademe arasında (ilkokullar ve orta okullar arasında) KKTC Milli Eğitim Bakanlığı devlet okullarında İngilizce dil programı uyumlu ve tutarlı değildir. Özellikle, hedefler, yönergeler ve öğrenme çıktıları birbiriyle uyumlu değildir ve birbirini tamamlamamaktadır. Bu nedenle yeni yazılan İngilizce öğretim programında; öğrencilerin dil gelişimini, özerkliğini, dil yeterliğini, eleştirel düşünme, yaratıcılık, etkili iletişim kurma gibi ileriki okul yaşamında ve günlük yaşamında kullanabileceği becerileri geliştirmeye yönelik bir anlayış benimsenmiştir.

KKTC'de ortaöğretim düzeyinde salt İngilizce dersinin denetimi ve denetmenlere yönelik görüşlerinin ele alındığı bir araştırmaya ulaşılamamıştır. Hişmanoğlu ve Hişmanoğlu'nun çalışması (2010) KKTC'de yükseköğretim düzeyinde gerçekleştirilmiş ve İngilizce hazırlık öğretmenlerinin denetim konusundaki görüşleri araştırılmıştır. Benzer şekilde İngilizce öğretimi ya da öğretmenlerinin okul yönetimi ya da yöneticileriyle ilgili görüşlerinin irdelendiği herhangi bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Ancak KKTC'de ortaöğretim düzeyinde denetimin ve okul yönetiminin genel olarak ele alındığı çalışmalar yapılmıştır. Fedai'nin gerçekleştirdiği çalışmada (2012), KKTC'de görev yapan denetmenlerin mesleki rehberlik ve yönlendirme bağlamında yeterli oldukları ortaya konmuştur. Oysa Beyoğlu'nun çalışmasında (2017) tersi bir sonuç çıkmış ve öğretmenlerin denetmenlerinden memnun olmadıkları ortaya konmuştur. Yılmazoğlu Özdoğa'nın (2012) çalışmasında ise KKTC eğitim sisteminde denetim kaygısı ve ideal denetim sistemine ilişkin bulgulara ulaşılmıştır.

Bu tezde yabancı dil eğitiminde yukarıdaki sorunlar temel alınarak İngilizce öğretimine yönetsel ve denetimsel bağlamda araştırmak amaçlanmıştır. KKTC'deki sınırlı sayıdaki araştırma sayısı düşünüldüğünde, araştırma bulgularının alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda aşağıdaki problem cümlesi ve alt problemler oluşturulmuştur.

1.1. Problem cümlesi

KKTC'de görev yapan İngilizce öğretmenlerinin ders denetimi ve denetmenlere ilişkin görüşleri nelerdir?

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Öğretimin denetimi ve denetmenlerin özellikleri

Sınıftaki öğretmen, öğrenci ve kullanılan ders kaynaklarının denetlendiği öğretim denetimi türünde amaç; öğretmenin mesleki gelişimini tesis etmek, noksan yönlerini tespit edip onları giderme yoluna gitmek, öğrencilerin başarısını artırmaya yönelik çalışmalara rehberlik etmek ve öğretmenlerin meslektaş olarak birbirlerine yardım etmelerini teşvik etmektir (Yağcı, 2018).

Ders denetiminde, öğretmenlerin sınıf içerisinde gerçekleştirdikleri eğitim ve öğretim faaliyetleri gözlemlenip değerlendirilmektedir. Ayrıca, öğretmenlerin ne tür yöntemleri kullandıkları, yeterli olup olmadıkları yanında öğrencilerin seviyeleri de değerlendirilmektedir. Ders denetimi sayesinde öğretilenlerde bulunan eksiklikler giderilmekte ve eğitim alanındaki yeni ve farklı uygulamaların benimsenmesi sağlanmaktadır. (Taymaz, 2015).

Ders denetiminin gerçekleşmesini sağlayan denetmen ise; denetlediği öğretmen, öğrenci ve sınıf içerisinde gerçekleştirilen eğitim öğretim faaliyetlerini değerlendirirken sadece rapor tutma veya kontrol etme üzerinde durmak yanında, yol gösterici olmalı, kurum ve öğretmenlerin gelişimlerine ve verimli olmalarına öncülük ve yardım etmelidir. Denetmen, görevini layıkıyla yerine getirmek için, eğitimi ve tecrübeli olmalıdır. Denetmenler, lider bireyler olarak, öğretmenlerle iletişim sürecindeki davranış ve tutumlarına dikkat etmelidirler. Denetmenler, öğretmenlere önem verdiklerini göstermek için sınıf ziyaretlerini yapmadan önce onlara haber vermeli, dahası planlamaları onlarla birlikte yapmalı ve sınıfa öğretmenlerle birlikte girmeye özen göstermelidirler (Kurtoğlu, 2017).

Bir denetmeni ön plana çıkaran, onun değerlendirme biçimidir. Bu değerlendirme fonksiyonunu yerine getirirken, denetmen; öğretmenin profesyonel gelişimini takip etmeli, motivasyonunu tesis etmeli ve performans kalitesini gözlemlemelidir (Sharp, 2001). Denetmen, yaklaşım ve tutumlarında dikkatli ve özenli olmalı, denetlenen öğretmenlerin psikolojik durumları iyice gözlemlenmeli ve ona göre hareket tarzı belirlenmelidir. Öğretmenlerin yardım alacağı en önemli kaynağın denetmenler olduğu bilinmelidir (Başar,1998).

2.2. Yabancı dil öğretmenlerinin denetim ve denetmenlerle ilgili görüşleri

Yabancı dil öğretmenlerinin, dil öğretimini gerçekleştirmede en büyük yardımcılarının başında, alandan gelmiş denetmenlerin olmasıdır. Denetmen olan kişinin, öncesinde yabancı dil öğretmenliği yapmasından kaynaklanan tecrübesi ve denetmenlik aşamasındaki bilgi düzeyi, yabancı dil öğretmenine rehberlik etme konusunda yol gösterici olmalıdır. Hatta denetmen, okul yönetiminin dil öğretimine yönelik noksanlıkların giderilmesi konusunda adım atmasını sağlayıp, yabancı dil öğretmenlerinin okul yönetiminden beklediği düzenlemeleri yapmasına da katkıda bulunabilir.

Dil öğretmenlerinin denetmenlerle ilgili görüşlerine başvurulduğu zaman, genelde denetmenlerin rehberlik veya yol göstericilik tutumlarından ziyade rapor tutma veya kontrol etme davranışlarını sergiledikleri konusunda olumsuz görüşler bildirmektedirler (Vezne,2006).

Dil öğretmenleri; denetmenlerin kendilerini en az senede 1 kez denetlemelerinin faydalı olabileceğini düşünmektedirler. Yabancı dilin en ideal öğrenilme şekli olan günlük hayatta dilin kullanılması konusunda gereken düzenlemelerin yapılması konusundaki öğretmen beklentisinin, denetmenlerce de benimsenmesi önemli bir noktadır (İlbars,2006).

Denetmenin, dil öğretmenin eksik bulunduğu noktaları belirleyip, onları düzeltme veya iyileştirme doğrultusunda öğretmenle birlikte çalışma yapması sayesinde, öğrencilerin özellikle yabancı dildeki sözcükleri doğru şekilde ifade ederek konuşma yeteneği kazanması sağlanabilmektedir. Bunu gerçekleştirilmesi için de dil öğretmenlerinin, denetmenin rehberliğinde ve olumlu katkısıyla, öğretilen dilin; dilbilgisi kurallarını, sözcüklerin yapılarını ve telaffuzlarını, cümle yapılarını, teknolojik gereç ve materyalleri doğru, etkin ve yerinde kullanmaları dil öğrenimine maksimum katkıyı yapacaktır (İlbars,2006).

Diğer tüm derslerde olduğu gibi yabancı dil öğretiminde de planlama boyutunun önemi çok büyüktür. Öğretmenlerin, dil denetmenleriyle yapacakları işbirliği sayesinde; hangi araç-gerecin uygun olduğu, öğrencilerin düzeyleri dikkate alınarak derslerin planlanması ve ekstra materyallerin seçimi, dersin amacına göre yıllık planın yapılması, uygun öğretim yöntemlerinin kullanılması, sosyal etkinlik ve aktivitelerin önceden belirlenmesi gibi konularda daha etkili bir planlama yapılabilmektedir (İlbars,2006).

2.3. KKTC’de denetim ve yabancı dil eğitimi

Denetim, her alanda olduğu gibi eğitim sisteminin de olmazlarından. Eğitimde etkili bir

denetim mekanizması olduğu takdirde, öğretimde aksayan, noksan olan durumlar zamanında tespit edilebilir veya yenilikler adapte edilebilir.

KKTC eğitim sisteminde denetim durumuna bakacak olursak, yapılan yasal düzenlemelere rağmen eksikliklerin devam ettiğini belirtebiliriz. Bu bağlamda, denetmen sayılarının yeterli olması ve statülerinin iyileştirilmesi gerekmektedir. Bir diğer nokta, denetmenlerin öğretmenleri kontrol etmekten ve onlar hakkında rapor tutmaktan çok yol gösterici olmaları gerekmektedir, bu bağlamda denetmen – öğretmen işbirliğinin olması ve denetmenlerin eğitim adına kritik kararlar alırken, öğretmenlerin görüş ve taleplerini de dikkate alması denetimin verimliliğini ve faydasını arttıracaktır (Fedai,2012).

KKTC’de denetmenler; genelde uzun yıllar öğretmenlik yapan tecrübeli kişiler olduğundan, sınıf içi yönetim, materyallerin kullanımı, konunun öğretilmesi ve planların yapılması gibi birçok noktada öğretmenlere katkı sağlayabilmektedirler. Buna karşın olarak, öğretmenin mesleki olarak gelişimini sağlayacak kurs ve faaliyetlerin düzenlenmesi ve öğretmeni bunlara etkin olarak katma konusunda, denetmenlerin çok da etkili olmaması bir eksiklik olarak ortaya çıkmaktadır (Beyoğlu, 2017). KKTC’de son dönemlerde denetmenlikte yaşanan eksikliklerden bir tanesi de, denetmenlerin sadece asaleti onaylanacak öğretmenleri derste denetlemek için okullara gelmesidir ki, esasen, denetmenlerin diğer öğretmenleri denetlemek veya öğretmenlerin sorun veya ihtiyaçlarını tespit edip, çözüm bulmak için de okulları ziyaret etmeleri gerekmektedir (Beyoğlu, 2017).

Yabancı dil; bir kimsenin yaşadığı yerde genellikle konuşulmayan, kişilerin başka millet ve kültürlerden insanlarla iletişim kurmasına katkı sağlayan dildir diye söylenebilir. Yabancı bir dili bilmenin, öğrenmenin ilk temeli ilk ve ortaöğretimde atılabilmekte ve geliştirilmesi de bu dönemlerde gerçekleştirilebilmektedir. KKTC’de yabancı dil eğitimine bakacak olunursa, en yaygın öğretimi yapılan yabancı dilin İngilizce olduğunu belirtebiliriz. İlköğretimin ilk yıllarından, ortaöğretimin son kademesi olan 12. Sınıfa kadar okullarda İngilizce eğitimi verilmekte ve 12.sınıfı tamamlayan bir öğrencinin Avrupa kriterlerine göre B2 düzeyinde İngilizce bilmesi amaçlanmaktadır. KKTC eğitim sisteminde ortaöğretimde Almanca, Fransızca veya Yunanca dilleri de öğretilmektedir. Bu bağlamda da 12.sınıfı tamamlayan bir öğrencinin Avrupa kriterlerine göre B1 düzeyinde Almanca ve Fransızca bilmesi amaçlanmaktadır (Kıbrıs Türk Eğitim Sistemi,2005).

KKTC’de yabancı dil eğitimi ile ilgili çerçeveye bakıldığında, “Avrupa Dil Öğretim Çerçeve Planı (Common European Framework For Language Learning and Teaching)”nın esas alındığı görülmektedir. Ülkedeki dil programında hedeflenen, öğrencilerin karşılıklı iletişim kurabilme seviyelerinin yükselmesidir ki buna da, en çok, gerçek yaşamda kullanılan dilin ele alınmasıyla ulaşılabilir. Bu bağlamda, dil öğretmeni, dersini gerçek sosyal ortamlara göre tasarlamalı, kullanacağı materyalleri bu hedefe yönelik belirlemeli ve teknolojik altyapı ile bunları desteklemelidir. Öğrencilerin interaktif olması ve daha çok kendi aralarında iletişim kurması beklenirken, yapacakları hatalar da doğal sürecin bir parçası olarak kabul edilmeli ve iletişimi kesintiye uğratmayacak yöntemlerle düzeltilmelidir (Kıbrıs Türk Eğitim Sistemi, 2005). Diğer taraftan, bu hedeflenen dil programına ne kadar ulaşıldığı konusunda tartışmalar devam ederken, aslında KKTC’de şu anki dil eğitimine bakıldığı zaman pek de bu hedeflere ulaşılmadığı görülmektedir. Özellikle en çok ders sayısına ve uzun yıllardır eğitim sisteminde olmasına rağmen, İngilizce dilinin bile iletişimi mümkün kılacak yeterli düzeyde öğretilmemesi bir sorun olarak durmaktadır.

2014 yılında gerçekleştirilen Milli Eğitim Şurasında Dil Eğitimi Komisyonunda, yabancı dil eğitimi ile ilgili öneriler sunulurken aslında var olan sorunların ne olduğunun çerçevesi de çizilmiştir. Bu bağlamda; kalabalık sınıfların var olması, sınıfların teknolojik donanım

bakımından yetersiz oluşu, gerekli materyallerin, kaynakların olmayışı, özellikle ilkököl seviyesinde İngilizce dersi veren öğretmenlerin bazılarının yeterli olmaması, mesleki teknik okullarında mesleğe ve alana yönelik İngilizcenin öğretilmemesi ve yabancı dil öğretiminde geleneksel daha çok dilbilgisi kurallarını ezberletmeye yönelik öğretim yaklaşımı, yabancı dil eğitimindeki önemli sorunlar olarak ortaya konulmuştur. Yabancı dil eğitimi ile ilgili sorunların ve istendik seviyede yapılamamasının tespitlerinin vurgulandığı ve bunların düzeltilerek daha planlı, programlı ve iletişim becerilerinin ön plana çıkarılacağı ve önemsenen bir yabancı dil eğitiminin yapılması, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) tarafından hazırlanan KKTC Milli Eğitim Bakanlığının Kurumsal ve Fonksiyonel Analizi raporu (2012) ile KKTC Milli Eğitim Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen Vizyon 2030 Eğitim Stratejik Plan Çalıştay Raporu'nda (2019) da ele alınmıştır.

3. YÖNTEM

Bu başlık altında model, katılımcılar, veri toplama aracı, verilerin toplanması ve verilerin analizi bölümlerine yer verilmiştir.

3.1. Model

Bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımı temel alınmıştır. Nitel yaklaşıma uygun olarak yürütülen çalışmalarda esas amaç genel yargılara ulaşmak değil, ele alınan konuyu ayrıntılı, bütüncül ve derinlemesine inceleyip değerlendirmektir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan modellerden biri durum çalışmasıdır ve bu çalışmada durum çalışması modeli temel alınmıştır. Durum çalışmasında amaçlanan, incelenecek duruma ilişkin veri elde ederek sonuçlar ortaya çıkarmak ve bu sonuçları değerlendirerek çalışılan durumu ayrıntılı betimlemektir. Başka bir ifadeyle açıklanacak olursa, araştırma konusuna ilişkin durumu bütün öğeleriyle ele almak ve bu öğelerin etkileşiminin nasıl olduğunu değerlendirmek amaçlanmıştır. Bu çalışmada ele alınan durum, KKTC eğitim sistemidir ve 6 ilçede KKTC eğitim sisteminde gerçekleştirilen yabancı dil eğitiminin durumu araştırılmıştır. Çalışmada yabancı dil eğitimiyle kastedilen İngilizce dil eğitimidir. İngilizce dil eğitiminin seçilme nedeni, araştırmacının bu branşta görev yapıyor olmasıdır.

Bu çalışmada durum çalışmasının alt modellerinden biri olan bütüncül tek durum deseni kullanılmıştır. Yin'in (2009) tanımına göre, bütüncül tek durum deseninde incelenecek durum bir tanedir ve benzer şekilde analiz edilecek çalışma, konu ya da birim de birdir. Bu çalışmada incelenen durum, KKTC eğitim sistemidir. Araştırmada analiz edilen konu ve birim ise tektir. İngilizce dil eğitimi gerçekleştiren öğretmenlerin ders denetimi ve denetmenlerle ilgili görüşleridir.

3.2. Katılımcılar

Nitel araştırmalarda örneklem belirlenirken olasılık ya da şansa bağlı seçim yapılmamaktadır; amaçlı örneklem tercih edilmektedir (Büyüköztürk ve diğerleri, 2011). Bu gerçekten hareketle, çalışmanın nitel araştırmaya uygun olarak yapılandırılması sonucunda bu tezde amaçlı örneklem tercih edilmiştir. Amaçlı örnekleme; araştırma amacını temel alarak veri elde edebilecek ve bilgi bakımından yeterli donanıma sahip kişilerin bilinçli bir şekilde seçilerek ayrıntılı, kapsamlı ve derinlemesine çalışma yapmaya olanak tanımaktadır. Amaçlı örnekleme, bilimsel araştırma terminolojisinde seçkisiz olmayan örnekleme olarak da tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006).

Bu çalışmada, amaçlı örnekleme alt türlerinden ikisi, maksimum çeşitlilik ve kolay ulaşılabilir durum örnekleme, seçilerek araştırmanın katılımcıları belirlenmiştir. Patton'un (2002) tanımına göre, maksimum çeşitlilik örnekleme benzer özellik ve durumlar içinde, birbirinden bağımsız kişi, grup ya da örneklerin özellikle seçilerek çalışmada verilerin elde edilmesidir. Veri çeşitliliği elde edilirken araştırma amacı temel alınmakta ve sosyo-demografik özellikler

dikkate alınmaktadır. Bu araştırmada İngilizce öğretmenleri belirlenirken çeşitlilik şöyle sağlanmıştır: Öğretmenlerin görev yaptıkları okulların bulunduğu ilçe, okulun statüsü (kolej, düz lise ve benzeri), okulun merkezde veya taşrada olması gibi farklı özelliklerdeki okullarda görev yapan İngilizce öğretmenlerine ulaşılmıştır. Ayrıca İngilizce öğretmenlerinin sosyo-demografik özelliklerinde de cinsiyet, yaş ve kıdem gibi özelliklerin farklılaşması hedeflenmiştir. Kolay ulaşılabilir durum örneklemesi ise Patton (2002) tarafından, erişilmesi zor olmayacak kişilere veya gruplara ulaşmak şeklinde ifade edilmektedir. Bu örneklem türünde veri kaynaklarının yakında olması ile hızlı, pratik ve ekonomik bir biçimde katılımcılara ulaşılmasının amaçlandığı görülmektedir. Bu araştırmada araştırmacı; birlikte görev yaptığı, önceden tanıdığı ve kolayca erişebildiği yaklaşık 23 meslektaşına amaçlı olarak ulaşmıştır. Araştırmaya katılan 23 İngilizce öğretmenin sosyo-demografik özellikleri Tablo 1’de sunulmuştur:

	n	%
Cinsiyet		
Kadın	20	87
Erkek	3	13
Yaş		
30 yaş ve altı	6	26
31-40 yaş	7	30
41-50 yaş	7	30
51 yaş ve üstü	3	13
Kıdem		
0-5 yıl	8	35
11-20 yıl	8	35
21 yıl ve üstü	7	30
Mezun Olunan Üniversitenin Yeri		
KKTC	14	60
Türkiye	5	22
Diğer	4	17
Eğitim Durumu		
Lisans	13	57
Lisansüstü	10	43
Görev Yapılan Okulun İlçesi		
Lefkoşa	3	13
Gazi Mağusa	5	22
Girne	5	22
Güzelyurt-Lefke	2	9
İskele	8	35
Görev Yapılan Okulun Türü		
Düz Lise ve Ortaokul	10	43
Kolej	12	52
Meslek	1	4
Sanat	-	0
Fen	-	0
Anadolu Lisesi	-	0

Tablo 1: Araştırmaya katılan İngilizce öğretmenlerinin sosyo-demografik özellikleri

3.3. Veri toplama araçları

Nitel araştırmada veri toplama teknikleri; görüşme, gözlem ve doküman analizidir. Bu çalışmada, görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme, araştırmacı tarafından önceden yazılan soruların araştırma amaçları çerçevesinde oluşturulması esasına dayanır. Söz konusu soruların

yanıtlanması şeklinde gelişen görüşme süreci genellikle karşılıklıdır ve etkileşime dayalı bir süreci gerektirir. Hem bireysel hem de grup olarak gerçekleştirilebilir (Balcı, 2015). Araştırmada, araştırmacı tarafından geliştirilen görüşme formu yarı yapılandırılmış bir yapıdadır. Yarı yapılandırılmış görüşmede, araştırmacı taslak görüş formunu hazırlamaktadır. Yarı yapılandırılmış tarzdaki görüşme formu, katılımcıların verecekleri yanıtlar çerçevesinde birtakım değişikliklere uğrayabilmektedir; böylelikle görüşme sürecinde ek sorular sorulabilmekte, katılımcıların cevaplarını açıklaması veya detaylandırmasını istenmektedir (Türnüklü, 2000).

Bu çalışmada kullanılan yarı yapılandırılmış görüş formu oluşturulurken öncelikle eğitim yönetimi ve yabancı dil eğitimi alanlarında yazılmış araştırma konusuyla ilgili tez ve makaleler incelenmiştir. Sorular literatüre dayandırılarak yazılmış ancak KKTC özelinde durumu incelemeye yönelik ek sorulara da yer verilmiştir. Araştırmadaki katılımcılarla etkili ve verimli bir görüşme gerçekleştirebilmek amaçlanmış ve soruların dil ve anlatımına dikkat edilmiştir. Görüşme formundaki soruların açık, anlaşılabilir, açıklama yapmaya uygun ve detaylı cevaplar verilebilecek şekilde olmasına özen gösterilmiştir. Araştırma konusunun farklı bakış açılarından ele alınmasına olanak verecek sorular görüşme formunda yer almıştır. Araştırmacı tarafından hazırlanan görüşme formu; eğitim yönetimi, yabancı dil eğitimi, araştırma, ölçme-değerlendirme, Türk dili alanında beş uzmana gösterilmiş ve görüşleri alınmıştır. Uzmanların görüş ve önerileri doğrultusunda, görüşme formuna son hali verilmiştir. Ayrıca görüşme formu uygulanmadan önce pilot uygulama yapılmış ve iki İngilizce öğretmeni ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerden ve pilot uygulamadan sonra forma son hali verilmiştir.

Araştırmada İngilizce öğretmenlerinin ders denetimi ve denetmenlerle ilgili görüşlerine ilişkin aşağıdaki sorular yazılmıştır:

1. Deneyimlerinize göre ülkemizde İngilizce dersinin denetimi nasıldır; olumlu ve olumsuz düşüncelerinizi belirtir misiniz? Sizce ideal İngilizce dersi denetimi nasıl olmalıdır?
2. Nasıl bir denetmenin sizi gelip denetlemesini istersiniz?
3. Bir denetmenin sizi ne kadar sıklıkta denetlemesini istersiniz?
4. Denetmenler sizi denetlemeye geldiğinde hangi durum ve özelliklerinizi değerlendirmişlerdir? Sizden ne gibi beklenti ve istekleri olmuştur?
5. Bugüne kadar sizi denetleyen denetmenlerde beğendiğiniz özellik ve davranışlar nelerdir? Örnek verir misiniz?
6. Bugüne kadar sizi denetleyen denetmenlerde beğenmediğiniz özellik ve davranışlar nelerdir? Örnek verir misiniz?
7. Bir İngilizce öğretmeni olarak denetmenlerinizden yapmalarını istediğiniz ilk üç şey ne olurdu? Örnek verebilir misiniz?
8. Bir İngilizce öğretmeni olarak sizi denetleyen denetmeninizi canlı veya cansız herhangi bir şeye benzetecek olsaydınız neye benzetirdiniz? Aşağıdaki cümleyi tamamlayarak cevap veriniz.

Denetmenim _____ gibidir; çünkü _____

3.4. Verilerin toplanması

Bu çalışmada veri toplamadan önce KKTC Milli Eğitim Bakanlığında yarı yapılandırılmış görüş formunun devlet okullarında kullanılabilmesine ilişkin izin alınmıştır. Görüşmeler 2020-2021 Eğitim-Öğretim yılında Güz döneminde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, katılımcılara uygun olarak farklı yerlerde (okulla da, sendikada, internet ortamında) gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler genellikle mesai sonrasında birebir ve yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Her görüşmenin yarım saat ile bir saat arasında sürmüştür. Katılımcıların onayına bağlı olarak ses kaydı, görsel kayıt, araştırmacının not tutması, yazılı görüş alma

şeklinde veri toplanmıştır. Veri toplama sürecinde etik kurallara uygun olarak isim kullanılmayacağı, görüşlerin gizli tutulup sadece bilimsel amaçla ve tezde kullanılacağı, görüşülen kişinin onayı dışında görüşlerinin kullanılmayacağı, görüşme sürecinde istenildiği takdirde vazgeçilebileceği ve gönüllülüğe dikkat edileceği belirtilmiştir.

3.5. Verilerin analizi

Bu çalışmada elde edilen görüşler, içerik analizi ile değerlendirilip yorumlanmıştır. İçerik analizi, Yıldırım ve Şimşek'e göre (2006) birbirine benzeyen kavram ve mesajların biraraya getirilerek gruplandırılması sonucunda temalar oluşturulması esasına dayanmaktadır. Araştırmada görüşme formunda yer alan her bir soru kategori olarak kabul edilmiştir. Bu kategorilerin altında görüş sunan İngilizce öğretmenlerinin görüşlerinde anahtar kelimeler, bir başka deyişle kodlar belirlenmiştir. Benzer kodlar biraraya getirilerek sınıflandırılmıştır. Her bir sınıfa veya gruba bir tema ismi verilmiştir. Temalar sunulurken tablolardan yararlanılmış ve okurun en iyi şekilde anlayabileceği bir şekilde sunulmuştur.

Veri analizinin geçerliği için; Yıldırım ve Şimşek'in belirttiği gibi (2006), görüşme yapılan İngilizce öğretmenleriyle uzun süreli etkileşim kurularak derinlik odaklı veri toplanmıştır. Verilerin analizine ilişkin uzman incelemesi gerçekleştirilmiş ve katılımcı öğretmenlere görüşme süresince sundukları görüşleri teyit ettirilmiştir. Katılımcıların sözlü ifadelerine ek olarak beden dilleri ve duygu durumları da betimlenmiştir.

Veri analizinin güvenilirliği için; Yıldırım ve Şimşek'in üzerinde durduğu gibi (2006), başka bir araştırmacının araştırmada elde edilen veri setinden aynı temalara ulaşıp ulaşmadığı kontrol edilmiş ve tutarlık incelemesi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca veri analizi sürecinin tüm aşamaları detaylı olarak açıklanmış, böylelikle aynı aşamaları başka bir araştırmacının da benzer şekilde tekrar gerçekleştirebilmesi için gerekli açıklamalar sunulmuştur.

4. BULGULAR

Araştırma bulguları görüşme soruları temelinde, içerik analizinden çıkan temalar çerçevesinde tablolaştırılarak aşağıda sunulmuştur.

Ana Tema	Alt Temalar	N
İlgi	Denetimden bilgi edinme	2
	Denetimin gerektiği gibi denetim	
İstisna	Denetimin hiç yapılmaması	20
	Kötü, yetersiz ve yöntemi yanlış bir denetim	
	Az ve sadece adaylık döneminde denetim	
	Denetimsiz	
	Denetim ve şikayete göre denetim yapılması	
Denetim	Denetimin kötü bir şeymiş gibi algılanması	34
	Denetim kaynaklı sorunlar yaşanması	
	Denetim yılına yayılan düzenli ve sık denetim	
	Denetimden katkı sağlamak ve mesleki gelişimi	
	Denetim	
	Denetim merkezli iç ve zümre denetimi	
	Denetim için bir İngilizce öğretiminin yapılıp	
	Denetim yapıldığını denetleme	
	Denetim katılımlı, yeterli sayıda ve adil denetmenlerin	
	Denetim süreci	
Denetim sürecinin denetlenmesi		
Denetim sürecinde öğretmenle etkileşim kurup,		
Denetim süreci geribildirim verilmesi		

Tablo 2: İngilizce öğretmenlerinin İngilizce ders denetimine ilişkin görüşleri

“İngilizce Öğretmenlerinin Ders Denetimine İlişkin Görüşleri” sorusuna yönelik 3 ana tema belirlenmiş, bu temalarla ilgili de 15 alt tema ve 56 görüş ortaya konulmuştur. “Olumlu” ana teması altında yer alan alt temalar “denetmenden bilgi edinme” ve “olması gerektiği gibi denetim” şeklinde belirlenmiş ve bunlarla ilgili de 2 öğretmen görüşü şu şekilde verilmiştir:

“İngilizce dersi denetimlerinde şanslı olduğumuzu düşünüyorum. Onlardan çok şey öğrendiğimizi söyleyebilirim.” (Ö17)

“Olması gerektiği gibidir diye düşünüyorum.” (Ö19)

Soruya yönelik ortaya çıkan “olumsuz” ana temasına yönelik 6 tane alt tema altında da 20 görüş ortaya konmuştur. Alt temalar şu şekilde verilmiştir: “denetimin hiç yapılmaması”, “çok kötü, yetersiz ve yöntemi yanlış bir denetim”, “çok az ve sadece adaylık döneminde denetim yapılması”, “rastlantı ve şikayete göre denetim yapılması”, “denetimin kötü bir şeymiş gibi algılanması”, “denetmen kaynaklı sorunlar yaşanması”. Bu alt temalara yönelik 6 öğretmen görüşü aşağıda verilmiştir:

“İdeal İngilizce denetimi şeklinde değildir. Adaylık sürecinden sonra müfettiş denetimi yoktur.” (Ö5)

“Çok kötü...Henüz daha İngilizce denetmenimle 10 dakikalık bir görüşmem bile olmadı. Aca-ba kimdir?” (Ö2)

“Sadece kadroya geçeceğimiz dönemde denetlemeye geliyorlar.” (Ö8)

“Genelde şikayet üzerine okulları ziyaret ediyorlar.” (Ö15)

“Denetim tu-kaka (kötü) bir şey olarak lanse edilmektedir.” (Ö9)

“İlk yıllarımda beni denetleyen kişi hiç İngilizce bilmeyen biriydi.” (Ö13)

Sorulan soruya ilişkin son ana tema “ideal” olup, bununla ilgili de 7 tane alt tema ortaya çıkmıştır. Bu alt temalar şöyle sıralanmıştır: “bir öğretim yılına yayılan düzenli ve sık denetim”, “öğretmene katkı sağlamak ve mesleki gelişimi için denetim”, “okul merkezli iç ve zümre denetimi”, “etkili bir İngilizce öğretiminin yapılıp yapılmadığını denetleme”, “liyakatlı, yeterli sayıda ve adil denetmenlerin olması”, “öğrenci gelişiminin denetlenmesi”, “denetim sürecinde öğretmenle etkileşim kurup, onlara geribildirim verilmesi”. Bu alt temalara yönelik belirtilen 34 öğretmen görüşünden 7 tanesi de şöyledir:

“Denetimin; sınıf gözlemi bazlı değil, yıla yayılan, her yılın başından hedef belirlenerek, o yılın sonuna kadar o hedefi gerçekleştirmek için profesyonel gelişim adına düzenli olarak yapılması gerekir.” (Ö5)

“İdeal İngilizce denetimi öğretmenin hem pozitif, hem negatif yönlerini belirleyip, bir yol gösterici olmalıdır. Denetmenler öğretmenlerin fikirlerini olumlu/olumsuz tartışarak mevcut koşulların gelişmesine yardımcı olmalıdır.” (Ö16)

“Denetim sadece müfettiş-öğretmen bazında -yani kurumlar arası değil- aynı zamanda kurumlar içinde de olmalı, öğretmen de öğretmeni gözlemleyerek peer observation’larda bulunabilmeliler.” (Ö12)

“Çocukların ihtiyacına yönelik, sınav ve dilbilgisi ağırlıklı olmayan bir sistemi öne çıkaran,

İngilizceyi aktif ve rahat bir şekilde kullanan bir öğrenci grubu oluşturmaya yönelik bir denetim olmalıdır.” (Ö1)

“Her şeyden önce kalifiye, denetim yapmaya layık, liyakatlı kişilerce yapılmalıdır.” (Ö9)

“Öğrenci profilini analiz ederek, öğretmenlere daha motive edici teknikler, tavsiyeler verilebilir.” (Ö20)

“Sınavlar Bakanlığa gönderildiğinde küçük bir geribildirim yapılması gelişimi artıracaktır.” (Ö7)

Tema	N
Öğretmeni anlayan, geliştiren, ona öğreten ve örnek olan	13
Akademik olarak donanımlı olan ve deneyimli	10
Olumlu kişilik özelliklerine sahip bir denetmen	10
Öğrenci gelişimine odaklı bir denetim yapabilen	7
Günceli takip edip kendini geliştiren, yenilikçi ve vizyoner	6
Denetim eğitimi alıp etkili denetleme becerilerine sahip	4
İngilizceye önem veren	2

Tablo 3: İngilizce öğretmenlerinin nasıl bir denetmen tarafından denetlenmeyi istediklerine yönelik görüşleri

“İngilizce Öğretmenlerinin Nasıl Bir Denetmen Tarafından Denetlenmeyi İstediklerine Yönelik Görüşleri” sorusuna yönelik 7 tema belirlenmiştir. Bu temalar şu şekilde ortaya konmuştur: “öğretmeni anlayan, geliştiren, ona öğreten ve örnek olan”, “akademik olarak donanımlı olan ve deneyimli”, “olumlu kişilik özelliklerine sahip bir denetmen”, “öğrenci gelişimine odaklı bir denetim yapabilen”, “günceli takip edip kendini geliştiren, yenilikçi ve vizyoner”, “denetim eğitimi alıp etkili denetleme becerilerine sahip”, “İngilizceye önem veren”. Bu temalara ilişkin 52 öğretmen görüşü bulunmaktadır.

“Öğretmeni anlayan, geliştiren, ona öğreten ve örnek olan” temasına yönelik 13 öğretmen görüşü belirtilmiş, bunlardan 3 tanesi şu şekilde ortaya konmuştur:

“Tecrübeli, alandaki son gelişmeleri takip eden, okul, sınıf ve öğrencilerin akademik ve kültürel geri planların farkında olan” (Ö6)

“Yapıcı eleştiri yapan bir denetmen her öğretmenin ihtiyacıdır. Yıkıcı eleştirilerle öğretmenin motivasyonunu düşürmek yerine olumlu noktalardan bahsedip, zayıf kalan yönleri çözümler sunarak eleştirmesi öğretmeni yükseltecektir.” (Ö7)

“Ancak alanına tutkulu bir denetmen bana bir rol modeli oluşturup beni gelişmeye teşvik edebilir. Kendini geliştirmeye devam etmeyen biri benim kendimi geliştirmem için bana örnek teşkil etmez. Alanında bilgisi, heyecanı ve motivasyonu yüksek olması ve üslubu teşvik edici olmalı.” (Ö12)

“Akademik olarak donanımlı olan ve deneyimli” temasına ilişkin ortaya koyulan 10 öğretmen görüşünden 3 tanesi şunlardır:

“İngilizceye önem veren çok donanımlı birisi olmalı.” (Ö2)

“Akademik olarak donanımlı, yaptığı işin ne kadar önemli olduğunun farkında olan bir

denetmenin gelip denetlemesini isterim.” (Ö3)

“Benim bilgimden veya tecrübemden daha fazlasına sahip olmalı. Konusuna hakim olmalı...” (Ö8)

Soruya ilişkin bir diğer tema olan “olumlu kişilik özelliklerine sahip bir denetmen” için ortaya konulan 10 görüşten, 3 öğretmenin verdiği görüşler şöyledir:

“Yenilikçi, güler yüzlü ve eleştirel” (Ö19)

“İngilizce deneyimi fazla, sert olmayan” (Ö20)

“Uyumlu ve ileri görüşlü bir denetmen” (Ö21)

“Öğrenci gelişimine odaklı bir denetim yapabilen” teması altında 7 öğretmen görüşü sunulmuş olup, bunlardan 2 tanesi aşağıda verilmiştir:

“Çocukların aktif, eğlenerek öğrenebilen, müfredat kaygısı olmadan, amacı onların dili öğrenmesini isteyen bir denetmen...” (Ö1)

“Öğrenci durumunu ve sınıf koşullarını ideal olmaktan çok, mevcut duruma göre değerlendiren...” (Ö13)

Bir diğer tema olarak belirtilen “günceli takip edip kendini geliştiren, yenilikçi ve vizyoner” için ise ortaya 6 öğretmen görüşü konulmuş ve bunlardan 2 tanesi şu şekilde olmuştur:

“Güncel konulara hakim, yapıcı eleştiri yapabilen denetmen” (Ö5)

“Kendini sürekli geliştiren, en son eğitim/öğretim ve profesyonel gelişim trendlerinden haberdar” (Ö16)

“Denetim eğitimi alıp etkili denetleme becerilerine sahip” teması bağlamında ortaya koyulan 4 öğretmen görüşüne yönelik 1 görüş şu şekildedir:

“Denetlemenin ne olduğunun eğitimini alan birisi...” (Ö9)

Soruya yönelik son tema olarak ortaya konulan “İngilizceye önem veren” için belirtilen 2 görüş olup, bunlardan 1 tanesi aşağıda verilmiştir:

“İngilizceye önem veren, çok donanımlı birisi olmalı...” (Ö2)

Ana Tema	Alt Tema	
Yıl	Yılda 1 defa	13
	Yılda 2 defa	
	Yılda 3-4 defa	
	Yılda 5-6 defa	
	2 yılda 1	
	5 yılda 1	
Ay	Ayda 1 defa	3
	2 ayda 1 defa	
	3 ayda 1 defa	
Dönem	Dönemde 1 defa	1
Olabilecek en fazla sayıda	Olabilecek en fazla sayıda	1
Gerektiğinde	Gerektiğinde	1
Hiç denetlemesin	Hiç denetlemesin	1

Tablo 4: Bir denetmenin İngilizce öğretmenlerini ne kadar sıklıkta denetlemesine ilişkin görüşler

Bu soruya yönelik 6 ana tema, 10 alt tema ve 22 öğretmen görüşü ortaya konulmuştur. “Yıl” ana temasına ilişkin 6 adet alt tema ve 13 görüş belirtilmiştir. Alt temalar şu şekilde sunulmuştur: “yılda 1 defa”, “yılda 2 defa”, “yılda 3-4 defa”, “yılda 5-6 defa”, “2 yılda 1”, “5 yılda 1”. Bu alt temaya yönelik 6 öğretmen görüşü aşağıda verilmiştir:

“Bir yıl içerisinde en az bir defa denetlemesini isterim.” (Ö3)

“Her yıl en az 2 kez bütün okullardaki İngilizce öğretmenleriyle görüşen, derse girmese bile sorunları, ihtiyaçları öğrenmek ve geliştirmek isteyen...” (Ö1)

“Senede 3-4 defa denetlemesi gerekir.” (Ö18)

“25 yıllık da olsa her öğretmenin yılda en az 5-6 kez denetlenmesi gerektiğini düşünüyorum.” (Ö7)

“İki senede bir denetleyebilirler.” (Ö16)

“Gerektiği kadar yapılıyor. Yapıcı olması halinde her 5 yılda bir de yapılabilir.” (Ö17)

Bir diğer tema olan “ay” için belirtilen 3 alt tema şunlardır: “ayda 1 defa”, “2 ayda 1 defa”, “3 ayda 1 defa”. Bu alt temalara yönelik belirtilen 3 öğretmen görüşü de aşağıda verilmiştir:

“Ayda bir kez olmalıdır.” (Ö21)

“İki ayda bir gelerek yol gösterecek, sorunları dinleyip çözecek bir denetmen...” (Ö14)

“Üç ayda bir denetim yapılabilir” (Ö2)

“Dönem” olarak belirlenen ana temanın alt teması “dönemde 1 defa” için sunulan yalnız 1 öğretmen görüşü olup, şu şekilde ortaya konmuştur:

“Farklı sınıflarda birer veya ikişer saat süreyle her dönem en az bir defa yapılması gerekir.” (Ö4)

Belirlenen diğer ana temalar olan “olabilecek en fazla sayıda”, “gerektiğinde” ve “hiç denetlenmesin”e yönelik birer öğretmen görüşü de sırasıyla şu şekilde olmuştur:

“Ne kadar olabilirse. Çok aşırı sık olmaksızın.” (Ö10)

“Gerektiği zaman yapılmalıdır.” (Ö13)

“Artık hiç yapılmasın.” (Ö15)

Ana Tema	Alt Tema
Meslek Bilgisi	Ders işleyişi, yöntem- teknik
	Sınıf yönetimi, zamanı verimli kullanma
	Plan-program hazırlama ve takip etme
	Öğrencilere yaklaşım
	Ortamı hazırlama ve materyal kullanma
	Öğretmen performansı ve tutumu
Alan Bilgisi	İngilizceyi akıcı ve etkili kullanabilme
	Ders bilgisine sahip olma
	İngilizce dersinde Türkçe kullanma durumu
Kişilik Özellikleri	Kılık ve kıyafete önem verme
Hatırlamıyorum	
Herhangi bir istek ve talebi olmama	

Tablo 5: Denetmenlerin İngilizce öğretmenlerini denetlemeye geldiğinde denetledikleri özellikler

Bu soruya yönelik 5 ana tema, 10 alt tema ve 55 öğretmen görüşü bulunmaktadır. “Meslek bilgisi” ana teması altında 6 tane alt tema bulunmaktadır. Bu alt temalar şu şekilde sunulmuştur: “ders işleyişi, yöntem- teknik”, “sınıf yönetimi, zamanı verimli kullanma”, “plan-program hazırlama ve takip etme”, “öğrencilere yaklaşım”, “ortamı hazırlama ve materyal kullanma”, “öğretmen performansı ve tutumu”. Bu alt temalara yönelik 42 öğretmen görüşü ortaya konulmuş, bu görüşlerden 6 tanesi aşağıda verilmiştir:

“İngilizce dilinin sınıfta aktif şekilde kullanılıp kullanılmadığı, öğrenci odaklı eğitim yapılıp yapılmadığı ve öğretmen konuşma zamanının çok olup olmadığı denetlendi.” (Ö7)

“Sınıf kontrolü ile ilgili kısımlara daha çok bakmaktadırlar.” (Ö8)

“Sadece sınıf içerisindeki davranışlarımı ve yıllık planlarımı...” (Ö18)

“Sınıf içerisindeki tutumum ve öğrencilere karşı davranışima, İngilizceyi ne derece etkili kullanıp, anadile yer verip vermediğime dikkat etmiş, derste kullandığım materyalleri değerlendirmiştir.” (Ö4)

“Dersi işleyişim, ders plan ve programım, öğrencilerle iletişimim, sınıfa hakimiyetim, sınıfta öğrenci merkezli eğitime ne kadar olanak tanıdığım, öğrencileri ne derece derse katabildiğim ve sınıfı ne derece öğrenime elverişli ve öğrencinin içinde bulunmaya istekli olabileceği bir ortam halinde bulundurduğum kriterleri üzerinden değerlendirildiğimi hatırlıyorum.” (Ö12)

“Sınıf içi performansım gözlemlenmiştir.” (Ö6)

“Alan bilgisi” ana temasına yönelik 3 alt tema belirlenmiştir. Bunlar şu şekildedir: “İngilizceyi akıcı ve etkili kullanabilme”, “ders bilgisine sahip olma”, “İngilizce dersinde Türkçe kullanma durumu”. Bunlara yönelik ise 8 öğretmen görüşü sunulmuş, aralarından 3 tanesi aşağıda verilmiştir:

“Sınıf içi hakimiyeti, İngilizce dilini kullanım, ders hedefine ulaşma noktalarına dikkat etmişlerdir.” (Ö5)

“Sınıf içi yönetim, ders anlatımı, alan bilgisi gözlemlenmiştir.” (Ö16)

“İngilizceyi ne derece etkili kullanıp, anadile yer verip vermediğime dikkat etmiştir” (Ö4)

Bir diğer ana tema olarak belirlenen “kişilik özellikleri” için belirtilen tek alt tema “kılık ve kıyafete önem verme” olup, bununla ilgili sunulan tek öğretmen görüşü de şu şekildedir:

“Ders anlatış, teknik, yöntem, öğrencilere yaklaşım, kılık kıyafet ve zamanı verimli kullanma konularına önem vermiştir.” (Ö1)

Hiçbir alt temaya sahip olmayan “hatırlamıyorum” ve “herhangi bir istek ve talebi olmama” ana temalarına yönelik ikişer öğretmen görüşü ortaya konulmuş ve bunlardan 2 tanesi aşağıda verilmiştir:

“En son ne zaman denetlendiğimi hatırlamıyorum.” (Ö3)

“Herhangi bir beklenti ve istekleri olmadı.” (Ö13)

Tema	N
Anlayışlı, ilgili, pozitif, güler yüzlü ve empati yapabilen bir denetmen olması	10
Öğretmene yol göstermesi, geribildirim vermesi ve öğretmeni geliştirmesi	7
Öğretmene stres yaşatmaması, öğretmeni rahatlatması ve yapıcı olması	5
Öğretmene saygılı olması, öğretmenlerle işbirliği yapması ve sağlıklı iletişim kurabilmesi	4
Deneyimli, mesleğine bağlı ve çalışkan bir denetmen olması	3
Hatırlamıyorum	3
Ulaşılabilir olması	3
Gerçekçi beklentilere sahip bir denetmen olması	1
Adil olması	1
Öğrencilere saygılı olması	1

Tablo 6: İngilizce öğretmenlerinin denetmenlerde beğendikleri özelliklere ilişkin görüşleri

Tablo 6’da “İngilizce Öğretmenlerinin Denetmenlerde Beğendikleri Özelliklere İlişkin Görüşleri” sorusuna yönelik ortaya çıkan 10 tema görülmektedir. Bu temalar “anlayışlı, ilgili, pozitif, güler yüzlü ve empati yapabilen bir denetmen olması”, “öğretmene yol göstermesi, geribildirim vermesi ve öğretmeni geliştirmesi”, “öğretmene stres yaşatmaması, öğretmeni rahatlatması ve yapıcı olması”, “öğretmene saygılı olması, öğretmenlerle işbirliği yapması ve sağlıklı iletişim kurabilmesi”, “deneyimli, mesleğine bağlı ve çalışkan bir denetmen olması”, “hatırlamıyorum”, “ulaşılabilir olması”, “gerçekçi beklentilere sahip bir denetmen olması”, “adil olması”, “öğrencilere saygılı olması”. Bu temalara ilişkin ise 38 öğretmen görüşü bulunmaktadır.

“Anlayışlı, ilgili, pozitif, güler yüzlü ve empati yapabilen bir denetmen olması” temasına yönelik belirtilen 10 öğretmen görüşünden, 3’ünü aşağıda görebilirsiniz:

“Hayatımda bir kez denetlendim. Güler yüzlü birisiydi.” (Ö1)

“Pozitif denetmenlerle çalışma fırsatım oldu.” (Ö7)

“Bana karşı pozitif bir tutum sergilemiştir.” (Ö16)

“Öğretmene yol göstermesi, geribildirim vermesi ve öğretmeni geliştirmesi” teması için belirtilen 7 öğretmen görüşünden 2 tanesi şu şekildedir:

“Bana kendimi geliştirecek şekilde feedback vermeleri güzeldi.” (Ö9)

“Yapıcı, olumlu, deneyim ve bilgilerini aktaran birisiydi.” (Ö10)

“Öğretmene stres yaşatmaması, öğretmeni rahatlatması ve yapıcı olması” teması için 5 öğretmen görüşü bulunmaktadır. Bu görüşlerden 2 tanesi şöyledir:

“Rencide edici değil de yol gösterici olmaları olumlu olmuştur.” (Ö14)

“Bize karşı yardımcı ve rehber rolündedirler. Dışarıdan bir gözlemcinin yorumlarını duymak güzel. Bunun her anlamda öğretime katkı sağladığını düşünüyorum.” (Ö17)

Diğer bir tema olan “öğretmene saygılı olması, öğretmenlerle işbirliği yapması ve sağlıklı iletişim

kurabilmesi” için sunulan 4 öğretmen görüşünden 2 tanesi de şu şekilde belirtilmiştir:

“Empati duyan ve işbirlikçi birisiydi.” (Ö5)

“Öğretmenlerle sağlıklı iletişim kurması, ulaşılabilir olması, gerçekçi beklentilerinin olması, anlayışlı olması önemliydi” (Ö6)

Sorulan soruya yönelik 3’er öğretmen görüşünün bulunduğu temalardan “deneyimli, mesleğine bağlı ve çalışkan bir denetmen olması”, “hatırlamıyorum” ve “ulaşılabilir olması” için belirtilen birer öğretmen görüşü sırasıyla şöyledir:

“Tek bir denetmen tarafından denetlendim, kendisi de bana bir denetmenin nasıl olması gerektiği konusunda ışık tutmuştur. Beni her zaman mesleğine duyduğu aşkla motive etmiştir.” (Ö12)

“En son denetlendiğim zaman 24 yıl önceydi. Gerçekten hatırlamıyorum.” (Ö3)

“Her zaman ulaşılabilir ve danışılabilir bir denetmen ile çalıştım. Her soruma veya sorunuma çözümlerle gelmiştir.” (Ö7)

“Gerçekçi beklentilere sahip bir denetmen olması”, “adil olması”, “öğrencilere saygılı olması” temalarına yönelik sadece 1’er öğretmen görüşü sunulmuştur. Bunlardan 2 tanesi aşağıda verilmiştir:

“Öğretmen ve öğrencilere saygıyla ve içten yaklaşımları, dolayısıyla gözlem süresince kimse stres olmamış oluyor. Adil ve anlayışlı bir şekilde eleştiri yapmaları...” (Ö1)

“Öğretmenlerle sağlıklı iletişim kurması, ulaşılabilir olması, gerçekçi beklentilerinin olması, anlayışlı olması önemliydi.” (Ö6)

Tema	N
Denetmenin beğenmediğim özelliği yok	7
Hatırlamıyorum	3
Yüzeysel olup eleştirmiş olmak için eleştirmesi	3
Etkili geribildirim vermemesi ve yönlendirmemesi	3
Denetim becerisinin yetersiz olması	2
Gerçekçi beklentilere sahip olmaması	2
Sorunları görmezden gelmesi	1
Gereğinden çok resmi tavır takınması	1
İngilizceye hakim olmaması	1
Öğretmeni azarlaması	1
Öğretmenin görüş ve fikirlerini dinlememesi	1

Tablo 7: İngilizce öğretmenlerinin denetmenlerde beğenmedikleri özelliklere ilişkin görüşleri

Bu soruya ilişkin 11 tema belirtilmiştir. Bu temalar şöyle sıralanmaktadır: “denetmenin beğenmediğim özelliği yok”, “hatırlamıyorum”, “yüzeysel olup eleştirmiş olmak için eleştirmesi”, “etkili geribildirim vermemesi ve yönlendirmemesi”, “denetim becerisinin yetersiz olması”, “gerçekçi beklentilere sahip olmaması”, “sorunları görmezden gelmesi”, “gereğinden çok resmi tavır takınması”, “İngilizceye hakim olmaması”, “öğretmeni azarlaması”, “öğretmenin görüş ve fikirlerini dinlememesi”. Bu temalarla ilgili sunulan 25 öğretmen görüşü bulunmaktadır.

“Denetmenin beğenmediğim özelliği yok” temasına yönelik belirtilen 7 öğretmen görüşünden 2’si aşağıda verilmiştir:

“Herhangi bir olumsuzluk yaşamadık, arkadaş canlısı, çözüm odaklı ve ulaşılabilir denetmenlerdi.” (Ö7)

“Bir olumsuzlukla karşılaşmadım.” (Ö10)

“Hatırlamıyorum”, “yüzeysel olup eleştirmiş olmak için eleştirmesi”, “etkili geribildirim vermemesi ve yönlendirmemesi” temalarıyla ilgili 3’er öğretmen görüşü belirtilmiş olup, bunlarla ilgili 1’er öğretmen görüşü sırasıyla şu şekildedir:

“25 yıl önceydi, pek bir şey hatırlamıyorum.” (Ö2)

“Maalesef devlette kadrolandıktan sonra tek bir denetmen beni denetlemiştir ama en eski tecrübelerime dönecek olursam sırf eleştirmek için eleştiri aramak oldukça itici. Teori üzerinden gitmek yerine gözlem yapılan sınıfın durumuna göre yorumlar yapılmalı ve eleştiri her zaman yapıcı olmalı, kelimeler özenle seçilmeli.” (Ö12)

“Görüş ve fikir almaktan çok yapılmasını istediklerini söylemek için okula gelmeleri...” (Ö15)

Diğer 2 tema olan “denetim becerisinin yetersiz olması”, ve “gerçekçi beklentilere sahip olmaması” için 2’şer öğretmen görüşü bulunmaktadır. Bu temalarla ilgili 1’er görüş şöyledir:

“Uygun değerlendirme yapamayan birisiydi” (Ö13)

“Maalesef devlette kadrolandıktan sonra tek bir denetmen beni denetlemiştir ama en eski tecrübelerime dönecek olursam sırf eleştirmek için eleştiri aramak oldukça itici. Teori üzerinden gitmek yerine gözlem yapılan sınıfın durumuna göre yorumlar yapılmalı ve eleştiri her zaman yapıcı olmalı, kelimeler özenle seçilmeli.” (Ö12)

“Sorunları görmezden gelmesi”, “gereğinden çok resmi tavır takınması”, “İngilizceye hakim olmaması”, “öğretmeni azarlaması”, “öğretmenin görüş ve fikirlerini dinlememesi” temalarına yönelik sadece 1’er görüş ortaya konulmuş ve bunlar sırasıyla aşağıda verilmiştir:

“Sanki hiç öğretmen olmamış gibi yaşadığımız sorunları, eksiklik ve aksaklıkları görmezden gelerek gerçek dışı şekilde eğitimi sürdürmemizi bekleme durumları...” (Ö1)

“Çok resmi tavır takınması...” (Ö5)

“Dile hakim değildi.” (Ö13)

“Göreve yeni başladığım yıllarda, bir denetmenin, ayakkabısı içine çorap giymemiş bir öğrenci için, öğretmeni azarlaması (diğer öğretmenler önünde) beğenmediğim davranıştı.” (Ö14)

“Görüş ve fikir almaktan çok yapılmasını istediklerini söylemek için okula gelmeleri...” (Ö15)

Tema	N
Öğretmenin mesleki gelişimine katkı sağlaması, yol göstermesi ve yönlendirmesi	14
İşbirliği yapması, ulaşılabilir olması ve sorunları çözebilmesi	7
Öğretmeni anlayarak ve önemseyerek performansını denetlemesi	7
Eğitim sisteminde kullanılan ders materyallerinin niteliğini ve yeterliğini değerlendirmesi	6
İngilizceye ve İngilizce eğitimine önem vermesi	5
Denetimde zamanı etkili kullanıp yönetebilmesi	4
Kendini geliştirmesi, eğitimli ve alanında uzman olması	4
Öğretmeni eğitimdeki yeniliklerden haberdar etmesi	3
Güleryüzlü ve esnek olması, empati kurabilmesi	3
Öğrencileri dikkate alıp öğretmeni denetlemesi	2
Geribildirim vermesi ve beklentilerini anlatması	2

Tablo 8: İngilizce öğretmenlerinin denetmenlerden yapmasını istediklerine ilişkin görüşleri

“İngilizce Öğretmenlerinin Denetmenlerden Yapmasını İstediklerine İlişkin Görüşleri” sorusuna yönelik 11 tema altında 57 öğretmen görüşü ortaya konulmuştur. Bu temalar şu şekilde verilmiştir: “öğretmenin mesleki gelişimine katkı sağlaması, yol göstermesi ve yönlendirmesi”, “işbirliği yapması, ulaşılabilir olması ve sorunları çözebilmesi”, “öğretmeni anlayarak ve önemseyerek performansını denetlemesi”, “eğitim sisteminde kullanılan ders materyallerinin niteliğini ve yeterliğini değerlendirmesi”, “İngilizceye ve İngilizce eğitimine önem vermesi”, “denetimde zamanı etkili kullanıp yönetebilmesi”, “kendini geliştirmesi, eğitimli ve alanında uzman olması”, “öğretmeni eğitimdeki yeniliklerden haberdar etmesi”, “güler yüzlü ve esnek olması, empati kurabilmesi”, “öğrencileri dikkate alıp öğretmeni denetlemesi”, “geribildirim vermesi ve beklentilerini anlatması”.

Ortaya konulan bu temalara yönelik 11 öğretmen görüşü de sırasıyla şöyledir:

“Öğretmenleri yurtiçi ve yurtdışı eğitim, workshoplarla sürekli aktif tutmaları...” (Ö1)

“Sorunların ortak bir şekilde dinlenip, çözüm aranması...” (Ö11)

“Bize önem vermeleri, bizlere zaman ayırmaları...” (Ö2)

“Özellikle meslek liselerinde verilen mesleki İngilizce derslerinin hazırlanıp yürütülmesi için yeterli kaynak ve eksikliğin giderilmesini isterdim.” (Ö6)

“Dili doğru kullanmaya önem vermesi...” (Ö13)

“Kendileri de sınıfımda ders vererek bana anlatmak istediklerini yaparak göstermelerini isterdim. Daha sık denetlenmek ve denetimin sürekli olmasını sağlayacak bir düzene ön ayak olabilmelerini isterdim.” (Ö12)

“Branşları ile ilgili olmaları, kendilerini zamana uygun olarak geliştirmeleri ve bilgi sahibi olmaları...” (Ö10)

“Eğitimdeki yenilikleri takip etmeli, nasıl uyarlayacağımız konusunda fikir vermelidir.” (Ö8)

“Güler yüzlü olması, geri dönüş vermesi ve eleştirel olması...” (Ö19)

“Materyallerin derse, konuya ve öğrencilerin seviyesine uygun olup olmadığına aynı zamanda işlevselliğine bakmak. Öğrenciler için ilgi çekici mi değil mi? (Örneğin “present simple” konusu işlenirken, ders başında “Daily routines” içeren bir video izletildi mi? Hedef dili ve anadili hangi oranda kullandığına bakmak ve öğrencilerin sınıfta aktif mi pasif mi rol aldıklarını gözlemlemek.” (Ö4)

“Dönem ortasında değil de, başından genel bilgi vermesi, ne beklenildiğini anlatması...” (Ö5)

İngilizce Denetmeni Kavramı ile İlgili Metaforların Somut-Soyut ve Canlı-Cansız Olarak Sınıflandırılması		N
SOMUT	İNSAN: insan ,dost, öğretmen ,polyana, peter pan	10
	HAYVAN: papağan, ankakuşu	
	BİTKİ: kök, çiçek(2)	
CANSIZ	piyon, bulut, sıfır sayısı, boş sayfa, yıkılmaz bir kale,mum, şeker	7
SOYUT	Hayalet	1
FİKRİ YOK		5

Tablo 9: İngilizce öğretmenlerinin denetmene ilişkin kullandıkları metaforlar

Bu soruyla ilgili İngilizce öğretmenlerinin metaforları incelendiğinde 18 görüşün ifade edildiği görülmüştür. Öğretmenlerden 5’inin konuyla ilgili görüş belirtmediği ortaya çıkmıştır. Öğretmenlerden 17’sinin metaforları somut varlıklara, 1 tanesinin de soyut bir varlığa benzettiği ortaya çıkmıştır. Toplam 18 somut metafordan 10’u canlı, 7’si ise cansız varlıklarla ilgilidir. Somut ve canlı metaforlardan 5’i insan, 2’si hayvan ve 3’ü bitki olarak ifade edilmiştir. Aşağıda İngilizce öğretmenlerinin metafor cümlelerine ilişkin alıntılar sunulmuştur:

Somut, canlı ve insan olarak sınıflandırılan metaforlar; öğretmen, dost, polyanna, peter pan ve insan’dır. Bu metaforlara ilişkin 2 öğretmenin görüşü şöyledir:

“Dost; çünkü gerektiğinde dost acı söyler; olaylara öznel değil nesnel bakar ve yanlışların düzeltilmesi için uyarır; yardım eder.” (Ö4)

“Denetmenim Polyanna gibidir; çünkü hep iyi niyet, pozitif düşünce ve çalışma aşkı doludur.” (Ö12)

Somut, canlı ve hayvan olarak yansıtılan metaforlar; papağan ve anka kuşudur. Bu metaforlara ilişkin 1 öğretmenin görüşü şöyledir:

“Papağan; çünkü sevimli, renkli bir kişilik ve konuşkan...” (Ö5)

Somut, canlı ve bitki olarak sınıflandırılan metafor; çiçek ve kök’tür. Bu metafora ilişkin 1

öğretmenin görüşü şöyledir:

“Çiçek; çünkü hep çok olumlu ve pozitifdir.” (Ö16)

Somut ve cansız metaforlar ise piyon, bulut, sıfır sayısı, boş sayfa, yıkılmaz bir kale, mum, şeker'dir. Bu metaforlara ilişkin 2 öğretmenin görüşü şöyledir:

“Piyon gibidir; çünkü hareket ortamı bakanlıktaki diğer idari birimler tarafından kısıtlanmaktadır.” (Ö8)

“Bulut; çünkü ha var ha yok.” (10)

Son olarak soyut olarak yansıtılan metafor ise hayalet'tir. Bu metafora yönelik 1 öğretmen görüşü şöyledir:

“Hayalet gibidir, çünkü bizi anlayarak bilinçli bir şekilde yaklaştığını düşünmüyorum.” (Ö1)

Öğretmenlerin ifade ettiği metaforların gerekçeleri değerlendirilecek olursa, olumlu ve olumsuz diye iki sınıf oluşturulabilir. Olumlu olanlar şöyledir:

- Nesnel bakış açısı
- Yol göstermesi, geribildirim ve yönlendirmesi
- Pozitif olması
- Eğitim Bakanlığı ile öğretmen arasında iletişim kurması
- Çalışkan olması
- Koruyup kollaması

Olumsuz görüşler de şu şekildedir:

- Bilinçli olmaması
- Yetkisiz olması
- Etkisiz olması
- Gerçek beklentilere sahip olmaması

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırma bulgularından yola çıkılarak sonuçlar özetlenmiş ve tartışma gerçekleştirilmiştir.

Bu araştırmanın en dikkat çeken sonucu İngilizce öğretmenlerinin ders denetimine yönelik görüşlerinin bariz bir şekilde olumsuz olmasıdır. Sadece iki görüş olumlu olmuştur. Olumsuz görüşler arasında denetimin hiç yapılmaması, denetmen yeterliğinden kaynaklı sorunlar olması, sadece adaylık döneminde denetim yapılması ve denetimin kötü bir şeymiş gibi algılanması KKTC'deki durumun ne kadar olumsuz olduğunu göstermektedir.

1. İngilizce öğretmenlerinin nasıl bir denetmen istedikleri konusundaki görüşleri oldukça kapsamlıdır. Öğretmene örnek olan, akademik olarak donanımlı, deneyimli, olumlu kişilik özelliklerine sahip, öğrenci gelişimine odaklı, günceli takip eden, denetim eğitimi almış, etkili denetleme becerilerine sahip ve İngilizceye önem veren denetmenlerin olması istenmektedir. Bu görüşler değerlendirildiğinde, denetmenlerin bilişsel, duygusal ve sosyal özelliklerinin tam olması, bir başka deyişle çok yönlü olmaları istenmektedir.

2. Bir denetmenin İngilizce öğretmenini yıllık olarak denetlemesi gerektiği bu çalışmada ortaya çıkan diğer bir sonuçtur. Yıl içerisinde 1-3 arasında denetimin yapılabileceği ortaya konmuştur. Yıllık denetim dışında aylık, dönemlik ve olabilecek en uygun sayıda denetleme yapılabileceği ortaya konmuştur.

3. Denetmenlerin İngilizce öğretmenlerinin en çok mesleki becerilerini denetledikleri ortaya çıkmıştır. Bunu sırasıyla alan bilgisi ve kişilik özellikleri izlemiştir. Alan bilgisinin az sayıda ifade edilmiş olması denetmenlerin bu konuda öğretmenlere güvendiğini düşündürmektedir.
4. İngilizce öğretmenlerinin denetmenlerde beğendiği özellikler; denetmenin olumlu kişiliklerine sahip olması ve iyi bir kılavuz olması şeklindedir. Bunun yanında yapıcı ve öğretmene saygılı olması diğer beklenen özellikler arasındadır.
5. İngilizce öğretmenleri, denetmenlerde beğenmedikleri özellikler konusunda pek fazla görüş ortaya koymamışlardır. Bunun nedeni, hiç denetlenmemiş veya az denetlenmiş olmaları, sadece adaylık döneminde denetlenmeleri ve bunun üzerinden de yıllar geçmesi gerçeğinden hareketle hatırlamamış olmaları gösterilmektedir.
6. İngilizce öğretmenleri, denetmenlerin ulaşılabilir olmalarını ve sorunlarını çözebilmelerini beklemektedir. Bu sonuç denetmen - öğretmen ilişkisi ve iletişiminin istenilen düzeyde olmadığını göstermektedir.
7. İngilizce öğretmenlerinin denetmenlere yönelik metaforları değerlendirildiğinde, objektiflik, yönlendiricilik, yapıcı olma, geliştirme ve koruma gibi özellikler ön plana çıkarılmıştır. Olumsuz görüşler ise bilinçsiz olma, varlığının hissedilmemesi, yetkisiz olması ve gerçekçi beklentilere sahip olmaması gibi belirlenmiştir.

Bu araştırmada İngilizce öğretmenlerinin ders denetimine yönelik görüşlerinin olumsuz olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sonuç hem KKTC hem de Türkiye'deki araştırmalarda da görülmektedir. Örneğin KKTC'de yürütülen Beyoğlu'nun çalışmasında (2017), denetmenlerin mesleki rehberlik ve yol gösterici yönlerinin sınırlı kaldığı ifade edilmiştir. Öğretmenler, denetmenlerden yenilik ve gelişmeleri kendileriyle paylaşmaları gerektiğini dile getirmişlerdir. Vezne'nin (2006) Türkiye'de yürüttüğü araştırma sonuçlarına göre de İngilizce öğretmenleri, denetmenlerin denetim sürecindeki yönlendirme ve rehberliğinden memnun değillerdir ve olumsuz görüşlere sahiptirler. Türkiye'de yürütülen bir başka araştırmada Yaman, Evcek ve İnandı (2008), İngilizce öğretimiyle ilgili denetim sürecinde, öğretmenler müfettişleri bilgi kaynağı olarak görmediklerini belirtmişlerdir. Öğretmenler denetmenlere ilişkin olumlu duygular besleme konusunda "kararsız" olduklarını belirtmişlerdir. Ancak müfettişleri kendime yakın hissediyorum konusuna öğretmenler "katılmadıklarını" belirtmişlerdir. İngilizce öğretmenleri müfettişlerin eğitim-öğretimden çok evraklarla ilgilendiklerini ifade etmişlerdir. Kayalıoğlu'nun (2012) Türkiye'de yürüttüğü çalışmasında da İngilizce derslerinin denetim sürecinin öğretmenlerin beklentilerini karşılamadığı sonucuna varılmıştır. Ankete katılan ve bu süreçte denetlenen İngilizce öğretmenlerine göre, bu denetim sürecinin pedagojik veya profesyonel anlamda değerinin olmadığı ve öğretmen performansı üzerinde olumlu bir etkisinin bulunmadığı ortaya konulmuştur. Atmaca'nın (2017) çalışmasında da denetmenlerin İngilizce öğretmenlerinin mesleki gelişimini olumlu yönde etkilemediği bulunmuştur.

Çalışmada İngilizce ders denetimi sorulduğunda öğretmen görüşlerinin olumsuz olduğu buna karşın denetmenlerin niteliği sorulduğunda aynı olumsuz görüşlerin ifade edilmediği de dikkat çeken bir sonuç olmuştur. Bunun nedeni, İngilizce öğretmenlerinin yeterince denetmen görmemiş olmamaları ve onları tanıyamamaları ile ilgili olabilir. Diğer bir neden ise, araştırmaya katılan öğretmenlerin denetmenlerle çatışma yaşamamak için olumsuz görüşlerini paylaşmaktan çekinmiş olabilecekleri ile ilgili olabilir. Nitekim KKTC'de yürütülen Fedai'nin (2012) çalışmasında, ders denetimi ile çalışan bir sonuç ortaya çıkmış ve KKTC'deki denetmenlerin liderlik özelliklerinin yeterli olduğu ortaya çıkmıştır. KKTC'de yürütülen diğer bir çalışmada Yağcı (2018), Türk dili ve edebiyatı eğitiminin denetimini değerlendirmiştir. Söz konusu çalışmanın bulgularına göre öğretmenler, denetmenlerin kişilik özelliklerinin, mesleki

özelliklerinin önüne geçtiğini belirtmişlerdir. Ancak Yağcı'nın çalışmasında (2018), Fedai'nin (2012) çalışmasından farklı olarak, KKTC eğitim sisteminde denetmen kaynaklı sorunların da sıklıkla görüldüğü ortaya konmuştur. Özellikle iç denetimin yapılmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur. Aynı çalışmada okul yöneticileri ise denetmen sayısının az olduğunu ve dolayısıyla denetimde sorunlar yaşandığını belirtmişlerdir. Vaiz'in çalışmasında (2018), Kıbrıs'ta görev yapan denetmenlerin yönlendirici olmaları gerektiği üzerinde durulmuştur. Pozitif ve yapıcı denetmenlerin olmasının çok önemli olduğu belirtilmiştir. Kıbrıs'ın kuzeyindeki ve güneyindeki öğretmenler, denetmenlerinin teknoloji okuryazarı olmaları gerektiğini söylemişler; ayrıca yabancı dil bilmenin önemli olduğunu belirtmişlerdir. Kıbrıs'ta denetmen olma kriterlerinin yeniden düzenlenmesi gerekliliği ortaya konmuştur.

Bu çalışmada İngilizce öğretmenleri kendi mesleki gelişimleri için denetimin ne kadar önemli olduğu konusuna değinmişler ve denetmenlerin kendilerini yönlendirmesinin çok önemli olduğunu altını çizmişlerdir. Hişmanoğlu ve Hişmanoğlu (2010) Kıbrıs'ta yürüttükleri araştırmalarında, İngilizce öğretmenleri zayıf oldukları noktalar konusunda düşünmeye teşvik edilmelerinin ve zayıf yönlerinin geliştirilmesine ilişkin çözümler sunulmasının çağdaş bir denetimle mümkün olduğunu ifade etmişlerdir. Al-Wadi'nin (2018) çalışmasında İngilizce öğretmen adayları, denetmenler tarafından sunulan yazılı geribildirim, belirli öğretim tekniklerini geliştirmede kendilerine önemli katkıda bulunduğunu belirtmişlerdir.

Bu çalışmada merkezi denetime alternatif olarak iç denetim, zümre denetimi ve okul yöneticisinin denetimi gibi konular İngilizce öğretmenleri tarafından dile getirilmiştir. Amini ve Gholami'nin (2018) gerçekleştirdiği çalışmada da, İran'daki özel dil okullarındaki denetimin, fazla yetkilerle donatılmış deneyimli bir "öğretmen denetmen" tarafından gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Çalışmadaki dönüşümlü akran yani deneyimle öğretmen tarafından gerçekleştirilen denetimin, uygulanan mevcut modellere ek, alternatif bir denetim modeli olduğu ve yeterince çalışılmamış bu model üzerine ileri araştırmaların yapılması öngörülmüştür.

Sonuç olarak İngilizce öğretmenleri bu çalışmada hem alan bilgisi hem de meslek bilgisi bağlamında nitelikli bir denetimin yapılması gerekliliğini ortaya koymuşlardır. İlbars'ın (2006) çalışmasında da, İngilizce öğretmenlerinin öğretimsel performanslarının hem alan hem de meslek bilgisine yönelik olduğu ortaya çıkmıştır. İngilizce dilbilgisi kurallarını iyi bilme alan bilgisi ile ilgilidir. Basitten karmaşığa doğru öğretim yapma, ders kitabı, yazı tahtası, resim, gerçek eşya ve model, projektör ve grafik gibi görsel araçlar kullanma, somuttan soyuta doğru öğretim yapma gibi performans davranışları ise meslek bilgisiyle ilişkilidir ve araştırmaya katılan denetmen ve öğretmenler tarafından denetim sürecinde sözü edilen alan ve mesleki özelliklerinin denetiminin çok önemli olduğunu belirtmişlerdir.

6. ÖNERİLER

1. İngilizce öğretmenlerinin ideal denetim önerileri KKTC Eğitim Bakanlığı açısından yol gösterici olabilir. Buna göre öğretim yılına yayılan düzenli ve sık denetim yapılmalıdır. Öğretmeni yargılayıcı değil, geliştirici bir denetim anlayışı benimsenmelidir. Okul merkezli iç denetim ve zümre denetimi gerçekleştirilmelidir. Liyakatlı yeter sayıda denetmenlerin istihdam edilmesi ve yetiştirilmesi gerekmektedir. Sadece öğretmenlerin değil, öğrencilerin de gelişiminin de denetlenmesi önemlidir. Özellikle denetmenin geribildirim verme konusunda uzmanlaşması önerilebilir.

2. İngilizceye önem veren denetmen konusu, İngilizce öğretmenleri tarafından dile getirilmiş ancak çok fazla vurgulanmamıştır. Hedef dil olarak İngilizcenin sınıfta kullanımı konusunda, denetmenlerin motive olmaları çok önemlidir çünkü hem okul yöneticileri ve öğretmenleri hem de öğrencileri motive etme konusunda önemli bir model oldukları bilinmelidir.

3. Denetleme sayısı ve sıklığı ile ilgili soruya hiç denetlenmesin ve gerektiğinde denetlensin gibi yanıtlar verilmiştir. Bu sonuçtan hareketle İngilizce öğretmenlerinin denetimin gerekliliği konusunda bilinçlendirilmeleri ve yararlarına ilişkin farkındalık sahibi olmaları sağlanmalıdır.

4. Denetmenlerin İngilizce öğretmenlerine mesleki becerilerin yanında alan bilgisi, genel kültür ve kişilik özellikleri gibi konularda rol model olmaları önerilebilir. Alan bilgisini geliştirme konusunda yeni kaynaklar önerilmesi, genel kültür bağlamında disiplinler arası çalışmalardan nasıl yararlanılacağı ve öğretmenin olumlu kişilik özelliklerine sahip olmasının öğrenciyi nasıl olumlu etkileyebileceği gibi konularda denetmenlerin örnek olmaları önerilebilir.

5. İngilizce öğretmenlerinin, denetmen gerçekçi beklentilere sahip olmalıdır görüşünden hareketle, denetmenlerin özdeğerlendirme yapmaları önerilebilir. Her öğretmenin performansının okula ve öğrenciyeye göre değişebileceği konusunda denetmenlerin bilinçli olmaları gerekmektedir.

6. Bu çalışmada ortaya çıkan olumsuz bir sonuç olarak yansıtılan etkili denetim becerisine sahip olmama sorununu ortadan kaldırmak için Eğitim Bakanlığı çatısı altında Teftiş ve Denetleme Dairesi özelinde tüzüklerin güncellenmesi, her alanda yeterli sayıda denetmenlerin istihdam edilip yetiştirilmesi ve öğretmene yol gösterme konusunda denetmenlerin becerilerinin geliştirilmesi önerilebilir.

7. Denetmenlerin sadece öğretmen performansını ve öğrenci gelişimini denetlemekle yetinmeyip, öğretmenlerin sorunlarını çözmeye odaklanmaları da önerilebilir.

KAYNAKÇA

Al-Wadi, H. M. (2018). Facilitating in-service English language teacher trainees' supervision through written feedback: Action research. *International Education Studies*, 11 (9), 1-11.

Amini, S. And Gholami, J. (2018). Professional development of EFL teachers through rotatory peer supervision. *Journal of Teacher Education for Sustainability*, 20 (2), 101-117.

Atmaca, Ç. (2017). English teachers perspectives about stakeholders and inspection. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 46(2), 766-788.

Balcı, A. (2015). Sosyal bilimlerde araştırma: Yöntem, teknik ve ilkeler, (11. baskı). Ankara: PegemA Yayıncılık.

Başar, H. (1998). Eğitim denetçisi rolleri, yeterlilikleri, seçilmesi, yetiştirilmesi. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Beyoğlu, D. (2017). Kuzey Kıbrıs'ta ilköğretimde görevli öğretmenlerin mesleki rehberlik ve denetim konusunda denetmenlerden beklentileri. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education*, 6(1), 29-45.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2011). Bilimsel araştırma yöntemleri, (10. baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Fedai, L. (2012). KKTC öğretim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin bakanlık denetmenlerinin liderlik davranışlarına bakış açıları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Özel Sayı 1*, 205-215.

Hişmanoğlu, M. ve Hişmanoğlu, S. (2010). English language teachers' perceptions of educational supervision in relation to their professional development: A case study of

Northern Cyprus. *Research on Youth and Language*, 4(1), 16-34.

İlbars, Z. (2006). İngilizce öğretmenlerinin öğretimsel performanslarının değerlendirilmesine ilişkin müfettiş ve öğretmenlerin görüş ve önerileri: Ankara ili örneği. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Kayaoğlu, M. N. (2012). Dictating or facilitating: The supervisory process for language teachers. *Australian Journal of Teacher Education*, 37(10), 103-117

KKTC Milli Eğitim Bakanlığı, (2005). Kıbrıs Türk Eğitim Sistemi, Lefkoşa: Talim Terbiye Dairesi Yayınları.

KKTC Milli Eğitim Bakanlığı, (2014). V. Milli Eğitim Şura Kararları, Dil Eğitimi Komisyon Kararları, Gazi Mağusa.

KKTC, Milli Eğitim Bakanlığı, (2018). İngilizce Öğretim Programı, Lefkoşa: Talim Terbiye Dairesi Yayınları.

KKTC Milli Eğitim Bakanlığı, (2019). Vizyon 2030 Eğitim Stratejik Plan Çalıştay Raporu, Lefkoşa: Talim Terbiye Dairesi Yayınları.

Kurtoğlu, S. (2017). İlkokul ve ortaokul öğretmenlerinin denetim kaygı düzeyleri, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods*, (3rd edition). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Sharp, C. (2001). *Supervision of student teachers: The role of the college supervisor*. Glassboro State College, 111(1), 53-55.

Taymaz, H. (2015) *Eğitim sisteminde teftiş*. (11. Baskı) Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), (2012). *KKTC Milli Eğitim Bakanlığının Kurumsal ve Fonksiyonel Analizi*, Ankara.

Türnüklü, A. (2000). Eğitimbilim araştırmalarında etkin olarak kullanılabilir nitel bir araştırma tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 6(24), 543-559.

Vaiz, O. (2018). Kıbrıs'ta denetmen olma kriterlerinin Kıbrıslı Türkler ile Rumların görüşleri temelinde incelenmesi ve bir model önerisi. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa-KKTC.

Vezne, R. (2006). İlköğretim okullarındaki İngilizce öğretmenlerinin ilköğretim müfettişlerinin rehberlik hizmetinden yararlanma düzeyleri: Antalya ili örneği. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.

Yağcı, E. (2018). Türk dili ve edebiyatı dersine ilişkin etkili bir denetimin geliştirilmesine yönelik görüşlerin incelenmesi, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa.

Yaman, Ş., Evcek, E. & İnandı, Y. (2008). *Inspection in ELT: The attitudes of English language teachers towards inspectors*. Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 35, 38-49.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri, 5. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi.

Yılmaz-Özdoğa, B. (2012). Denetim kaygısına yönelik öğretmen ve denetmen algıları. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Özel Sayı 2, 98-109.

Yin, R. K. (2009). Case study research: Design and methods. California: Sage Publications.

HABERMAS'IN BURJUVA KAMUSAL ALANI KAVRAMI BAĞLAMINDA MODERN DİSİPLİN TOPLUMLARINDA YABANCILAŞMA VE KİMLİK SORUNUNA EKONOMİ POLİTİK BİR BAKIŞ

■ Çağlayan DURSUN

Doktora Öğrencisi,

Yakın Doğu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Medya ve İletişim Çalışmaları ABD

e-posta: caglayandursunn@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3315-0801

ÖZ

Tarihsel süreç içerisinde Eski Yunan dönemine kadar gerilere giden Kamusal Alan-Özel Alan kavramları dijitalleşmeyle birlikte yeni tartışmaların önünü açmaktadır. Kamusal alanın yapısal dönüşümü süreci içerisinde kültürel bir varlık olarak yaşayan insanın doğasındaki değişimlerin özünü oluşturan psikanaliz çalışmaları bireyin kendisini ontolojik bağlamda nasıl var ettiğini anlamamızı kolaylaştırmaktadır. Üretim ilişkileri bağlamında kendi doğasına ve emeğine yabancılaşan birey modern zamanlarda kimlik bunalımıyla da karşılaşmaktadır. Dolayısıyla dijital çağın ivme kazandığı günümüzde birey kendisini yeni tartışmalara sebep olan sanal arenalarda kurmaktadır.

Anahtar kelimeler: kamusal alan, özel alan, tüketim toplumu, simgesel şiddet, üretim ilişkileri, yabancılaşma

A POLITICAL ECONOMIC PERSPECTIVE TO THE PROBLEM OF ALIENATION AND IDENTITY IN MODERN DISCIPLINE SOCIETY IN THE CONTEXT OF HABERMAS'S CONCEPT OF THE BOURIOUS PUBLIC SPACE

ABSTRACT

In the historical process, the concepts of Public Space-Private Space, which go back to the Ancient Greek period, pave the way for new discussions with digitalization. Psychoanalysis studies, which constitute the essence of the changes in the nature of the human being living as a cultural entity in the process of structural transformation of the public sphere, make it easier for us to understand how the individual creates himself in an ontological context. The individual, who is alienated from his own nature and labor in the context of production relations, also faces identity crisis in modern times. Therefore, today, when the digital age gains momentum, the individual establishes himself in virtual arenas that cause new discussions.

Keywords: *public sphere, private sphere, consumption society, symbolic violence, relations of production, alienation*

*“Her şey değişir.
Değişmeyen tek şey
değişimin kendisidir.”*

Herakleitos

GİRİŞ

Teknolojinin gelişmesi sonucunda internetin yaygın olarak kullanılmakta olduğu günümüzde bireyler bu sanal katılımcı ortamda kimliklerinin değişime ve dönüşüme uğramasıyla kendilerini yeniden inşa etmektedirler. Dolayısıyla içerisinde bulunduğumuz çağda bireyin bu değişim ve dönüşümü farkında olarak ya da olmayarak yaşamasının yanı sıra sanal ortamların yeni kamusal alan olup olmadığı tartışmasının da ortaya çıkması bu bağlamda su götürmez gerçektir. Kamusal alan kavramını “Kamusallığın Yapısal Dönüşümü” adlı eserinde tartışan Habermas (2003), kamusal topluluk fikrinin kurumsallaşmasında kahvehanelerin ve cemiyetlerin etkisinin olduğunu ifade etmektedir (s. 105). Ancak İngilizce çevirisi The Structural Transformation of Public Sphere olan eserin Türkçe’deki kamusal alan anlayışı Habermas’ın söylemek istediğinden yani fiziksel mekânsalının oldukça ötesinde anlaşılması gerekmektedir (Akşit, 2009, s. 2).

Hem tarihsel süreç içerisinde ele alınan hem de sosyolojik ve psikolojik açıdan değerlendirilebilen kamusal alan kavramının bu çalışmadaki bağlamı yabancılaşma ve belirli bir kültür düzeyinde yetişen bireylerin tüketim kültürüyle olan ilişkisine ve bireyin böylece kendisini nasıl nesne konumuna getirerek arzu yoksunluğu durumuna yol açmakta olduğu sebebiyle bilimsel bir temele oturtulmaya çalışılacaktır.

Kültürel bir varlık olarak yaşamını sürdüren, bilinçdışı sayesinde kendi benliğini oluşturmaya başlayan özne, sosyokültürel yaşamda kendi kimliğini yeniden kurmaktadır. Kendi kimliğini yeniden kuran insan, kalıtsal özelliklerine boyun eğdiğinden, bilinç dışı tarafından yönlendirildiğinden; kendi kendisine bırakıldığında ise içgüdüsel şekilde itaate meyilli olduğundan muhafazakâr bir duruş sergilemektedir (Bon, 2020, s. 45). Mamafih, Bourdieu’nun sosyolojisinde burjuva sınıfı bulunduğu konumunu simgesel şiddet yoluyla meşrulaştırarak güçlü kılmaktadır (Ölçer, 2019). Çünkü toplum ya da birey fiziksel bir şiddete maruz kalmadan tahakküm altına alınabilmekte, manipüle edilebilmekte ve ideolojik aygıtlarla da egemen sınıfın kültürü pompalanabilmektedir. Louis Althusser’in Devletin İdeolojik Aygıtları’nda Karl Marx’ın devlet teorisinin geliştirilme çabasının başarılı olmasına karşılık alt yapı ve üst yapı savının da ortaya atılması bu bağlamda konuyu muktedir kılmaktadır. Böylelikle birbirlerine ve kendi doğasına yabancılaşan insan kimlik karmaşasıyla da karşılaşabilmektedir. Nitekim kapitalist sistemde ortaya çıkan gelir dağılımındaki eşitsizlik bu durumun bariz örneklerinden yalnızca bir tanesidir. Dolayısıyla Kamusallığın Yapısal Dönüşümü adlı eserinde Habermas, burjuva kamusal alanına yönelik analizlerde bulunmuş ve bu gelişmeler kapsamında burjuva kamusunda sosyal yaşantıdaki sivil toplum anlayışının yarattığı “farklılaşmış” kamuya yönelmiştir (Çaha, 1998-9: 81-104). Anomi durumlarında ise birey toplum içerisinde giderek sapkın olma eğilimi göstermektedir. Bu durum bireyi belirli normlar çerçevesi dışında bırakacak olan davranışlar sergilemeye yönelmektedir. Çünkü üretim ilişkileri bağlamında değerlendirildiğinde bireyin kişisel ihtiyaçlarının karşılanmasıyla toplumun temellük edindiği amaçlar arasındaki ilişkinin anlaşılması giderek güçleşmekte ve bireyler gündelik yaşamsal pratiklerinde çeşitli ideolojileri saplantı haline dönüştürmektedir (Mardin, 2013, s. 39-40).

A. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. Kamusal Alana Yönelik Yaklaşımlar

Günümüz dünyasında dijitalleşmenin giderek ivme kazanması sonucu kamusal alan ve özel alan arasındaki çizginin muğlaklaşması birey ve toplum üzerinde kimlik, yabancılaşma, tüketim nesnesi olma durumu sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Modern dönem içerisinde en

çok tartışılan kavram olarak dikkat çekmiş olsa da Antik Yunan ve Roma dönemlerinde de kullanılan kamusal alan kavramının günümüzde bu kadar popüler olmasının sebebi modern dönemde yaşanan köklü değişimlere sahne olmasıdır. Kamusal alana yönelik yaklaşımlar değerlendirilirken özellikle Habermas ve Arendt'in görüşleri konuyu muktedir kılmaktadır. Kamusal alanı açıklamaya çalışırken modern toplumların hangi yöne doğru evirildiğini de gözden kaçırmayarak, Habermas ile ortak bir noktada buluşan Arendt, tüketimin çılgınlığa bürünmesiyle dil ve düşüncelerin tüketilmesinin yanı sıra doğal insani yatkınlıklarının da buharlaştığı vurgusunu yapar. Dolayısıyla siyasal bilimler terimi olan kamusal alana yönelik yaklaşımlar ekonomik, sosyo-politik unsurları ve tarihsel süreçleri de kapsamaktadır. Çünkü Habermas, Kamusallığın Yapısal Dönüşümü'nü tarihsel materyalizmin yolunu izleyerek ve Marksizm'in diyalektik yöntemini kullanarak devlet ve toplumun birleşmesi sonucu ortaya çıkan sosyal devlet olma yolundaki anlayışıyla birlikte giderek ön plana çıkmakta olan demokrasi eleştirisiyle açıklığa kavuşturur. Ona göre, kendisini, özel alandan ayıran kamusal hayat, mekânsal olma durumuna bağlanmadan cereyan edecek olan agoraların dışında, savaş ortamlarına ve meclis görüşmeleri şeklini alarak ortak eyleme de bürünebilmektedir (Habermas, 2018, s. 60). Arendt ise, kamu teriminin herkes tarafından görülebildiği ve duyulabildiği anlamını taşıdığını belirterek, bu durumun kendimizle dünyanın gerçekliğinden emin olmamızı mümkün kılacağını ifade etmiştir (1994, s. 74). Kamusal alanı bir tanıma oturturken karşılaşılan farklı görüşler de vardır. Kanadalı postmodernist filozof Charles Taylor'a göre kamusal alan, toplum içerisindeki bireylerin farklı elektronik haberleşme araçları vesilesiyle ya da fiziki olarak örgütlenmesiyle, kamunun çıkarına yönelik fikirlerin tartışılıp, ortak bir düşüncenin olduğu ortak bir arenadır (2006, s. 89). Böylelikle iletişimselliğin boyutunun teknolojik aletler aracılığıyla coğrafi sınırları aşması yeni tartışmaları gündeme getirdiği gibi bir ulusun vatandaşlarının kültürü, kimliği ve yabancılaşma sorunlarını da beraberinde taşımış ve aynı zamanda yeni bir kamusal alan ortamının oluşmasına vesile olmuştur. Sonuç olarak enformasyon akışının yoğun olarak yaşandığı günümüzde artık geleneksel kamusal alan anlayışının dışına çıkıldığı görülmektedir. Çünkü internetin dünya üzerinde yaygınlaşması, yeni dijital platformların ortaya çıkması sanal ortama katılımı arttırmaktadır. Bu sanal ortamda yer alan platformlar farklı kesimlerde var olan bireylerin cinsiyet, yaş, sınıfsal fark gibi koşulların kategorize edilmeden bir araya geldiği kamusal alandır (Bacık, 2003, s. 28-29).

Habermas'ın Kamusallığın Yapısal Dönüşümü fenomenini açık bir şekilde izah edebilmek için Sosyal Araştırmalar Enstitüsü'nde yapmış olduğu tüketim toplumuna yönelik eleştirilerini, medya, rasyonalizm ve odak noktası olan kamusal alanıyla birlikte çalışmalarını Marksist ideoloji geleneğinden yola çıkarak analiz etmekte fayda vardır. Mamafih, günümüzde de yükselişte olan ve popüler bir söylem haline gelen demokrasi kavramı burjuva kamusal alanın oluşumu itibarıyla kamusal alan tartışmalarının çekirdeğini oluşturmaktadır. Buna göre, kamu sözcüğü TDK'de: "Halk hizmeti gören devlet organlarının tümü, bir ülkedeki halkın bütünü, halk, amme, hep ve bütün" olarak belirtilmektedir (www.tdk.gov.tr, 2021).

Devletten ayrılmaya başlayan toplumun içerisinde hukuki değer taşıyan özel alanın kamusal alandan ayrılmasına yönelik Habermas'ın açıklaması şu şekildedir:

"Almancada, Latince *privatus*'tan iktibas edilen "*privat*"a (özel) ancak 16. yüzyılın ortasında rastlanmaktadır; bu sözcük, o zaman İngilizce "*private*" ve Fransızca "*prive*" ile aynı anlamdadır. Bu anlam aşağı yukarı şunu ifade eder: kamusal görevi olmayan, *not holding public Office or ficial position, sans emplois, que l'engage dans les affaires publiques*. Özel, devlet aygıtının alanı (1) dışında olmayı ifade eder; çünkü kamusal, bu arada mutlakiyetçilikle birlikte egemenin şahsından

1- Özel alan diye nitelendirilen, kamusal olanın karşıtı konumunda olan bu alan, teknolojinin ivme kazanması sonucunda devlet ya da devletin ideolojik aygıtları ve teknolojik aletler aracılığıyla gözetim haline alınarak, bireyleri ev halinde bile yönetime, denetime tabi tutulmaktadır. Böylece gözetilmediği durumlarda bile kitleler davranışlarını sanki onları gözetleyen bir gözün varlığı hissiyle hayata geçirmektedirler. Ayrıca dijitalleşmenin de etkisiyle her an yanımızda olan teknolojik cihazlar kişisel verilerimizi "Big Data"da toplayıp, yapay zekâ yardımıyla hem analiz etmekte hem de özel olanı sanal ortam vesilesiyle kamusal ortama taşıyıp, yeni bir kamusal alanın oluşumuna da vesile olmaktadır. Dolayısıyla kavramların da anlayış ve yorumlanışı bakımından çağa uydurulması akabinde birtakım değişimler görülmektedir.

bağımsızlaşarak (2), nesnelleşmekte olan devlete ilişkindir. Kamusal topluluk (veya umum), the *public*, *le public*, “özel varlık”ların karşıtı olarak, “kamu gücü”nü ifade eder. Devlet memurları kamusal şahıslardır, *public persons*, *personnes publiques*; kamusal bir görevleri vardır, yaptıkları işler kamusaldır (public Office, service public) ve devletin bina ve kurumları da kamusal olarak adlandırılır. Diğer yanda özel şahıslar, özel merciler, özel işler ve özel evler vardır; Gotthelf, devlet hayatının dışında kalan şahıslardan söz eder. Devlet ile ondan dışlanmış olan tebaaları karşı karşıya dururlar; devlet, bu yoruma göre, kamusal selamet için, diğerleri ise kendi özel yararları için çalışır.”

Bu ayırmadaki hatların daha da belirginleşmesi açısından Richard Sennett’in düşüncesinde kamu bir toplumun ortak çıkarı ile bir tutulup, 17. Yüzyıl sonlarından itibaren kamu ve özel alanın günümüz kullanımlarına benzeyen biçim almasıyla birlikte “kamusal” herkesin denetimine açık olanken, “özel” ise bireyin ailesi ve arkadaşlarıyla sınırları çizilen bir yaşam bölgesidir (Sennett, 2013, s. 32). İngiliz ahlak felsefecisi olan Joseph Butler de, her insanı kamusal ve özel olmak üzere iki tür yetisine göre değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır (Sennett, 2013, s. 32). Habermas’ın kamusal alan modelinin altında saklı duran ideolojik ülkü, yüzyıllar boyunca geçerliliğini koruyabilecek olan zihinsel ve tarihsel bir sürekliliğe sahiptir (Habermas, 2018, s. 61).

1.1. Kamusal Alan Kavramının Tarihsel Süreçteki Gelişimi ve Burjuva Kamusal Alanının Oluşumu

Kamunun yapısal dönüşümünün, devlet ve ekonominin dönüşümüne paralel olarak ilerlediğini öne süren Habermas’ın (2018, s. 25) ilk hedefi batı Avrupa ülkelerinin 18. ve 19. Yüzyılın başından beri gerçekleşen gelişmelerin tarihsel bağlamda ele alarak, burjuva kamusunun tipini açıklamaktır (2018, s. 15). Bu bağlamda İngiltere, Fransa ve Almanya’daki yaşanan gelişmeleri takipte olan Habermas, tarihsel süreçte yaşanmakta olan bu gelişmeleri kurumsal, söylemsel ve yapısal olarak üç şekilde açıklamaktadır. Ancak burjuva kamusal alanının oluşumuna zemin hazırlamakta olan Sanayi toplumu öncesine de bakmak gerekmektedir.

Ticaret ağının yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte uzun mesafeli ticaret yolları yeni pazarların oluşmasına ve mali sermaye tekniklerinin de gelişmesine vesile olmuş, borsa adı altında kurumlaşmaya başlamış ve aynı zamanda malların dolaşımının yanı sıra haber niteliği taşıyan olayların da paralel bir şekilde doğru bilgiye ulaşma çabası içerisinde yanında taşınmasına neden olmuştur (Habermas, 2018, s. 75-76). Böylece borsanın kurumlaşmasının sayesinde basın ve haberleşmenin sürekliliği de sağlanarak farklı kurumlaşma arenasının oluşması yolunda ilerleme kaydedilmiştir. Tarihsel süreç içerisinde burjuva kamusal alanın oluşumunu sağlayan etmenler arasında sınıf ilişkileri, hukuki, siyasi, ekonomik, sanat dünyasındaki gelişmeler yer almaktadır (Onat, 2013, s. 66). Avrupa’da kapitalist sistemin gelişmesine vesile olan kurumlar büyük ölçüde bankalardı. Yaşanan bu gelişmeler Sanayi Toplumundan önce oluşmaya başlamış, modernleşmeyle birlikte giderek hız kazanmış ve yine zaman içerisinde siyasi bir boyut kazanmıştır. Burjuva kamusunun özel alanın parçası olarak kalması devlet ile toplum arasındaki husumetin arenasında da devam etmiştir (Habermas, 2018, s. 251). Bu ayrışma Orta çağ döneminde gerçekleşmiş, feodal düzen yerini Rönesans’la birlikte monarklara bırakmış ve artık temsili kamu saraya sıkışmış vaziyette toplumla olan bağıni silik hale getirmiştir (Habermas, 2018, s. 70). Böylece burjuva kamusu yerini belirginleştirmeye çalışırken idarenin almakta olduğu kararlar ya da önlemler de kapitalist üretim tarzına uygun bir şekilde gelişmekteydi. Bu durum giderek liberal anlayışın yükselmesine olanaklı kılmıştır. Dolayısıyla yeniden üretim süreci özelleşmiş, bireysel ekonomi aile yaşantısının varoluşu olarak kendisini biçimlendirmiş ve günümüzde de kamusal-özel alanların sınırlarının belirginleşmesini sağlamıştır. Çünkü ticaret gelişirken bir yandan da zanaatkarlar satış maksadıyla tüketim ürünleri üretmeye başladılar; yerlerini derebeylerin şatolarının ya da manastırların çevrelerine konumlandırarak, kentli haline dönüştükten sonra zenginleşmeleri dolayısıyla seçkinlerin aralarına katılmış, vergiye tabi tutulmuş ve böylelikle hem hukuki ayrıcalıklar kazanmaya

2- Ayrıca, kalabalığı boyunduruk altına almakla, toplumu yönetmek arasında bir ayırımı olduğunu belirten Rousseau, dağınık bir halde yaşamakta olan insanların sayılarının önemli olmadığını asıl mühim olanın birbiri ardınca tek bir kişinin egemenliği altına girdiklerinde artık ortada ulusla başkanı değil, efendi ve köleleri vardır (Rousseau, 2013, s. 12).

başlamışlar hem de derebeylerin ya da kralların yönetimine ve yargı gücüne bağlı kalmışlardır (Onat, 2013, s. 68). Ayrıca önem arz etmekte olan şirketlerin üzerlerindeki siyasal baskı sonucu tekel konumu elde ettikleri vesilesiyle dış ticaret pazarının açılması ve giderek genişlemesi zaman içerisinde içerideki sanayi sermayesinin hizmetine girmesiyle birlikte dış ticaret kendiliğinden değil, yerel bölgede yaşamakta olan halkın iş gücünü hareketli kılmasını olanaklı hale getirdiği ölçüde zenginliğin kaynağı olarak gösterilmekteydi (Habermas, 2018, s. 80).

Seçkinler ve o dönemdeki kraliyet mensupları da evlilik yoluyla kendi aralarındaki ilişkilerini kuvvetlendirerek düzenlerini sağlamışlardır. Böylelikle kamusal alan orta çağ döneminde derebeylerin ya da kraliyet mensuplarının şatoları ve sarayları olarak nitelendirilmektedir. Yani o dönemdeki kamusal alan olarak adlandırılan saraylar ya da şatoların işlevi siyaset yapmaktan çok kendi otoritelerinin güçlenmesini sağlamak ve böylelikle kamuoyu üzerinde meşruiyet kazanmasıdır.

2. Tüketim Toplumu ve Tüketim Nesnesi Olarak Beden

Modern kapitalist sistem içerisindeki ekonominin örgütlenmesi ve üretimin yalnızca piyasa için olması akabinde metalar insanların arzularını ya da ihtiyaçlarını karşılamak yerine daha fazla kar ve sermayenin oluşturulması yönündedir (Adorno, 2011, s. 14). Max Horkheimer, akıl teriminin insanlara pragmatist bir yaşam sunmakta olduğunu, araçlar ve amaçlarla ilgili olduğunu ifade ederek, bu durumu öznel (araçsal) akıl olarak belirtmektedir (Horkheimer, 1998, s. 55). İnsanların sahip olduğu değerlerin ve inançların; nesnenin ya da düşüncenin pragmatist oluşu öznel aklın gözünden bakıldığında kişisel ve toplumsal çıkarlara yönelik hizmet edişinden kaynaklanmaktadır. Öznel akıl nesnel akla içkindir. Öznel akıl dünyayı parçalara böler, ayrıştırır ve tümdengelim yoluyla açıklamaya çalışmaktadır. Nesnel akıl ise insan ile doğayı bir bütün olacak şekilde kavrayarak, parça bütün ilişkisini kurar ve görünenin ardındaki görünmeyeni görmeye çalışır, tümevarımsaldır. Dolayısıyla günümüz kapitalist sistemin direği sömürü olduğundan ve bu sömürünün sürekliliği için sosyopolitik düzenin manipüle edilmesiyle insan ilişkileri modern çağda pozitivist yöntem ile tasarlanarak sistem için konformist hale getirilmektedir (Dönmez, 2020). Böylelikle toplum içerisinde ya da ontik bağlamda, birey, kendisini mutlu etmesini ve var olmasını sağlayan şeyin tüketmek olduğu yanılsamasına kapılmaktadır. Mutluluk kavramının ideolojik gücünün toplumsal ve tarihsel süreç içerisinde modern toplumda eşitlik söylemine hayat verdiğinden, onu derleyip düzene soktuğundan ileri geldiğini belirten Baudrillard, aynı zamanda mutluluk kavramının eşitlik söyleminin aracı konumuna gelebilmesi için de ölçülebilir olması gerektiğini belirtmiştir (Baudrillard, 2013, s. 48). Bir diğer öngörülebilirlik ve hesaplana bilirlilik de Max Weber'in sanayi kapitalizminde ortaya çıkardığı şekilde anlam kazanmaktadır. Başka deyişle, yasalar çerçevesinde tanınmayan devletin yapmış olduğu müdahaleler aslında yasaya uygun olmadığı gerekçesiyle değil de öngörülemez olacakları ve kapitalist olan özel zatların rasyonelliğinin ölçüsünden yoksun olacakları için çıkarlarına ters düştüğünden kötü olarak değerlendirilmektedirler (Habermas, 2018, s. 166). Mutluluk kendisini nesnel araçlılığıyla görünür kılmak zorundadır. Adorno ve Horkheimer'in perspektifinde doğada bulunan diğer nesnelere gibi birey de modern kültür içinde nesneleştirilmekte ve bunun sonucunda beden, yönlendirici gücün özü olan zihinden ayrı tutulması dolayısıyla küçümsenerek köleleştirilmesinin yanı sıra aynı zamanda yasak ve yabancılaşmış olarak da arzulanmaktadır (Theodor Adorno, 2014, s. 309). Habermas, Weber'in bu bağlamda yapmış olduğu analizini ve dolayısıyla onu kabul etmekte olan Adorno ve Horkheimer'in başarısızlıklarını şeylerin rasyonalizasyon süreçlerini özne ve nesne yoluyla kavradıklarını ileri sürerek, dil felsefesine dayanmakta olan iletişimsel eylem teorisini geliştirir ve onların aksine alternatif rasyonalite teorisinin oluşturulabilmesinin yolunun araçsal olmayan terimlerle de inşa edilebilmesi olduğunu öne sürer (Cevizci, 2019, s. 1222). Dolayısıyla bu yolda ilerlerken bilişsel çıkarlar teorisine başvuran, bilginin bilen öznenin kurucu ögesi olduğunu kabul eden,

bu bağlamda Kant'ın ise transandantal yaklaşımını reddeden Habermas, deneyimin nesnelere yapısını belirlemede olan bilginin, türlerin gelişiminin ortaya çıkmakta olduğu tarihsel maddi koşullar olduğunu savunmakta ve aynı zamanda insanın deneyimlerini a priori, bilişsel ve özgürleşme istenci olarak üç kategoriye ayırması sonucunda da insan varlığının maddi varoluşu gereği nesnelere hükmederek onları yeniden üretmek zorunda olduğunu öne sürmektedir (Cevizci, 2019, s. 1223).

3. Pierre Bourdieu'un Simgesel Şiddeti

Pierre Bourdieu'nun simgesel şiddet kavramı herhangi bir sosyal yapının içerisinde bulunan ve geçmişten günümüze toplum tarafından görev ya da rol niteliği arz eden, rıza gösterilen şiddet türüdür. Şiddetin ve gücün eşdeğer olduğu bu durumda insanlar sorgusuz sualsiz simgesel şiddete boyun eğmekte ve bu bağlamda fiziksel şiddete başvurulma riskini de içerisinde barındırmaktadır. Bourdieu'nun simgesel (sembolik) şiddet kavramına odaklanıldığında gündelik yaşam pratiklerinde karşımıza çıkmakta olan habitus, sermaye ve simgesel şiddet kavramlarıyla karşı karşıya gelmektedir. Bireylerin toplum içerisinde karşılaşmakta olduğu bu fenomenler geçmişten günümüze farkında olarak ya da olmayarak şiddetin her boyutunda kendisini göstermektedir.

Şiddet kavramının en çıplak halini Michel Foucault gözler önüne sermektedir. Bedene yönelik yapılan şiddet Hapishanenin Doğuşu eserinin birinci (azap) ve ikinci (ceza) kısmında yer almaktadır. 18. Yüzyılın ortalarında kilisenin önünde Damiens, Fransa kralını öldürme teşebbüsü dolayısıyla suçunu kabul ettirilmeye mahkûm edilmiş ve bunun sonucunda vücudunun çeşitli yerleri kerpetenle çekilmiş, kızgın yağla yakılmış ve atlar vasıtasıyla vücudu parçalara ayrılmıştır (Foucault, 1992, s. 3). Klasik dönem (18. Yy ortalarından 19. Yy ortalarına kadar olan dönem) boyunca beden iktidarın nesnesi konumundadır ve bedene itaatkâr, manipüle edilebilen, becerikli hale dönüştürülebilir bir organizma olarak bakılmaktaydı (Foucault, 1992, s. 168).

Günümüzde Bourdieu'nun oluşturduğu teorisinden yola çıkıldığında; devletin gücünü kullanan siyasal iktidar ya da otorite sahipleri halkı kendilerine karşı ayaklandırmaktansa onları konformist hale getirerek, konfor alanlarının içerisinde kalmaları sağlanmaktadır. Yani devlet iktidarı kendi oluşturmuş olduğu yasalar çerçevesinde gücünü belirli normlar tarafından yürürlüğe koymaktadır. Bu noktada Louis Althusser'in DİA'sında da bahsettiği belirli normların uygulanışını kolaylaştırmakta olan polislerden söz etmek gerekir. Nitekim Foucault'nun çalışmalarında yer almakta olan hapishane, ıslahevleri gibi kapatılma durumlarında ve devlet eliyle uygulanmakta olan şiddetin belirlenmesinde yasalar rol oynamaktadır. Bu bağlamda aynı zamanda biyo-iktidar kavramına da odaklanan Foucault, çalışmalarındaki analizlerinin özünde de yine bu iktidar biçimi yer almaktadır. Böylece beden disipline edilebilmektedir. Arendt'e göre ise konu bağlamında ele alındığı gibi şiddet devlet erkinin ayakta kalmasına yardımcı olan bir etken değil, iktidarın elden gittiği zamanlarda yönetimdeki kilerin kendi vatandaşlarına uyguladığı kötü bir eylem biçimidir (Özsöz, 2009, s. 32). Aynı zamanda Arendt, aşırı kalabalıklaşmanın canlıları tedirginliğe ve saldırganlığa sürüklediğini varsayar (Arendt, 2006, s. 67). Arendt'e göre (2006): "... İktidardaki her gerilemenin şiddete açık bir davetiye olduğunu biliyoruz ya da bilmeliyiz. Hükümetler olsun yönetilenler olsun iktidarı elinde tutup da ellerinden kaymakta olduğunu hisseden herkes, kaybettiklerinin yerine şiddeti koymanın cazibesine direnmekte zorlanmıştır. Salt bu bile yeterli bir gerekçedir" (2006, s. 104).

Günümüzde ise artık eski dönemlerdekine (Foucault'nun Damiens örneği) kıyasla bir şiddet uygulanmamaktadır. Bedenin kontrol altına alınabildiği gibi zihnin de tahakküm altına alınabilmesi anlayışı giderek önemli hale gelmektedir. Şiddet, hem kurum ve kuruluşlar yoluyla uygulanmakta ve hem de fiziksel şiddetin yanı sıra ekonomik ya da psikolojik şiddetten de söz edilebilmektedir. Ekonomik bağlamda yaşanan eşitsizliğin getirmiş olduğu birtakım

sınıflar arası farklılıklar günümüzde de aynı kalarak sadece kılıf değiştirmiştir.

17. Yüzyıl Fransa'sında kamuya dahil olanlar, yani sanat ve edebiyatı izleyip, tüketenler ve bunlar hakkında yargıda bulunanlardır; aynı zamanda o dönemde kamu denince akla saray, yüksek burjuva takımının yanı sıra Paris tiyatrolarının loncalarını dolduran şehirli soylular gelmektedir (Habermas, 2018, s. 98). Çünkü şiddetin tarihsel süreç içerisinde giderek sembolik değer kazanması sonucunda fiziksel şiddet bir bakıma yerini tinsel bağlamda yozlaşmanın yerine bırakmaktadır.

Bourdieu sosyolojisinde önemli üç kavramdan birisi olan habitus, bireyin ait olduğu sınıfının pratiklerini ve eylemlerini içselleştirmesidir. Yani sosyal yapı kişinin davranışlarına, giyim ve kuşamına ve düşüncelerine sirayet ederek, onu etkileyebilme potansiyeline sahiptir. Toplumsal yapıyla birlikte toplumsal ilişkilerin arasındaki bağı ortaya çıkaran bir düşüncedir. Egemenlik altında olan kişinin, egemen olan kişi tarafından hayranlığıyla ve bu egemenlik ilişkisinden doğan çıkarın, egemen olanın işine yaraması sonucuyla ortaya çıkmaktadır (Bourdieu, 1995, s. 198). Her sınıfa ait olanın kendi kategorisinde habitusa sahiptir. Toplumsal törelerde yer alan sınıflandırmanın vasıtasıyla, devlet iktidarı zihinsel yapıyı şekillendirir ve belirli ilkeler doğrultusunda ortak görüş ve düşünce biçimlerini dayatarak, ulusal kimliğin oluşmasına vesile olmaktadır (Bourdieu, 1995, s. 115).

Devlet erkinin kültür alanından faydalanmasıyla kendi sınırları içerisinde egemenliğini meşru kılmasının yolu okul sistemiyle gerçekleşmekte ve tarih, edebiyat gibi dersler sayesinde de bireylere vatandaşlık bilinci aşılanmaktadır. Bu durum her ulus devlet nezdinde görüldüğünden evrensel bir boyuta sahiptir. Devletin simgesel boyutunu anlayabilmek için bürokrasinin nasıl işlediğine dair bilgi sahibi olunması; devlet çalışanlarının, devleti kurmakla devletin ne olduğuna ve nasıl olması gerektiğine ilişkin ve aynı zamanda devleti var eden edimsel söylemi üretmekle ilgilenen hukukçuların yapısını çözmek gerekmektedir (Bourdieu, 1995, s. 129). Bourdieu'nun sembolik (simgesel) şiddet kavramı bazı durumlarda yanlış anlaşılmalara maruz kalabilmektedir. Bu yanlış anlaşılmaların önüne geçebilmek için Bourdieu şöyle bir açıklamada bulunmaktadır: "Sembolik söylemi en yaygın anlamlarıyla algılandığında, fiziksel şiddetin rolünün, yani dövülen, tecavüze uğrayan, sömürülen kadınların unutturulmaya çalışıldığı, daha kötüsü de bu şiddet suçundan erkeklerin aklanmak istediği düşünülmekte ve asıl amacın bu olmadığına anlaşılması gerekmektedir." Sonuç olarak simgesel şiddet, eğitimden kültüre, ekonomiden psikolojiye ve cinsel yaşamdan gündelik yaşamsal pratiklere kadar kendisini evrensel boyutta, geniş bir arenada sunmaktadır.

4. Lacan: Ayna Evresi ve Arzu Yoksunluğu

İnsan tümüyle organik bir yapıya sahiptir. Annenin gebe kaldığı andan itibaren bebek özne konumuna gelmekte ve benlik algısı da bebeğin gelişme evresi ile birlikte ortaya çıkmaktadır. Organik yapıya sahip olan insanın ilk yıllarında ana rahmindeyken bile duyabilmesi, tat alabilmesi özne olarak organik yapısının bir göstergesidir. Anne ile bebeğin birbirinden bağımsız olmadığı gibi aralarında bir fark da yoktur. Gelişim çağında olan bebek zaman içerisinde kendisini tanımaya başlamasıyla anneden ayrı olduğunun farkına varmaktadır. Dolayısıyla anneden çıkan bebek anneyi nesne olarak algılamakta ve dış dünyayı da bir nesnelere dünyası olarak kavramaktadır. Bu bağlamda bebek için kendi dışında olan nesnelere dünyası benden ayrı ve tecrübe edilecek olan bir dünyanın olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Sartre için nasıl ki varoluş özden önce gelir ve zaman içerisinde kendisini nasıl yapar ve o şekilde olursa, bilinçdışını araştırmak için psikanaliz ile dilbilim arasında ilişki kuran ve bu bağlamda özne, arzu ve cinsellik kavramlarını inceleyerek Sigmund Freud'un psikanaliz anlayışını daha da ileri safhalara taşıyan Jacques Lacan'da özneyi kuran şey söylemlerdir. Lacan'ın da Sartre gibi varoluş problemleriyle ilgilendiği aşıkardır. Ancak Lacan temel olarak psikanalizi ele almıştır. Bilinçdışının bir dil gibi yapılandığını öne süren Lacan

psikanalizinde (2013, s. 215), kültürel öğelerin içerisinde dünyaya gelen özne söylemler ve simgesel düzen tarafından inşa edilmektedir. Bu simgesel düzen toplumun değerlerini kapsamakta ve böylelikle öznenin inşası durumunda da karşımıza çıkan “öteki” kavramı bilinçdışını ortaya çıkarmaktadır. Lacan’da arzu, ötekinin arzusudur (Lacan, 2013, s. 249). Michel Foucault ise, özneyi inşa edenin ve onu tahakkümü altına alanın iktidar kavramı olduğunu öne sürer. Özne burada iktidar karşısında nesne konumuna gelmektedir. Heidegger de (2004) dil sorununu en ünlü yapıtı olan Varlık ve Zaman’da varoluşçuluk üzerinden irdeleyerek; söylemi ve konuşmayı Dasein için önemli bir kurucu öge haline getirmiştir (s. 236-237). Burada söylenebilir ki özneleşme sürecinde birey ya köleleşir ya da özgürleşir.

Bebek altı aylık geçen süreden sonra aynada kendisini görür, tanır ve bu görüp tanımayı eylemlerine yansıtarak, kendisindeki/öznedeki özdeşleşme sonucu bir dönüşüm başlamış olur (Castanet, 2017, s. 19). Bebek aynaya baktığı andan itibaren ortaya çıkan özdeşleşme sonucunda benlik denilen kavram da nesneleşmeye tabi kılınarak egonun oluşumunu tanımlamaktadır. Bu durum Yunan mitolojisindeki kahraman olan Narkissos’un hikayesiyle benzerlik göstermektedir. Narkissos da tıpkı bebeğin aynadaki kendi yansımalarını görmesi gibi o da sudaki yansımalarını görür ve kendisine âşık olur. Çocuğun bu evresinde narsisizm baskın bir durumdur ve benliğin gelişmesine vesile olur. Benliğin oluşumu bebeğin ayna evresinde oluşmaya başlamaktadır. Benlik kavramı öznenin tüm algısıyla, düşüncesiyle ve duygusuyla olan etkileşimlerinin değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkmaktadır (Betül Aydın, 2014, s. 289). Nitekim bilinç dışı devreye girmektedir. Bu bağlamda Narkissos, kendisine âşık olduktan sonra eriyip yok olması üzerine bu narsisçe olan davranışı ölümü de beraberinde taşımaktadır. Her canlı varlık hücrelerden meydana gelmektedir. Bu hücreler canlı olan varlıkta bir yandan ölürken diğer yandan çoğalmaya devam eder. Hücrelerden meydana gelen insanın anatomisine bakıldığında da yaşam ve ölüm hep bir arada süreklilik içerisinde.

Hegel’in görüşlerini Marx nasıl ters yüz ettiyse, Freud ve James Joyce gibi tanınmış zatlardan etkilenen Lacan da dünyadaki karmaşıklığı görüp, anlamlandırarak kendi anlaşılması zor olan diliyle açıklamaya çalışmıştır. Lacan için insanın kendisini deneyimler yoluyla geliştirmesi argümanı kabul edilemezdir. O, daha çok deneyimin yerine “arzu” fenomenini koymaktadır. İnsanları yönlendiren, değiştiren deneyim değil arzulardır. Yani dil gibi yapılanan bilinç dışının da devreye girmesiyle insanın kişiliğini, kimliğini ve/veya dünya görüşünün belirlenmesi arzular sayesinde. Bu durum insanı daha fazla tüketime yönlendirmektedir. Birey, varoluşu gereği doyumsuz bir varlık olarak kendisini var eder; sahip olduğu nesneye ulaştıktan ve onu tükettikten sonra -bu tüketim sadece maddi anlamda değil, tinsel bağlamda da yok oluşu yanında taşımakta- daha başka alternatifler aramak için yeni şeylere yönelmektedir. Dolayısıyla aynı zamanda yaşanılacak olan “yoksunluk” kaçınılmazdır. Mamafih, bu noktadan sonra Lacan’ın a nesnesi (objet petit a) olarak bilinen teorisine değinilmek konuyu muktedir kılacaktır. Ancak Lacan, teorilerini üretirken matematik, dil ve yapısalcılıktan yararlandığı için a nesnesi geniş bir yorumlanma açısına sahiptir; nitekim anlaşılması da oldukça zor olduğundan üzerine uzun uzadıya düşünmekte fayda vardır. A nesnesi bir eksikliği, ulaşılamayanı temsil etmektedir. Freud’un arzunun kayıp nesnesinden yola çıkarak kendi eksik olanını ifade etmek için a nesne teorisini üreten Lacan, bütün saf yaşam içgüdünün temsilcisi olarak yine a nesnesini göstermektedir (Lacan, 2013, s. 209). Saf yaşam içgüdü olarak libidodan bahsederken aynı zamanda özelliği var olmamak olan, ama organ olmaktan da geri adım atmayan organ, yani bölünse de ölümsüz olan amip ve lamel gibi canlıların aksine dil alanına giren diğer canlı varlıkların cinsiyetli üreme döngüsüne tabi olduklarından bu canlıların elinden ölümsüz yaşam alınmıştır (Lacan, 2013, s. 209). A nesnesinin eksik oluşu arzunun tatmin olma ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Yasak olan birçok şey arzu edilen bir hal almakta ve tıpkı herhangi bir yiyeceğin sevilip de yenmemesi gibi. Yani Lacan’a göre, arzu nesnesi arzunun nedeni olmakta; arzunun nedeni olan bu nesne de dürtünün nesnesi konumuna gelmektedir (Lacan, 2013, s. 257). Dolayısıyla dürtü kendi tatminini aramakta ve “arzu” saf dışı kalmaktadır.

5. Karl Marx'ın Yabancılaşma Teorisi Bağlamında Homo Economicus'un Önemi

Avcı-toplayıcı, burjuva icadı olan Homo Economicus'tan farklı olarak, topladıkları şeyleri aralarında paylaşıyorlar, herhangi bir ekonomik plan yapmaksızın topladığı ürünleri kısa zaman içerisinde tüketiyorlar ve bu avcı-toplayıcı kesim doğal kaynaklara güvendiğinden ekonomi politığın özünü de bilmezlerdi (Baudrillard, 2013, s. 70). Dolayısıyla üretim araçları, iş saatleri, devletin gücünü kullanan siyasal iktidarların ya da toplumun dayatmakta olduğu normlar olmadığından "çalışma" eylemi gibi nitelendirilebilecek durum da söz konusu olmamaktaydı.

Hegel'de yabancılaşma, insanın tinsel anlamda boşluğa sürüklenmesine sebep olan, hayatın ne anlama geldiği bilincinden uzak duruşunu ve böylece öz benliğine yabancılaşması olarak kavrar. Marx'la birlikte yorumlanan bu kavram tarihsel materyalizmin ayak izlerini takip etmesi, Das Capital eserinin merkezine yerleştirilmesi ve bunu üretim-tüketim ilişkisiyle değerlendirmiş olması sonucu bireylerin gündelik yaşamlarında somutlaştırarak görünür kılmaktadır. Marx'ın sahip olduğu düşüncesi ekonomiden politikaya ve tarihin yanı sıra en önemlisi de felsefe alanında kendisini göstermektedir ve sosyolojisini anlamak için bilinmesi gereken en önemli kilit nokta ise sınıf ve modern üretim ilişkileridir. Ona göre, herhangi bir toplumun felsefesini, sanatını, ekonomisini, politikasını, dinini ya da hukuk sistemini anlamanın yolu ilgili toplumun üretim güçleriyle birlikte iktisadi yapısının doğasını da özümsemekten geçmektedir (Cevizci, 2019, s. 861). Böylelikle Kapital eserinin birinci cildinde meta konusuna değinen Marx'ın bu meta analizi insanın yabancılaşmasına yönelik de bir analiz olarak değerlendirilmekte ve mamafih, Hegel ve Feuerbach'ın tersine o, yabancılaşma olgusunu maddi temele dayanmakta olan toplumsal süreçlerle açıklamaya çalışmaktadır (Uluç, 2020, s. 30). Feuerbach'a göre, birey, kendisini özne olarak inşa ederken nesnelere bireye dışsallaşmakta ve ondan bağımsızlaşarak, yine bireyi tahakkümü altına almaktadır (Uluç, 2020, s. 34).

İnsan kapitalist sistem içerisinde doğaya ve kendi doğasına, ürettiği mallara, emeğine ve diğer insanlarla olan ilişkilerinin yanı sıra en önemlisi yaşama karşı yabancılaşmaktadır. İnsan medeniyetinin tarihi boyunca bedensel ve zihinsel emek arasındaki bölünme kent ile kırsalın birbirinden ayrılmasıyla somutluk kazanmaktadır (Karl Marx, 2013, s. 56). Bu da sanayi sektörünün gelişim göstermesi sonucu sanayi toplumunun oluşmasıyla ilişkilidir. Dolayısıyla modern toplumda yaşamakta olan tüm bireyler yeteri kadar sermayeye ya da üretim araçlarına sahip olamamaktadır. Böylece sınıf farklılıklarının yanı sıra insanlar yaşamlarını idame ettirebilmeleri için emeklerini satmak zorunda kalmakta, emeklerini satmakta olan bireyler de ortaya çıkan ürünleri ötekileri için üretmek meta dolaşımını sağlamış olmaktadır. Nitekim insan ilişkileri aslında meta üretimi ilişkileri bağlamında gerçekleşmektedir. Meta ilişkileri görünürlük kazanırken bu bağlamda bedenün güzellik, moda, seks işçiliği gibi birden fazla arenalarda da yer alması konuyu asıl amacından saptıracağından farklı bir çalışma konusu olarak değerlendirilebilir. Nitekim üretim ilişkileri dolayısıyla fiziksel olarak beden metaya dönüştürülmektedir.

Yabancılaşma kavramını Hegel tinsel olarak, Marx da her ne kadar maddi temellere dayandırmış olsa da modern topluma bütüncül perspektiften bakıldığında her iki düşüncenin sentezi iki filozofun birlikteliğini sağlamaktadır. Modern insan rasyonalite ilkesi tarafından kuşatıldığı için kendi mutluluğunu aramaya ve bütün önceliklerini arzu ve tatminlerini sağlayacak olan nesneye yönlendirmektedir (Baudrillard, 2013, s. 72). Yabancılaşma, ekonomi politik ile ilgili yazılar içeriğinde hangi nesnelere mal olarak satılabileceği, transfer edileceği anlamlarını da taşımaktadır (Swain, 2013, s. 8). Ekonomik boyutuyla ele alındığında insan varlığının ihtiyaçlarını karşıladığı sürece herhangi bir nesne faydalıdır ve bu ihtiyaç arzusunun sürekliliği olduğundan sonu yoktur. Herhangi bir şeyin, nesnenin yararlı oluşu, onu, kullanım değeri haline getirmektedir (Marx, 2003, s. 46). Nitekim tüketime, yani gerekli ihtiyaçtan fazla olan tüketime alıştıran modern toplumdaki öznel aklın dominant oluşu, Adorno ve

Horkheimer'in araçsal akıl teorisinde de yorumlandığı üzere hem rasyoneldir hem de pozitivist bilim anlayışının bir ürünü olduğu için doğayı ve insanı nesneleştirerek değersiz kılmaktadır. Bu anlatılardan yola çıkılarak söylenebilir ki yabancılaşma kavramı hem özne ile nesne hem de bilinçle şeyler arasında olan ilişkinin bozulmasıdır. Böylece özne ötekileştirilmektedir.

Marx'ın yabancılaşma teorisini dört ana başlıkta ele alabiliriz:

1. Çalışan ilk önce kendi emeğine yabancılaşmaktadır.
2. Çalışan, emeğini burjuvaya satmasıyla birlikte üretim araçları aracılığıyla ortaya koyduğu ürüne ya da nesneye yabancılaşır.
3. Çalışan üretim sürecinde diğer kişi ya da kişilere yabancılaşır.
4. Son olarak da insan kendi tabiatına, kendi varoluşuna yabancılaşır.

"İşçi yaşamını nesneye koyar. Ama o zaman yaşamı artık kendisinin değil, nesnenindir. Demek ki bu etkinlik ne kadar büyükse, işçi o kadar nesnesizdir. O, emeğinin ürünü olan şey değildir. Öyleyse bu ürün ne kadar büyükse, işçi o kadar az kendisidir. İşçinin kendi ürünü içinde yabancılaşması, yalnızca emeğinin bir nesne, dışsal bir varoluş durumuna geldiği anlamına değil, emeğinin kendi dışında, ondan bağımsız ona yabancı ve onun karşısında özerk bir erk durumuna gelen bir varlık olarak var olduğu ve nesneye geçirdiği yaşamın, hasım ve yabancı bir yaşam olarak ona karşı çıktığı anlamına gelir" (Marx, 2003, s. 22).

Yabancılaşma kavramının ilk kaynağı Hegel ve Marx'tan da öncesine dayanarak, Helenistik-Roma döneminde sonuncu olarak ortaya çıkan Plotinos'un kurmuş olduğu Yeni-Platonculuk felsefi akımıdır.

5.1. Küresel Sistemde Homojenleşen Üretim ve Tüketim İlişkisinin Bireye Etkisi

Küresel sistem olan kapitalizm, homo economicus tipolojisine dayandırılmaktadır. Dolayısıyla insanların da buna uyumlu bir tavır takınmaları toplumsal erkler sayesinde sağlanmaktadır. Bu uyum eskisi gibi şiddet yoluyla değil rıza ve meşruiyetin sağlanması aracılığıyla hayata geçirilmektedir.

Sanayileşmenin getirmiş olduğu giyim mecrasında hızlı bir şekilde seri üretime geçilerek, kalıpları önceden hazırlanmış kıyafetler birden fazla makinelerin yardımıyla az zaman içerisinde satışa sunulmaktadır. Bu durum sadece giyim alanında da değil, insan ihtiyaçlarının bütün kesiminde yer almaktadır. Örneğin; alt sınıf kategorisinde yer almakta olan tüketici aile ve/veya birey üst sınıftaki kişilerle benzer ürünlerin daha ucuzunu tükettikleri dolayısıyla prestij kazanmasalar da yine belirli bir doyum noktasına ulaşarak, tatminkâr davranmaktadırlar. Yani her ne kadar sınıf farklılıklarından ya da eşitsizlikten söz edilse de kendi sınıfına ait olanlar tarafından -Bourdieu sosyolojisindeki habitus kavramı- kullanılmakta olan metalar her nihayetinde aynılık göstermektedir. Bu bağlamda reklamcılık ya da bu gibi diğer yöntemler aracılığıyla standartlaştırılmış olan tüketim kalıpları metalaşma sürecinde ekonomik gelişme için faydalı olurken, diğer yandan benliği tasarlarlarken, hayat tarzlarının da oluşmasını etkilemektedir (Giddens, 2010, s. 247). Bu aynılaşıma bununla da sınırlı kalmamaktadır. Özellikle günümüzde mimari yapılarda da göze çarpmakta olan tek tipleşmenin getirdiği aynılık, özellikle şehir yaşamında ya da modernite anlayışının etkisiyle evlerin iç tasarımlarına kadar yansımaktadır. Odaların işlevleri, televizyonun konumlandırılışı ve/veya plaza binalarının çizimlerinin standart konuma getirilişi görünüm olarak her ne kadar insanlara cazip gelse de altından başka sonuçlar da çıkabilmektedir. Mamafih, birey ve aile iş yaşamı dışında özel hayatlarında da tek tipleştirilmektedir. Giyim kuşamdan, eğitime, ekonomiden kültüre hatta ve hatta davranışlardan düşünce yapılarına kadar insan varlığına etki etmektedir. John Stuart Mill, bireyin anlık yapmakta olduğu davranışları sayesinde karakterinin kitap gibi okunabildiğini kabul ederek, etnoloji bilimini olumlamaktadır (Sennett, 2013, s. 196). Dolayısıyla teknolojinin ivme kazanması kamusal-özel alanlara da etki etmektedir. Nitekim kamusal alan ile özel alan birbirine geçmiş durumda ve yine Arendt'in kamusal alan yaklaşımı böylelikle somutluk kazanmaktadır. Teknolojinin işleyişini göz ardı etmemek

gerekmektedir. Evlerimize kadar girip, entegre olmakta olan dijital cihazlar aracılığıyla özel alanlar kamusal alanla -yeni kamusal alan olan sanal mecr- iç içe geçmektedir. Sonuç olarak insan doğası ve gündelik yaşam pratikleri homojenleşmeye maruz kalmaktadır.

B. YÖNTEM

1. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmanın temel amacı Habermas'ın kamusal alan anlayışının tarihsel süreç içerisindeki yapısal dönüşümüyle birlikte kültürel bir varlık olan insanın doğasının da modern çağ adı altında hem anlamaya hem de nasıl bir dönüşüm geçirmekte olduğunun altını çizmeye yönelik bir çalışmadır. Çalışmada yer alan ve toplumu oluşturan bireyin gündelik yaşamda bulunduğu her eylem ekonomiden politikaya, eğitimden kültüre değin etkilenmektedir. Böylece toplum içerisinde kendisini var etmeye çalışan birey kimlik veya ötekileştirme problemleriyle yüzleşmek zorunda kalmaktadır. Ötekiyle olan benzerlikler ve değişiklikler üzerine kurularak, toplumsal ve bireysel kimliğin birbirleriyle olan ilişkisi sonucunda doğan bu iki kimliği birbirinden ayrı tutmak mümkün olmamaktadır (Şimşek, 2002, s. 31).

Bilimsel yaklaşımları içinde barındıran bilinçdışıyla ilgili psikanaliz çalışmaları bu çalışmanın ana hatlarını belirleyen unsurlardan birisidir. Dolayısıyla bütün bu süreçlerden geçen modern insanın bilinçdışı tarafından dönüşüme uğrayan kültürel kavrayışıyla birlikte kamusal alanın da yine yapısal bir dönüşüme uğramaktadır. Bu çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturan; Jürgen Habermas, Jean Baudrillard, Pierre Bourdieu, Karl Marx ve Jacques Lacan gibi çeşitli teorisyenlerin görüşlerine de yine bu bağlamda çalışma kapsamında yer verilmekte ve bu durumu irdelemek bu çalışmanın bir diğer temel amacını oluşturmaktadır. Nitekim Marshall McLuhan tarafından literatüre kazandırılan "küresel köy" kavramına yine bu çalışma kapsamında yer verilmektedir. Antony Giddens'a göre (2010), kamusal alanın devlet iktidarının etkisinde kalmasıyla birlikte bireyin ya da ev halkının yaşamı da bundan etkilenmektedir. Bu da şu araştırma sorusunun/sorularının ortaya çıkmasına vesile olmuştur:

1. Araştırma sorusu: Devlete ve özel sektöre bağlı olarak iş yapan kurum ve kuruluşların sunduğu sosyal ve ekonomik olanakların yanı sıra bu olanaklardan yeteri kadar fayda sağlayamayan kişi ya da kişilerin kamusal alanlardaki gündelik hayatları ne şekilde etkilenmekte ve /veya yönlendirilmektedir?
2. Araştırma sorusu: Burjuva kamusal alanının oluşumunda devlet erkinin bu süreç içerisindeki üstlenici rolü nedir?
3. Araştırma sorusu: Tek tipleşen bireylerin düşünce ve davranışlarında yaşanan değişimler ve dönüşümler toplumu nasıl etkilemektedir?

Bu çalışmanın bir diğer önemi de şudur: Beden kontrol altına alınabildiği gibi zihin de kontrol altına alınabilmektedir. Günümüzde teknolojinin her an yanımızda oluşu sayesinde artık bireysel bir meşruiyet söz konusu olmaktadır. Nitekim kişinin rızası olmadan yayınlanan görsel ve metinsel anlamdaki yayınlar kişilik haklarına yapılan saldırı olarak adlandırılrsa da artık bunu kendi rızamızla sanal ortama taşıdığımızdan bu konuda da değişim ve dönüşümler söz konusu olmaktadır. Özel alanlarımız da bu sayede kamuya açık hale gelmektedir. Kamusal alanlar devlet iktidarının denetimi ve gözetimi altındadır. Lakin özel yaşamın gizliliği adı altında evlerimiz kamuya kapalı ve üçüncü şahıslarca ihlali sonucunda suç işlenmiş sayılmaktadır. Nitekim internet ve sosyal medya sayesinde de kişinin kendi rızası sebebiyle yine özel hayatını kendi istediği kadarını ya da tümünü tanımadığı insanlara açabilmektedir. Bu da rızaya dayalı olduğundan herhangi bir suç ihlali sayılmayacak ve devletin ideolojik aygıtları ya da dijital gözetleme yoluyla denetim altına alınabilecektir. Dolayısıyla tüketim kültürünün de hız kazanması sonucunda McLuhan'ın ifadesinde yer alan Teksas'a mı

döndü sorusuyla karşılaşmakta ve bu teorisinin doğruluk payının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Burada siyasi irade bir nevi toplumsal meşruiyet rolüne bürünürken devlet iktidarı da bu toplumsal meşruiyet sayesinde otoritesini güçlendirmektedir.

Teknolojinin insan hayatını tahakküm altına alması sonucunda ortaya çıkan diğer bir unsur da küreselleşmedir. Böylece yersiz yurtsuzlaşan bireyin fiziksel olarak herhangi konumda bulunmuş olmasının önemi kalmamaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada ele alınacak olan konu bağlamında ortaya çıkan soru: “Sınırları hayali çizgilerle çizilmiş bir kara parçasının sahip olduğu değerler nedir?”

2. Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada “kamusal alan”, “yabancılaşma ve kimlik”, “tüketim toplumu” konuları adı altında yapılan ve teoriyi ön planda tutan çalışmalar; tarihsel süreçte burjuva kamusal alanın oluşumuna ve sivil toplumun kamusal alandaki yeri üzerine kurum ve kuruluşlar tarafından yazılan makaleler, yapılan araştırmalar ve kitaplar da dahil edilerek literatür taraması yapılmıştır. Yapılan literatür taraması sonucunda elde edilen bilgiler ikincil veri kaynağı olarak bu çalışmada kullanılmıştır. Bunun yanı sıra belge incelemesi adı altında yazılı kaynaklardan yararlanılan araştırma sonucunda elde edilen bilgilerin irdelenmesiyle seçilmiş olan Habermas’ın *Burjuva Kamusal Alanı Kavramı Bağlamında Modern Disiplin Topluluklarında Yabancılaşma ve Kimlik Sorununa Ekonomi Politik Bir Bakış* başlıklı çalışmanın konusu için Jürgen Habermas’ın *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü* isimli eseri birincil kaynak olarak seçilmiştir.

C. BULGULAR VE TARTIŞMA

Yukarıda verilen bilgiler doğrultusunda kamusal alanın yapısal dönüşümü sonucunda bireyde yabancılaşma ve kimlik sorununa yönelik yapılan analizlerin literatür desteğiyle ortaya koyulması aşağıdaki gibidir:

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte bireyler kimliklerini sanal mecralarda oluşturmaya başlamıştır. Avrupa’da ortaya çıkan, toplumsal değerleri bünyesinde barındıran modernite kavramının asıl sorunlarından birisi kimlik ve özne sorununun yaşanmasıdır. Modernite kavramı hem bireyin hem de toplumun hayatını değişime ve dönüşüme uğratmaktadır. Mamafih bu kavramın ortaya çıkarmış olduğu kimlik ve özne sorunu aydınlanma felsefesi anlayışı sayesinde biçim kazanırken aynı zamanda insan varlığının varoluşundan itibaren geçmişten günümüze hala devam etmektedir. Nasıl ki kamusal alan tartışmaları sosyoloji ve psikoloji alanlarına dahil edilmekteyse kimlik sorunu da o kadar bu disiplinler tarafından tartışılmaktadır. Akademik disiplinler olan bu iki bilim dalı Giddens’in düşüncesine göre benliğin refleksivitesiyle yakından alakalıdır. Çünkü yeni sosyal ortam ilişkilerini tecrübe edecek olan birey, dalında uzman olan kişiler tarafından yönlendirilme süreçlerine tabidir. Dolayısıyla benliğin özüne kadar yol kat eden modernitenin refleksivitesi toplum bazında değerlendirildiğinde bireyin yetişkinlik dönemine geçişindeki değişmekte olan kimliğinin sınır çizgilerinin belli olmasıyla birlikte aynı zamanda bu soyut sistemler sadece modernitenin kurumsal yanıyla değil, benliğin oluşum süreçleriyle de ilgilidir (Giddens, 2010, s. 51).

Birden fazla bilim alanına dahil edilmesi konuyu geniş perspektifte analiz etmeye yararken diğer yandan ise temellük edildiği konular bağlamında kavramın anlaşılması güçsüzleşmektedir. Psikanaliz ve modern psikoloji alanları, benliğin sui generis iç işleyişini kötülükle ilgili aşkın herhangi bir kaygı taşımaksızın kavrayan insanların kendilerinin edindiği bu korkulardan arındırabilecekleri ve arzularının dışında ussal yaşama katılma inancı üzerine kurulmuş bilim alanlarıdır (Sennett, 2013, s. 18). Michel Foucault, kimliği, bireyin kendisine attığı deneyimlerden yola çıkarak arzu, bilme, davranma ve/veya eyleme gibi kendi terminolojik söyleminde var olma şekilleri olarak değerlendirmektedir (Keskin, 2015, s. 14). Foucaultcu bir gözden bakıldığında özne, iktidar mekanizmalarının arzuları ve manipüle

etmesinin sonucuyla kurulmaktadır. Kimliğin oluşabilmesi için öncelikle “benliğin” yani öznenin oluşması gerekmektedir. Bu da nitekim, “ben kimim?” gibi varoluşsal bir soruya nasıl cevap verileceğiyle ilgili bir meseledir.

Kimlik kavramı, bireyin geçmişle ilgili özdeşimlerini, bugünkü rollerini ve geleceğe yönelik arzularını yaratıcı bir biçimde bütünleştirmesi üzerinde odaklanır. Bireyin geçmişinin sosyal tarihi ile bugünün ve geleceğin kültürel beklentileri arasında bağlantı kurar (Newman, vd. akt. Şimşek, 2002, s. 32).

Modernliğin ileri aşamalara erişmesiyle birlikte özel yaşama ait pek çok yeni araç ve unsur kamusal alana eklenerek onun yapısını etkilemiş ve yeni bir platforma taşımıştır (R. Sennett akt. Şimşek, 2002, s. 31). Kamusal alan anlayışı da aynı zamanda dijitalleşme süreci içerisinde dönüşüme uğramaktadır. Dolayısıyla sanal ortamların kamusal alan olarak nitelendirilmesi de tartışma konusu olmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde incelenen kamusal alan kavramı sosyolojik ve psikolojik açıdan değerlendirilebilmektedir. Bu bağlamda çalışmada ele alınmakta olan önemli noktalar bireyin varoluşsal sorunlarına ışık tutmaktadır. Aynı zamanda bu sorunsallar aracılığıyla insan varlığı psikolojik açıdan da analiz edilerek, edinilen bilimsel bilgiler ışığında böylece karanlıklar aydınlığa kavuşturulabilmektedir. Nitekim tarihsel bağlamda yaşanmakta olan insan varlığının bu yaşamsal pratikleri ekonomik uzamda da kendisini görünür kılmaktadır ki bu durumda birey bir yandan benliğini oluşturmaya çalışırken diğer yandan üretim-tüketim süreçlerine tabi tutularak kendisine yabancılaşmaya başlamaktadır. Bu yabancılaşmayı Marx’ın ilgili teorisi muktedir kılmaktadır. Gelişmekte olan kent ve burjuva sınıfı yaşantısına denk düşen yaşam tarzını benimsemek sancılı ve adil olmayan bir süreçten geçmiş; insanlar kaygı içerisinde bu yeni düzenle ve aile, arkadaş gibi özel hayat arasına sınır çizerek, konuşma ve/veya giyim tarzları ortaya çıkarmıştır (Sennett, 2013, s. 35). Giddens, kaygıların sadece günümüzde değil her çağda insan varlığına musallat olduğunu ve dolayısıyla değişenin içerik ve biçim olduğunu düşünür. Sennett, sanayi kapitalizminin kamusal alan üzerindeki etkisini irdelerken, kişiliğin bu alana girmesinin en önemli sebebi olarak menfaat ilişkileri olduğunu Kamusal İnsanın Çöküşü kitabının 8. Bölümünde açıklamaktadır. Ve şöyle eklemektedir: “Kişinin kendi dış görünüşü değişince benlikte de bir değişim söz konusu olur” (Sennett R. , 2013, s. 203). Buna örnek olarak, Avrupa’da Napolyon’un başa geçmesiyle birlikte yeni düşüncelerin oluşması gibi, Barok sanatına tepki olacak şekilde giyim kuşamda sadeleşme yolunda adımların atıldığı görülmektedir. Fransız Devrimi’nin ardından yaşanan dönemde o gösterişli elbiseler yerini modernitenin yeni ruhunu temsil etmekte olan sadeleşmeye bırakmıştır (3).

Sol resimde görünen 19. Yüzyıla ait kadın kıyafeti sade oluşuyla dikkati çekmekte ve aynı zamanda sağdaki Fransız asker ve politikacı ve aynı zamanda Fransa İmparatoru olan Napolyon Bonapart'ın da yine sade olan üniforması göze çarpmaktadır.

Bu noktadan sonra yine Sennett, Balzac'ın yazılarından yola çıkarak Paris sokaklarında (kamusal alan) dolaşan insanları örnek göstererek, kamusal alanın kişilik üzerindeki etkilerini açıklamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla Bourdieu'nun Simgesel Şiddet kavramına uygun düşmekte olan bu kavrayışıyla birlikte 18. Ve 19. Yüzyıldaki beden imgesine karşı başkaldırı ile, bedeninin yine bir sonraki Viktoryen yüzyılındaki imgelerine karşı başkaldırını karşılamaktadır. Kimliğin oluşumunda kamusal alan ve özel alan ayırımına göz atıldığında ise kişi kamusal alanda kişisel düşüncelere ve/veya kişisel ilişkilere yer vermemektedir. Onun yerine birey kamusal alanlarda analitik düşünebilme yetisine ve akılcı davranışlara başvurmaktadır. 19. Yüzyılda kişilik yapılaşarak kamusal alana girmiş ve bunu sanayi üretimiyle birlikte yapmıştır; o dönemde bireyler birbirlerinin dış görünüşüne dikkat ettikleri gibi diğer bireylerin karakterlerine yönelik çıkarımlar da yapmışlardır (Sennett, 2013, s. 214). Genel itibariyle kalıplardan uzaklaşarak bakıldığında görünen, giysilerin ve kostümlerin homojen durumda olmasıdır. Beden bu vesileyle kamusal alanlarda deşifre edilebilmekteydi.

Edouard Manet'in çalışmalarının çoğunluğu Paris'in sokaklarındaki gerçek hayatı yansıtan tablolardan oluşmaktadır. Yukarıdaki tabloda ise, 1873 yılında yağlı boya ile yaptığı Saint-Lazare Garı tablosunda resmettiği Victorine Meurent ve yanındaki küçük kızın giydiği kıyafetlerin sadeliği bize o dönemde Paris'in kamusal alanlarındaki insanların dış görünüşleri hakkında bilgiler vermektedir.

Üretim araçlarının tek elde toplanmaya başlamasıyla hızlı bir şekilde sermayesini katlayan burjuva sınıfı uluslararası piyasa ekonomisine katkı sağlamasının yanı sıra yönetimdekilerle de sıkı ilişkiye girmesi akabinde toplum üzerinde büyük oranda etki yaratmaktadır. Bu vesileyle giderek tüketime alıştırılan toplum, birey ölçeğinde özellikle günümüzde mutluluğu metalar üzerinden satın alma eylemini gerçekleştirmesiyle yaşamaktadır. Doyumsuz bir ihtiyaçlar çemberinde varlığını sürdüren insan böylece hayatı boyunca doyuma ulaşamayacağı gibi hep bir eksiklik duygusunu da yaşamaya mahkûm kalacaktır. Yine çalışma içerisinde geçmekte olan varoluşsal sorunlar Lacan'ın Ayna Evresi ve A nesnesi teorilerinde görünürlük kazanmaktadır. Yasak olan birçok şey arzu edilen bir hal almakta ve

tıpkı herhangi bir yiyeceğin sevilip de yenmemesi gibi. Yani Lacan'a göre, arzu nesnesi arzunun nedeni olmakta; arzunun nedeni olan bu nesne de dürtünün nesnesi konumuna gelmektedir (Lacan, 2013, s. 257). Dolayısıyla dürtü kendi tatminini aramakta ve "arzu" saf dışı kalmaktadır.

Teknolojinin gelişimi ve dijitalleşmenin hız kesmeden yaygınlaşması yeni kamusal alanının oluşmasına zemin hazırlamaktadır ki ortada olan tartışmaların da nereye doğru yöneleceği çizgisi giderek somutluk kazanmaya devam etmektedir. Böylelikle insan bedeninin fiziksel olarak sağlamakta olduğu tahakkümü artık yerini sanal ortamlara bırakmaktadır. Lacan ve Freud'un çalışmaları ise yaşanmakta olan bu yaşamsal pratiklerin öz kaynağına ışık tutmaktadır. Şöyle ki: A nesnesi bir eksikliği, ulaşılamayanı temsil etmektedir. Freud'un arzunun kayıp nesnesinden yola çıkarak kendi eksik olanını ifade etmek için a nesne teorisini üreten Lacan, bütün saf yaşam içgüdünün temsilcisi olarak yine a nesnesini göstermektedir (Lacan, 2013, s. 209). A nesnesinin eksik oluşu arzunun tatmin olma ihtimalini ortadan kaldırmaktadır.

İnsan kendisini bilerek ya da bilmeyerek yine kendi yaratmış olduğu sistemin kölesi haline getirmiştir. Kapitalist sistem aynı zamanda insan varlığının varoluşsal sorunlarının aynası gibidir. Birey, bilincinde olsun ya da olmasın insan davranışlarına şekil veren ve özünü oluşturan, cinsel içgüdü olarak yaşamsal enerjiye sahipliliğiyle bilinmekte olan ve medeniyetleşme süreciyle de yakından ilişkide bulunan libidonun kontrolünü sağlayamazsa ortaya çıkmakta olan çatışma kaçınılmazdır; kontrol edilmesi durumunda da duygular bastırılmaktadır. Nitekim insanın var ettiği ilgili çoğu şeyin özünde bu sebepler yatmaktadır. Toplumda yaşanan uzlaşmalar ya da çatışmalar da yine bu bağlamda bastırılmış ya da bastırılmamış duygular aracılığıyla şekillenmektedir (4).

D. SONUÇ VE ÖNERİLER

Geçmişten günümüze her çağda insan varlığının davranış kalıpları, duyguları, düşünceleri, yeme-içme ve giyim kuşam kültürleri de değişim göstererek dönüşüme uğramaktadır. Üretim-tüketim ilişkilerinin yaşanması yukarıda sıralanmakta olan öğeler üzerinde etkisi bulunmaktadır. Her çağın kendisine has birtakım özellikleri mevcuttur ve bu mevcut olan özellikler Sanayi Devrimi'nden sonra ivme kazanmış, bireyler gündelik yaşamsal pratiklerini teknolojiye göre uyarlamaya çalışmış, çalışmaya devam etmektedir. Böylece insanın kendisini var etme çabası yerini kamusal alanlardan artık yeni kamusal alan olan dijital mecralara taşımıştır. Üretim ilişkileri dahilinde insan bedeninin metalaşması görselliğin ön planda tutulduğu pazarlama ve reklamcılık alanlarında daha yoğun bir şekilde yaşanmaktadır. Özellikle iç çamaşırı, parfüm, moda, güzellik gibi farklı kategorilerde reklam billboardlarında göze çarpılmaktadır. Farklı ideolojik aygıtlar(5) vasıtasıyla manipüle edilerek tüketime yönlendirilen birey toplum bazında ele alındığında toplumun biçim kazanması yine ideolojik bağlamda somutluk kazanmaktadır. Louis Althusser, ideolojiyi tasarlarken fikirlerin ya da görünen tasarımların aslında manevi alanda değil maddi alanda kendisini görünür kıldığını söyler. Bunun yanı sıra bedene yönelik alınmakta olan yasaların ahlaki boyutunu tartışmakta fayda vardır: Kürtaj ile ilgili tartışmalar bu bağlamda incelenebilecek diğer konular arasında yer almaktadır. Çünkü bir fetüsün kişi olup olmadığı ya da hangi süreden sonra bireysel kimlik kazanacağı ayrı bir soru işareti oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu konunun felsefeyi, hukuku, yasa koyucuları ilgilendirdiği kadar insan hakları, yaşam politikasını da yakından ilgilendirmekte olan hassas konulardan birisi olduğu kanaatindeyim.

4- Detaylı bilgi için bkz. Giddens, Anthony. 2010. Modernite ve Bireysel Kimlik Geç Modern Çağda Birey ve Toplum. Çev. Ümit Tatlıcan. İstanbul: Say Yayınları. (s. 253-260).

5- 2012 yılında Sloven filozof ve psikanalitik teorisyen olan Slavoj Žižek tarafından yazılan ve Sophie Fiennes tarafından yönetilen Bir Sapığın İdeoloji Rehberi adlı belgesel filmi ideoloji kavramı üzerine yoğunlaşarak, ideolojinin farklı pazarlama ya da reklamlarla insan yaşamına nasıl dahil olduğu gösterilmektedir.

KAYNAKÇA

Adorno, T. W. (2011). Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi. (M. T. Nihat Ülner, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Akşit, E. E. (2009). Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye’de Kamusal Kavramının Dönüşümü ve Dışladıkları. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 2.

Arendt, H. (1994). İnsanlık Durumu. (B. S. Şener, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Arendt, H. (2006). Şiddet Üzerine. (B. Peker, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Bacık, G. (2003). Devlet ve Birey Aşınırken Kamusal Alanı Düşünmek. Sivil Toplum Dergisi, 1(2), 28-29.

Baudrillard, J. (2013). Tüketim Toplumu. (F. K. Hazal Deliceçaylı, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Baudrillard, J. (2013). Tüketim Toplumu. (H. D. Keskin, Çev.) İstanbul : Ayrıntı Yayınları.

Betül Aydın, F. B. (2014). Eğitim Psikolojisi Gelişim, Öğrenme, Öğretim. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Bon, G. L. (2020). Kitleler Psikolojisi. (F. Karaküçük, Çev.) İstanbul: Kapra Yayıncılık.

Bourdieu, P. (1995). Pratik Nedenler. (H. Tufan, Çev.) İstanbul: Kesit Yayıncılık.

Castanet, H. (2017). Lacan’ı Anlamak. (B. Aslan, Çev.) İstanbul: Encore Yayınları.

Cevizci, A. (2019). Felsefe Tarihi Thales’ten Baudrillard’a. İstanbul: Say Yayınları.

Dönmez, M. (2020, 01 29). <https://akilfikir.net/oznel-akil-ve-nesnel-akil/>. 05 07, 2021 tarihinde Akıl Fikir Müessesesi: <https://akilfikir.net/oznel-akil-ve-nesnel-akil/> adresinden alındı

Foucault, M. (1992). Hapishanenin Doğuşu. (M. A. Kılıçbay, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.

Giddens, A. (2010). Modernite ve Bireysel Kimlik-Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum. (Ü. Tatlıcan, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.

Habermas, J. (2003). Kamusalın Yapısal Dönüşümü. (M. S. Tanıl Bora, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Habermas, J. (2018). Kamusalın Yapısal Dönüşümü . (M. S. Tanıl Bora, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Heidegger, M. (2004). Varlık ve Zaman. (A. Yardımlı, Çev.) İstanbul: İdea Yayınevi.

Horkheimer, M. (1998). Akıl Tutulması. (O. Koçak, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Karl Marx, F. E. (2013). Alman İdeolojisi. (O. G. Tonguç Ok, Çev.) Evrensel Basım Yayın.

Keskin, F. (2015). İktidarın Gözü, M. Foucault, Seçme Yazılar 4. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Lacan, J. (2013). Psikanalizin Dört Temel Kavramı. (N. Erdem, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Mardin, Ş. (2013). İdeoloji. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marx, K. (2003). Kapital Kapitalist Üretim Eleştirel Bir Tahlili (Cilt 1). (A. Bilgi, Çev.) İstanbul: Eriş Yayınları.
- Marx, K. (2003). Yabancılaşma. (A. K. Kenan Somer, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Onat, N. (2013). Kamusal Alan ve Sınırları Hannah Arendt ve Jürgen Habermas'ın Yaklaşımları. İstanbul: Durak İstanbul Dizisi 1.
- Ölçer, H. (2019). Pierre Bourdieu Sosyolojisinde Simgesel Şiddet Sorunsalı ve Biçimleri. Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi, 2, 34-39.
- Özsöz, C. (2009, 01 20). Pierre Bourdieu Sosyolojisi ve Simgesel Şiddet. Ankara, Ankara, Türkiye.
- Rousseau, J. J. (2013). Toplum Sözleşmesi. (V. Günyol, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sennett. (2013). Kamusal İnsanın Çöküşü. (A. Y. Serpil Durak, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2013). Kamusal İnsanın Çöküşü. (A. Y. Serpil Durak, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Swain, D. (2013). Yabancılaşma Marx'ın Teorisine Bir Giriş. (H. T. Urbarlı, Çev.) İstanbul: Durak İstanbul.
- Şimşek. (2002). Günümüzün Kimlik Sorunu ve Bu Sorunun Yaşandığı Temel Çatışma Eksenleri (Cilt 3). Denizli: Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi.
- Şimşek, S. (2002). Günümüzün Kimlik Sorunu ve Bu Sorunun Yaşandığı Temel Çatışma Eksenleri. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi , 3(3), 29-39.
- Şimşek, S. (2002). Günümüzün Kimlik Sorunu ve Bu Sorunun Yaşandığı Temel Çatışma Eksenleri (Cilt 3). Denizli: Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi.
- Taylor, C. (2006). Modern Toplumsal Tahayyüller. (H. Koyukan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- TDK. (2021). Kamu. www.tdk.gov.tr
- Theodor Adorno, M. H. (2014). Aydınlanmanın Diyalektiği. (E. Ö. Nihat Ülner, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Uluç, M. A. (2020). Karl Marx ve Yabancılaşma: Sosyolojik Bir Analiz. Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2(1), 26-38.

İRAN'DA SİYASİ İSLAMIN SİNEMAYA ETKİSİ*

■ Sabire SOYTOK

Doç. Dr.,

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Film Tasarımı Bölümü

e-posta: soytok.sabire@gmail.com ORCID: 0000-0002-2351-7104

ÖZ

İran sineması 1990'lı yılların sonlarında, dünya sinemasında yer almaya başlamış, 2000'li yıllarda ise batıdaki en önemli festivallerin onur konuğu olmayı başarmıştır. İslami rejime geçildiğinde sinemanın yasaklanmasına kesin gözüyle bakılırken, Humeyni'nin sinema ile ilgili yaptığı açıklamalarla yoluna devam edebilmiştir. Bu yol zor, karmaşık, bolca tartışmalı ve sansür kuralları ile doludur. Siyasi İslamın sinemayı ele geçirip, dini-İslami sinema yapma isteği ile mücadele etmiştir. Bu mücadeleyi sadece yönetmenler ve entelektüeller değil, halk, din adamları ve sinema salonu sahiplerine varan büyük bir kitle vermiştir. İran sinemasının hem ülke içinde hem de dışında kendine yer edinmesi, çokta kolay olmamıştır. Bu makale siyasi islam ile baş eden bu sinemayı, sansür ve din adamlarına karşı verdiği mücadele süreçlerini ve tartışmaları ele alacak, dünya sinemasının en çok bilinen sineması olma yolunda verdiği savaşı ve bu süreci açıklamaya çalışacaktır.

Anahtar kelimeler: siyasi islam sineması, dini sinema, iran sineması, sansür

* Bu makale, Siyasal İslam Sineması Örneğinde İran Sineması başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

THE EFFECT OF POLITICAL ISLAM ON CINEMA IN IRAN

ABSTRACT

Iranian cinema began to take its place in world cinema in the late 1990s, and in the 2000s, it managed to be the guest of honor of the most important festivals in the west. While it was considered certain to ban the cinema when the Islamic regime was adopted, it was able to continue on its way with the statements made by Khomeini about cinema. This path is difficult, complex, highly controversial and full of censorship rules. A struggle was fought against the political Islam's desire to take over the cinema and make religious-Islamic cinema. This struggle was fought not only by the directors and intellectuals, but also by the public, clergy and movie theater owners. It was not easy for Iranian cinema to find a place for itself both inside and outside the country. This article will deal with this cinema, which has dealt with political Islam, its struggle against censorship and clergy, and its discussions, and will try to explain its struggle to become the best-known cinema of the world cinema and this process.

Keywords: *political islamic cinema, religious cinema, iranian cinema, censorship*

Giriş

Sinemayı ilk günden itibaren batı icadı ve her türlü kötülüğün kaynağı olarak gören dini liderler, Pehlevi'nin sinema yoluyla batılı yaşam tarzının taklidine dayanan uygulamalarını siyasi propaganda olarak değerlendirmiş ve bu duruma muhalefet göstermişlerdir.

Humeyni'nin rejim değişiminden önce yazdığı "Keşf'ül Esrar" kitabında, sinema ile ilgili olumsuz düşüncelerini dile getirmiş, sinemayı her türlü kötülüğün ve çürümenin sorumlusu olarak göstermiş, sinema yoluyla halkın zehirlendiğini ve ahlak anlayışlarının bozulduğunu ileri sürmüştür.

Oysa sürgünden döndüğü ilk gün, uçağın merdivenlerinde yaptığı tarihi konuşmada, herkesin rejim değişiminden sonra yasaklanacağına kesin gözüyle baktığı sinemayı yasaklamak yerine, İslami rejimin halka anlatılmasını sağlayacak önemli araç olduğunu açıklar. Humeyni Fransa'da bulunduğu süre boyunca ülkesiyle her türlü iletişimi görsel araçlarla sağlamış ve sinemanın propaganda yönünü keşfetmiştir. Sinemanın ahlaki değerlere bağlı kalınarak yapılması durumunda, toplum için yararlı olabileceğini ve sinemayı ret etmek yerine ondan faydalanmak için dönüştürülmesi gerektiği üzerinde durmuştur. "Biz sinemaya, radyoya ya da televizyona karşı değiliz. [...] Sinema insanların eğitimi uğruna kullanılması gereken modern bir buluştur. Ancak bildiğiniz gibi daha önceleri gençliğimizi çürütmek için kullanılıyordu. Bizim karşı olduğumuz, sinemanın kötüye kullanılmasıdır. Bizi yönetenlerin haince siyasetlerinin sonucu ortaya çıkan bu kötüye kullanımdır"(Naficy, çev: Özen, 1997,59). İran'da sinemanın gelişmesi yönünde alınan kararlar uygulamaya konmuş, ancak bu süreç çokta kolay ilerlememiştir. Ülke içinde yeni düzeni kurmak adına, Pehlevi döneminde yapılan her şey yok edilmeye başlamıştır. Hukuktan eğitime, kültürel ortamdaki toplumsal yaşama kadar daha önce yapılmış olan her şey yok saymış, tüm kurumlarda değişime gidilmiştir (1).

Ancak Pehlevi'nin son yıllarında her türlü protestonun, sinema salonu yakarak gösterildiği ülkede, sinema ile uğraşmak oldukça tehlikelidir. Bu nedenle, birçok yönetmen ve sanatçı, Humeyni döneminin kaotik ortamında ya film yapmamış ya da ülkelerini terk etmek zorunda kalmışlardır. İslami rejimin ilk yıllarındaki belirsizlikler, neredeyse tüm sinema faaliyetlerini durma noktasına getirmiş olsa da; dini liderin sinema konusunda yaptığı konuşmalar sinemacıları ancak birkaç yıl içinde cesaretlendirebilmiştir. Ancak ülkenin zayıf ve belirsiz ekonomisi, politik koşulların tam olarak oluşmaması ve İran-İrak savaşının devam etmesi, yönetmenlerin ve film yapımcılarının sinemaya yatırım yapmalarını engellemiştir. Bu durum ilk yıllarda film ithalatı yapanların işine yaramış, film yapılamadığı için, ithal filmler sinema piyasasını tekrar ele geçirmiştir. Bu filmler komediden, westernlere ve karate filmlerine oldukça geniş bir çeşitlilikle sinemaya hâkim olmuştur.

İslami rejimin öncelikli amacı; sinemanın doğru kişiler tarafından yapıldığı takdirde doğruluğun, erdem ve tabii ki dinin, halk tarafından kolayca benimsenmesini sağlayacak bir sinemanın oluşturulmasıdır. İlk yıllarda bu doğrultuda çalışmalar yapılmış, sinema yoluyla İslami rejimin halka daha kolay anlatılması ve özellikle sinemasının propaganda yanı sıra ilgilendirilmiştir. Ayetullah Humeyni "*bir filmin tesirinin yüz cilt kitap ve dergiden daha fazla*" (Zem'den Akt; Aktaş, 1998; 99) olduğu söyleyerek, İslami rejimin sinema yoluyla halka daha

1- Pehlevi döneminde yapılan yaklaşık 1300 film de bu değişimden nasibini almıştır. Oysa İran sinemasının kökleri Pehlevi döneminde atılmış ve sinemaya azımsanmayacak yatırımlar bu dönemde yapılmış, nitelikli birçok film bu dönemde çekilmiş ve yeni İslami rejimde film çekecek birçok sinemacı bu dönemde yetişmiştir. Örneğin Abbas Kiarostami, 1969 yılında kurulmuş olan Çocukların ve Genç Yetişkinlerin Entelektüel Gelişimi Enstitüsü'nün Sinema Bölümünün başkanlığını yapmış tecrübeli bir yönetmendir. Pehlevi döneminden başlayarak sistem eleştirisi yapmayı başaran bir yönetmen olarak Humeyni döneminde de aynı tavrını sürdürmüştür. Abbas Kiyarüstemi, din adamlarını da içeren farklı toplumsal sınıfların toplumla uyumsuzluklarını ve beceriksizliklerini açığa çıkaran, mollaların toplumu yavaşlattığı eleştirisinde bulunan Alternatif 1 ve Alternatif 2 (1979) filmlerinde; Mollaların topluma ayak uydurmadığını ve bu nedenle toplumsal yaşamı yavaşlattığını anlatır. O dönem için bu filmler hayli toplumsal ve cüretkârdır. Bu filmler yasaklanmış ve asla gösterim izni almamıştır.

kolay anlatılabileceğini vurgulamıştır. Humeyni, ahlaki değerlere bağlı kalınarak yapılması durumunda, sinemanın toplum için yararlı olabileceğini ve sinemayı ret etmek yerine faydalanmak ve dönüştürmek gerektiğini üzerinde durmuştur. Sinemanın monarşi döneminde siyasi bir araç olarak kullanıldığını ve Pehlevi'ye uzun süre halk nezdinde sempati kazandırdığını vurgulamıştır.

Ayettullah Navvab Safavi Sinemanın ideal kullanımını şöyle açıklamıştır;

“Eğer sinema endüstrisinin kullanımı toplum için gerekli sayılıyorsa, o zaman kutsal İslam dininin ilke ve ölçütlerini gözeten namuslu profesörlerin ve İslam âlimlerinin denetiminde İslam ve İran tarihi ya da tıbbi, tarımsal ve endüstriyel dersler gibi yararlı malzemeler üretilip eğitim, reform ve toplumsal olarak sağlıklı eğlence için kamuya sunulabilir” (Naficy ‘den çev: Özen, 1997; 18).

Her iki din adamının da sinemanın yasaklanması konusunda kesin bir talimatı yoktur. Aksine, İslam kurallarını ülke geneline yayma adına sinemanın nasıl kullanması üzerinde durmuşlardır. “İkna edici propaganda, ikana, yıldırma ve baskı, totaliter sistemler tarafından bir ideolojiyi popülerleştirmek için kullanılan yöntemlerdir” (Kazemi’den akt: Laleh, 2020:2). Bu yöntemi İslami rejim kullanarak, hem İslami rejimi halka anlatmak hem de İslami sinema yapmak adına kullanmıştır.

Din adamları tarafından sinemanın yapılandırılmasından rahatsızlık duyan sinema salonu sahipleri, film yapımcıları ve entelektüeller 1981 yılında İslami rejime ve halka açık mektuplar göndererek yeni sinemanın oluşumunda göreve hazır olduklarını bildirirler; “hükümet var olan sinemanın gerekliliğini onaylarsa hükümetin yardımı ile özel sektörün 5 yıl içinde rejimin ve halkın isteklerini yerine getireceklerini” (Nacify, Çev: özen;1998; 18) ve sinemanın çok önemli bir alan olduğunu ve planlanmış şekilde davranılması gerektiğini hatırlatırlar. Sinemada yeni bir şey olmayınca bir mektup daha yazarak İran sinemasının geleceği ile ilgili kaygılarını dile getirirler. Bu dönemde yapılan filmler genellikle devam etmekte olan İran-İrak savaşı sırasında şehit olanların kahramanlık hikâyelerini ve dini liderlerin yaşamlarını konu almıştır. Ancak bu yıllarda çekilen filmlerin hiçbiri çekici ve nitelikli olmadığı için halk tarafından da beğenilmemiştir. “Sinemanın nasıl olması gerektiği” sorusuna cevap veren sinema emekçileri ve aydınlar yeni bir sinema oluşturmak için rejimin tam desteğini istemişler, yeni yapılanmada doğru bir strateji izlenmezse başarılı olunamayacağını vurgulamışlardır.

Bu eleştirilere karşı, 1981 yılında sinema Kültür ve İslami Rehberlik Bakanlığı’na bağlanır. Bakanlığın başına Muhammed Hatemi getirilir. (1982-1992) 1982’den itibaren sinema ile ilgili alınacak her türlü karar Kültür ve İslami Rehberlik Bakanlığı’na verilir.

“Buna göre film endüstrisindeki her tür etkinlikten Kültür Bakanlığı sorumlu olacaktır. Bu gücün bakanlığın elinde toplanması, denetimin ele alınması ve önceki dönemin etkilerinin azaltılıp İslami rejimi tek hakim kılama çabaları uyarınca izlenecek siyasaların belirlenmesini sağlayacaktır” (Naficy’den akt: Yaren; 676).

Hatemi’nin Kültür Bakanlığı’nda sinema bölümü için kurduğu ekip, ilk olarak sinemanın amaçlarını belirler. Ulusal bir sinema yaratmak en önemli amaçtır. Pehlevi döneminde sinemayı zarara uğratan İthalatçılar Birliğini kapatılır. 1982 yılında Kültür bakanlığına bağlı, yarı özerk bir kuruluş olan Farabi Sinema Kurumunu kurular. Kurumun en önemli görevi: sinemaya maddi destek sağlamak ve yapılan filmleri denetlemektir.

Sinema devlete bağlandıktan sonra, maddi olarak desteklenmeye başlar. Ancak sinemacıların devletin kendilerine sundukları imkanlardan yararlanmaları için, uymaları gereken belli kurallar da vardır. Sansür kuralları olarak kabul edilen bu kuralların dışına çıkan filmler, devlet tarafından desteklenmez. Sinema alanında çıkarılan yasalar ile bütün film senaryolarının çekilme izni alması şartı konular. Bu kurallardan en katı olanı ise, 1998 yılına kadar devam eden Senaryo

Tasvip Kurulu'ndan senaryolarının onay alması gerekliliğidir. Kültür Bakanlığına bağlı olan bu kurul İslami değerlerin sinemada aynen uygulanmasını denetler. 1981–1982 yılında bu kurula sunulan 200 senaryonun sadece 50 tanesi onay almıştır. Film yapım izni, 'İslam Rehberlik ve Kültür Bakanlığı'na bağlı komite tarafından verilmiştir. Sekiz kişinin bulunduğu bu komitede filmin senaryosu, oyuncular ve teknik ekibi ön incelemeden geçirilir. "Bazen de kontrollerini daha sıkı yaparak, filmin çekildiği mekânlara giderek inceleme yapmışlardır" (Malcy, 1995; 493).

1982 yılında İslami rejimin sinema için yaptığı düzenlemelerle, bir filmin yasaklanması belli koşullara bağlanmıştır. Bu koşullar şunlardır:

- 1- "Tevhid ve diğer İslami ilkeleri zayıflatmak veya herhangi bir şekilde aşağılamak,
 - 2- Doğrudan ya da dolaylı olarak peygamberleri, imamları, Velayat-i Fakih'i, meclisi ya da müctehid'leri (hukukçular) aşağılamak,
 - 3- Anayasada belirtilen İslam ya da diğer dinlerce kutsal sayılan değerlere küfretmek,
 - 4- Yozlaşma, ahlaksızlık ve fuhuşu özendirmek,
 - 5- Tehlikeli alışkanlıkları ve yasadışı yollarla para kazanmayı öğretmek ya da özendirmek,
 - 6- Renk, ırk, dil, etnik köken ve inanç farkı gözetmeksizin tüm insanların eşit olduğunu inkâr etmek,
 - 7- İslami rejimin "Ne doğu ne de batı" siyasetine karşı olarak yabancı kültür, ekonomi ve siyasetini övmek ve özendirmek,
 - 8- Yabancıların sömürebileceği bir şekilde ülke siyasalarını ve çıkarlarını açıklamak,
 - 9- Ayrıntılı şiddet ve işkence sahneleri ile izleyiciyi rahatsız etmek,
 - 10- Tarihi ve coğrafi gerçekleri çarpıtmak,
 - 11- Düşük bütçeli, sanatsal değeri olmayan filmler ile izleyicinin zevkini düşürmek,
 - 12- Ekonomik ve toplumsal bağımsızlık ve kendine yeterlilik ile ilgili değerleri inkâr etmek"
- (Nacifi, Çev: Özen, 1997, 63).

İran sinemasının İslami yapısı bu yasaklamalarla belirmeye başlamış, bu yasaklamalar belli başlıklar altında toplanmıştır;

- 1) "İslami şartlar yerine getirmeyen tüm filmler,
- 2) Emperyalizmi özendiren filmler,
- 3) Her türlü kötü alışkanlığı özendiren ve yozlaşma, ahlaksızlık, şiddet ve seks unsurları bulunduran filmler,
- 4) Niteliksiz filmlerle izleyicinin beğenisini düşüren filmler,
- 5) Kadının sinemada hicaba uymaması ve kadın oyuncuların artistlerin yakın planda yüzlerinin gösterilmesi kesinlikle yasaklanmıştır" (Batur, 2007:122-123).

Böylece İran'da yapılan yeni sinemanın batılı anlamda bir sinema olmayacağı da ortaya çıkmaya başlamıştır. İran'da sinema, etik ve etnik değerlerin ön planda olduğu, çürümüşlüğü her şekline kapalı olacaktır. Batı sinemasında var olan, şiddet, seks ve aksiyon, filmlerden çıkartılmış, yerine dostluk, yoksulluk, arkadaşlık, paylaşma gibi insani değerler konulmuştur. Kısaca Batı sinemasının ele aldığı konular, İslami rejim tarafından yasak sayılmıştır. Bunların dışında

- "Tek tanrıcılık ve tanrının emirlerine uyma
 - Kanunları açıklamada "vahi"nin rolü
 - Tanrının doğrultusunda yeniden doğuş ve bunun insanın gelişimindeki rolü
 - Yaratı ve düzende tanrının adaleti
 - Dini liderliğin sürekliliği
 - Dünya emperyalizmine karşı vurulan darbeye ve Müslümanların kurtuluşunda Ayetullah Humeyni'nin liderliğindeki İran İslam cumhuriyetinin rolü" (Nacifi, Çev: Özen,1997;63)
- nü inkâr eden tüm filmler yasaklanmıştır. Yasaklamalar aynı zamanda sansür kurallarını belirlemiş ve bu konular sinema literatüründen çıkartılmıştır. Bu kuralların özellikle din ile ilgili olanları yeni rejime karşı oluşabilecek muhalefetin önlenmesini de sağlamıştır. Böylece sinema

İslami rejimle yönetilen İran'a uyarlanmaya başlanmıştır. İslami rejim siyasi ve toplumsal yaşamda kendi kurallarını oluştururken, sinema için de yeni kurallar belirlemiştir. Sinemanın nasıl bir yol izleyeceğini belirlemek üzere sekiz kişiden oluşan bir komite kurulmuş, bu kurallar çerçevesinde rejim sonrasında sinema üç aşamalı bir süreçten geçmiştir.

– “İlk aşamada rejim değişiminden önce oluşmuş seyirci potansiyelini kaybetmemek için Şah döneminde çekilmiş birçok film yeniden gözden geçirilmiş ve bu filmler İslami kurallara göre yeniden hazırlanmıştır. Ayrıca gerekli gördükleri durumlarda komitenin filmleri sansürleme yetkisi de vardır. 1979–1982 tarihleri arasında komitenin yapmış olduğu incelemelerde, toplam 2208 yerli filmde sadece 252 tanesi yeniden gösterime girme izni alabilmiştir. Bu filmlerden 1956 tanesi İslami kurallara uymadığı gerekçesiyle yasaklanmıştır. Bu aşamada Farsi film yapan yönetmenlerin bir kısmının bu komiteye yardımcı olduğu görülmüştür. “Eski konulara devrimsel bir görünüm vererek ve temalarını yüzeysel olarak değiştirerek mesleklerini sürdüren ticari film yapımcılarının etkinliklerini kapsar. Aynı zamanda film endüstrisinin bu tüccarları, ciddi film yapımcılarını bloke ederek, film pazarını tekel altına almaya çalıştılar” (Pres House, 1982;10). Böyle yaparak Şah dönemindeki Farsi film seyircisini ellerinde tutmayı düşünmüşlerdir.

– İkinci aşamayı sol görüşlü entelektüel sinemacılar oluşturmuştur. İkinci aşamada sinema adına önemli gelişmeler yaşanmıştır. İlk aşamadaki ticari kaygılarla yapılan düzenlemelere karşı çıkmış, niteliksiz filmlere neredeyse savaş açılmıştır. Bu nedenle sinema adına önemli birlikler kurulmuştur. Ayrıca İran Yeni Dalga'sının önemli yönetmenlerinin bu dönemde film yapmasına izin verilmesiyle İran sinemasının önü de açılmıştır.

– Üçüncü aşamada ise; sakıncalı görülen yabancı filmler yasaklanmıştır. Önce “emperyalist ve anti devrimci nitelikte bulunan Türk, Hint, Japon filmleri, bunların ardından da Amerikan filmleri yasaklandı. Devrimden sonraki ilk üç yılda ülkeye getirilen 898 filmin 513'ü geri çevrildi”(Aktaş, 1998; 54). Komite daha da ileriye giderek, yabancı filmlerin ithalini belli bir süre yasaklamıştır. Böylece yerli filmlerin üretimine en büyük destek verilmiş olunur” (Batur, 2007;116).

Ülke genelinde yaşanan istikrarsızlıklar, oluşan gruplaşmalar ve bu grupların arasındaki çatışmalar, ülkenin geleceği konusunda belirsizlikler yaratmış olsa da, bu durum sinema piyasasını olumlu etkilemiştir. Yönetmenlerin film yaparken nelere dikkat edecekleri konusundaki yorum farklılıkları, sinemada belirsiz bir ortam yaratmış bu durum hem olumlu hem de olumsuz bir şekilde yönetmenleri etkilemiştir. Olumsuz etki, oto-sansür olarak devreye girmiştir. Oto-sansürün yanında bir de devletin uyguladığı sansürler ve yeni oturtulmaya çalışılan İslami kurallar da yönetmenleri zorlamıştır. Ayrıca sürekli değişen kanunlar ve düzenlemeler ise bu belirsiz ortamı daha zor hale getirmiştir. Ancak bu karmaşıklık bir anlamda sinemanın yeniden oluşmasına da yardımcı olmuştur. Yeni yasaların yorumlarının değişmesi ile bazen filmlere izin verilirken, bazen de yasaklanmıştır. Bu tip değişiklikler yönetmenlerin sanatsal heveslerini kırmakta ve politik ya da sosyal konularla uğraşmak yerine daha güvenli konuları tercih etmelerine neden olmuştur. (Batur; 2007,124).

İslami kuralların halk tarafından kolay benimsenmesi için sinemaya her türlü destek verilmiştir. İslami rejimden önce Ali Şeriatî'nin çağrısıyla kurulmuş olan Ayat Film Şirketinin üyeleri de İslami rejimle beraber, sinema alanında önemli ayrıcalıklar kazanmış ve sinemaya yön verme konusunda söz sahibi olmuşlar ve öncelikle sinema sanatının dini açısından günah olmadığını açıklamakla işe başlamışlardır. Yine de sinemada aşılması gereken birçok sorun vardır ancak en büyüğü, sinemanın tasvire dayalı bir sanat olmasıdır ve tasvirin İslam'da yeri yoktur. İslam tasviri kabul etmediği için, tasvir meselesi İslam'a uydurulmaya çalışılmış ve din adamları sinema ile ilgili görüşlerini tek tek bildirmişler ve çözüm bulmaya

çalışmışlardır. Hüccetülislam Hüseyin Nasırı'ı sinemayı şekil üzerinden tanımlar;

“Sinema, resim ve heykelcilikten farklı mütalaa edilmesi gereken bir sanattır ve tekniktir. Sinema şeklin modern bir anlatımıdır; sinema şekilden yola çıkılarak icat edildi. Sinemada sestem önce şekil vardı. Sinemadaki şekillerin hareketi onu, başka şekillerden ayırır. Tiyatro ve taziye de hareketlidir ama otantik ve gerçektir,(oysa film) ışığın ve film makinesinin ürettiği şeydir. Film, ışık zerreciklerinin hareketinden oluştuğundan, eşyanın şeklinin taklidi anlamına gelmez. Sinemayla tasvir kendi zatında mubahtır; şüpheli konularda ihtiyatlı davranılması durumunda, bu işle uğraşmanın, ondan para kazanmanın ve onu seyretmenin hiçbir fihki engeli yoktur... Sinema çağdaş dünyada en etkili ve önemli mesaj aracıdır... Bu nedenle elverişli ve eğitici nitelikte, eğlendirici, siyasi, dramatik, felsefi veya komedi türünde filmlerin yapımı ve sunumu yalnızca uygun değil, kifayete kadar vaciptir. (...) Sinemanın bazı özellikleri, fakihlerin yeni düşünceler ileriye sürmesine imkân vermektedir. Doğrudan doğruya bakılması fikhken caiz sayılmayan birçok görüntü, sinema sahnesinde olunca, caiz sayılabilir” (Aktaş, 1998; 98).

Tasvir konusu o kadar geniş bir sahaya yayılmıştır ki; aynı inanışın farklı alimleri ve düşünürleri bu meselede çeşitli fikirler beyan etmiş, tam olarak yasaklanması veya serbest kalması konusunda net bir yargı oluşmaması; bu konu üzerinde düşünen kimselerin, görüşlerini cesur bir şekilde aktarabilmesine olanak sağlamıştır. Tasvirin ve dolaylı yollarla tasvire ait olan görsel sanatların hemen hepsine olan bakış, ikiye ayrılır. Temelde sinemaya, genel olarak tasvire olan bu iki farklı yaklaşımdaki tutum ve savunu şu şekildedir. İslam'da sinema ve fotoğrafın yasak olmasını savunanların gerekçeleri şöyledir:

“Hz. Peygamberin hadislerinde geçen resim yasağı, fotoğraf ve sinemayı da kapsamaktadır. Çünkü hadisler, tasvirin her çeşidi için genellik ifade etmektedir. Geçmiş milletlere puta tapınma resim yoluyla girmiştir. Hz. Nuh olduğu gibi, geçmiş topluluklar Salih (iyi, faydalı) insanların heykellerini yapmış, bir sonraki topluluk da bunu zamanla tapınma vesilesi kılmıştır. Bu olay hem Kur'an-ı Kerim'de hem de hadislerde anlatılmaktadır. Bu durum tevhit (Allah'ın birliği, ortağının olmaması) inancına zarar vermektedir. Dini konulardaki koruma ve muhafaza refleksi, tasvir çeşitlerinin bütününe şamil olmayı gerektirir. Bunlar arasında fotoğraf ve sinema da vardır” (Kudat'tan akt; Güllük;2010;105.).

Sinema ve fotoğrafın mubah olduğunu savunanlara göre ise; Hz. Peygamber'den gelen naslar tasviri kapsamaz. Hz. Peygamber'in yasağı, o dönemde elle çizildiği bilinen resimler için gelmiştir. Oysa fotoğraf ve sinema yeni bir icattır ve mubah hükmüne dahildir. (Güllük; 2010,105) Fotoğraf ve sinemada, çekim aygıtını kullanan kişi ne Allah'ın yarattıklarına benzeme ne de ta'zim amacı güder. Sinema ve fotoğrafla elde edilen görüntünün asıl suretinde bir değişme ve dönüşme yoktur. Ayrıca sinema ve fotoğrafta, naslar tarafından yasaklanan elle resim yapmada olduğu gibi, oluşturma ve şekil verme gibi durumlar da yoktur. Bundan dolayı fotoğraf ve sinemada elde edilen anlık suretler ve görüntüler aslına, aynısına uygundur. Sinema, fotoğraf ve benzeri görüntüler, elle yapılan görüntülerin aksine aynada ve sudaki suretlere benzer. Bu sebeple elle yapılan suretlerin hükmünü alması doğru olmaz. (Kudat, akt; Güllük,2010,106)

İslam'da tasvirin olmayışı nedeniyle, resim ve heykel sanatı gelişme gösteremezken; mimari, edebiyat ve tiyatro sanatında ise önemli eserler vermiştir. Özellikle tiyatrodaki, Şii toplumunun en önemli miti olan 'Kerbela' bir oyun geleneğine dönüşmüş, Şii kültüründe Taziye oyunlarının gelişmesine neden olmuştur (2).

Ayetullah Cenneti sinemayı ahlak dersleri verebilecek, rejimin siyasi hedeflerinin yayınlanması için bir araç olarak tanımlar. (Aktaş, 1998,102) *Hüccetülislam Efsani* ise, sinema yoluyla mesaj

2- Taziye Oyunları; Şii geleneği içinde Muharrem ayı uygulamalarından doğan Taziye, İslam dünyasının yarattığı tek dramdır. Oluşturduğu hikâyesi, sahne ve dekoru ile birlikte müziği de kullanması, Taziye oyunlarını tam bir tiyatro eseri haline getirmektedir. Taziye oyunlarının konuları, peygamberlerin hayatlarını ve Kerbela olayını anlatır. Taziye oyunları, iyi ile kötü, güzel ile çirkinin mücadelesi ile Allah'ın adaletine inanmak gibi temalara sahiptir. Bu nedenle Taziye oyunları insanların değer yargıları üzerine oturtulmuştur. Taziye oyununun izleyicisi öyküde anlatılacak olan olayları çok iyi bilirler ve oyunun sonunda ne olacağı ile ilgili ön bilgiye sahiptirler. Bu nedenle de Taziye oyunlarına seyirci katılabilmektedir. Bu oyunların yapıldığı yerlerde normal tiyatrolarda olan sıralar, localar yoktur. Oyunlara her sınıftan izleyici gelir ve bulduğu yere oturarak oyunu izler. Daha detaylı bilgi için bkz; Metin And, Ritüelden Drama, YKY, İstanbul, 2002.

verilmesinin tamamıyla karşısındadır. Sinemanın mesaj üreten bir araç olarak görülmesindeki en büyük hatanın sinema sanatını tanımamak olduğunu belirtmiştir. “Biz Stalin değiliz ki, sosyalist sinema oluşturmayı amaçlayalım. Dini sinemayı, içinde dindar insanların bulunduğu sinema sananlar yanılıyorlar. O açıdan bakılacak olursa, evlilik de dini bir şeydir, gülmek de” (Aktaş, 1998,102) diyerek; aslında dinin yaşamın içinde olduğunu vurgulamıştır.

1985 yılında dini lider *Ayetullah Hamaney* bir söyleşide sinema için oyuncuların daha fazla önem verdiği kişilerin yönetmen ve senaristler olduğunu belirtip, “halk içinde olumsuz bir imajı olan starların, oluşturmaya çalıştıkları sinema anlayışına zarar vereceği görüşündedir” (Aktaş, 1998,73).

Hüccetülislam Efsahi sinema sanatının tanıtılması için 1996 yılından itibaren Tahran'da ‘*Sinema Gözüyle Din Sempozyumları*’ düzenlemiştir. Bu sempozyumların en önemli yanı, din adamları ve sinemacıların bir araya gelerek sinema üzerine tartışmaları ve sinemanın geleceğine yön vermeleridir. Efsahi sinema hakkında konuşmak ve sinemaya yaptırım uygulamak için, öncelikle sinemanın tanınması gerektiğini vurgulamıştır. Efsahi'nin bu girişimi sonucunda din adamları sinema üzerine tartışmalar yapmış ve sinemalarını tanıma fırsatı bulmuşlardır. Efsahi sempozyum ile ilgili mucize gerçekleştirdiklerini dile getirmiştir.

“Bugüne kadar ulemanın bakış açısından uzakta kalan hakiki konumunu onlara göstermeyi amaçladık. Doğrusu, bir mucize gerçekleştiğini düşünüyordum. Ben, öğrencileri olarak, onlardan her türlü tepkiyi bekliyordum ve bir bakıma onurumun yaralanabileceğini hesaba katmıştım... Beni kabul etmeyebilirlerdi. Ne mutlu ki bu mesele yavaş yavaş zihinlerinde bir yere oturdu. Ve şimdi bazen kendileri temas kurup film istiyorlar. Dreyer, Bresson, Fellini, Bergman, Passolini, vs. gibi, bir kısmının zaten dini ve manevi eğilimleri olan sinemacıların dilini daha iyi anlıyorlar... Böylece sinemanın öteki yüzüyle de tanışmış oldular. Şimdi 90'lı yılların sinemasını izliyorlar. Açtığımız salonlardaki sinema üzerine tartışmalarımız bazen sabaha kadar sürüyordu. Hovze'lerde içtihat seviyesinde bulunan, felsefe okumuş ve bu alanlarda kitaplar yazmış olan arkadaşlarımız bu tartışmalarımıza büyük bir içtenlikle iştirak ettiler. Sinema konusunda farklı açılardan araştırmalar yapıyor, makaleler yazıyorlar. Bu araştırmalar ve makaleler, Sinemada Aşk, Sinemada Neorealizm, Filmin dini Teorisi, Sinemada Ekspresyonizm, Kieslovski'nin Sineması, Kierostami'nin sineması... gibi başlıklar taşıyor. Diğer bir önemli adım olarak, Hovze'nin büyük üstatları ve taklit mercileriyle sinema üzerine konuşarak, onların fetvalarından yararlanmayı düşündüm... Hovze talebeleri ve ulema sinemaya yakınlaşmışlardır diye düşünüyorum. Bu önemli merkezlerde sinema artık bir yer bulmuştur” (Aktaş, 1998,110).

Gerçekten de sinemanın ulemalarca kabul görmesinde Efsahi'nin kişisel çabalarının yeri büyüktür. İran'da din çevrelerine sinemayı sevdiren adam olarak tanınmıştır. Efsahi, doğru bir sinemanın oluşması için sinema konusunda bilinçlenmenin ve eğitimin şart olduğunu altını çizmiştir. Bu nedenle Efsahi başkanlığında gerçekleştirilen sempozyumlar özellikle dini çevrenin sinemaya bakışlarını olumlu anlamda etkilemiştir. Efsahi İran sinemasının en önemli sorununun dindar ve sinemacıların birbirlerini tanımamak olduğunu belirtir:

“Dindarlarımızın cümlesinin sinemadan, sinemacılarımızın da dinden uzak olması. Maalesef bazı (sinemacılar) dini, tanıdığı bazı dindarlardan ibaret sanıyorlar... Tuhaf sözler duyuyorum. Birisi, sinema nefsin şeytanıdır, diyordu; bir diğeri yüz yıl boyunca sinema sadece bir hiçten ibaretti, diyordu; bir başkası, sinemada aşka ve şiddete yer verilmesinin dini değerlere karşı olduğundan söz ediyordu”(Aktaş,1998,108).

Efsahi'nin önemle üzerinde durduğu kavram İslami sinemadır. Dini duyarlılıkla evrensel olanı yakalamak gerektiğini ileri sürmüştür. Dini film ayrımının İslami rejimle yönetilen İran için sakıncalı olduğunu savunmuştur. İslami sinema diye bir ayırım yapıldığında, diğer bütün filmleri İslami olmayan diye sınıflandırmanın sinema için tehlikeli olacağını, böyle bir durumda dini olmayan filmlerin desteklenmeyeceğinin altını çizmiştir. Bu nedenle tüm sorunların ve kavramların bir an önce açıklanması gereklidir. Aslında başından beri dini sinema konusunda söylenenler çok da açık değildir. Erdemli olmak, insani değerlere sahip çıkmak olarak

özetlenebilecek bu kavramlar, İslami değer olarak sunulmaktadır. Böyle bakıldığında dünya sinemasında birçok yönetmen dini sinema yapıyor demektir. Dini sinema kavramı o kadar önemlidir ki, sempozyumun ikincisi de yapılır ve sorulara cevap aranmaya devam edilir. “II. Sinema Gözüyle Din Sempozyum’unun konusu da yine İslami sinemadır. Hücetülislam Hüseyin Nasırı’ye göre;

“Günümüz sineması her şeyden daha çok insanın kâinattaki konumunu tanımaya susamıştır. Dini düşünceye dayalı sinema ile dini olmayan sinema arasındaki en önemli fark budur... Müslümanlar sinemayı icat etmemiş olabilirler; fakat nasıl hat, musiki, mimari gibi sanatlar İslamiyet’ten önce de mevcuttu ve İslamiyet’in doğuşundan sonra bu sanatlar İslam medeniyetini temsil eden birer kurum olarak gelişme imkânı bulduysa, bu, sinema için de mümkün olabilir” (Aktaş, 1998, 127).

Aynı sempozyumda konuşan Hücetülislam Kaymakami ise, sinemanın dinin hizmetinde olması gerektiğini savunmaktadır;

“Biz bugün sinemayı dinin hizmetinde konumlandırmamışsak, bu sinemanın din dışı bir yapıya sahip olduğu anlamına gelmez. Dinin gölgesi altında şekillenmeyen bir sanatın dini olmayacağını düşünmemeliyiz. Batılı bazı düşünürlerin öne sürdüğü ve bizde de bazı aydınları etkileyen bir görüşe göre, sinema ve televizyon maddi batı medeniyetinin ürünüdür ve bu nedenle hiçbir zaman dinle uzlaşamazlar. Bu görüşü savunanlar, dinin geçmişte kalan bir şey olduğunu sanıyorlar. Tekniğin ve makinenin zaferinden sonra dinin tesirinin azaldığını düşünüyorlar. Oysa bu düşünce yanlıştır. Din güneşi kesinlikle yeniden parlayacaktır. Biz modern dünyanın içindeki zıtlıklar nedeniyle süratle dine yöneleceğini düşünüyorsak, sinema ve televizyonun da özlerinde şerre ve fesada ihtiyaçları olmadığına göre, dinin hizmetinde olabileceğini kabul edebiliriz” (Aktaş,1998; 127).

Farabi Sinema Kurumu içinde yer alan Sanat Kurumu’nun müdürü *Hücetülislam Zem* ise, sinemada dini mesaj verme kaygısının filmlerin estetiğini zayıflattığını söyler.

“İslami sinema başlığı altında yaptırdığı filmler, sinemanın sadece sinema olarak kaldığı takdirde faydalı olabileceğini düşündürmüştür. Dini filmin bir mesajı olması ve sinemanın seyirci tarafından bir vakit geçirme aracı olarak algılanmaması gerektiği inancıyla bazen, estetik açıdan zayıf, kuru, tatsız filmler yapılmıştır”(Aktaş,1998,130).

Hatemi ve ekibi İran sinemasının ve özgür basınının gelişmesi için gereken her türlü yardımı 1982 yılından 1992 yılına kadar sağlamış, ancak liberal kesimin üstünlüğünü kaybetmesiyle ülkede yapılan tüm olumlu gelişmelerde zarar görmüştür. Hatemi ve ekibinin o güne kadar oluşturdukları ve kültür alanında getirdikleri yenilikler ve sinema ile basına sağlanan özgürlükçü ortam da bu dönemde sekteye uğramıştır.

Rejimin sinemayı maddi olarak desteklediği yıllar geride kalmıştır. Yönetmenler, İslami rejimin maddi olarak desteklemediği sinemayı eskisi kadar sıkı denetlemeyeceğini düşünseler de sonuç hiç de beklenen şekilde olmamıştır. Çekilen filmlerin büyük bir bölümü düşünülenin aksine, rejim tarafından sansürlenmiştir. Yeni dönemle birlikte devlet ile entelektüeller arasındaki çatışma giderek artmıştır. Özellikle kültürel alanlara yapılan yardımların ekonomik kriz bahane edilerek kesintiye uğramasıyla, yumuşama ve hoşgörü ortamını darbe yemiştir.

1993 yılında muhafazakârlar dini sinemayı oluşturmak amacıyla yeniden girişimlere başlamışlardır. 1993 yılında dini filmlerin desteklemek amacıyla Tahran’da ‘Dini Sinema Festivali’ yapılmıştır.

Dini lider Hamaney islami değerleri açıklayarak, İslami sinemanın özelliklerini şöyle özetlemektedir:

“İlkin, o filmde telkin edilen değerler, İslami olmalıdır... İslami değerler nedir, üzerinde konuşularak bu değerlerin sahasını tespit etmek ve aydınlatmak mümkündür... Doğruluk, cesaret ve mukavemet öğretmek de İslami değerlerdendir... Bu değerleri işleyen ve öğreten her film gerçekte İslami bir içeriğe sahiptir... İkinci husus, o filmde gayri İslami sahneler yer almamalıdır”(Aktaş,1998;110).

Farabi Sinema Kurumu da Efsari gibi, 1996 yılından başlayarak, “Dini Sinema Arayışı Seminerleri” düzenler. Bu seminerlerde dini sinemanın tanımı; dinin öngördüğü hedefler doğrultusunda yapılan ve din kültürünü halka yaymakla sorumlu filmler olarak tanımlanmıştır. Ancak bu dönemde Farabi'nin dini sinema yapma konusundaki tüm girişimleri başarısız olmuş ve halk sadece dini konu alan filmlere ilgi göstermemiştir.

Hüccetülislam Zem, sinemanın mesaj aracı olarak görülmesinin bir hata olduğu görüşündedir;

“Estetik kurallarına uygun düşen bir film zaten kaçınılmaz olarak kutsal ve anlamlı değerlerle yüklenmiş olacaktır. Her iyi film, seyirci için yararlıdır, dolayısıyla dini açıdan uygundur. Seyirciyi ağlatan ya da güldüren bir film, özünde değerli, insani ve yararlı bir şeye sahiptir. Kötü ve sadece vakit geçirmeye yarayan filmler ise, söyleyecek sözü olmayan filmlerdir. Bununla birlikte sinema tebliğ aracı olarak görülmemelidir. Vaaz için zaten mescitler, minberler vardır, bu makam ve mekânlar maksatlarına uygun olarak kullanılırsa, tesirli olurlar. Sinema vaaz ve propaganda açısından araç olarak kullanılabilirse de, işlevi vaaz değildir. Kimse vaaz dinlemek için sinemaya gitmez” (Aktaş, 1998; 102).

Zem, sinemanın propaganda aracı olarak dini mesajlar içermesinin faydalı olmayacağı görüşündedir. İnsani olan her şeyin, dini açıdan yararlı olacağına altını çizmiştir. Ayrıca, sinema aracılığıyla halka mesaj vermenin de halkı sinemadan uzaklaştığını savunmuştur. Bir din adamı ilk kez sinemanın propaganda aracı olarak kullanılması konusunda olumsuz düşünce bildirmiştir.

Hüccetülislam Efsani de, sinema yoluyla mesaj verilmesinin tamamıyla karşısındadır. Sonuç olarak; Ayyetullah Humeyni'nin dışında sinema konusunda fikir beyan eden din adamlarının, İslami ya da dini sinema konusunda kafaları karışık olsa da, sinema üzerine düşünceleri ve yorumlarda bulunmaları, İran'da sinemanın gelişmesinde önemli bir rol oynarlar. Örneğin Hüccetülislam Efsahi, sinema dergilerine yazılar yazan, sinema merkezleri açan ve bu merkezlerde dünya sinemasının klasiklerinin gösterimlerini organize eden çağdaş bir entelektüele benzemektedir. Üstelik tüm bunları din adamlarını yetiştirmesiyle ünlü Kum kentinde, Meşhed Hovze-i İlmiye de yapmıştır.

Ancak İslami rejimin ünlü(!) temizleme sürecinden sinemacıların büyük yaralar almalarını önleyememişlerdir. Şah döneminde film yapmış olan birçok yönetmen ve oyuncu, aşırı Batılılaştıkları için İslami rejim tarafından bu dönemde yasaklanmış, tutuklanmış, hapis yatmış hatta idam edilmiştir. “Ünlü prodüktörlerden Mehdi Misagiyeh beş yıl hapis yatmış, malları ve sinema salonları haciz edilmiştir” (Nacifi, çev: Özen; 1997,62) Bu ürkütücü tablo karşısında rejim değişiminin ilk yıllarında, hiç kimse film yapmaya cesaret edememiştir. Hatta Şah döneminde yakılmış olan birçok sinema salonunun enkazı da uzun yıllar kaldırılmayarak, hem topluma hem de sinemacılara yönelik psikolojik baskı yapılmış ve bunun sonucunda sinema rejim değişiminden sonra neredeyse durma noktasına gelmiştir.

Tüm bu olumsuz koşullara bir de ‘İslami sinemanın nasıl olması gerektiğinin din adamları tarafından tartışılması da sinemacıları oldukça rahatsız etmiştir. Sinema rejim değişiminin ilk yıllarını bu sorulara cevap arayarak geçirmiştir. Sinemanın karşılaştığı zorluklar aynı zamanda aranılan cevapları da içermektedir.

1- İslami sinema örneğinin dünya sinema tarihinde olmayışı.

2- İslami kuralların sinema sanatıyla uyumsuzluğu. İslam'da her türlü tasvirin yasak olmasına karşın, sinemanın tasvire dayalı bir sanat olması nedeniyle sinemanın İslam'a uygun hale getirilmeye çalışılması.

3- ‘İslami film’ sınıflandırması yapılmasının İslami rejimle yönetilen bir ülke için sakıncalı olması. İslami sinema ayrımının, İslami olmayan sinemayı da kabul etmiş olmanın sakıncalı bulunması.

4- Rejim değişimi öncesinde büyük kayıplar veren sinema sanatı rejim değişiminden sonra da

cezalandırılmış, sinema alanına yatırım yapacak ve çalışacak kişilerin rejimin yaptırımlarından korkmaları ve çekimser kalmaları, sinemaya gereken ilgiyi uyandıramamıştır.

Bunun gibi birçok sorunla uğraşan İslami rejim, sinemanın yeniden yapılandırılması sürecinin de uzamasına neden olmuştur. İslami sinemanın yapılandırılmasındaki önemli sorunlar şöyle sıralanabilir;

- a) Film endüstrisinde belirsizlikler söz konusudur. Rejim değişimi sırasında günah keçisine dönüştürülen ve her türlü kötülüğün kaynağı olarak gösterilen sinemanın, rejim değişiminden sonra kaybettiği itibarını yeniden kazanması için zamana ihtiyacı vardır.
- b) Büyük yaralar alan sinema endüstrisinin mali durumunun çok kötü olması ve geçiş döneminde devletin sinemaya yeterince ilgi göstermemesi (3).
- c) Sinema endüstrisinin kontrolsüz olması nedeniyle bu alanı ele geçirmek isteyen farklı grupların çekişmeleri, sinema alanını tehlikeli hale getirmiştir (4).
- d) Sinemada kullanılacak teknik araç ve gereçlerin yetersizliği.
- e) Yabancı ve yerli filmlerin İslami şartlara uygun hale getirilmesi için harcanılan zamanın uzaması gibi nedenler sinemanın yapılandırılmasını geciktirmiştir.

“Sinemanın etkin bir tebliğ aracı olarak kullanılabilceği düşünülmüş, özellikle devrimden sonra İslami bir sinemanın oluşturulup oluşturulamayacağı üzerine tartışmalar yapılmıştır. Fakat Farabi Sinema Enstitüsü’nün nitelikli kültür ve düşünce sineması hedefi çerçevesinde, dini sinema şeklinde bir kategori doğru bulunmamıştır. İyi, doğruyu, güzeli anlatan her filmin zaten İslami olacağı kabul edilerek, bu yönde bir düzenleme anlayışı oluşturulmuştur” (Aktaş, 1998: 120).

Şah’ın yıllar önce siyasi alanda halkın sempatisini kazanmak adına muhalif yönetmenlerin film yapmasına izin verdiği gibi, Humeyni de aynı amaçla muhalif yönetmenlerin film yapmasını engellememiş, aksine bu filmlerin yapımına destek vererek, muhalif olan aydınların sempatisini kazanmıştır.

“Sinema eğitimi olanlara da olmayanlara da sinema yapma olanağı verildi. Şah döneminde faaliyet gösteren ‘Özgür Sinemacıları göreve çağırdılar. Kısa film yapan bu gençlere uzun metrajlı film yapma izni verdiler. Ayrıca ‘Genç Sinemacılar Derneği’ne üye olan gençler de sinema yapmaya çağrıldı. ‘Gençleri ve Yetişkinlerin Entelektüel Gelişimini Sağlayan Enstitüsü’nde olanlarda bu bünyede toplandı. Ülke içinde ve dışında sinema eğitimi almış sinemacılar film yapmaya çağrıldı. Devrimden sonra Güzel Sanatlar Fakültesi’nden mezun olan genç sinemacılara çalışma imkânı verdiler. Böylece devrim öncesi sinemaya yapılan yatırımlar, devrimden sonra ürün vermeye başladı”(Batur,2005; Rezarvian ile röp.).

Devletin sinemaya bakışı rejim değişiminden önce de sonrada aslında pek değişmemiştir. Her iki döneminde sinemaya bakışı, siyasi olduğu için genel hatlarda belirgin bir değişme yaşanmamıştır. İran sinemasının duayenleri olan Merhcu ve Beyzai, her iki rejim içinde sakıncalı görülmüş, sinema yapmaları oldukça zor olmuştur. İki rejim birbirlerinden ne kadar farklı görünse de; diktatörlük anlamında birleştiklerinin en iyi göstergesi, bu yönetmenlere karşı tutumlarıdır.

“Çünkü bu bakışın temel noktası siyaset ve ideolojik politikalar üzerinedir. Mesela komünistler gibi çok sıkı. Devrim öncesi yaptığım filmlerin her birisi için 1–2 sene bekletildim. Sürekli savaş vererek onları serbest bırakarak perdeye sundum. Devrimden sonrada az çok aynı sorunları yaşadım. Devrimden sonra yaptığım Okula Gidiyorum filmim 9 yıl yasaklandı. Kiracılar filmim ekranda olmasına rağmen şikâyet edilip, az kalsın ekrandan indiriliyordu. Hamon filmim de aynı şekilde. Banu filmimi de 9 yıl beklettiler. Armut Ağacı filmimde çok şairane bir bölüm vardı ama onlar bu bölümü çıkarttılar. Aslında bizim gibi düşünenler için çok şey fark etmedi. Çünkü doğu ülkelerinde bu tip sistemlerin hâkim olduğu diktatörlüklerde hâlâ demokrasi o kadar yayılmamıştır. Hâlâ herkesin düşüncelerini rahatça açıklayamadığı ülkeler için bu çok doğal bir şey. Her şeye ideolojik baktıkları için bizim için pek bir şey değişmemiştir. Zaten bugüne kadar röportaj yaptıklarında benim gibi kişiler... Zaten onlarda aynı şeyi söylemiştir size... Aslında sansür bu dönemde önceki dönemden daha çoktur. Bu dönemle kıyaslırsak eğer, Devrimden önce kırmızı çizgileri çok daha rahat zorlayabilirdik. Entelektüel düşünceleri daha rahat bir şekilde sergileyebilirdik. Bir konuyu ele alıp daha zengin bir şekilde yorumlayabilirdik. Bu dönemde bunu

3- 1983’de oluşturulan 5 yıllık bütçe planlamasında sinema endüstrisine yatırımla ilgili herhangi bir madde konulmamıştır.

4- Yüksek Eğitim ve Kültür Bakanlığı ile Devrim Komitesi arasındaki rekabet vb.

yapamıyoruz. Konular eleştirel bakışı engeller. Kırmızı çizgilerle o kadar engeller koymuşlar ki, bunu aşmak zordur. Eskiden teknik olarak imkânlar daha kısıtlıydı ama biz daha eleştirel konulara girebiliyorduk ve sorunları daha fazla ortaya koyabiliyorduk. Şimdi yani devrimden sonra ise, eleştirel bakış açısı entelektüel zenginlik sinemamızın elinden alınmıştır. Genç kuşak bunu bilmiyor. Eskiden nasıl yapıldığı konusunda da bir tecrübesi yok”(Batur, 2005, Merchui ile Röp).

Emperyalist olarak nitelendirdikleri batı sinemasının olmazsa olmazları cinsellik ve şiddet kırmızı hattın içinde yer alır. Ayrıca bir filmde batılı hayat tarzını övmek ya da Amerikalıların yaşamlarının iyiliğinden söz etmek de, batı yanlısı propaganda olarak sayılmakta ve bu tip filmlerde kırmızı hatta kalmaktadır (5). Rıza Mir Kerim-i ile 2005 yılında yaptığımız röportajda kırmızı hat konusunu şöyle açıklamıştır;

“Bu ülkede iki şekilde sansür vardır. Birincisi halkın inançlarıyla doğrudan ilişkili olan, mesela seks, şiddet gibi diğeri ise halkın doğrudan kendi dini inançları ile ilgili olan konular. Bunu benim anlayıp onaylamam önemli değil. Bu konular benim elimi ayağımı bağlıyor ve hepimiz bu tip kısıtlamalara karşı karşıyayız. İkinci sansür tipi ise, siyasi konular ki, hiçbir zaman mantıklı bir açıklaması bile yoktur. Bazı anlar öyle oluyor ki, çok açık görüşlü davranıyorlar bazen de çok tutucu. Ancak tüm bunlara rağmen, çok güçlü sosyal içerikli eleştirel filmler yapılıyor” (Batur, 2005, Mir Kerimi ile röp.).

Merchui ile yaptığımız röportajda da, yönetmen benzer şeyleri söyler; “Bazı konular var ki, bu konuları işleyemezsiniz. Konuşamazsınız bile. Başı açık kadın, el ele tutuşma, sarılma, bunlar kırmızı çizgi olarak dururlar”(Batur, 2005, Merchui ile Röpörtaj).

Şah rejiminden övgüyle bahseden ya da İslami rejim karşıtı filmler kesinlikle yasaktır. İran toplumunun genel görüntüsünün çok kötü çizilmesi de filmlerin yasaklanmasına neden olmaktadır. Ayrıca İslami liderin ve liderlik kurumunun eleştirilmesi de kırmızı hattadır. Mezheplerin ele alınması da tehlikeli bir konudur.

Pehlevi döneminde sinema salonlarının isimleri genellikle batılı popüler isimler iken, İslami dönemde sinema salonlarının isimleri, Atlantik iken Afrika Sineması, Empire Sineması da İstiklal Sineması olarak değiştirilmiştir.

Sinema salonu sahipleri yeni yapılandırmalardan çekindikleri ve sinema salonlarının kapatılmasından korktukları için, kendi çaplarında rejim yanlısı bir takım düzenlemeler yapmışlar, sinema salonlarının kapatılmasını önlemek için filmleri ya kafalarına göre sansürlemişler ya da filmlerdeki çıplak vücutları boyamışlardır.

1982 yılında sinema denetiminin İslami Rehber ve Kültür Bakanlığına geçmesiyle, bu başına buyruk ortamdaki yeni bir düzene geçilmiş, film yapımı ve gösterimi bakanlık iznine bağlanmıştır. Bir filmin çekilmesi için izin alınması gereken birkaç komite oluşturulmuştur. Yasaklamalar ve müdahaleler daha senaryo aşamasında başlayarak, filmin gösterim aşamasına kadarda devam etmiştir. Her türlü izni almış bir filmin sinemada beyaz perdede gösterim izni alması gerekmektedir. Tüm izinleri tamam olan birçok film ise sinema salonlarının yetersizliği nedeniyle bu aşamaya takılıp, daha seyirciye çıkmadan iflas etmiştir. Bu durum var olan sansürün dışında, gizli sansürün varlığının da en iyi göstergesidir.

İran’da rejim değişimi öncesinde başlayan sinema yakma eylemleri sonucunda ülkedeki sinema sayısında büyük bir azalma yaşanmıştır. Sinema sayısının azlığı ve rejim sonrasında yakılan sinemaların yeniden yapılandırılmaması, arz-talep dengesini bozmuştur. 1979 yılından önce İran’da toplam 420 sinema salonunun 150 tanesi Tahran’dadır ve rejim değişiminden sonra ise, 77 sinema salonu kalmıştır.(Zebil, 1997;69).

Giderek artan sayıda film yapılırken, salon sayısının azlığı nedeniyle filmler, seyirci ile buluşamamakta ve birçok yapımcı ve yönetmenin filmi yok olup gitmektedir. Birçok yönetmene

5- Aslında kırmızı hat olarak adlandırılan bu kurallar yazılı da değildir. Bu kuralların çoğu günlük yaşam pratiklerinde mevcuttur ve her İranlı bu kuralları benimsemiştir.

göre, İran sinemasının en büyük sorunu sinema salonundaki yetersizliktir. İran sinemasının duayeni Dariush Merchuide bu konunun ne kadar önemli olduğunu yaptığımız röportajda vurgulamıştır:

“En büyük sorunumuz ekonomiktir. Sinema salon sayımızda çok azdır. 70 milyonluk nüfusun 60 milyonunun sinemaya gittiği düşünülürse, sinema salonlarının yetersizliği ortaya çıkar. Biz yılda 70–75 film yapıyoruz. Hâlbuki bu filmlerin 20 tanesi ekrana çıkabiliyor. Eğer sinema salonları Tahran gibi bir şehirde, bütün mahallerde şu tripleks tipi şeklinde kurulum izleyicilerin gidebileceği yerlere dönüştürülse, ekonomik olarak kendisini kurtarır hale gelir. Kendini kurtarmakla beraber çok iyi bir şekilde de ilerleyebilir. Ama maalesef ekonomik yönden kötü olduğumuz için bunu yapamıyoruz. En büyük sorun ekonomik ve sinema salonlarının çok çok yetersiz oluşudur” (Batur, 2005, Merchui ile Röp.)

İslami rejimden önce yakılan sinema salonlarının enkazlarının kaldırılmaması, rejimin sinemaya bakışını göstermektedir. Bu durum yönetmen, yapımcı, oyuncu ve hatta seyirciler üzerinde baskı oluşturmuştur. Ayrıca bu salonların teknik donanımları da oldukça kötüdür. Rejim değişiminden hemen sonra Irak’la başlayan savaş koşulları nedeniyle yardım ilk yıllarda düşünülmemiştir. Özgür Yaren’in 2002 yılında sinema evi başkanı Feresteh Taerpur ile yaptığı röportajta; Sinema salonunda gösterilmek için sadece sıra sorunu olmadığı, nitelikli ve sanatsal filmlerinin de gösterim zorluğu yaşadığının altını çizmiştir. Bu nedenle bazı yönetmenlerin “gösterim takviminde çok zaman kaybetmemek için sanat filmlerine ağırlık veremediklerini, kısıtlı gösterim olanaklarını ekonomik gerekçelerle seyircinin çoğunluğunun hoşlandığı filmlere ayırmak zorunda kaldıklarını belirtmektedir” (Yaren,2002, Taerpur, ile röp.).

Devlet sinemayı bir yandan destekler gibi görünürken, bir yandan da yılda 75 film üretilirken, 25 yıldır sinema salonlarının sayısını arttırmamış olması düşündürücüdür. Çünkü filme yatırım yaparken, gösterim yapacak salon yapmamış olması da bir çelişkidir Bu durum adı konulmamış sansür olarak kabul edilmelidir. Sansür kendisini bu kez sinema salonlarının azlığıyla gizlemekte, yönetmenler üzerinde sansür olarak işlev göstermektedir.

Yeni siyasal yapı oluşmaya başladıkça, toplumsal koşullar da belirginleşmiş, ortaya çıkan tablo ise yasaklamaların her alanda varlık göstermesi olmuştur. Bu dönemde laik eğitim veren pek çok okul kapatılmış, onların yerine medreseler tekrar ön plana çıkmıştır. Toplumda yaşanan bu radikal değişimlerin sinemaya yansması da kaçınılmazdır.

İran sinemasının usta yönetmenlerinden Behman Farmanara ile yaptığımız söyleşide, sinemalarındaki metaforların önemini belirtmiştir. “Sansür kurulundakiler ancak anlayabildikleri şeyleri sansürleyebilmektedir. Oysa bizim filmlerimizde metaforlar öyle güçlüdür ki, söylemek istediğimizi özetler. Bu incelikten yoksun birinin bunu anlayıp sansürlemesi çok zordur” (Batur,2005; Fermanara ile Röp). Çocuk kahraman özellikle ilk yıllar Yeni İran Sineması’nın önemli bir unsuru olmuştur.

“Yönetmenlerin söylemeye, tartışmaya ya da sorgulamaya cesaret edemedikleri her şeyi çocuk kahramanları aracılığıyla çok rahat yapabilmişlerdir. Çocukların hayata ön yargısız ve naif bakışları sayesinde, sorulamayacak birçok soruyu kolaylıkla sorabilmelerine ve seyirciyi de soru sormaya yöneltmeleri açısından önemli olmuştur. Yönetmenlerin çocuğu kullanmalarındaki diğer bir etken de geleceği simgelemeleridir. Çocuklar filmlerde ne istediklerini bilen, istekleri gerçekleşinceye kadar direnen kararlı karakterlerdir. Politik bir figür de olmayan çocuklar, yönetmenlere özgürlük katarak, anlatımın zenginleşmesine de katkıda bulunurlar”(Batur, 2003).

Sonuç

Sinema tarihine baktığımızda, otoriter rejimlerin sinemayı propaganda aracı olarak kullandığını görebiliriz. Bunlardan biri de şüphesiz Nazi Dönemi faşist Alman sinemasıdır. Nazi döneminde kurulmuş olan Basın ve Propaganda Bakanlığı, sinemadan nasıl yararlanılacağını belirleyen ve denetleyen bir yapı oluşturmuş ve Nazi döneminde siyasi ideolojinin toplumsal ve kültürel alana hâkim olma istemiyle, sinemayı biçimlendirmiştir. Sinemanın siyasal

rejimin hizmetine sunulduğu diğer bir örnek de Mussolini dönemi faşist İtalyan sinemasıdır. Sinema rejime bağlı propaganda aracı olarak kullanılmış, Cinecitta sinema stüdyoları, LUCE Enstitüsü bu doğrultuda kurulmuştur. Buralarda yapılan filmler, ülkenin faşist yapılanmasını kurmayı, toplumun yaşamsal ve kamusal alanlarını ele geçirmeye yönelmiştir. Mussolini sinemayı “en güçlü sanat” olarak nitelendirmiş, devlet tarafından faşist sinemanın yapılması için her türlü destek sağlanmıştır. Faşist İtalyan sinemasını yaratmak isterken, İtalyan Yeni Gerçekçi sinemasının ilk tohumları, Luce Enstitüsü’nde atılmıştır.

Otoriter rejimler, sinemayı siyasallaştırıp, kendi propagandalarını yapmak isterken, sinema alanında muhaliflerin oluşmasını engelleyememişlerdir. Pehlevi’de hanedanlık döneminin ihtişamını anlatan propaganda filmleri yaptırmak için sinemaya azımsanmayacak yatırımlarda bulunmuş, Gençlerin ve çocukları yetiştirme enstitüsünün içinden (6), İran Yeni Dalga Sinemasının doğmasına ve Yeni İran sinemasının en önemli yönetmenlerinin yetişmesine olanak vermiştir. Pehlevi döneminden sonra da İran İslam Cumhuriyeti de, islami rejimi halka anlatmak adına sinemaya önemli destekler vermiş, 1982 yılında Kültür ve Propaganda Bakanlığına bağlanmıştır. Bakanlık sinemaya, Alman ve İtalyan faşist döneminde sinemada yapılanlara benzer yatırımlar yapmış, islami rejimi halka anlatmak amacıyla sinemayı propaganda aracı olarak kullanmışlardır. Aynı yıl sinemaya maddi destek vermek amacıyla Farabi Sinema Enstitüsü kurulmuştur. Farabi sinema Enstitüsü de, tıpkı Luce Enstitüsünün yıllar önce İtalyan Yeni Gerçekçiliğin oluşmasını sağladığı gibi Farabi enstitü de, entelektüel yönetmenlerin filmlerini desteklemiş ve bu filmlerin yurtdışına çıkmasını sağlamıştır.

İran sinemasını diğer otoriter sinemalardan ayıran en önemli farkı, İslam cumhuriyetinin bir parçası olmasıdır. Siyasi rejim için ise, islami değerler ve dini sinema kavramları o kadar önemlidir ki, uzun yıllar sinemanın gündeminden düşmemiştir. Rejimin on yılda bir değişen reformcu ya da muhafazakâr yapılanmasına bağlı olarak yorumların farklılaşması, sinemanın kâh önünü kapamış(sansür), kâh yeni ufuklar(metefor) açmıştır. İslami rejimin daha ilk yıllarından başlayarak, İslami sinemanın nasıl olması gerektiği konusuna verilen cevaplarla yapılan filmler, bazen çok başarılı olmuş(çocuk temalı filmler), bazen de halkı isyan(şehitlik, din adamların hayatları vb.) ettirmiştir. Bu git gel durumu en çokta yönetmenlerin işine yaramış, kendilerine konulan sansür kurallarıyla zaman içinde baş etmeyi öğrenmişlerdir.

İran sinemasında uzun yıllar dini sinema tanımını yapmaya çalışarak geçiren din adamlarının sinema ile ilgilenirken, sinema sanatı hakkında bilgi sahibi olmaya başlamaları, onların sinemaya olan negatif bakışlarını da değiştirmiştir. Bu durum sinemanın gelişmesinde çok önemlidir ve entelektüel sinema yönetmenleri, metaforlar kullanarak ya da filmlerini çocuk kahramanlar üzerinden anlatarak, ülkede yaşanan kaosu, halka anlatmayı başarmış, özellikle Pehlevi döneminde film yapan İran Yeni Dalgasının önemli yönetmenlerinin girişimleriyle, İran sineması dünya sinemasında hatırı sayılır başarılarla imza atmayı başarmıştır.

Bu makale işte bu süreçte yaşanan din adamlarının dini sinema üzerine yaptıkları açıklamalarla sinemanın önünü nasıl açıp, kapatabildiklerini ve katı sansür kurallarının neler olduğuna odaklanarak, bu başarının hangi koşullarda oluştuğunu açıklamaya çalışmıştır.

İranlı yönetmenler Batı’nın maddeci dünyasına karşın, Doğu’nun manevi evrenini ve insana ait duyguları ön plana çıkaran filmler yapmaktadırlar.

6- Çocukların ve Genç Yetişkinlerin Entelektüel Gelişimi Enstitüsü’sü (Institute for Intellectual Development of Children and Young Adults) kurulmuştur. Şah’ın karısı Farah Diba’nın kişisel desteğini her zaman alan enstitüde ilk olarak kütüphane, ardından da 1969 yılında sinema bölümü açılmıştır. Sinema bölümünün kurulmasıyla enstitüye kısa sürede birçok genç sinemacı katılmıştır. Dönemin etkisiyle enstitü kısa sürede özgürce düşüncelerin ifade edebildiği bir kurum haline gelmiş, İran’ın ulusal sinemasının en önemli yönetmenlerinin yetişmesine öncülük etmiştir. Enstitüde kısa sürede birçok animasyon ve kısa film yapılmıştır. Yeni İran sinemasının kurucusu olarak kabul edilen Abbas Kiyarüstemi’nin bu enstitünün başına gelmesiyle sinema alanında yapılan yenilikler daha da cesaret verici bir hal almıştır.

Dünyadaki evrensel konuların ırkları ve ülkeleri olmadığını söyleyen filmleriyle tüm dünyanın ilgisini çekmeyi başarmışlardır.

Rejim kendisini dünyaya kapmış olmasa da, dış dünyaya açılmanın yolu olarak kullandıkları sinemalarıyla, toplumsal değişimleri anlatma fırsatı bulmuşlardır. Fars şiirinden, Taziye oyunlarına ve metaforik anlatıma alışkın olan İranlı seyirciler, alt metinleri çözerek, filmin mesajını anlayabilmekte, filmler siyasi rejimin eleştirisini yapmakta ve halkın bilinçlenmesi hedeflemektedir.

Katı sansür kurallarına ve rejimin İslami baskılarına rağmen, sansür kurulunun anlayamayacağı ya da Hatemi döneminde görmezlikten gelinen bu filmler, sansürden kurtulup, izleyicisiyle buluşabilmektedir.

İran entelektüel sineması siyasi ve toplumsal gelişmelerden etkilendiği gibi toplumunu da etkileyen, seyircisiyle etkileşim içinde olan ve rejime muhalif bir sinemadır. 1960'ların İran Yeni Dalga'sının yönetmenlerinin varlığında devam eden bu sinema, genç yönetmenleri de etkileyerek, toplumu ilgilendiren sorunları sinemalarının sorunu haline getirerek filmler yapmaktadır. İslami rejim sinema yoluyla, "devrimlerini" dünyaya anlatmayı amaçlamışken, muhalif sinemacılarıyla birlikte dünya tarafından bilinen ve aranan bir sinema olmuştur.

Kaynakça

Aktaş, Cihan (1998), Şarkın Şiiri İran sineması, Nehir Yay., İstanbul,

And, Metin(2002), Ritüelden Drama, YKY, İstanbul,

Batur, Sabire(2007), Siyasal İslam Sineması Örneğinde İran Sineması, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sinema ve Tv Bölümü, ve Tv Bölümü, Yayınlanmamış doktora tezi,

Batur, Sabire(2003), "Abbas Kiyarüstemi; Çocuk gözüyle İran'ı Keşfetmek", İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, 1. Uluslararası Çocuk Filmleri Festivali Kataloğu

Batur, Sabire., "Kar Altındaki Ateş; İran Sinemasında Kadın", "Kadın çalışmalarında Disiplinler Arası Buluşma, 1-4 Mart 2004, Sempozyum Bildiri Metinleri, 3.Cilt, Yeditepe Üniv. GSF. İstanbul, Ağustos, 2004

Güllük, İsmail(2010), İslam Hukuku Açısından Sinema Ve Problemleri, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi

Laleh, Hüseyin(2020), Modern İran Sinemasında İran Edebiyatının İzleri, Dört Mevsim yayınevi,

Nacifi, Hamid(1997),Akt: Emrah Özen İran'da İslamize Film Kültürü,25. Kare Kültür ve Sanat Dergisi, Sayı 18,

Malcy, Andrien(1995), Chaier du cinema, La censure, Juliet-Aout, 1995, No: 493

Yaren, Özgür(2002), Sinema Evi Başkanı Feresteh Taerpur ile Röportaj (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi), Ankara Üniversitesi,

Zebil, (Batur),Sabire(1997) "Mahmelbaf'ın Gerçeğe Gebbe'vari Yaklaşımı", 25. Kare Sinema Kültür Dergisi, Sayı: 20, Temmuz-Eylül 1997,

YENİ MEDYADA ETİK İHLALLER: İZMİR DEPREMİ ÖRNEĞİ

Hande SERÇELİK

Yüksek Lisans Öğrencisi,

Yakın Doğu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Medya ve İletişim Çalışmaları ABD

e-posta: handesercelik@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4136-1832

E. Sinem KASIMOĞLU

Yrd. Doç. Dr.,

Yakın Doğu Üniversitesi İletişim Fakültesi

e-posta: sinem.kasimoglu@neu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-6695-8268

ÖZ

Ahlak felsefesi olarak anılan etik, insan davranışlarının, düşüncelerinin ve değerlerinin ahlaklı olup olmadığını araştıran, nasıl olması gerektiğini ileri süren eski bir felsefe dalıdır. Medya da tarihsel süreç içerisinde her zaman etik değerler çerçevesinde ele alınıp, araştırılmış ve bazen de eleştirilmiştir (Öztürk, 2015). Günümüze doğru gelindiğinde ise birçok farklı özellik ve imkân sunan yeni medya, var olan etik sorunları sürdürmüş ve bazen de yeni sorunlar ile karşılaşılmasına sebebiyet vermiştir. Yapılan çalışmada temel amaç yeni medyada var olan etik ihlallerin ortaya konulmasıdır. Bu amaçla, 30 Ekim 2020 tarihinde gerçekleşen İzmir depremi odağında yeni medyada gerçekleştirilen etik ihlaller arasından amaçlı örneklem yöntemine göre seçilen örnekler, doküman analizi yapılarak incelenmiştir. Değerlendirme; “Nefret söylemi, özel yaşamın gizliliği, yanıltıcı başlıklandırma ve yoğun reklama maruz bırakma” başlıkları altında gerçekleşmiştir. Araştırma sonuçları yeni medyanın, birçok imkân sunmasının yanı sıra İzmir depremi gibi bir doğal afet sonrasında dahi birçok etik ihlale sebebiyet verdiğini ortaya koymuştur. Bu çalışma hem güncel olması, hem de bir doğal afet üzerinden yeni medyada yaratılan etik ihlallerini ortaya koyması açısından önemli ve literatüre katkı koyacak niteliktedir.

Anahtar kelimeler: yeni medya, etik, etik ihlaller, İzmir depremi

ETHICAL VIOLATIONS IN NEW MEDIA: THE CASE OF IZMIR EARTHQUAKE

ABSTRACT

Ethics, known as moral philosophy, is an ancient branch of gospel that investigates whether mortal actions, studies and values are moral, and proposes how they should be. In the literal process, the media has always been handled, delved and occasionally blamed within the frame of ethical values (Öztürk, 2015). When it comes to moment, the new media, which offers numerous different features and possibilities, has continued the being ethical problems and occasionally caused new problems to be encountered. The main purpose of the study is to reveal the ethical violations in the new media. For this purpose, the samples named according to the intentional slice system among the ethical violations in the new media in the focus of the Izmir earthquake that took place on October 30, 2020 were examined by making document analysis. Evaluation; It took place under the headlines of " hate speech, sequestration, misleading captions and violent advertising". The results of the exploration revealed that the new media, in addition to furnishing numerous openings, caused numerous ethical violations indeed after a natural disaster similar as the Izmir earthquake. This study is important and contributes to the literature in terms of being over-to- date and revealing the ethical violations created in the new media through a natural disaster.

Keywords: *new media, ethics, ethical violations, Izmir earthquake*

GİRİŞ

Tarihsel süreç içerisinde ilk kez eski Yunan'da karşılaşılan ve felsefenin en eski dallarından olan etik, Yunanca “ethos” sözcüğünden türetilmiş olup “karakter”, “adet” ve “gelenek” anlamına gelmektedir (Durak, 2019: 109). Geniş çerçevede etik; bir arada yaşayan insanların davranışlarının ahlaki boyutunun onaylanması için, neyi nasıl yapılması veya yapılmaması gerektiğinin bilgisini vermektedir (Demir, 2006, s. 25). Bu tanımlamalardan yola çıkarak etiğin, farklı dönemlerde, farklı topluluklarda hatta topluluk içindeki bireylerde değişiklik gösterebildiği sonucuna varılabilmektedir.

Geleneksel medya ortaya çıktığı andan itibaren var olan etik değerler çerçevesinde değerlendirmelerden geçmiş ve zaman zaman etik dışı yarattığı içerikler nedeniyle eleştirilere maruz kalmıştır. Günümüze doğru gelindiğinde ise, medyada meydana gelen olağanüstü ve hızlı değişim yeni medya kavramını beraberinde getirmiştir. Yeni medya beraberinde gelenekselden kendisini ayıran birçok farklı özellikler ve olanaklar sunmuştur. Ancak açıkça görülebilmektedir ki geleneksel medyada olan etik sorunlar farklı şekillerde de olsa yeni medyada da görülebilmekte hatta var olan etik tartışmalar yeni bir boyut kazanmakta ve yeni sorunlar var olmaya başlamaktadır (Öztürk, 2015). Söz konusu ihlaller genel anlamda; düzmece içerik oluşturulması, özel yaşam gizliliğinin bozulması, haber ve ticari haberlerin birbirinden ayırt edilemeyecek hale getirilmesi, cinsiyete bağlı ayrımcılığın ve nefret söyleminin yaygınlaştırılması olarak ifade edilebilmektedir (Vardal, 2015, s. 99).

Çalışmanın ana hedefi, yaşamın bir parçası haline gelen yeni medyanın, görünen tüm avantajlarıyla birlikte, bir takım etik sorunlara da yol açtığı aktarılmasıdır. Bu bağlamda çalışmanın temelinde 30 Ekim 2020 tarihinde meydana gelen İzmir depremi yer almaktadır. Yeni medya olarak nitelendirilen mecralarda İzmir depremine yönelik gerçekleştirilen etik ihlaller, doküman analizi yapılarak incelenmiştir. Literatüre bakıldığında yeni medya ve sosyal medyada etik ihlalleri araştıran, eleştiren ve ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır (Vardal, 2015; Dilmen, 2007; Usta ve Yükseler, 2021). Bununla birlikte yeni medyadaki etik sorunları doğal afet olayı temelinde inceleyen çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Tüm bu nedenlerle çalışma İzmir depremi ile ilgili farklı yeni medya mecralarında yer alan etik ihlalleri doküman analizi yaparak detaylıca ortaya koyması bakımından önemli ve literatüre katkı koyacak niteliktedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Yeni Medya Kavramı

Medya kelimesi İngilizce “medium” kelimesinden gelmekte olup, Türkçe karşılığı “ortam” dır. “Yeni medya” kelimesi de “yeni ortamlar, yeni araçlar ve yeni mecralar” anlamına gelmektedir (Yamak, 2013, s. 2). Tanımdan da anlaşılacağı üzere aslında yeni olarak tanımlanan şey mesaj değil, ortamdır. Geçmişten günümüze tüm iletişim araçlarında ve yöntemlerinde temel amaç mesajın iletilmesi olmuştur. Günümüzde de bu yeni medya ortamları sayesinde gerçekleştirilmektedir (Yüksel, 2012).

Bizler tam olarak fark edemesek de, yeni medya yaşamın her alanında var olan, yaşam pratiklerini dönüştüren, gün geçtikçe kullanım miktarı ve sıklığı artan hatta neredeyse vücudumuzun birer parçası haline gelen cep telefonları, bilgisayarlar, internete bağlı araçlar, kısacası tüm dijital teknolojilerdir (Binark, 2007, s. 21).

“Günümüzde bilgisayar, bilgisayar ağları, bilgisayar dolaşımı iletişim, internet, web 2.0, çevrimiçi habercilik, çevrimiçi sohbet, laflama odaları, wiki, e-ticaret, e-imza, dijital medya, dijital oyun, dijital kültür, dijital imgeleme, avatar, siber uzam, sanal uzam, sanal gerçek gibi birçok kavram ile bu kavramların tanımladığı, açıkladığı toplumsal, kültürel ve ekonomik olgular günlük konuşmalarımızın doğal bir parçası haline gelmiştir. Tüm bu kavramları kapsayan ve birleştiren kavram ‘yeni medya’ olabilir.” (Binark ve Löker, 2011, s. 9).

Manovich yeni medyayı: “Yeni iletişim teknolojilerinin tümünü bünyesinde barındıran yeni medya; “Genel olarak var olan medyayı, etkileşimli olarak, sayısal veriye dönüştürmeye yönlendiren ve bilgisayar aracılığıyla üretim, dağıtım ve paylaşım sağlayan ortamlar.” (Manovich, 2001, s. 19) olarak tanımlamaktadır. Buradan yeni medyanın geleneksel medyadan tamamen farklı bir olgu olarak değil, geleneksel medyayı sayısal verilere bağlayan bir olgu olarak ifade edilebileceği sonucuna varılabilmektedir.

Tüm bu tanımlamalardan yola çıkarak yeni medyanın yaşamımızın her alanını çepeçevre sardığı, tüm dijital iletişim teknolojilerini bünyesinde barındırdığı ve aynı zamanda geleneksel medyaya da ayrı bir boyut kazandırdığı söylenebilmektedir.

2.2. Yeni Medyanın Ayırt Edici Özellikleri

Yeni medyanın geleneksel medyadan ayrıştığı birçok farklı özelliği bulunmaktadır. Bunlar da yeni medyayı “Yeni” yapan önemli noktalardandır. Richard A. Rogers bu özellikleri etkileşim, kitlesizleştirme ve eş zamansızlık başlıkları altında ele almaktadır (Rogers’dan aktaran Geray, 2002, s. 20)

- Etkileşim: Türk Dil Kurumu etkileşimi; “Birbirini karşılıklı olarak etkileme işi” olarak tanımlamaktadır (TDK, 2020). Yeni medyanın sahip olduğu etkileşim olanağı bireyleri pasif birer alıcı olma durumundan uzaklaştırarak daha aktif bir konuma yönlendirmiştir. Geleneksel medyada izleyici, okuyucu, dinleyici olarak tanımlanan bireyler, yeni medyada kullanıcı olarak tanımlanmaktadır (İspir, 2013, s. 18). Bu tanımdan yola çıkarak etkileşim sayesinde kaynağın alıcı, alıcının kaynak durumuna geçebildiği ve tek yönlü iletişimin kırıldığı bir durumdan söz edilebilmektedir.

- Kitlesizleştirme: Yeni medya sayesinde aynı mesajların birçok insana iletilmesi zorunluluğunun ortadan kalkması ve mesajların kişiselleştirilip belirli kullanıcılara iletilmesi olarak tanımlanmaktadır (Tingöy ve Bostan, 2007, s. 235). Buradan tek kaynaktan birden çok alıcıya veri, bilgi ya da haber akışı sağlanabileceği gibi tek bir alıcıya özel içerik de sunulabileceği sonucuna varılabilmektedir.

- Eş zamansızlık: Kişinin kendisi için uygun olan zamanda mesaj iletebilmesi ya da alabilmesidir (Yılmaz, 2018, s. 5-6). Böylece zaman, yer ve ortam sorunun ortadan kalktığı görülebilmektedir. Rogers’ın belirttiği bu özelliklere ek olarak birkaç özellikten daha bahsetmek gerekmektedir.

- Multimedya: Metin, video, fotoğraf ve ses gibi unsurların bir araya gelebildiği ortamlar olarak tanımlanmaktadır (Dilmen, 2014, s. 115). Geleneksel medya ile karşılaştığımızda geleneksel ortamlarda tüm bu unsurlarının farklı farklı ortamlarda sunulabildiği, yeni medyada ise metin, ses, video, grafik, animasyon, fotoğraf gibi öğelerin aynı medya platformlarında bir arada sunulabildiği görülebilmektedir.

- Yakınsama: Birden fazla teknolojik unsurun aynı anda ve bir arada kullanılması, bütün teknolojik öğelerin tek bir araç bünyesinde bulunması manasını taşımaktadır (McPhillips ve Merlo, 2008, s. 237). Yakınsamayı aktarırken kullanılan bu ifadelerden üzerinden akıllı cep telefonlarının yakınsamaya örnek verilebileceği görülebilmektedir. Akıllı cep telefonları tek bir cihazdan, gazete okuma, radyo dinleme, elektronik e-posta gönderme gibi bir zamanlar farklı cihazlar kullanarak yararlanabileceğimiz hizmetleri bir arada sunmaktadır.

- Hipermedya: Farklı bağlantılar arasında köprü oluşturmaktır. Örneğin herhangi bir metin veya grafik unsuruna bağlantı yapılarak, verilen bilgiyi tamamlayıcı nitelikte fotoğraf, arşiv bilgisi, grafik gibi hiper metinler ana metine eklenebilmektedir (Gezginci, 2016)

2.3. Etik Kavramı

Ahlak ve etik her ne kadar benzer görünseler de birbirinden farklı anlamları temsil etmektedir. TDK ahlak kavramını; “Bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış ve kurallar.” olarak, etik kavramını ise; “Ahlak, ahlak ile ilgili, çeşitli meslek kodları arasında tarafların uyması veya kaçınması gereken davranışlar bütünü.” olarak tanımlamaktadır (TDK, 2020).

Felsefe Terimleri sözlüğünde ise ahlak kavramının karşılığı “Belli bir dönemde belli insan topluluklarıca benimsenmiş olan, bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyen törel davranış kurallarının, yasalarının, ilkelerinin toplamı.” şeklindedir (Akarsu, 1988, s. 74). Açıkça görülebilmektedir ki ahlak farklı toplumlarda hatta toplum içerisindeki farklı gruplarda dahi değişkenlik gösterebilmektedir.

Ahlak felsefesi şeklinde de tanımlanan etik ise insanların tutumlarını, hareketlerini, hükümlerini, davranış kaidelerini ahlakilik odağında değerlendiren, soruşturan, destekleyen ya da tenkit eden bir felsefe dalıdır (Binark ve Bayraktutan, 2013, s. 25). O halde etiğin, insanların toplu şekilde yaşayabilmesi için ortak norm ve kuralları içerdiği söylenebilmektedir. Sonuç olarak etik “Ahlaki açıdan kabul edilebilir bireysel, kurumsal ve toplumsal değerlerin tanımlanması ve bu değerlerin insan davranışını değerlendirmenin temel kıstası olarak kullanılması” (Demir 2006, s. 25) olarak tanımlanabilmektedir.

2.4. Yeni Medyada Etik İhlaller

Yeni medya belirtilmiş olan özellikleri, çok sesliliğin barına bileceği bir ortam sunması, farklı düşüncelerin yer bulabilmesini sağlaması ve geleneksel medyaya kıyasla iktidardan bağımsız olması nedeniyle demokratik bir alan sunmaktadır. Bu demokratiklik ortamı ve özgürlük alanı korunmaya değer bir alan olarak görülmektedir (Özcan, 2019, s. 99).

Ancak sayılan tüm bu olanakların yanı sıra geleneksel medya içerisinde var olan etik ile ilgili sorunların farklı biçimlerde de olsa yeni medyada da görülmeye başladığı söylenebilmektedir. Yeni medyanın sunmuş olduğu yeni imkânlar nedeniyle, etik sorunların yeni medyada daha da hızlı arttığı, ihlallerin daha kolay gerçekleştiği gözlemlenebilmektedir. Öte yandan yeni medyanın özelliklerinin bir sonucu olarak geleneksel medyada olmayan bazı yeni sorunların da ortaya çıktığı görülmektedir (Yolcu, t.y, s. 238).

Alternatif Bilişim Derneği Yeni Medya Çalışma Grubu’nun düzenlediği bir çalıştayta, yeni medya ile birlikte ortaya çıkan etik problemler üzerinde çalışılmış ve yeni medyada rastlanan etik ihaller; telif haklarının ihlali, patent sorunları, alıntılarda ilk kaynağın gösterilmemesi, özel hayatın gizliliğinin gözardı edilmesi, doğruluğu kanıtlanmamış ve yeterince olgunlaşmamış içeriğin sunulması, sunulan içeriğin yanıltıcı şekilde adlandırılması, ticari bilgi ile haberin birbirine karıştırılması, kişisel verilerin güvenliğinin tehlikeye atılması, çeşitli söylemlerle toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ve nefret söyleminin tekrar üretimi, yeni medya araçlarında bireyin tüketici pozisyonuna yerleştirilerek çok fazla reklama maruz kalması ve Türkçe’nin dikkatsiz kullanımı, olarak sıralanmıştır (ABV, 2019).

3. YÖNTEM

3.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın temel amacı, yeni medyanın sunmuş olduğu “Yeni” imkânların ve özelliklerin yanı sıra, sebebiyet verdiği etik sorunların da ortaya konulmasıdır. Bu doğrultuda çalışmada 30 Ekim 2020 tarihinde gerçekleşen İzmir depremi odağında, yeni medyadaki etik ihaller doküman analizi yapılarak incelenmiştir. Yeni medya ortamlarında İzmir depremine yönelik yaratılan etik dışı içeriklerin, paylaşımların ve yorumların ortaya konulması amaçlanmıştır. Literatüre bakıldığında yeni medyada var olan etik ihalleri inceleyen, geleneksel medyadaki etik problemler ile karşılaştıran veya internet gazeteciliğinde var olan etik sorunları

değerlendiren çalışmalar bulunmaktadır. Ancak, İzmir depremine yönelik yeni medyada yer alan etik ihlalleri doküman analizi yaparak inceleyen bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma, hem güncel olması hem de bir doğal afet üzerinden yeni medyada yaratılan etik ihlalleri ortaya koyması açısından önemli niteliktedir. Bütün bu bilgiler ışığında çalışmada şu soruya yanıt aranacaktır. “S1: Yeni medyada İzmir depremi ile ilgili içeriklerde, yorumlarda ve paylaşımlarda var olan etik ihlaller nelerdir?”

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analiz tekniği kullanılmıştır. Bu yolla çalışma, felsefesi bakımından temel bir çalışma olup, çalışmanın amacı keşfedici yönden veriler ortaya koymaktır. Çalışmanın analiz birimini ise yeni medyada İzmir depremi ile ilgili var olan içerikler, yorumlar ve paylaşımlar oluşturmaktadır. Bu bilgiler ışığında çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılarak okumalar yapılmıştır. Yıldırım ve Şimşek’e (2016) göre doküman incelemesi, hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizidir.

“Dokümanlar, yazılı halde bulunan metinlerden oluşan her tür doküman, görüntü ve ses kayıtları ile diğerleri kapsamında yer alan objeler, kalıntılar makro ve mikro düzeydeki veriler olarak gruplandırılır” (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 223).

3.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, İzmir depremine yönelik yeni medyada yer alan paylaşımlarda, içeriklerde ve yorumlarda var olan etik ihlaller oluşturmaktadır. Çalışmada zaman ve maliyet göz önünde bulundurularak, örnekler amaçlı örnekleme yöntemiyle, arama motoru Google’da var olan ve İzmir depremine yönelik etik dışı tutum sergileyen görseller ve internet haberleri arasından seçilmiştir.

4. BULGULAR

4.1. Yeni Medyada Etik İhlaller: İzmir Depremi Örneği

4.1.1. Nefret Söylemi

Yeni medyada yer alan başlıca etik ihlaller arasında bulunan “nefret söylemi” Avrupa Konseyi’nin belirlediği Tavsiye Kararlarında; ırkçılığın, yabancı düşmanlığının, azınlıklara, göçmenlere ve göçmen kökenli bireylere dönük agresif milliyetçiliğin, ayrımcılığın, farklı din ve etnik kökene toleranssızlığın ve bunlardan farklı nefret şekillerini yayan, özendirilen veya normalleştiren tüm söylemlerin dahil edildiği bir kavram olarak ifade edilmektedir. Bu tanımlamadan yola çıkarak nefret söyleminin kesinlikli belirli bir insana veya bir grup yönelik olduğu söylenebilmektedir (Avrupa Konseyi, 1997).

İzmirliiler içkiye daha çok sahip
çıkın Nihat Hatipoğluna daha
fazla saldırın LGBT yi daha fazla
destekleyin Fransa'ya daha çok
sahip çıkın
Allah bu sefer 6.8 değil 10.8
şiddetinde deprem versin

15:51 · 30 Eki 20 saatinde · [Twitter for Android](#)

1 Retweet 141 Alıntı Tweetler 3 Beğeni

Görsel 1: Nefret Söylemi

(<https://twitter.com/Mittelfeld75/status/1322179963236339713/photo/1>, 2021)

İzmir Depremi sonrası aynı gün içerisinde kendi Twitter hesabından paylaşımında bulunan kişinin, yapmış olduğu bu paylaşım ile aynı andan birçok nefret söyleminde bulunduğu görülmektedir. Kişini, İzmirliilerin içki tükettiklerini, dine inanmadıklarını ve LGBT'yi yani heteroseksüel cinsel kimlik dışındaki cinsel kimlikleri desteklediklerini ima ederek hem yaşam tarzları ve inançları üzerinde hem de cinsel kimlik temelli nefret söyleminde bulunduğu görülmektedir. Tüm bunların yanı sıra kurmuş olduğu cümle ile İzmirliilerin Fransa'yı desteklediklerini ve bunun yanlış olduğunu düşündüğünü belirten kişinin; bununla da yabancılara yönelik nefret söylemi yaratırken aynı zamanda düşüncelerinden ötürü İzmirliiler'e de nefret duyduğu anlaşılmaktadır. Atmış olduğu tek bir tweet ile İzmirliiler'e yönelik çeşitli nefret söylemlerinde bulunan kişi, saymış olduğu tüm bu nedenlerle İzmir için daha büyük şiddette bir deprem dileyerek çok açık ve sert bir nefret söylemi daha yaratmıştır. Bu tweetin 141 kez alıntılanması da yeni medya ortamlarında nefret söyleminin ne kadar çabuk yayılabildiğinin göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Görsel 2: Nefret Söylemi

(<https://www.sondakikaturk.com.tr/gundem/emniyet-genel-mudurlugu-nden-twitter-da-deprem-sonra-si-h203569.html>, 2021)

Aynı gün içerisinde bir diğer Twitter kullanıcısı da “#deprem” etiketini kullanarak yapmış olduğu paylaşım ile İzmirliilere yönelik yaşam tarzı, din ve inanç temelli bir nefret söyleminde bulunmuştur. Açıkça görülebilmektedir ki kişi, kendisinden farklı inançlara ve bakış açısına sahip kişilere karşı tahammülsüz bir bakış açısına sahip olup, bu görüşünü ve nefretini yeni medya aracılığıyla çok kolay bir şekilde dolaşıma sokarak çok sayıda kişinin görmesine sebebiyet vermiştir. Yaşam tarzları ve inançlarından ötürü İzmirliilerin bu doğal afeti yaşadıklarını belirterek, hak ettiklerini ima ettiği anlaşılmaktadır.

4.1.2. Özel Yaşamın Gizliliği

Temel hak ve özgürlüklerin başında, bireylerin özel yaşamında kendilerine ait özgür alanlarının olması yer almaktadır. Özel yaşam, kişinin kamuya açık olmayan ve diğer insanların karışmadığı alanıdır. Kişinin özel yaşam alanında gerçekleştirdiği hareketler, kişinin izni olmadan diğer kişiler tarafından gözetlenemez, soruşturulamaz ve başkalarına aktarılamaya çalışılamaz (Kahraman, 2008, s. 110). Yeni medyada bireye yönelik yapılan etik ihlallerin başında özel yaşamın gizliliği yer almaktadır. Özel hayatın gizliliği ile ilgili en çok karşılaşılan etik dışı durumlar; isim ve resim hakkı, onur, ticari ve mesleki değerleri, kişilik hakları ve ruhani karakterine bağlı ihlallerdir (Ögüç ve Kasap, 2015, s. 966).

Görsel 3: Özel Yaşamın Gizliliği

(<https://www.cnnturk.com/magazin/91-saatte-yeni-mucize-unlu-isimlerden-ayda-bebek-paylasimi?page=1>. 2021)

Görsel 4: Özel Yaşamın Gizliliği

(<https://www.instagram.com/p/CHH0KkvFGMC/>, 2021)

İzmir’de yaşanan depremde enkaz altında kalan ve 91 saat sonra kurtulan bebeğin, yeni medya ortamlarında uzun süre gündemde kaldığı ve birçok kişinin kendi şahsi sosyal medya hesabından bebeğin resimlerini, haberlerini ve açık ismini paylaştığı görülmektedir. Yukarıda yer alan resimler, topluma mal olmuş iki ünlü ismin konu ile ilgili paylaşımlarını yansıtmaktadır. Açıkça görülebilmektedir ki, birçok ünlü isim de bu paylaşım furçasına dahil olmuştur. Daha 3 yaşında olan ve büyük bir travma yaşayan bir bebeğin enkazdan çıkarılışını yansıtan bu resimlerinin yeni medya ortamlarında hızlıca yayılması özel yaşamın gizliliğinin ihlalini yansıtmaktadır. Ünlü kişilerce de paylaşılan bu fotoğraflar, milyonlarca insana ulaşarak hafızalara kazınmış ve internetin veri tabanındaki yerini almıştır. Yıllar sonra dahi bu bebek ile ilgili paylaşılan tüm görsel ve içeriklere, internet ortamında kolayca ulaşılacaktır. Buradan

yola çıkararak yeni medya ortamlarında bir insanın temel hakkı olan özel hayatın gizliği ilkesinin travmatik bir olayda dahi hiç düşünülmeden ihlal edildiği sonucuna varılabilmektedir.

Hastaneden taburcu olan , bebeğin çorapsız görüntüsü ağlattı. Annesi olsaydı çorapsız çıkarmazdı. Kurtarılrken fotoğraf çektiirmek için siyasiler dahil 500 kişi yarışmıştı

Görsel 5: Özel Yaşamın Gizliliği

(<https://www.yenicaggazetesi.com.tr/hastaneden-taburcu-olan-ayda-bebeğin-corapsız-goruntusu-aglattı-annesi-olsaydı-corap-314049h.htm>, 2021)

Yeni Çağ Gazetesi'nin 9 Kasım 2020 tarihinde internet sitesinde yayınladığı haber, yeni medya ortamlarında özel hayatın gizliliğinin ihlalini yansıtan bir diğer örnek olarak sunulabilmektedir. Bu sefer bebeğin babasının da yer aldığı haberde, hastane çıkışı baba ve kızının fotoğrafları izinsiz olarak çekilerek yeni medya ortamlarında dolaşıma sokulmuştur. Zor günler yaşadığı bilinen bir babanın bu durumu hiçe sayılarak izin almaya bile gerek duyulmaksızın gözetlenmesi, fotoğrafının çekilerek başkalarının görmesi için yayınlanması, etik dışı bir davranış olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.1.3. Yanıltıcı Başlıklandırma

Yeni medya ortamlarında yer alan bir diğer etik ihlal ise internet gazeteciliği yapanların paylaştıkları haberlerin dikkat çekiciliğini ve sayfanın ziyaretçi sayısını arttırmak için yanıltıcı başlıklar kullanmasıdır (İnce, 2019).

Görsel 6: Yanıltıcı Başlıklandırma

(<https://www.sabah.com.tr/yasam/2020/10/31/izmir-depremi-son-dakika-haberleri-unlu-uzmandan-izmirde-deprem-sonrasi-olusan-tsunami-hakkinda-flas-aciklama-bunun-adi-kesin-ve-net-olarak>, 2021)

İzmir'de meydana gelen 6.6 şiddetindeki depremin ardından son dakika haberleri gelmeye devam ediyor. Depremde, İzmir'in Bayraklı ve Bornova ilçeleri büyük hasar gördü. Yaklaşık 15 saniye süren şiddetli depremde bazı binalar yerle bir oldu. Depremin merkez üssüne yakın Seferihisar'da deniz taşı, tsunamiyi andıran korkunç görüntüler ortaya çıktı. Gazi Üniversitesi **Deprem Mühendisliği Uygulama ve Araştırma Merkezi**'nde görevli Doç. Dr. Bülent Özmen, İzmir depreminin beklenen bir deprem olduğunu söyledi. Özmen, tsunamiyi andıran görüntülere ilişkin ise çarpıcı bir değerlendirme yaptı. İşte, son dakika haberinin detayları...

Görsel 7: Yanıltıcı Başlıklandırma

(<https://www.sabah.com.tr/yasam/2020/10/31/izmir-depremi-son-dakika-haberleri-unlu-uzmandan-izmirde-deprem-sonrasi-olusan-tsunami-hakkinda-flas-aciklama-bunun-adi-kesin-ve-net-olarak>, 2021)

Görsel 6 örneğinde haber içeriğini hazırlayanlar başlıklandırmayı, konunun uzmanı olduğunu belirttikleri kişinin çarpıcı cümlesini yarım bırakarak gerçekleştirmiştir. Burada amacın konuyu uzman bir kişinin aktardığını belirterek güven hissi uyarmaya çalışmak ve cümlenin devamına okurun merak duymasını sağlamak olduğu görülmektedir. Bir diğer alt başlık olan "Flash tsunami açıklaması" kullanılan görsel ile desteklenerek, okuyucunun haber içeriğinin İzmir depremi sonrası gerçekleşen tsunami ile ilgili olduğunu düşünmesi bu nedenle konunun devamını merak edip habere tıklamasının amaçlandığı söylenebilmektedir. Açıkça görülebilmektedir ki, haberin daha çok tık alabilmesi için etik dışı başlıklandırma yoluna başvurulmuştur. Ancak Görsel 7'de görüldüğü gibi bu tık tuzağına düşen kişiler, haberin detaylarını okuduğunda aslında bir tsunaminin söz konusu olmadığını görmektedir. Buradan da kullanılan başlığın ne kadar yanıltıcı olduğu anlaşılmaktadır.

4.1.4. Yoğun Reklama Maruz Bırakılma

Geleneksel medyada reklamlara yönelik kurallar ve kısıtlamalar bulunurken sosyal medyada bu tür sınırlamalar bulunmamaktadır (Hançar ve Güney, t.y). Bu nedenle kullanıcıların yeni medya ortamlarında devamlı suretle yoğun bir şekilde reklama mazur kaldığı söylenebilmektedir.

Görsel 8: Yoğun Reklama Maruz Kalma

(<https://haberkibris.com/izmir-depreminde-can-kaybi-115e-yukseldi-2017-2020-11-08.html>, 2021)

Görsel 9: Yoğun Reklama Maruz Kalma

(<https://www.kibrisgazetesi.com/turkiye/izmir-de-66-buyuklugunde-deprem-h98702.html>, 2021)

Görsel 8; Haber Kıbrıs Gazetesi'nin internet sitesinde yer alan bir haber iken ve Görsel 9; Kıbrıs Gazetesi'nin internet sitesinde yayınladığı bir haberin görselidir. İki görselde de açıkça görülebilmektedir ki, İzmir depremi ile ilgili üretilen haber içerikleri olmalarına rağmen haberin başlığı ve metinden çok yoğun şekilde kullanılan reklamlar dikkat çekmektedir. Haber başlıklarının reklamların arasına yerleştirildiği bu sistemde, asıl amacın haberleri vermek değil, reklamları göstermek olduğunu ifade edilebilir. Haberın içeriğine giren okuyucular, haberi okuyamadan sayısızca reklama maruz bırakılmaktadır. Bu durum yeni medyanın yaygın olarak yapmış olduğu etik ihlallerin başında gelmektedir.

5. SONUÇ

Ahlak felsefesi olarak da tanımlanan etik, bir arada yaşayan insanların nasıl davranması ve düşünmesi gerektiğini, nasıl değer ve inançlara sahip olduğunu anlatan bir felsefe dalıdır. Medya ise varoluşundan bu yana her zaman etik değerler odağında irdelenmiş, tartışılmış ve tenkit edilmiştir. Bugün ise, teknolojide yaşanan hızlı ve güçlü dönüşüm "yeni medya" kavramını doğurmuştur. Bilgisayar, internet, cep telefonu, sosyal ağlar ve dijital oyunlar gibi tüm yeni iletişim teknolojilerini kapsayan yeni medyayı "yeni" kılan ve gelenekselden ayıran, etkileşim, kitlesizleştirme, eşzamansızlık, multimedya, yakınsama ve hipermedya gibi bir takım özelliklere sahip olmasıdır. Yeni medya bizler farkında olmasak da gündelik yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmiş, hatta yaşama nerdeyse yön vermeye başlamıştır.

Yeni medya sahip olduğu tüm bu özellikler sayesinde birçok avantajı beraberinde getirir de, sunmuş olduğu tüm bu imkanların yanı sıra geleneksel medyada var olan etik ihlallerini farklı biçimlerde de olsa sürdürmüş, hatta çoğu zaman bu ihlallerin daha hızlı yayılmasına, meşrulaştırılmasına ve daha kolay gerçekleştirilmesine sebebiyet vermiştir. Yeni medya; nefret söylemi, özel hayatın gizliliği, yoğun reklama maruz bırakma ve yanıltıcı başlık kullanımı gibi etik ihlallerin yanı sıra, gelenekselde görülmeyen bazı yeni etik problemlere de neden olmuştur.

Bu araştırmada, 30 Ekim 2020 tarihinde gerçekleşen İzmir depremi odağında sosyal medya kullanıcılarının paylaşımları, kullanıcı yorumları, internet ortamında var olan haberlerinin içerikleri, başlık kullanımları ve sunmuş oldukları reklam miktarları etik çerçevede incelenmiştir. Yapılan araştırma sonucunda, bir doğal afet sonrasında dahi konu ile ilgili yeni medyanın farklı platformlarında farklı birçok etik ihlalin olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda da değerlendirme, "nefret söylemi, özel yaşamın gizliliği, yanıltıcı başlıklandırma ve yoğun reklama maruz bırakma" başlıkları altında gerçekleşmiştir.

Söz konusu çalışma, İzmir depremi sonrası yeni medya ortamında sayısı yadsınamaz derecede nefret söylemi üretildiğini, bu söylemlerin kolayca dolaşıma girebildiğini, farklı kullanıcılar

tarafından da paylaşarak yayınlattırılıp, meşrulaştırıldığını göstermiştir. Aynı zamanda özel yaşamın gizliliğinin de açıkça ihlal edildiği söylenebilmektedir. Deprem sonrası mağdur olan aile ve çocukların isimleri açıkça yazılmış hatta birer sosyal medya etiketi (#) haline getirilmiştir. Ayrıca söz konusu kişilerin resimleri, hiçbir izin alınmaksızın çekilmiş ve hiçbir sansür uygulanmadan birçok kişi ve kurum tarafından paylaşmış ve yeni medya arşivlerinde yerini almıştır. Tüm bu ihlallere ek olarak toplum için oldukça önemli ve hassas olduğu bilinen deprem konusu üzerinden internet gazetecileri, daha çok dikkat çekmek ve daha çok okuyucuya ulaşmak adına yanıltıcı başlıklandırma yoluna başvurmuştur. Ayrıca bu derece önemli bir konuyu reklamların arasına sıkıştırarak haberin içeriği ve başlığından çok reklamlara odaklanması amaçlanarak okuyucular yoğun reklama maruz bırakılmıştır.

Sonuç olarak, yukarıda belirlenen tespitler doğrultusunda, yeni medyanın sunmuş olduğu imkanların yanı sıra, bir çok etik probleme de sebebiyet verdiği söylenebilir. Bir ürün gibi satılan ve okuyucuların da “tıklayıcı” olarak görüldüğü bu sistemde, haberin içeriğinin gazetecilik meslek ilkeleri doğrultusunda oluşturulması, etik ihlallerinin de önüne geçecektir. Haberlerde uygulanması gereken gazetecilik meslek ilkeleri ve artırılması gereken medya okur yazarlığı bilinciyle, yeni medyadaki etik ihlallerin de en aza indirileceği söylenebilir.

KAYNAKÇA

Akarsu, B. (1988). Felsefe terimleri sözlüğü. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Alternatif Bilişim Derneği (2019). Yeni medyada etik sorunlar. 23 Aralık 2019 tarihinde https://www.alternatifbilisim.org/wiki/Yeni_Medyada_Etik_Sorunlar adresinden erişildi.

Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu Kararı (97) 20, (1997). http://www.ihop.org.tr/dosya/coe/nefret_soylemi.pdf 11.12.2014 adresinden erişildi.

Binark, M. (2007). Yeni medya çalışmaları “Yeni medya çalışmalarında yeni sorular ve yöntem sorunu”. Ankara: Dipnot.

Binark, M. & Bayraktutan, G. (2013). Ayın karanlık yüzü: Yeni medya ve etik. İstanbul: Kalkedon.

Binark, M. & Löker, K. (2011). Sivil toplum örgütleri için bilişim rehberi. Ankara: Uzerler.

Birsen, H. (2005). İnternet haberciliği ve aktif izler kitle ilişkisi çerçevesinde etik tartışmalar. Selçuk İletişim, 3 (4) , 68-79. 15 Aralık 2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/josc/issue/19010/200809> adresinden erişildi.

Demir, V. (2006). Medya etiği. İstanbul: Beta.

Dilmen, N. (2007). Yeni medya kavramı çerçevesinde internet günlükleri-bloglar ve gazeteciliğe yansımaları. Marmara İletişim Dergisi, 12 (12), 113-122. 15 Kasım 2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruid/issue/445/3501> adresinden erişildi.

Durak, N (2019). Meslek etiği imkân ve işlevi açısından tıp etiği. İlahiyat Akademi. 1 (9), 103-128. 30 Ocak 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/915358> adresinden erişildi.

Geray, H. (2003). İletişim ve teknoloji uluslararası birikim düzeninde yeni medya politikaları. Ankara: Ütopya.

Gezginci, G. (2016). "Dijital Yayıncılıkta Hipermetin Yazarlığı Sorunu". 5. Uluslararası Matbaa Teknolojileri Sempozyumu, 271-282, İstanbul Üniversitesi.

Hançar, H. & Güney, B. (t.y). Türkiye’de sosyal medya fenomenleri tarafından gerçekleştirilen reklamlar. 25 Ocak 2020 tarihinde <https://turkonfed.org/tr/detail/2305/turkiyede-sosyal-medya-fenomenleri-tarafindan-gerceklestirilen-reklamlar> adresinden erişildi.

İnce, M. (2019). İnternet Haberciliğinde Çok Tıklanma Beklentisi ve Tuzak Başlıklar. Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8 (2) , 297-313. 20 Ocak 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/joiss/issue/47398/598148> adresinden erişildi.

İspir, B. (2013). Yeni iletişim teknolojilerinin gelişimi. Öztürk, M.C. (Ed.). Dijital İletişim ve Yeni Medya, 2-25. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi.

Kahraman, A. (2008). İslam hukuk ve ahlak ilkeleri ışığında özel hayatın gizliliği (Mahremiyet). Ankara: Ebabil.

Manovich, L (2001). The language of new media. Cambridge: Massachusetts Institute of Technology.

McPhillips, S. & Merlo, O. (2008). Media convergence and the evolving media business model: An overview and strategic opportunities. The Marketing Review, 8 (3). <https://doi.org/10.1362/146934708X337663>

Ögüç, Ç. & Kasap, F. (2015). İnternet yayıncılığında etik yaklaşımlar: Özel hayatın gizliliği. Journal of international social research. 8 (37), 964-964. 10.17719/jisr.20153710661

Özcan, E. (2019). Yeni medya ve internet haberciliğinde etik sorunlar. AJIT- e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi, 10 (37), 97-116. <https://doi.org/10.5824/1309-1581.2019.2.006.x>

Öztürk, Ş (2015). Sosyal medyada etik sorunlar. Selçuk İletişim, 9 (1), 287-311. <https://doi.org/10.18094/si.57598>

Tıngöy Ö. & B. Bostan (2007). Future of new media, towards the ulimate medium: presence, immersion and MMORPGs. 5.International Symposium Communication in the Millennium. Indiana University School of Journalism, Bloomington.

Türk Dil Kurumu Elektronik Sözlüğü (2020). 10 Ocak 2020 tarihinde <http://tdk.gov.tr/> adresinde erişildi.

Usta, E. & Yükseler, M. (2021). Afetlerde Sosyal Medya Kullanımı ve Etik İkilimler: İzmir Seferihisar Depremi Örneği . Afet ve Risk Dergisi , 4 (2) , 249-269 . 10.35341/afet.981246

Vardal, B. (2015). Yeni medya ve etik. International Multilingual Academic Journal. 11 Ocak 2020 tarihinde https://www.academia.edu/18919856/Yeni_Medya_ve_Etik?auto=download. adresinde erişildi.

Yamak, M. (2013). Yeni medya ve yeni medya olma yolunda sinemanın geçirdiği teknolojik süreç, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara. 11 Ocak 2020 tarihinde https://www.academia.edu/7838892/Yeni_Medya_ve_Yeni_Medya_Olma_Yolunda_Sineman%C4%B1n_Ge%C3%A7irdi%C4%9Fi_Teknolojik_S%C3%B-Cre%C3%A7 adresinden erişildi.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin.

Yılmaz, A. B. (2018). Yeni medya ve toplumsal hareketler: Vegan hareketi örneği üzerine bir inceleme, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul. 11 Ocak 2020 tarihinde <http://acikerisim.ticaret.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11467/2489/77883.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden erişildi.

Yolcu, Ö. (t.y.). Yeni Medya, Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi: İstanbul.

Yüksel, U. (2012). Geleneksel medya ve yeni medya. Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi: Eskişehir. 3 Ocak 2020 tarihinde <http://dijitalkulturgra331.blogspot.com/2013/01/yeni-medya-ve-geleneksel-medya-sunum.html> adresinden erişildi.

Çevrimiçi Kaynaklar:

<https://twitter.com/Mittelfeld75/status/1322179963236339713/photo/1>
(Erişim Tarihi 5.01. 2021)

<https://www.sondakikaturk.com.tr/gundem/emniyet-genel-mudurlugu-nden-twitter-da-deprem-sonrasi-h203569.html> (Erişim Tarihi 5.01.2021)

<https://www.cnnturk.com/magazin/91-saatte-yeni-mucize-unlu-isimlerden-ayda-bebek-paylasimi?page=1> (Erişim Tarihi 5.01.2021)

<https://www.instagram.com/p/CHH0KkvFGMC/> (Erişim Tarihi 5.01.2021)

<https://www.yenicaggazetesi.com.tr/hastaneden-taburcu-olan-ayda-bebegin-corapsiz-goruntu-su-aglatt-annesi-olsaydi-corap-314049h.htm> (Erişim Tarihi 5.01.2021)

<https://www.sabah.com.tr/yasam/2020/10/31/izmir-depremi-son-dakika-haberleri-unlu-uzmandan-izmirde-deprem-sonrasi-olusan-tsunami-hakkinda-flas-aciklama-bunun-adi-kesin-ve-net-olarak> (Erişim Tarihi 5.01.2021)

<https://haberkibris.com/izmir-depreminde-can-kaybi-115e-yukseldi-2017-2020-11-08.html>
(Erişim Tarihi 5.01.2021)

<https://www.kibrisgazetesi.com/turkiye/izmir-de-66-buyuklugunde-deprem-h98702.html>
(Erişim Tarihi 5.01.2021)